

องค์กรประชาชนที่ยึดโยงกันด้วยผลประโยชน์ร่วมและอุดมการณ์ร่วมของคนในลำดับเดียว กันค่อนข้างจะมีน้อยและต่างอยู่ต่ำๆ ยก ยิ่งถ้าถูกผู้ที่มีลำดับชั้นสูงกว่าในสังคมปฏิเสธ ก็ยิ่งมีความยากลำบาก นี่คือความจริงในสังคมไทย

องค์กรสหภาพแรงงาน นับว่าเป็นองค์กรมวลชนแนวรับของคนงานที่ยึดโยงองค์กรด้วยผลประโยชน์ร่วมกัน (คือเพื่อสภาพการจ้างที่ดีขึ้น) แต่ก็ถูกจากพลสุทธิ์ทำลายเมื่อปี 2501 แล้วก็เริ่มต้นกันใหม่เมื่อปี 2515 แล้วก็ถูกทำลายลงอีกหลายส่วนด้วยอำนาจจารัสส์เด็ดขาดเมื่อปี 2520 ขณะที่การรวมกลุ่มของพ่อค้านักธุรกิจโดยการร่วมมือกับผู้มีอำนาจจารัสส์ได้มีการจัดตั้งองค์กรในลักษณะของการค้า สมาคมพ่อค้า มากวนาน ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ได้รับการส่งเสริมจากรัฐให้พัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (ดู ณรงค์, 2518: 1-34) จะเห็นได้ว่า โดยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และการใช้อำนาจจารัสส์ มีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้ “แรงงานไทย” ขาดอำนาจต่อรอง ไม่อาจมีส่วนต่อรองให้ระดับค่าจ้างเป็นไปตามทิศทางของตนได้

ทศนะของพ่อค้านักธุรกิจต่อการรวมตัวของคนงานรุ่นใหม่ (หลังปี 2516) เป็นทศนะที่ปฏิเสธอย่างแข็งกร้าวและไม่เห็นด้วยที่กฎหมายแรงงานยอมให้มีการรวมตัวของคนงาน ตัวอย่าง เช่น ประธานสภาหอการค้ายุคนี้ได้กล่าวไว้ในคำบรรยายเรื่อง “ภาวะเศรษฐกิจในรอบปี 2517 การค้า-การเกษตร” เมื่อ 14 สิงหาคม 2517 ตอนหนึ่งว่า

“ก่อนที่จะมี พ.ร.บ.แรงงานสัมพันธ์ สนับสนุนกรมแรงงาน คนงานและนายจ้างอยู่ กันเหมือนอย่างคนในครอบครัวเดียวกัน รักใคร่กัน มีความเห็นไม่ตรงกันเล็กน้อย ก็ตกลงกันได้ด้วยดี การนัดหยุดงานแบบไม่มี ถ้ามีข้อพิพาทระหว่างนายจ้างกับคนงาน กรมแรงงานก็มักเข้าข้างคนงานทุกครั้งไป เหมือนเช่นเวลานี้ มีการนัดหยุดงาน 395 ครั้ง คนงานไม่เคยผิดเลย นายจ้างเลว หารุณ หังนั้น สมัยก่อนถ้าคนงานและนายจ้างตกลงกันไม่ได้ก็ฟังศาล ซึ่งให้ความยุติธรรม ตัดสินอย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้น แต่สมัยนี้ กรมแรงงานบังคับเฉพาะนายจ้างให้ปฏิบัติตาม พ.ร.บ.แรงงาน แต่ฝ่ายเดียว ไม่ได้บังคับลูกจ้างเลย ... เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบควรละอายแก่ใจ ควรลาออกจาก “ไปได้แล้ว” (ณรงค์, 2518: 250-251)

การปฏิเสธการต่อรองของลูกจ้างยังคงมีอยู่ทั่วไปในระบบอุดสาಹกรรมไทย ทั้งๆ ที่เราคิดว่า สังคมไทยเป็นสังคมประชาธิปไตยแล้ว แต่สังคมประชาธิปไตยไทยก็ยังไม่พร้อมที่จะยอมรับความขัดแย้งระหว่างผู้แห่งกัน (superior) และผู้ด้อยกว่า (inferior) จึงทำให้กลุ่มลูกจ้างขาดอำนาจต่อรองทั้งมิติทางการเมือง มิติทางสังคม และมิติทางเศรษฐกิจ (ดู วรรธน์ และนภัสพร, 2546: 71-78)

4. ด้วยสิทธิ์ด้วยโอกาส

ลักษณะด้อยสิทธิ์ด้อยโอกาสของคนงานมี 2 ลักษณะ

ลักษณะแรก เป็นคนงานที่ต้องสิทธิ์ด้อยโอกาสแท้จริง โดยที่กฎหมายไม่ว่ารองสิทธิ์ของคนงานเหล่านี้ เช่น ลูกจ้างในไร่นา ไร่อ้อย ไร่มัน คนงานประมงในเรือประมงที่จ้างลูกจ้างต่ำกว่า 20 คน ลูกจ้างรับเหมาช่วงที่รับงานไปทำที่บ้าน คนใช้ในบ้าน ฯลฯ คนเหล่านี้กฎหมายแรงงานไม่คุ้มครองสิทธิ์ หรือไม่ได้อยู่ภายใต้การคุ้มครองของกฎหมายแรงงาน จึงไม่มีสิทธิเบิกค่าล่วงเวลา ไม่มีสิทธิได้รับเงินค่าชดเชยเมื่อถูกปลดออกจากงาน ไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าตอบแทนในยามลากลอด วันหยุดวันลาฤกษ์กำหนดโดยนายจ้างเท่านั้น

ลักษณะที่สอง เป็นคนงานที่กฎหมายคุ้มครองสิทธิ แต่เป็นคนด้อยโอกาส ขาดการศึกษาไม่มีความรู้เรื่องสิทธิตามกฎหมาย มีความเกรงกลัวนายจ้าง จึงไม่สามารถใช้ “สิทธิ” ของตนเองได้ คนงานประภานี้มักจะเป็นแรงงานเด็ก และงานวัยรุ่น (โดยเฉพาะแรงงานหญิง) ที่ทำงานในโรงงานหรือกิจการเล็กๆ ที่มีการจ้างงานประมาณไม่เกิน 20 คน

คุณงานที่ด้อยสิทธิอย่างสมบูรณ์ในงานทุกประเภทคือ คุณงานอพยพผิดกฎหมาย ที่พร้อมจะรับทำงานแบบทุกชนิด และยินดีปฏิบัติทุกอย่างตามนายจ้างต้องการ คุณงานเหล่านี้ไม่ได้รับค่าจ้างขั้นต่ำ ไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายแรงงาน ช้าร้ายยังตกอยู่ในสภาวะผู้ทำผิดกฎหมายเข้าเมื่ອง ไม่มีสิทธิที่จะทำงาน

การด้อยสิทธิ์ด้อยโอกาสเป็นที่มาของค่าจ้างต่ำ ถูกเอาไว้เบรี่ยบ รายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ ถ้ามีครอบครัวก็ยิ่งมีปัญหามาก กลุ่มแรงงานด้อยสิทธิ์ด้อยโอกาสเหล่านี้ส่วนใหญ่ทำงานอยู่ในระบบการผลิตการค้าที่ไม่เป็นทางการ (informal sector) เช่น คนงานรับเหมาเย็บรองเท้า (ที่บ้าน) มีรายได้ประมาณวันละ 80-130 บาท โดยที่ต้องลงทุนซื้อเครื่องมือเย็บด้วยตนเอง (พัฒน์, 2545) หรือในกรณีรับรองเท้าไปเย็บที่บ้านในชนบท ใช้แรงงานเด็กและคนแก่ ก็จะมีรายได้ประมาณวันละ 32 บาท (ดู สภาพร, 2545) หรือในกรณีแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานอย่างถูกกฎหมาย ซึ่งมีสิทธิ์ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายแรงงาน แต่เนื่องจากคุณงานเหล่านี้ “ด้อยโอกาส” ไม่วุ่นวังสือไทย ไม่รู้สิทธิ์ตามกฎหมาย ไม่มีโอกาสที่จะได้เรียนรู้หรือได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่น พากเพียจึงได้รับค่าจ้างที่ต่ำกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ ทำงานวันละ 10-14 ชั่วโมง โดยไม่ได้รับค่าล่วงเวลา หรือถ้าได้บ้างก็ได้ต่ำกว่ากฎหมายกำหนด (ดู อดิศร, 2546 และ ศุภน์, 2545)

ปัญหาสำคัญของคนงานด้อยสิทธิ์ด้อยโอกาส นอกจากจะมีค่าจ้างต่ำ กวุหอยแรงงานไม่คุ้มครอง หรือบางกลุ่มไม่สามารถเรียกวังสิทธิ์ของตนเองได้แล้ว พากเข้ายังประสบปัญหา “ความ

เสียง” ต่อการตอกย้ำสูงมาก การจะได้งานทำหรือไม่ขึ้นอยู่กับความพอใจของนายจ้างเท่านั้น ยิ่งในกลุ่มผู้ทำงานรับเหมาช่วง ไม่มีหลักประกันของความต่อเนื่องของงาน บางช่วงก็มีงาน บางช่วงก็ไม่มีรายได้จึงไม่แน่นอน รายได้เฉลี่ยทั้งปีจึงต่ำ และไม่มีสวัสดิการใดจากนายจ้างเลย

5. ความไม่มั่นคงในตำแหน่งการทำงาน

กลุ่มคนงานที่มีความไม่มั่นคงในตำแหน่งการทำงานมากที่สุดคือ คนงานต่างด้าวผิดกฎหมาย รองลงมาคือ คนงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานอย่างถูกกฎหมาย ลำดับสามไปคือ คนงานรับเหมาช่วง ที่บางช่วงก็มีงาน บางช่วงก็ไม่มี กลุ่มต่อมาคือ คนงานที่นายจ้างทำสัญญาจ้างระยะสั้น แล้วปลดออก เพื่อเลี้ยงกฎหมายแรงงานว่า เป็นลูกจ้างทดลองงาน ปลดออกได้โดยไม่ต้องจ่ายค่าชดเชย ถ้าจะกลับมาทำงานใหม่ต้องรอไปอีกสักปีเดือนสองเดือนค่อยมาทำสัญญายังไง เป็นลูกจ้างทดลองงานต่อไปอีก เนื่องจากการเป็นลูกจ้างทดลอง กฎหมายแรงงานอนุญาตให้จ่ายค่าแรงช่วงทดลองงานต่ำกว่าลูกจ้างทั่วไปได้ (ดู วรรธน์ แวนภาพร, 2546: 60-63) และถ้าลูกจ้างทำงานได้ไม่ครบ 120 วัน แล้วถูกปลดออก นายจ้างไม่ต้องจ่ายค่าชดเชย (กฎหมายแรงงาน มาตรา 118)

กลุ่มแรงงานประมง เป็นอีกกลุ่มนึงที่มีความไม่แน่นอนของตำแหน่งงาน เพราะบางช่วงของฤดูกาลเรือประมงออกจับปลาไม่ได้ นายจ้างบางรายไม่สามารถจ่ายค่าจ้างให้แก่ลูกเรือได้ บางรายก็อาจจ่ายให้บ้าง บางรายก็อาจจะให้เพียงอาหาร

ความไม่มั่นคงในตำแหน่งการทำงานทำให้รายได้ไม่แน่นอน ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง มีผลให้รายได้เฉลี่ยต่ำ

6. ความเสี่ยงอันตรายจากการทำงาน

มีลูกจ้างจำนวนมากที่ทำงานในสถานประกอบการที่เสี่ยงต่ออันตราย จากสถิติปัจุบัน อันตรายหรือเจ็บป่วยจากการทำงาน พบว่า ตั้งแต่ปี 2537-2544 แต่ละปีมีผู้ประสบอันตรายจากการทำงานถึงประมาณปีละ 170,000-200,000 คนที่เดียว ผู้ที่ประสบอันตรายมีตั้งแต่รุนแรงสุดคือเสียชีวิต ลงมาถึงระดับทุพพลภาพและสูญเสียอวัยวะ สำหรับผู้ที่ต้องเสียชีวิตจากการทำงานนั้น มีประมาณถึง 600-1,000 คน สูญเสียอวัยวะบางส่วน 3,500-5,000 คน (ดู วรรธน์ แวนภาพร, 2546: 65)

กรณีประสบภัยจากที่ทำงานและตายหมู่ เป็นข่าวทั่วประเทศ คือ กรณีไฟไหม้โรงงานเคเดอร์ ย่านพุทธมณฑล นครปฐม เมื่อ 10 พฤษภาคม 2536 คนงานเสียชีวิต 188 คน บาดเจ็บ 481 คน ต่อมาวันที่ 13 สิงหาคม 2536 โรงเรมรอยัลพลาซ่าล่ม แยกผู้มาพักและพนักงานโรงเรม

เดียวกัน 157 ราย วันที่ 11 กรกฎาคม 2540 โรงเรียนร้อยล้อมเทียนถล่ม มีผู้เสียชีวิต 91 คน วันที่ 19 กันยายน 2542 ที่อำเภอสันป่าตอง เที่ยงใหม่ โรงงานอบลามไหง บริษัทแห่งประเทศไทย เกิดระเบิด คนงานเสียชีวิต 36 ราย บาดเจ็บ 2 ราย นอกจากนี้ ยังมีค่านงานอีกมากที่ประสบภัยที่ไม่เห็น อันเกิดจากการที่ร่างกายสะสมสารพิษ ผุน และไข้ฝ่าย ไข้สังเคราะห์ ทำให้เจ็บป่วย เสื่อรัง หลังจากที่ได้ทำงานนานนานระยะหนึ่ง เช่น กรณีค่านงานท่อผ้า โรงงานท่อผ้ากรุงเทพ ที่เป็นโรคทางเดินหายใจเสื่อรังอันเนื่องมาจากฝุ่นฝ้าย (ดู เล่มเดียวกัน: 66-68) การล้มตาย บาดเจ็บ และทุพพลภาพ อันเกิดจากภัยพิบัติจากที่ทำงาน มีผลให้ครอบครัวประสบภาวะเดือดร้อน ขาดรายได้ ผู้ทุพพลภาพสูญเสียสมรรถภาพ มีปัญหาในการดำรงชีพระยะยาว

7. การถูกหลอกลวงและถูกเอาเปรียบกรณีไปทำงานต่างประเทศ

แต่ละปีจะมีค่านงานไทยเดินทางไปทำงานต่างประเทศเฉลี่ยประมาณปีละ 100,000 คน ในปี 2545 มีแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ 148,309 คน และในแต่ละปีสั่งเงินกลับเป็นรายได้เข้าประเทศประมาณ 60,000-70,000 ล้านบาท ตลาดแรงงานหลักของไทยอยู่ในภูมิภาคเอเชียร้อยละ 81.22 ส่วนใหญ่อยู่ใต้หวัน สิงคโปร์ มาเลเซีย และอ่องกง (กรมจัดหางาน กกจ. 34/2546: 10) อย่างไรก็ตาม คนไทยเดินทางไปทำงานในประเทศต่างๆ ทั้งเอเชีย ยุโรป และสหรัฐอเมริกา โดยเฉลี่ยค่านงานไทยเหล่านี้ต้องจ่ายค่าบริการให้แก่หน้า “ในอัตราที่แพง” คือ แพงกว่าเดิมประมาณร้อยละ 50 แพงกว่าฟิลิปปินส์ประมาณร้อยละ 30-40

ค่านงานไทยที่ไปทำงานอิสราเอลต้องจ่ายค่าหัวประมาณคนละ 120,000-150,000 บาท ไปทำงานได้หวันต้องจ่ายค่าหัวประมาณ 180,000-200,000 บาท และพบว่า ค่านงานที่ถูกหลอกลวงไปทำงานในฝรั่งเศส แต่ไม่มีงานทำ ต้องจ่ายค่าหัวสูงถึง 300,000 บาท กรณีการหลอกลวงมีหลายรูปแบบ (ดู เล่มเดียวกัน: 57-59 และ กันณิกา, 2546)

ค่านงานที่ต้องจ่ายค่าหัวแพงๆ แต่ไปทำงานในระยะเวลาสั้นๆ และบางรายถูกหลอกไปทำงานโดยไม่มีงานทำ สูญเสียเงินทอง สูญเสียไวร์นา เนื่องจากເກາที่ดินไปจำนองเพื่อให้เดินมาเป็นค่าใช้จ่าย แทนที่จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น กลับสูญเสียรายได้ มีหนี้สินจำนวนมาก ข้าเติมความยากจนให้หนักขึ้นไปอีก

ในการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับกลุ่มแรงงาน” วรวิทย์ และนภาพร ได้แบ่งกลุ่มคุณงานหรือลูกจ้างออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มแรก เป็นลูกจ้างในภาคอุตสาหกรรมที่เป็นทางการ (formal sector) กลุ่มนี้แม้ว่าส่วนใหญ่จะทำงานอยู่ในโรงงานที่บริหารอย่างเป็นระบบ มีกฎหมายแรงงานคุ้มครอง ได้รับสิทธิตาม

กฎหมายดีกว่ากลุ่มอื่นๆ แต่หากเข้ากับปัจจัยทางภูมิศาสตร์ของประเทศ ทำให้กฎหมายต้องหักดิบ ไม่สามารถใช้ได้ทั่วไป ค่าจ้างต่ำ ขาดอำนาจต่อรอง เสี่ยงอันตรายจากการทำงาน

กลุ่มที่สอง เป็นลูกจ้างในภาคอุตสาหกรรมที่ไม่เป็นทางการ เช่น ลูกจ้างในกิจกรรมช่วง (sub-contractors) เล็กๆ ที่รับงานไปทำที่บ้าน กิจการโรงงานห้องแคร์ เป็นต้น ลูกจ้างกลุ่มนี้นักจากประสบปัญหาเหมือนกลุ่มแรกแล้ว ยังเป็นลูกจ้างที่ด้อยสิทธิ์ด้อยโอกาส แม้กฎหมายจะพยายามให้ความคุ้มครอง แต่ส่วนใหญ่ลูกจ้างเหล่านี้ไม่รู้สิทธิ์หรือไม่กล้าใช้สิทธิ์ เพราะมักจะทำงานอยู่ในครัวเรือนที่ทำกิจการเล็กๆ และถ้าเป็นคนงานในไร่ในนา คนໃห้ในบ้าน กว่าหมายแรงงานก็ไม่คุ้มครอง

ในมาตรา 12 ของกฎหมายคุ้มครองแรงงาน ให้ความคุ้มครองลูกจ้างรับเหมาช่วง แต่ลูกจ้างที่ทำงานในกิจกรรมช่วงเล็กๆ เช่น มีลูกจ้าง 5-10 คน หรือผู้รับเหมาช่วง นำงานไปส่งให้ทำที่บ้าน คนทำงานรับจ้างเหล่านี้กล้ายเป็นผู้ด้อยสิทธิ์ คือ “ไม่รู้สิทธิ์ หรือรู้สึกไม่กล้าทวงสิทธิ์ อย่างไรก็ตาม จากการที่ผู้วิจัยไปร่วมการประชุมกลุ่มเฉพาะที่บ้านหนองตาด จังหวัดสุรินทร์ พบร่วมกับผู้รับเหมาช่วงเล็กๆที่รับเหมารองเท้าไปตัดเย็บไม่มีอำนาจต่อรอง รับเหมางานมาในราคาก่อตัว จึงต้องจ่ายค่า “เย็บรองเท้า” เพียงประมาณคู่ละ 5-7 บาท โดยต้องทำงานถึงวันละ 12 ชั่วโมง (ถ้ามีของให้ทำ) คนเย็บรองเท้าเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นซึ่งเย็บหรือผู้รับเหมางาน ล้วนอยู่ในสถานภาพเดียวกัน คือ รายได้ต่ำ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง “คนงาน” เหล่านี้ไม่มีโอกาสที่จะเรียกร้องสิทธิตามกฎหมายแรงงานได้ เพราะผู้รับเหมาเองก็แทบจะยื่นอยู่ไม่ได้ เช่นเดียวกัน ลักษณะการทำงานจึงกล้ายเป็นการร่วมทุกข์ร่วมสุข ได้งานมาก็แบ่งกันทำ แบ่งรายได้เฉลี่ยกันไป กำไรส่วนใหญ่ก็ตกอยู่กับพ่อค้าใหญ่หรือในงานในกรุงเทพฯ (ดู สุภาพร, 2546)

กลุ่มที่สาม คือ แรงงานต่างด้าวในตลาดแรงงานไทย กลุ่มนี้ประสบปัญหาต่างๆ ยิ่งกว่ากลุ่มหนึ่งและกลุ่มสอง เพราะเป็นคนงานต้องสิทธิ์ ต้องโอกาส ต้องอำนาจ การงานไม่มีมั่งคง ไม่แน่นอน บางกลุ่มยังเป็นแรงงานเข้าเมืองผิดกฎหมาย จึงพร้อมที่จะทำงานทุกชนิดที่พอกจะทำให้มีรายได้

กลุ่มสุดท้าย คือ กลุ่มแรงงานไทยที่ไปทำงานต่างประเทศ สำหรับแรงงานกลุ่มนี้ ภาวะที่นำไปสู่ความยากจนคือ การถูกหลอกลวง การจ่ายค่าหัวแพง แต่ได้ทำงานระยะสั้น ไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่เสียไป

3.2.3 กลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย

ในงานวิจัยนี้หมายถึง ผู้มีสถานภาพในกำลังแรงงาน เป็นผู้ทำงานให้ตนเอง (self employed) เช่น ตัวขายเล็กๆน้อยๆที่ไม่มีลูกจ้าง ประเภทหาบเร่ แผงลอย คนเก็บขยะ คนขับรถมอเตอร์ไซด์

รับจ้าง คนถีบสามล้อ คนขับรถบรรทุก คนขายดอกไม้และพวงมาลัย เป็นต้น

ดังนั้น กลุ่มอาชีพอิสระที่เป็นคนจนจึงไม่ใช่ผู้มีอาชีพอิสระที่มีลักษณะเป็นผู้ประกอบวิชาชีพ (professional) เช่น แพทย์ ทนายความ นักวิชาการ นักดนตรี ซึ่งก็จัดเป็นกลุ่มอาชีพอิสระเช่นเดียวกัน ในการศึกษาความยากจนของกลุ่มอาชีพอิสระ วิทยากร เชียงกฎ ได้จำแนกคนจนในกลุ่มนี้ ออกเป็น 5 กลุ่ม คือ

- กลุ่มhaberและลงรายหรือค้าขายรายเล็กรายน้อย
- กลุ่มคนเก็บของเก่าจากกองขยะ
- กลุ่มคนเข้าจัดงานสามล้อ มอเตอร์ไซด์ และขับรถรับจ้าง
- กลุ่มผลิตหัตถกรรมและรับจ้างทั่วไป
- กลุ่มทำประมงรายย่อยและเลี้ยงสัตว์ (เนื่องจากกลุ่มนี้มีลักษณะทับซ้อนกับกลุ่มเกษตร จึงจะไม่นำมากล่าวในหัวข้อนี้อีก)

1. กลุ่มhaberและลงรายหรือค้าขายรายเล็กรายน้อย

คนกลุ่มนี้จะเห็นได้ว่าไปในเขตเมือง กลุ่มนี้ยังซื้อพัสดุอาหาร ผ้า ผลไม้ หนังสือ พิมพ์ ดอกไม้ พวงมาลัย เสื้อผ้าราคาถูก ฯลฯ แหล่งทำมาหากินก็มักจะเป็นริมถนน บนทางเท้า ตลาดนัด งานวัด งานเทศบาลต่างๆ

ในพัฒนาการของระบบธุนนิยม คนกลุ่มนี้มีบางคนที่สามารถสะสมทรัพย์สินจากการค้าเล็กๆ น้อยๆ (petty trade) ไปสู่ความเป็นนายทุนน้อย (petty bourgeoisie) และก้าวพ้นจากความเป็นนายทุนน้อยไปสู่ความเป็นนายทุนเต็มตัว เช่น กรณีเจ้าของสินค้า super ware ตราชากเพนกวิน เจ้าของรองเท้ายี่ห้อรามา ซึ่งต่อมาคือยี่ห้อเซนโซ และอีกหลาย ๆ กรณีในสังคมไทย โดยเฉพาะต้านทาน การก้าวสู่ความเป็นถ้าแก่ของคนเงินรุ่นก่อนฯ ซึ่งล้วนมาจากความเป็นทุนน้อย

อย่างไรก็ตาม กลุ่มทุนน้อยส่วนใหญ่ตอกย้ำภายใต้ภาวะยากจน ข้ามไม่พ้นจากการค้าเล็กๆ น้อยๆ เพราะด้านหนึ่งด้อยสมรรถนะในการแข่งขัน ด้านหนึ่งไม่มีทุนและเทคโนโลยี ดังนั้นจึงถูกทุนที่ใหญ่กว่าเบี่ยดขับ จึงเป็นได้เพียงทุนน้อยที่มีรายได้ ไม่ต่างไปจากค่าแรงกรรมกรในโรงงาน ถ้าพูดตามภาษาmarginist ทุนน้อยส่วนใหญ่จะถูก proletarianized หรือถูกทำให้จนลง และต้องกลับเป็นคนงานรับจ้างในที่สุด

สภาพทั่วไปของผู้ค้าขายเล็กๆน้อยๆคือ รายได้ต่ำและเสี่ยงต่อการขาดทุน การศึกษาปัญหาความยากจนของกลุ่มhaberและลงรายในจังหวัดเชียงใหม่ โดย สมนึก แพ่งนคร เป็นตัวอย่างกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นว่า คนค้าขายเล็กๆน้อยๆนั้นใช้เวลาในการทำงานวันหนึ่งฯไม่ต่ำกว่า 12

ข้ามไป ตั้งแต่เข้ายังค่า มีรายได้วันละ 100 บาทบ้าง 200 บาทบ้าง ไม่แน่นอน ก็มีอยู่บ้างที่มีรายได้ถึงวันละ 300 บาท รายได้ของหาบร่วงโดยในเขตเทศบาลแม่สาย จังหวัดเชียงราย ก็มีรายได้ประมาณนี้เช่นเดียวกัน (ดู ชำนาญ และเอกสิทธิ์, 2545)

คนค้าขายเล็กๆน้อยๆมีความเสี่ยงในอาชีพมากกว่ากรรมกร กรรมกรนั้นขายแรงงานอย่างเดียว ความเสี่ยงคือการถูกปลดออกจากงาน และโรคภัยหรือการบาดเจ็บจากการทำงาน แต่กรรมกรไม่ได้ลงทุน จึงไม่ต้องกังวลเรื่องการขาดทุน และยังมีภัยหมายคุ้มครองแรงงานให้ทรงสิทธิ์ได้ ขณะที่คนค้าขายเล็กๆน้อยๆ นอกจากจะต้องลงแรงเหมือนกรรมกรแล้ว ยังต้องลงทุนอีกด้วย “การขาดทุน” มีได้หมายถึงพำนภารมีรายได้ไม่คุ้มค่าแรงงาน แต่ยังหมายถึงการทำให้รายได้มีอยู่หนทางไป อีกทั้งยังไม่มีหลักประกันใดๆในเรื่องการคุ้มครองแรงงานและสวัสดิการ จะมีก็คือ เรื่องสวัสดิการ 30 บาทรักษากุโรค ที่เพิ่งเริ่มมีเมื่อปี 2544 สำหรับคนค้าขายเล็กๆน้อยๆดีกว่าการเป็นคนงานขายแรงงานก็คือ ความเป็นอิสระก็อยู่ภายใต้ความเสี่ยง คือ เสี่ยงต่อการถูกตำรวจนับกุ เสี่ยงต่อค่านพิษ ผู้น แลและความปรวนแปรของдинฟ้าอากาศ บางครั้งเงินขาดมือ (โดยเฉพาะถ้าเป็นช่วงที่ขาดทุน) ก็ต้องไปกู้ยืมเงินประกอบมาเป็นทุนหมุนเวียนในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 20 (ดู วิทยากร, 2546: 41)

คนค้าขายเล็กๆน้อยๆเหล่านี้ ต้องทำมาหากินกับแหล่งชุมชน ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องหาที่พักพิง ที่อยู่ ใกล้ชุมชน เพื่อสะดวกในการประกอบอาชีพค้าขาย แต่เนื่องจากเป็นผู้มีรายได้น้อย ไม่มีเงินพอที่จะหาที่อยู่อาศัยที่ดีๆได้ จึงต้องเช่าที่อยู่อาศัยราคาถูกๆ แคบๆ หรือบ้างที่ถ้าไม่ต้องการเสียค่าเช่าก็อาจจะบุกรุกที่สาธารณเพื่อสร้างเพิงพัก สภาพ เช่นนี้นำไปสู่ความแออัด หรือเป็นที่มาของชุมชนแออัดในเขตเมืองต่างๆ

ข้อสรุปของ สมนึก แพ่งนคร ผู้ศึกษากรณีศึกษา หาบร่วงโดยในจังหวัดเชียงใหม่ คือ

“ปัญหาพื้นฐานที่สุดที่เป็นจุดกำเนิดของความทุกข์ยากของพวกรเข้าคือ การขาดปัจจัยทำกิน ความล้มเหลวในภาคเกษตร ... จึงดันคนย้ายถิ่นมาหากินในเมือง ซึ่งดูเหมือนจะเห็นอย่างแคลนเรียดยิ่งกว่าเก่าเสียอีก”

สภาพดังกล่าวนี้ คือปัญหาพื้นฐานของกลุ่มหาบร่วงโดยในจังหวัดต่างๆ รวมทั้งในกรุงเทพฯ เมื่อจะมีบางส่วนที่ดูเหมือนว่าไม่ได้มีรากฐานมาจากชนบท แต่ดูเหมือนว่ารุ่นปู่ย่าตายายก็มักจะมีถิ่นกำเนิดจากชนบท เช่นกัน

มีข้อที่น่าสังเกตคือ ผู้ประกอบอาชีพหาบร่วงโดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง อย่างเช่นกรณีศึกษา วิถีการดำรงชีวิตคนหาบร่วงทางเดียวของเด็ก ที่ศึกษาโดย จุฑามาศ ไชยรุบ พบร่วง แต่เดิมมาผู้

ประกอบอาชีพหาบเร่เป็นผู้หันปฏิบัติอาชีพเบอร์เช็นต์ ต่อมาปัจจุบันมีสัดส่วนผู้ชายเพิ่มขึ้นเป็น 15 เปอร์เซ็นต์ ผู้หันปฏิบัติอาชีพมีสัดส่วนสูงถึง 85 เปอร์เซ็นต์

ดูเหมือนว่า การค้าขายเล็กๆน้อยๆ ในสังคมไทยผู้หันปฏิบัติอาชีพค้าขายเล็กๆน้อยๆ ผู้หันปฏิบัติอาชีพมีสัดส่วนมากกว่าผู้ชาย ในทศวรรษของผู้วิจัย เห็นว่า บทบาทการประกอบอาชีพค้าขายเล็กๆน้อยๆ ผู้หันปฏิบัติอาชีพมีสัดส่วนมากกว่าผู้ชาย ดังนั้นสังคมไทยจึงเคยชนกับคำว่า “แม่ค้า” ซึ่งให้ความรู้สึกในความหมายของผู้หันปฏิบัติอาชีพที่ประกอบการค้าขายเล็กๆน้อยๆ แต่ถ้ากล่าวถึง “พ่อค้า” ก็มักจะให้ความรู้สึกไปในทางที่เป็นการค้าขายที่มีขนาดใหญ่กว่า

การที่ผู้หันปฏิบัติอาชีพมีสัดส่วนในกิจการค้าขายเล็กๆน้อยๆ คงเป็นเพราะว่าตั้งแต่ยุคสมบูรณ์มา สิทธิราชย์ ผู้ชายไทยตั้งแต่อายุ 18-60 ปี จะต้องตกเป็นไฟรุกกะเกณฑ์ให้เข้าเวร์ทำงานรับใช้เจ้านายปีลະ 3-6 เดือน ผู้หันปฏิบัติอาชีพมีสัดส่วนมากกว่าผู้ชาย ตั้งแต่การเลี้ยงลูก การดูแลไว่นา ยามที่สามีไม่อยู่ และรวมถึงการที่ผู้หันปฏิบัติอาชีพมีเวลาและมีโอกาสที่จะทำการค้าขาย น้อยมากๆ กว่าผู้ชาย เพราะเป็นผู้ที่อยู่กับครัวเรือนและอยู่กับผลผลิตของครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย

และการที่ผู้หันปฏิบัติอาชีพมีสัดส่วนในตลาดน้ำหรือตลาดแบบกับดิน (open market) ในประเทศไทย นโยบายประเทศ พบร่วมกันว่า ผู้ค้าขายเล็กๆน้อยๆ ในตลาดเหล่านั้นมีสัดส่วนของผู้ชายมากกว่าผู้หันปฏิบัติอาชีพ ไม่ว่า จะเป็นคนขายปลา ขายผักและผลไม้ ขายอาหาร ล้วนแต่มีสัดส่วนของผู้ชายสูงกว่า ในขณะที่ในตลาดสดของไทย คนขายปลา ขายผักและผลไม้ ขายอาหาร จะมีสัดส่วนของผู้หันปฏิบัติอาชีพมากกว่า

“แม่ค้า” โดยส่วนใหญ่ก็เป็นพากตินถีบปากกัด หารายได้ยังชีพวันต่อวัน ถ้าช่วงได้ขาดทุน ก็จะตอกอยู่ภายนอกว่างานนี้นักการค้าขาย เพราะเมื่อขาดทุน เงินลงทุนหมุนเวียนจะขาดมือ ต้องไปปลูกมาเพิ่มเงินลงทุนหมุนเวียนต่อไปได้ หรือถ้าเป็นกรณีรับของมาขายด้วยเงินเชื้อเกิดขาดทุน อย่างเช่น สมพิศ แม่ค้าหาบเร่บางแสนรำพึงว่า

“อย่างมีรายได้มากกว่านี้ เพราะต้องส่งเสียลูกเรียน ตอนนี้เป็นหนี้อยู่ 7,000 บาท ที่เป็นหนี้กับเพื่อนเวลาต้องของมาขายก็ใช้เครดิตรับมาก่อน ถ้าขายไม่ได้กำไรต้องเป็นหนี้เขา”

ในบรรดากลุ่มอาชีพอิสระ กลุ่มหาบเร่แห่งลอบย่างน่าจะเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของคนเหล่านี้มีตั้งแต่หาบเร่แห่งลอบยาริมถนนที่ไม่มีถิ่นฐานบ้านเรือนที่แน่นอน (เช่น คุนขายของแบบกับดินริมคลองหลอด) ไปถึงระดับพ่อมือคนจะกิน มีถิ่นฐานบ้านช่องเป็นหลัก แหล่งจัดเป็นคนชั้นกลางระดับล่าง แต่ส่วนใหญ่เป็นพากหาเช้ากินค่ำ รายได้ต่ำ ไม่มีความมั่นคงในชีวิต หาบเร่แห่งลอบย่างเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพฯ สงขลา เชียงใหม่ และขอนแก่น จำนวนมากอาศัย

ในที่สุดควรจะและในชุมชนแออัด ดังนั้นปัญหาของผู้ประกอบอาชีพห้ามเร่แผงลอยจึงเป็นปัญหาทับซ้อนกับชุมชนแออัดไปด้วย

สภาพความจนของผู้ประกอบอาชีพห้ามเร่แผงลอย พ่อจะสรุปเป็นข้อๆได้ดังนี้

- ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ที่อยู่อาศัยดับเบล ไม่เพียงพอ
- รายได้ต่ำ ในช่วงที่ขาดทุนเกิดหนี้สินนอกรอบบพอกพูน
- มีความเสี่ยงในการประกอบอาชีพบนทางเท้า คือ เสี่ยงต่ออันตรายจากการจราจร และเสี่ยงต่อการถูกจับกุม ขับไล่

- ใช้เวลาทำงานยาวนาน แต่รายได้ไม่แน่นอน
- ถ้าที่อยู่อาศัยขาดแคลนบริการสาธารณูปโภค เช่น ถนน ท่อระบายน้ำ ประปา ไฟฟ้า)
- ไม่มีเวลาอยู่กับครอบครัว ลูกๆประสบปัญหาห่างเหินกับพ่อแม่

จากกล่าวได้ว่า สำหรับห้ามเร่แผงลอย ประเภทเรื่อง นอนริมถนน เป็นกลุ่มคนที่มีอาชีวกรรมทั้ง 4 มิติ คือ จนทวาร์ จนสิทธิและโอกาส จนอำนาจ และจนศักดิ์ศรี อย่างไรก็ตาม กลุ่มนี้มีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับห้ามเร่แผงลอยทั้งหมด

ถ้าสรุปภาพรวมของห้ามเร่แผงลอยโดยส่วนใหญ่ โดยพิจารณาจากการนี้คือการประชุมกลุ่มเฉพาะ ก็สรุปได้ว่า คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ประสบปัญหาภาวะการทำมาหากิน มีความขัดสนทางเศรษฐกิจ มีปัญหาเรื่องสิทธิ โดยเฉพาะสิทธิ์ที่อยู่อาศัย (ในที่ดินที่สร้างที่พักอาศัย) สิทธิในสถานที่ใช้ประกอบการทำมาหากิน เป็นผู้ด้อยอำนาจ จึงไม่มีปากมีเสียงพอที่จะต่อสู้เพื่อตนเอง มีปัญหาเรื่องสุขภาพและสวัสดิการสังคม คือมีความเสี่ยงในชีวิตประจำวัน และไม่มีระบบสวัสดิการสังคมรองรับเหมือนลูกจ้าง

2. กลุ่มคนเก็บของเก่าจากกองขยะ

ปัจจุบันขยายกายเป็นธุรกิจที่มีการประกอบการอย่างเป็นล้ำเป็นสัน ตัวอย่างเช่น โรงงานคัดแยกขยะเพื่อวิเคราะห์และขาย จังหวัดพิษณุโลก ที่มี นายสมไทร วงศ์เจริญ เป็นเจ้าของ บันเน็คที่ 6 ไร่ครึ่ง สามารถรับปริมาณขยะได้ถึงประมาณวันละ 80,000-100,000 กิโลกรัม มีสาขาทั่วประเทศถึง 20 สาขา อยู่ในจังหวัดพิษณุโลก 10 สาขา (สมไทร, 2544)

แม้ว่าในเชิงธุรกิจ ผู้ประกอบการธุรกิจขยายกายเป็นเศรษฐีเงินร้อยล้าน แต่สำหรับคนเก็บขยะรายเล็กรายน้อย พากษาอยู่คงอยู่กับความยากจน กองขยะเป็นเพียงปัจจัยยังชีพของพวกเข้า และปัจจัยยังชีพประเภทนี้ได้เติบโตขยายตัวตามลักษณะการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจทุน อุตสาหกรรม ที่มีการผลิตขนาดใหญ่ (mass production) มีการบริโภคสินค้าจำนวนมากมหาศาลและ

หลักทรัพย์ชนิด ดังนั้น “ขยะ” จึงเกิดขึ้นทั้งจากการผลิต (ขยะอุตสาหกรรม) และขยะจากการบริโภค (ของ吃 เท่าท่อ และเศษข้าวต่างๆ)

สิ่งของเหล่านี้ เมื่อนำมาจำแนกแยกแยะออกเป็นประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะด้วย พลัสติก โลหะ และขวดแก้ว สามารถนำกลับไปหมุนเวียนเป็นวัตถุดิบผลิตสินค้ารอบใหม่ได้ กองขยะจึงกลับเป็น “เหมือนวัตถุดิบ” เพื่อการอุตสาหกรรมมุคใหม่ คนเก็บขยะคือผู้ควบรวมวัตถุดิบรายเดือนอย่างรายวัตถุดิบนั้นเพื่อการยังชีพวันต่อวัน

กรมควบคุมมลพิษ (2544) ได้มีการประมาณว่า ในแต่ละปีประเทศไทยมีปริมาณขยะ 13.6 ล้านตัน ในจำนวนนี้เป็นขยะในเมือง 7.6 ล้านตัน และใน 7.6 ล้านตัน เป็นขยะในกรุงเทพฯ 3.3 ล้านตัน หรือคิดเป็นประมาณร้อยละ 23.7 ของปริมาณขยะทั้งประเทศ อาชีพการเก็บขยะจึงช่วยลดปริมาณกองขยะเหล่านี้ ทำให้ไม่คั่งค้างมากเกินไป และช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของรัฐในการกำจัดขยะ ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายในการกำจัดประมาณตันละ 800 บาท

การมีอาชีพเก็บขยะราย ด้านหนึ่งช่วยลดภาระรัฐบาล อีกด้านหนึ่งเป็นการสร้างอาชีพให้คนยากจนมีรายได้พอประทังชีวิต และที่สำคัญ ในทางเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม การเก็บขยะที่ขยายตัวเป็นครูกริกขนาดใหญ่ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างเต็มประสิทธิภาพ และช่วยรักษาสภาพแวดล้อมของสังคมให้ทຽุดโกร姆มากเกินไป พิจารณาในแง่นี้ อาชีพเก็บขยะได้สร้างคุณูปการแก่ระบบสังคมเป็นอย่างยิ่ง

แต่ในสภาพความเป็นจริงทางสังคม “คนเก็บขยะ” มองตนเองว่าไม่มีศักดิ์ศรี ไม่มีความภูมิใจในอาชีพ ที่ต้องทำเพื่อไม่มีทางเลือกนี่ที่ดีกว่า ในสายตาของคนทั่วไป พวกรู้เป็นกลุ่มคนที่สังคมไม่ให้เกียรติ เป็นพวกรสกปรก ไม่น่าไว้วางใจ ไม่น่าคบหา

เราอาจจำแนกและลำดับขั้นคนเก็บขยะตามลักษณะการครอบครองปัจจัยการผลิตหรือเครื่องมือยังชีพตามลำดับขั้นดังนี้

- (1) กลุ่มพื้นฐานที่สุดและอาจจะจนที่สุด คือกลุ่มที่ใช้ถุงใช้กระสอบเก็บขยะมีร่องน้ำหรือตามกองขยะ
- (2) กลุ่มที่ดีขึ้น คือกลุ่มที่ใช้รถเข็น เคลื่อนที่ได้สะดวกกว่า เก็บของได้นานมากกว่า
- (3) กลุ่มที่พอกจะมีเงินลงทุนบ้าง คือกลุ่มที่ใช้รถสามล้อ ชาเล้ง ใช้แรงถีบ
- (4) กลุ่มที่ลงทุนสูงขึ้น สามารถเดินทางไปได้ไกลและสะดวกกว่า คือกลุ่มที่ใช้ชาเล้งมีเครื่องยนต์ และกลุ่มมอเตอร์ไซด์พ่วงข้าง
- (5) กลุ่มสุดท้าย เป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมนั่งคงกว่า คือกลุ่มที่มีรถบรรทุกซื้อขายของเก่า

กลุ่มที่ 1 และ 2 โดยทั่วไปเป็นกลุ่มเก็บขยะไปขาย “ไม่ได้รับซื้อจากผู้อื่น ส่วนกลุ่มที่ 3 นั้น บางคนทั้งเก็บขยะเองและรับซื้อจากผู้อื่น สำหรับกลุ่มที่ 4 และ 5 เป็นพวกพ่อค้าแม่ รับซื้อของเก่า และผลิตผลจากกองขยะ ในบรรดา 5 กลุ่มนี้ กลุ่มที่ 1 และ 2 จัดว่าเป็นกลุ่มล่างสุด รายได้ต่ำที่สุด และอยู่กับความสกปรกนำเสนอเหมือนมากที่สุด เป็นกลุ่มคนที่สังคม “ไม่ให้เกียรติ” มากรถีํสุด

สภาพความยากจนและปัญหาอันก่อจากความยากจนของคนกลุ่มนี้พолжะสรุปรวมได้ดังนี้ (ดูรายละเอียดจาก วิทยากร, 2546: 55-72; จิระวัฒน์ และนาพร, 2545; กิจธุชช์ และนันทนนา, 2545 และ ชลลดา, 2545)

- รายได้ต่ำ เพียงประมาณร้อยละ 50-200 บาท ขึ้นอยู่กับสถานที่
- ภาระรายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับโอกาสที่จะเข้าถึงกองขยะและผลิตผลจากกองขยะ
- เสียงอันตรายจากกลิ่นที่เป็นพิษ จากวัสดุมีพิษ จากวัสดุที่อาจทำให้เกิดบาดแผล
- เสียงอันตรายจากเชื้อโรคต่างๆที่อยู่ในกองขยะ
- อยู่กับความสกปรกนำเสนอเหมือน ผู้คนรังเกียจ
- คนเก็บขยะมักจะเป็นผู้ขาดที่อยู่อาศัยที่เป็นหลักแหล่งแห่งเดียว บางคนอาศัยใต้สะพาน บางคนอาศัยรั่ว บางคนอาศัยมุมหนึ่งของทางเท้า ที่พอยอมที่อยู่อาศัยก็มักจะอยู่ในชุมชนแออัด
- มีปัญหารื่องสุขภาพและการเจ็บไข้ได้ป่วยที่ไม่ค่อยได้รับการดูแลรักษาอย่างถูกต้องและเพียงพอ
- บุตรหลานขาดการศึกษาและเด็กๆบางคนก็ต้องไปช่วยพ่อแม่เก็บขยะ
- มีหนี้สินที่ไม่สามารถชำระได้หมดสิ้น แม้จะเป็นจำนวนไม่มาก แต่ก็จะวนเวียนเป็นหนี้อยู่เป็นประจำ และทั้งหมดเป็นหนี้นอกรอบ

กล่าวสรุปรวม คนกลุ่มนี้ ประเภทที่ 1 และ 2 เป็นกลุ่มคนที่มีความยากจนทั้ง 4 มิติ คือ จน ทรัพย์สิน จนสิทธิและโอกาส จนอำนาจ และจนศักดิ์ศรี โดยเฉพาะเรื่อง “สิทธิและโอกาส” นั้น พบว่า กองขยะที่อยู่ภายใต้การดูแลของหน่วยงานรัฐ (เทศบาลและกรุงเทพมหานคร) คนเก็บขยะไม่มีสิทธิและโอกาสอย่างเสถียร เพราะกองขยะเหล่านี้มีผู้รับเหมาสัมปทาน ควบคุมผลประโยชน์ โครงการเข้าไปเก็บขยะต้องจ่ายค่าธรรมเนียม

ตัวอย่างกรณีกองขยะในกรุงเทพฯ คนเก็บขยะต้องจ่ายค่าเลี้ยวิน 180 บาท จ่ายค่าผ่านประตูวันละ 10 บาท จ่ายค่าซักเสื้อวันละ 5 บาท และจ่ายค่าประกันชีวิต 1,600 บาทต่อปี โดยทุกอย่างวันละ 50 บาท มีผลให้คนเก็บขยะบางคนขาดทุนและเลิกอาชีพนี้ไปก็มี (ดู วิทยากร, 2546: 7)

3. กลุ่มคนชี้سامล้อ มอเตอร์ไซด์ และรถรับจ้าง

อาชีพชี้سامล้อรับจ้างเป็นอาชีพเก่าแก่ ที่ครั้งหนึ่งมีอยู่ทั่วประเทศในเขตเมือง ดูเหมือนว่า กำเนิดของอาชีพชี้سامล้อนั้นพัฒนามาจากคนลาภรถ ต่อมาเมื่อมีการประดิษฐ์สามล้อขึ้นมาใช้ การลากรถรับส่งผู้โดยสารก็เปลี่ยนมาเป็นใช้สามล้อที่ใช้แรงถีบขับเคลื่อน ต่อมาก็มีการประดิษฐ์สามล้อที่ติดเครื่องยนต์ เรียกว่า สามล้อเครื่อง ซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีเกลื่อนกลางทั่วไปในเขตเมือง ปัจจุบันก็ยังมีเหลืออยู่บ้าง โดยพัฒนาเป็นสามล้อ “สกายแล็บ” ที่มีเครื่องยนต์ขนาดใหญ่กว่า สามล้อเครื่องรุ่นเก่า “สกายแล็บ” ยังมีให้เห็นในเขตต่างจังหวัดบางแห่ง

จากนั้นญี่ปุ่นก็ได้ผลิตรถยนต์สามล้อที่ใช้พวงมาลัย เมื่อส่งเข้ามาในเมืองไทยก็มีการนำมายield แทนรถสามล้อเครื่องที่ถูกทางการประกาศยกเลิกไป ด้วยเหตุผลว่าส่งเสียงดังและพ่นควันพิษ รถยนต์สามล้อถูกนำมาใช้เป็นรถโดยสารได้ช่วงระยะเวลาหนึ่งก็ถูกทางการคุมกำเนิด โดยเหตุผลว่าไม่ปลอดภัย เสียงดัง จึงไม่อยากให้เพิ่มจำนวน และหันไปส่งเสริมให้ใช้รถยนต์สี่ล้อ เป็นรถแท็กซี่รับส่งผู้โดยสาร แต่เนื่องจากรถยนต์แท็กซี่ราคาแพงและรับผู้โดยสารได้เต็มที่ไม่เกิน 5 คน จึงมีการนำรถยนต์สี่ล้อเล็กมาเป็นรถโดยสาร ทั้งวิ่งประจำทางในซอยและเรียกใช้เหมือนรถแท็กซี่ แต่ต่อมาก็ถูกจำกัดจำนวน และห้ามรับส่งผู้โดยสารในเส้นทางหลัก

เดิมรถยนต์สามล้อมีทั้งรับส่งผู้โดยสารในลักษณะรถแท็กซี่และเป็นรถประจำทางขนาดเล็ก ในตรอกในซอย แต่เมื่อมีรถยนต์สี่ล้อเล็กเข้ามาแทนที่ รถยนต์สามล้อประจำซอยก็ค่อยๆหายไป เหลือไว้แต่รถยนต์สามล้อที่รับส่งผู้โดยสารในลักษณะเป็นรถแท็กซี่

รถยนต์สามล้อญี่ปุ่นที่เดิมใช้พวงมาลัยข้างขวา ทำให้ผู้ขับขี่ต้องนั่งชิดไปทางด้านขวา ในขณะที่ล้อหน้ามีเพียงล้อเดียว ทำให้ศูนย์ถ่วงด้านหน้าไม่ค่อยดี การทรงตัวไม่ค่อยดี ซ่างไถyle ดัดแปลงรถยนต์สามล้อญี่ปุ่นให้นั่งขับขี่อยู่ตรงกลาง ทำให้การทรงตัวดีขึ้น ส่วนตัวถังรถก็ดัดแปลงให้คล้ายๆกับตัวถังรถสามล้อเครื่องของไทย รูปทรงใหม่ของรถยนต์สามล้อพันธุ์ทางนี้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า รถตุ๊กตุ๊ก ซึ่งออกแบบเสียงตามเสียงของจังหวะเครื่องยนต์ที่ดัง ตุ๊กตุ๊กๆ

ตุ๊กตุ๊กรับจ้าง แพร่หลายอยู่ในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ในต่างจังหวัด โดยเฉพาะทางใต้ ถนนหนทางไม่มีดี ถนนส่วนใหญ่ที่ตัดเข้าไปเข้า ทุ่งนา มีลักษณะเป็นถนนคนเดิน แคบ และชุกชุม รถยนต์วิ่งได้ยาก การคมนาคมทางใต้จึงค่อนข้างลำบาก ผู้เดินทางไก่ลงหรือผู้ที่ไม่ต้องการเดินด้วยเท้าจึงหันไปใช้มอเตอร์ไซด์ ส่วนคนที่ไม่มีมอเตอร์ไซด์ก็หันไปวิ่งจักรยานผู้มีมอเตอร์ไซด์ให้ขับขี่ไปส่งปลายทาง ธุรกิจมอเตอร์ไซด์รับจ้างจึงเริ่มแพร่หลายในภาคใต้ก่อนที่อื่นๆ แล้วต่อมาก็แพร่หลายเข้ามาในกรุงเทพฯ เป็นมอเตอร์ไซด์รับจ้างประจำซอย หลังจากที่ตุ๊กตุ๊กประจำทางและสี่ล้อเล็กประจำทางถูกจำกัด

จำนวนและค่าอย่างทั่วไป

ปัจจุบันนี้ ในกรุงเทพฯ กลุ่มคนขับรถรับจ้างที่จัดอยู่ในกลุ่มอาชีพอิสระคือ คนขับรถตุ๊กตุ๊ก ขับรถสีล้อเล็ก ขับรถสองแถว และขับมอเตอร์ไซด์ ในต่างจังหวัด มีตุ๊กตุ๊กน้อย แต่สองแถวและมอเตอร์ไซด์มีมาก ในจังหวัดสงขลา สีล้อเล็กมีมากกว่าจังหวัดอื่นๆ ในหลายจังหวัด สามล้อถือเป็นกลุ่มคนที่มีรายได้น้อยที่สุด

คนถือสามล้อที่ยังคงเหลือประกอบอาชีพอยู่ ส่วนใหญ่อายุ 50-60 ปีแล้ว ที่ยังต้องถือสามล้ออยู่ เพราะเคยทำอาชีพนี้มานาน ไม่มีความรู้และทักษะพอจะไปทำอย่างอื่น จึงต้องทำต่อไปเรื่อยๆ จนกว่าจะหมดแรงถือ อย่างไรก็ตาม จากกรณีศึกษาที่ขอนแก่น พบว่า ก่อนที่คนเหล่านี้จะหันมาถือสามล้อ พวกรถเข้าโดยทำนา เคยเป็นลูกจ้าง เคยค้าขายเล็กๆน้อยๆ แต่เมื่อตกงาน นาแล้ง นำล้ม ค้าขายขาดทุน คนเหล่านี้จึงหันมาสู่อาชีพถือสามล้อ (ดู บำเพ็ญจิต, 2545)

คนถือสามล้อมีรายได้วันต่อวัน โดยเฉลี่ยประมาณวันละ 80 บาท ส่วนใหญ่รับสามล้อต้องเช่าเข้ามาถือในอัตราวันละ 15-30 บาท เช่น คนถือสามล้อในจังหวัดขอนแก่นร้อยละ 80 ต้องเช่ารถเป็นตัวน

คนถือสามล้อเสมือนคนเร่ร่อน เพราะบางคนอาศัยนอนบนรถสามล้อนั้นเอง สำหรับผู้ที่มีที่อยู่อาศัยในเมือง ส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนแออัด ส่วนพวกรที่อาศัยนอนบนรถสามล้อ ก็มักจะเป็นผู้ที่มีครอบครัวอยู่ต่างถิ่น กรณีศึกษาคนถือสามล้อจังหวัดขอนแก่น แม่สาย และชลบุรี ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกันว่า คนถือสามล้อในปัจจุบันมีความยากลำบากในการหา生กินมากขึ้น เพราะถูกแข่งขันจากมอเตอร์ไซด์รับจ้าง ลูกค้าจึงลดลง ลูกค้าขาประจำมักจะเป็นกลุ่มแม่ค้า (ดู บำเพ็ญจิต, 2545; ธีรวัต, 2545 และ กิจสูตร แนะนำ 2545)

นอกจากรายได้จะลดลง ถูกแข่งขันจากมอเตอร์ไซด์และรถสองแถวแล้ว อาชีพถือสามล้อยังเสี่ยงต่อการถูกจี้ถูกปล้นได้ง่าย และเสี่ยงอันตรายจากการถูกรถชนได้ง่ายๆ อีกด้วย

คนถือสามล้อเป็นคนจนที่ไม่มีอนาคต คนยึดอาชีพนี้ส่วนใหญ่อายุมาก ถือกันไปจนกว่าจะหมดแรงถือ เพราะไม่มีทางเลือก ยานได้ที่พวกรถเข้าหมัดแรงถือ พวกรถเข้าหมัดหลักประกันในชีวิต ไม่มีรายได้ ไม่มีคนดูแล อาการเจ็บป่วย ปวดหลัง ปวดกล้ามเนื้อ ปวดเอว มีปัญหาโภคกระเพาะเรืบอันเนื่องมาจากการตราชตรำสมช่วงที่ถือสามล้อ เพราะพบว่า ส่วนใหญ่ของพวกรถเข้าไม่มีโอกาสได้รับบัตร 30 บาทรักษาทุกโรค เนื่องจากไม่มีทะเบียนบ้าน และมักจะมีภูมิลำเนาอยู่ต่างถิ่น ต่างจังหวัด หลายคนที่อายุมากๆ ยามเจ็บไข้ได้ป่วย ทำงานไม่ได้ ต้องอาศัยวัด ขอข้าวพระกิน

ปัจจุบันอาชีพถือเป็นอาชีพของคนกลุ่มน้อย เป็นอาชีพตากล้ามของรอยต่อความเจริญของบ้านเมือง ที่ผู้โดยสารส่วนใหญ่หันไปใช้บริการเตอร์เชิร์ฟและรถสองแถว คงเหลือคนบางกลุ่มที่ยังโดยสารรถสามล้ออยู่บ้าง คนถือเป็นสามล้อจึงถูกมองข้ามโดยสังคมส่วนใหญ่ พากษาจึงเป็นคนจนที่หลบมุมอยู่ในหลับในซอกของสังคม เป็นกลุ่มคนจนที่จนทั้งรายได้ จนสิทธิและโอกาส จนอำนาจ และจนศักดิ์ศรี เพราะในด้านศักดิ์ศรี ความมีตัวตน ความเป็นคนในสังคม เมื่อเทียบกับคนขับมอเตอร์ไซด์และคนขับสองแถว คนถือเป็นสามล้อจะต้องต่ำกว่า ความทันสมัยของเครื่องยนต์กลไกและรูปแบบของยานยนต์ ทำให้สามล้อและคนถือเป็นสามล้อล้าหลังไปมาก ในเขตเมืองใหญ่ๆจึงประกาศยกเลิกอาชีพสามล้อถือ เปราะเห็นว่าล้าหลังและเกิดขวางทางจราจร สิทธิและโอกาสในการประกอบอาชีพของพากษาจึงถูกจำกัดลงเรื่อยๆตามลำดับ

ลองฟังเสียงรำพึงของคนถือสามล้อจากคำบอกแม่อายดูสิ

“เป็นอาชีพที่ไม่มีใครทำ เนื่องจาก เวลาพักผ่อนไม่มี มีลูกค้าไม่แน่นอน รายได้ไม่มีความมั่นคง บางครั้งคนมา ก็ไม่คิดค่าสามล้อ บางวันหาเงินไม่ได้เลย ต้องไปขอข้าวัดกิน ช่วงนี้อากาศหนาวมาก มีเพื่อนถือสามล้อหนาวยันตรีเหมือนหมาข้างถนน ...”

กลุ่มคนขับมอเตอร์ไซด์ ดูจะมีภาคีกว่าคนถือสามล้อ และส่วนใหญ่เป็นคนวัยหนุ่มสาว ที่ว่าหุ่นสวย เพราะในงานวิจัยพบว่า มีหลายแห่งหลายที่ที่คนขับมอเตอร์ไซด์รับจ้างมีผู้หญิงวัยสาว เป็นผู้ขับขี่ กระนั้นคนขับขี่มอเตอร์ไซด์ก็เป็นกลุ่มคนขับรถรับจ้างที่อยู่กับระบบที่ค่อนข้างชับช้อน

คนขับขี่มอเตอร์ไซด์ดูเดินๆเหมือนจะมีรายได้ดี เพราะเที่ยวหนึ่งๆได้ค่าโดยสาร 15-20 บาท แต่เมื่อพิจารณาขั้นตอนต่างๆ รายจ่ายต่างๆ กลับสูงมาก เช่น ค่าเชื้อเลือดออกตัวละประมาณ 900-2,000 บาทต่อเดือน ขั้นอยู่กับวิน ถ้าจะซื้อเลือดออกเป็นของตนเอง ก็ต้องจ่ายสูงถึง 40,000 บาท คนขับขี่มอเตอร์ไซด์รับจ้างส่วนใหญ่จึงมักจะเช่า

นอกจากค่าเชื้อเลือด ยังต้องจ่ายค่าคิวประมาณ 200 บาทต่อเดือน ค่าน้ำมันรถวันละ 40-60 บาท ค่าผ่อนรถประมาณเดือนละ 1,700-4,000 บาท แล้วแต่ยี่ห้อและขนาดของรถ รายได้ต่อวันเมื่อหักค่าน้ำมันรถแล้วประมาณวันละ 100-300 บาท ถ้าทำงานทุกวันเฉลี่ยแล้วก็ได้ประมาณเดือนละ 5,000-6,000 บาท เมื่อต้องหักค่าเชื้อเลือด ค่าผ่อนรถ และค่าคิวแล้ว พากษา ก็จะมีรายได้ประมาณเดือนละ 2,000-3,000 บาทเท่านั้น นี่ยังไม่รวมค่าตอบแทนน้ำใจตัวรวม “ที่เป็นภูระช่วยดูแล” ให้การประกอบอาชีพรายรื่น (ดู วรรณี, 2545; โสภิน และพาลินท์, 2545)

อาชีพข้ามมอเตอร์ไซด์มีความเสี่ยงบนท้องถนนพอๆ หรือมากกว่าอาชีพสามล้อ เพราะมอเตอร์ไซด์มักจะเสี่ยงต่อความเร็วชัดเจน ซึ่งนำไปสู่การชนและการแซล่าล้ม และเสี่ยงต่อการถูกจี้ถูกปล้นเพื่อแย่งชิงมอเตอร์ไซด์ อาชีพนี้ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและสุขภาพ พากขาเลือกประกอบอาชีพนี้เพราะความเป็นอิสระและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของสิ่งที่เข้าทำอยู่

กลุ่มคนขับรถรับจ้าง (รถบรรทุกสิบล้อ) เป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจตลาดมาก เพราะระบบเศรษฐกิจตลาด ที่การผลิตขนาดใหญ่ (mass production) ขยายตัว ต้องการระบบการขนส่งและการกระจายสินค้าที่รวดเร็ว คล่องตัว มีประสิทธิภาพ (logistic system) การขนส่งโดยรถสิบล้อเป็นระบบที่รองรับความต้องการดังกล่าวได้ดี เพราะสามารถเข้าถึงปลายทางห่างไกลได้ทุกตำบล ทุกอำเภอ อย่างทั่วถึง คนกลุ่มนี้มีจำนวนสูงถึงประมาณ 600,000-700,000 คน

คนขับรถบรรทุกสิบล้อ ถ้าดูกันเผนๆ ดูเหมือนจะเป็นผู้ที่มีรายได้ไม่เลว เพราะเดือนหนึ่งมีรายได้ประมาณ 5,000-6,000 บาท แต่ปัญหาหลักเรื่องรายได้ก็คือ ความไม่แน่นอนของงาน ถ้าเป็นคนขับรถของบริษัทใหญ่ บริษัทจะจ้างเป็นพนักงานประจำ ฐานะการงานมั่งคงแน่นอน แต่ถ้าเป็นกิจการเล็กๆ คนขับรถมีรายได้ไม่แน่นอน ในฤดูกาลงานซุกๆ อาจจะได้เดือนละเป็นหมื่น เพราะถ้าแก่แล้วค่าเที่ยวให้ ยิ่งมากเที่ยว ก็ยิ่งได้ค่าเที่ยวมาก แต่ในฤดูกาลงานน้อยต้องพักรถ ไม่มีรายได้ ต้องกลับไปทำงานอื่นทำ (ดู ยงยุทธและชัยสิทธิ์ ใน ณรงค์ บก., 2545)

จากการศึกษาของ ยงยุทธ และ ชัยสิทธิ์ พบว่า อาชีพขนส่งสิบล้อนั้น นอกจากเจ้าของรถ หรือเจ้าของบริษัทจะต้องจ่ายส่วนใหญ่ให้ตัวรับทางหลวงอย่างเป็นระบบแล้ว คนขับรถบรรทุกยังต้องจ่ายเพิ่มเติมอีก โดยเฉพาะในกรณีที่มีการตั้งด่านตรวจ คนขับรถบรรทุกจะต้องครั้งละ 20-100 บาท

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของคนขับรถสิบล้อก็คือ การที่ต้องออก匣โดยกาสรऐร์ทำงานให้ได้มากที่สุดในฤดูกาลที่มีการขนสินค้าซุก เช่น ในฤดูกาลหิบห้อย ที่ต้องขนส่งข้ออี้ยว่างงาน เป็นต้น การเร่งทำงานทำให้ไม่มีเวลาพักผ่อน กำลังไม่มี จึงต้องหันไปเสพยาเพื่อเสริมพลัง

นอกจากนี้ ช่วงนี้ขึ้นรีบตัก พากขาไม่ค่อยได้กลับบ้าน บางรายต้องนำเอกสารยาติดรถไปด้วย หุงหาอาหารกินบนรถ นอนบนรถ เป็นเหตุให้ต้องเหินห่างจากลูกๆ

อย่างไรก็ตาม หากจะเบรี่ยบเทียบกับกลุ่มคนลีบสามล้อ มอเตอร์ไซด์รับจ้างแล้ว อาจกล่าวได้ว่า คนขับรถสิบล้อมีรายได้สูงกว่า เสี่ยงอันตรายน้อยกว่า (แต่มักจะก่ออันตรายให้แก่ผู้อื่นได้มากกว่า)

ด้านทัศนะต่ออาชีพของคนขับรถสิบล้อนั้น พากขาไม่ภูมิใจในอาชีพ เพราะในสายตาของสังคม มักมองคนขับรถสิบล้อว่าเป็นพากที่ไม่ดี อันตราย โดยมีมายาคติว่า พากขาเสพยาบ้า ก่ออุบัติเหตุรถชน (ดู ยงยุทธ และชัยสิทธิ์ ใน ณรงค์ บก., 2545: 114 และ 120)

ภาพที่ตราชึงสังคมในลักษณะนี้ ทำให้คนขับสิบล้อมีความรู้สึกด้อยศักดิ์ศรี และการที่พวกรเข้าต้องยอมจำนนต่ออำนาจทางหลวงอยู่ทุกวัน เป็นการทำให้พวกรเขารู้สึกว่า พวกรเขามีเมืองจากเรียกว่าต่อรองหรือทางสิทธิ์ได้ฯ เลย

ยังมีคนอีกกลุ่มนหนึ่งที่ใช้รถเป็นปัจจัยเลี้ยงชีพ คือกลุ่มเลี้ยงชีพด้วยรถเข็น ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในตลาดสดต่างๆ คนกลุ่มนี้ในแต่ละตลาดมีอยู่หลายสิบคันหรือหลายร้อยคัน อย่างกรณีตลาดผักผลไม้ที่หัวอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีกลุ่มรถเข็นรับส่งของในตลาดถึงประมาณ 300-400 คน (ดู สุชาสินี, 2545)

คนเหล่านี้เป็นแรงงานอิสระที่ไม่มีรายจ้าง ร้อยละ 60-70 ไม่มีรถเข็นเป็นของตนเอง ต้องเช่ามาใช้วันละ 20 บาทต่อคัน มีรายได้วันละ 150-200 บาท แต่เป็นผู้ใช้แรงงานที่ปราศจากการประกอบการคุ้มครองแรงงาน เป็นผู้ใช้แรงงานที่ไม่มีระบบสวัสดิการใดๆ เลย

แรงงานเหล่านี้ แม้จะเป็นแรงงานอิสระ แต่ถูกเอาเปรียบและถูกกดดันโดยระบบ คือ ไม่สามารถเข้าไปทำงานในตลาดได้อย่างเสรี ต้องจ่ายค่าทำงานให้แก่เจ้าของตลาดในลักษณะของค่าเช่าเสื้อ (ระบุสังกัด) เดือนละ 1,000 บาท เมื่อตลาดมีรายได้จากค่าเช่าเสื้อ ตลาดก็จะใช้วิธีให้มีรถเข็นเข้ามาขายบริการมากๆ เพื่อจะมีรายได้มากๆ จากค่าเช่า แต่มีผลให้กลุ่มรถเข็นต้องแข่งขัน บริการตัดราคาภัยเงย์ อำนวยความสะดวกกับผู้ว่าจ้างลดลง รายได้ลดลง

กลุ่มคนเหล่านี้มีปัญหาคล้ายๆ สามัญคือ ทำงานหนัก ใช้แรงกายตลอดเวลา วันหนึ่งๆ ต้องยกของขึ้นลงรวมแล้วประมาณวันละ 10-15 ตัน ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพ คือ เจ็บหน้าอก ปวดหลัง ปวดเอว เมื่อหมดแรงก็คือหมดงาน หมดรายได้ ไม่มีหลักประกันอย่างอื่น

4. กลุ่มผลิตหัตถกรรมและรับจ้างทั่วไป

ในกลุ่มนี้ ตามที่ วิทยากร เชียงกฎ จัดกลุ่มไว้ เป็นกลุ่มคนจนที่ประกอบอาชีพอิสระ ซึ่งมีทั้งการรับจ้างทำของและการประกอบอาชีพอิสระของตนเอง คือการทำประมงรายย่อย ซึ่งควบคุมกับกลุ่มคนจนที่เป็นเกษตรกร และกลุ่มคนจนที่เป็นแรงงาน

อย่างไรก็ตาม กรณีศึกษาคนจนกลุ่มนี้มีภาพสถานการณ์ที่แสดงให้เห็นสถานภาพของคนกลุ่มนี้ว่า

- คนกลุ่มนี้มีรายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับสภาพของงาน การว่าจ้าง และตลาด ช่วงตลาดดี มีงานซัก ผลิตผลขายได้ดี มีผู้ว่าจ้างมาก ก็พอจะมีรายได้ แต่เมื่อตลาดซบเซา ผลผลิตขายได้น้อย ผู้ว่าจ้างก็ไม่ว่าจ้าง รายได้ก็ลดลง บางทีก็ว่างงาน ไม่มีรายได้เลย นำไปสู่ภาวะการเป็นหนี้окะรับ เช่น กรณีคนเดินพลอยหรือนายหน้าขายพลอยในอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และกลุ่มรับจ้าง

ผลิตสิ่งทอ (ผ้าถุง พรมเต็คเท้า) ในอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ซึ่งสภาพเช่นนี้เป็นลักษณะทั่วไปของกลุ่มรับเหมางานไปทำที่บ้าน ที่พบว่า ส่วนใหญ่มีรายได้ประมาณปีละ 10,000-30,000 บาทเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กว่าร้อยละ 40 มีรายได้ต่ำกว่าปีละ 10,000 บาท (ดู วิทยากร, 2546: 100)

- คนกลุ่มนี้ไม่มีอำนาจต่อรอง ราคากลิตภัณฑ์ถูกกำหนดโดยผู้ซื้อหรือพ่อค้าคนกลาง ค่าจ้างทำของถูกกำหนดโดยผู้ว่าจ้างแต่ฝ่ายเดียว

- เป็นกลุ่มคนที่ขาดแคลนเงินทุนและปัจจัยการผลิต จึงมีลักษณะเหมือนผู้ขายแรงงานทั่วไป แต่มีรายได้ต่ำกว่าลูกจ้าง เพราะลูกจ้างยังมีสิทธิรับค่าจ้างขั้นต่ำที่มีระดับสูงกว่าค่าจ้างจากการรับจ้างทำของ

- คนกลุ่มนี้ “ด้อยสิทธิ” โดยเฉพาะ “สิทธิ” ที่จะได้รับการคุ้มครองแรงงานและคุ้มครองสภาพการจ้าง

- ในกลุ่มที่เลี้ยงชีพด้วยปัจจัยการผลิตของตนเอง คือกลุ่มประมงน้ำจืดและประมงทะเลรายย่อย ประสบปัญหาความไม่แน่นอนของอาชีพ กรณีประมงน้ำจืด อำเภอ忠นตลาด จังหวัดเชียงราย กำลังประสบปัญหาเรื่องจำนวนปลาที่ลดลง เพราะสภาพธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกัน จำนวนคนหาปลาลับเพิ่มขึ้น กรณีประมงพื้นบ้าน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ประสบปัญหาทรัพยากรชายฝั่งกำลังร่อยรอลงเรือยๆ จำนวนปลาลดลง ถูกประมงการค้า (อวนรุน) แรงขึ้นพื้นที่ทำมาหากินและทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ

- คนกลุ่มนี้ไม่ค่อยได้รับบริการจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นบริการด้านสวัสดิการ ด้านการเข้าถึงทรัพยากร (ป่า ดิน น้ำ) ด้านการศึกษาของบุตรหลาน และด้านบริการสาธารณสุข กรณีคนเลี้ยงหมูในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา อาศัยอยู่ในหมู่ชนและริมทางรถไฟ ไร้สิทธิในที่อยู่อาศัย ไม่มีทะเบียนบ้าน จึงทำให้ลูกหลานมีปัญหาเรื่องโรงเรียนและชุมชน มีปัญหาเรื่องไม่ได้รับบริการเรื่องน้ำและไฟฟ้า (ดู โสดกิณ และเอมอร, 2545)

- เป็นกลุ่มคนที่มักจะมีหนี้นอกระบบ ดอกเบี้ยสูง ต้องหารายได้ชั่วโมงต่อวัน ยิ่งซื้อเติมภาระรายได้ไม่พอรายจ่าย

- คนในกลุ่มนี้ จำนวนหนึ่งถูกแรงกดดันจากสภาพการดำรงชีพและหันไปทางทางออกที่เป็นอบายมุข คือ ดื่มเหล้า และเสี่ยงโชคด้านการพนัน ซึ่งเติมปัญหาชีวิตให้รุนแรงขึ้น

3.2.4 คนจนที่อยู่นอกกำลังแรงงาน

ในทางสถิติกำลังแรงงาน ผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงานคือผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 15-60 ปี แต่มิได้หมายความว่าคนในวัยนี้ทุกคนอยู่ในกำลังแรงงาน ผู้ที่เป็นนักเรียน นักศึกษา แม่บ้าน สมณะ คนพิการ ล้วนแต่ถูกจัดให้เป็นกลุ่มคนนอกกำลังแรงงานทั้งสิ้น ส่วนคนที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี และเกิน 60 ปี ถูกจัดให้เป็นกลุ่มคนนอกกำลังแรงงาน หรืออยู่นอกกวัยแรงงาน ทั้งๆที่ในชีวิตจริง คนกลุ่มนี้จำนวนมากที่ยากจนยังคงดิ้นรนตืบปากกัด หาเลี้ยงชีพตนเอง

จากตัวเลขของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า กลุ่มคนนอกกำลังแรงงานที่เป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ในปี 2545 มีจำนวนประมาณ 15,765,000 คน เป็นชาย 7,985,000 คน เป็นหญิง 7,780,000 คน ส่วนคนสูงอายุที่มีอายุเกิน 60 ปี มีทั้งหมดประมาณ 5,991,000 คน เป็นชาย 2,738,000 คน และหญิง 3,253,000 คน ดังนั้น กลุ่มคนที่จัดว่าอยู่นอกกำลังแรงงานดึงมาทั้งหมดประมาณ 21,756,000 คน เป็นชาย 10,723,000 คน และหญิง 11,033,000 คน

พิจารณาตัวเลขอย่างขยายๆ สรุปได้ว่า ผู้อยู่นอกกำลังแรงงานมีประมาณ 1 ใน 3 ของจำนวนประชากรทั้งหมด นอกจาคนี้แล้ว ผู้ที่อยู่ในวัยทำงานที่เป็นนักเรียน นักศึกษา แม่บ้าน สมณะ และคนพิการ ก็เป็นกลุ่มคนที่ไม่อยู่ในตลาดแรงงาน หรืออยู่นอกกำลังแรงงาน (non-labour force) ตามตัวเลขของกรมจัดหางาน กระทรวงแรงงาน บอกว่า ผู้ที่ไม่อยู่ในกำลังแรงงานแต่มีอายุอยู่ในช่วง 15-60 ปี มีถึง 13,430,000 คน ดังนั้นมีรวมกับกลุ่มคนนอกกำลังแรงงาน (เด็ก-คนชรา) จำนวน 21,756,000 คน ก็มีรวมกันทั้งสิ้น 35,186,000 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 55.4 ของจำนวนประชากร (63.46 ล้านคน ในปี 2545)

ดังนั้น ถ้าคนส่วนใหญ่ที่มีงานทำมีรายได้เพียงพอต่อการประทังชีพของตนเพียงคนเดียว แต่ในความเป็นจริงต้องแบ่งปันรายได้นั้นให้แก่ผู้อื่นด้วย โดยภาพรวม คนเหล่านี้ต้องตกอยู่ในภาวะยากจนขัดสน

งานวิจัยของกลุ่มนอกกำลังแรงงานที่ดำเนินงานโดย ขัตติยา กรรณสูต และ จตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร ได้แบ่งคนกลุ่มนี้ออกเป็น 4 กลุ่มย่อย คือ เด็ก คนพิการ คนสูงอายุ และสมณะ

1. เด็ก

แท้จริงเด็กและเยาวชนยากจนก็หมายถึง เด็กและเยาวชนที่มาจากครอบครัวยากจน เพราะถ้าเป็นเด็กและเยาวชนที่มาจากครอบครัวร่ำรวย ก็คงมี้อยมากที่จะกลายเป็นเด็กยากจน

อย่างไรก็ตาม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้พยายามประมาณตัวเลขของเด็กและเยาวชนที่อยู่ในเกณฑ์ต้องช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคมประมาณ 3.8 ล้านคน เด็กเหล่านี้มีตั้งแต่เด็กอ่อนไม่ถึงวัย 15 ปี ขณะที่สถานสงเคราะห์เด็ก อันประกอบด้วย สถานเรกวรับ (เด็กอ่อน) สถานพินิจคุ้มครอง (เด็กโต) และศูนย์เด็ก ภายใต้สังกัดของกรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งมีอยู่ 34 แห่ง ในปี 2544 สามารถรับเด็กไปดูแลได้เพียง 11,398 คนเท่านั้น

เด็กในความหมายของกำลังแรงงาน คือผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี ซึ่งผู้อยู่นอกกำลังแรงงานเหล่านี้มีควรที่จะไปทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง พากษาครัวได้รับการเลี้ยงดู ให้ได้รับการศึกษาได้รับปัจจัยยังชีพที่พอเพียง เพื่อสร้างสรรค์ให้เป็นทุนมนุษย์ (human capital) ที่มีประสิทธิภาพ แต่ในความเป็นจริง เด็กเหล่านี้จำนวนมากไม่ได้อยู่ในสถานศึกษา หรือบางคนยังเรียนหนังสืออยู่แต่ต้องดิ้นรนช่วยเหลือครอบครัว เพราะพ่อแม่ยากจน เรายังพบว่า เด็กๆ ที่มาจากครอบครัวยากจนจำนวนมากอยู่ในตลาดแรงงาน แต่ไม่มีโครงสร้างกระดูกได้ว่า มีเด็กวัยต่ำกว่า 15 ปีจำนวนเท่าไรที่อยู่ในตลาดแรงงาน และคำว่า อยู่ในตลาดแรงงาน หมายถึง การทำงานที่มีลักษณะซื้อขายแรงงาน หรือ เป็นลูกจ้างทำงานให้นายจ้าง อยู่ภายนอกเงินเดือนของนายจ้าง คนที่ทำงานให้ครอบครัวก็อยู่ภายนอกการทำงาน เด็กที่ทำงานในไร่นากับพ่อแม่ เป็นต้น

เด็กที่อยู่ในตลาดแรงงานโดยตรงมักจะถูกเอารัดเอาเบรียบรุนแรง คือ ทำงานชั่วโมงยานาน (เกินวันละ 8 ชั่วโมง) แต่ได้รับอัตราค่าจ้างที่ต่ำกว่าผู้ใหญ่มาก ไรสิทธิ ไรสวัสดิการ ไรการศึกษา กวามหมายคุ้มครองแรงงานฉบับใหม่ห้ามไม่ให้นายจ้างจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีเข้าทำงานในประเทศไทยและสหรัฐอเมริกา มีการต่อต้านการใช้แรงงานเด็ก และมีการบอยคอตไม้ซื้อสินค้าที่ผลิตจากการใช้แรงงานเด็ก กวากเคนท์กติกาและหลักการเหล่านี้ น่าจะดี แต่ก็มีดันทุนที่สูง

ในประเทศไทย พ่อแม่ไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรได้อย่างพอเพียง กادตันให้เด็กต้องหาเลี้ยงชีพช่วยเหลือครอบครัว แต่เมื่อมีกฎหมายห้ามนายจ้างรับเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีเข้าทำงาน เด็กๆ เหล่านี้ก็ยกที่จะทำงานได้อ่ายากกวนหมาย เด็กๆ เหล่านี้ต้องดิ้นรนหนีความยากจนโดยยอมทำงานที่ต้องหลบๆ ซ่อนๆ ผิดกฎหมาย การหลบๆ ซ่อนๆ ผิดกฎหมายทำให้นายจ้างมีความเสี่ยง และเป็นเหตุให้นายจ้างใช้แรงงานเด็กอย่างทารุณ โดยไม่ปรากฏแก่สายตาของสังคม ผลด้านกลับบางส่วนจึงกลially เป็นการปิดโอกาสของเด็กที่ต้องดิ้นรนและถูกกดดันให้เข้าทำงานในสถานประกอบการที่ผิดกฎหมาย และอีกส่วนหนึ่งที่ไม่สามารถเป็นลูกจ้างได้ ก็อาจจกality เป็นพากลักเล็กไมย์น้อย หรือถ้าเป็นผู้หญิงก็อาจถูกขักขวนให้ขายตัว ถ้าเป็นกรณีในเมืองไทย เยาวชนเหล่านี้ก็อาจกลially เป็นเครื่องมือของผู้ค้ายาบ้า

สำหรับเด็กที่ยังรักดี แต่ต้องดิ้นธนาหาเลี้ยงชีพ ก็มักจะหันไปเลี้ยงชีพด้วยการขายพวงมาลัย ขายหนังสือพิมพ์ เข็คกรุงกรรณต์ฯ ฯ ฯ มีลักษณะร่วมกันคือ

- เป็นเด็กที่มาจากครอบครัวยากจนในเมือง
- อาศัยในชุมชนแออัด
- ครอบครัวแตกแยก ขาดความอบอุ่น
- ครอบครัวขาดรายได้ที่จะเลี้ยงดู
- การศึกษากระทำนกระแท่น

เด็กขายพวงมาลัย ขายหนังสือพิมพ์ และเข็คกรุงกรรณต์ เห็นได้ว่าไปในเมืองใหญ่ๆ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ การศึกษาของ สุนทรภรณ์ จันท์สิงหา (2545) นักวิจัยสมทบทองโครงการ ก็พบว่า เด็กเข็คกรุงและขายพวงมาลัยในเขตเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราช เป็นเด็กที่มีลักษณะทั่วไปดังกล่าวแล้ว ที่น่าเป็นห่วงก็คือ หากพากษาไม่สามารถหารายได้จากอาชีพเหล่านี้ได้เพียงพอ ประทังชีพ แรงกดดันจะทำให้พากษาอยู่หันเหไปสู่วิถีทางผิดๆ เช่น ลักขโมย และติดสารเสพติด

2. คนพิการ

กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดลักษณะของคนพิการไว้ 5 ประเภท คือ

- คนพิการทางสายตา ตั้งแต่บอด眼睛ไม่เห็น ไปจนถึงมองไม่เห็นอะไรมากแม้แต่แสงสว่าง
- คนพิการทางหู ตั้งแต่ได้ยินบ้างไม่ได้ยินบ้าง ไปจนถึงไม่ได้ยินอะไรมาก
- คนพิการทางร่างกาย มีตั้งแต่พิการบางส่วนของร่างกายแต่พอยังใช้งานได้ ไปจนถึงบางส่วนของร่างกายใช้การไม่ได้เลย เช่น แขนขาด ขาขาด เป็นต้น

- คนพิการทางจิต มีตั้งแต่พฤติกรรมและจิตใจปรวนแปร ผิดปกติจากคนทั่วไปในบางครั้ง บางเวลา ไปจนถึงคนที่มีพฤติกรรมผิดปกติ ควบคุมตนเองไม่ได้เลย เช่นคนวิกฤต

- คนพิการทางสติปัญญา หรือคนปัญญาอ่อน มีตั้งแต่ประเภทที่พ่อจะพึงพาตนเองได้ ไปจนถึงระดับพึงตนเองไม่ได้ ต้องอาศัยการช่วยเหลือเลี้ยงดูจากผู้อื่นตลอดเวลา

จากตัวเลขของสำนักงานสถิติ ปี 2544 ประมาณว่า มีคนพิการประเภทต่างๆ ประมาณ 1.1 ล้านคน และพบว่า ประชากรนอกเขตเทศบาลมีอัตราส่วนของคนพิการสูงกว่าคนในเขตเทศบาล คือ นอกเขตเทศบาลมีคนพิการประมาณร้อยละ 2.0 ขณะที่ในเขตเทศบาลมีร้อยละ 1.3 ตามลำดับ

คนพิการที่มีจำนวนมากที่สุดคือ กลุ่มคนพิการทางร่างกาย มีประมาณร้อยละ 40.6 ของ คนพิการทั้งหมด รองลงมาคือ พิการทางหู ร้อยละ 21.9 พิการทางสติปัญญา ร้อยละ 20.2 พิการทางตา ร้อยละ 11.2 และพิการทางจิตใจและพฤติกรรม ร้อยละ 7.4

คนพิการกว่าร้อยละ 70 เป็นผู้ที่มีการศึกษาน้อย คือ ร้อยละ 31.6 ไม่มีการศึกษา และร้อยละ 44.6 ไม่จบชั้นประถมศึกษา จากสถิติของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เมื่อปี 2544 คนพิการจำนวน 1.1 ล้านคน เป็นคนที่ไม่มีงานทำถึง 680,000 คน ในจำนวนนี้ ประมาณครึ่งหนึ่งเป็นผู้ที่ไม่สามารถทำงานได้ เนื่องจากเป็นผู้ไร้ความสามารถ และสำหรับผู้ที่มีงานทำ มีรายได้ ก็จะได้รับรายได้ต่ำกว่าบุคคลปกติประมาณครึ่งหนึ่ง จึงสรุปได้ว่า กลุ่มคนพิการเป็นกลุ่มคนยากจนในมิติของรายได้ที่ชัดเจน และการที่ส่วนใหญ่ไม่มีงานทำ และจำนวนมากเป็นผู้ไร้ความสามารถ ทำงานไม่ได้ ต้องพึ่งพาผู้อื่นตลอดเวลา ส่วนใหญ่การศึกษาน้อยหรือไม่มีการศึกษาทำให้คนพิการมีมิติความยากจน ทั้งจันทร์พย์สิน จนสิทธิและโอกาส จนอนาคต และจนศักดิ์ศรี

สังคมไทยส่วนใหญ่มักจะไม่ค่อยคำนึงถึงศักดิ์ศรี สิทธิและโอกาส ของคนพิการ ที่จะส่งเสริมให้พวกเขามีสิทธิและโอกาสเท่าเทียมคนปกติ วุฒิธรรมทั่วไปคือ ไม่มีทางข้ามถนนสำหรับคนตาบอดโดยเฉพาะ ไม่ค่อยมีลิฟต์และทางลาดสำหรับคนพิการที่นั่งรถเข็น แม้แต่ตึกอาคารในมหาวิทยาลัยใหญ่ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ไม่ได้จัดลิฟต์และทางลาดขึ้นลงสำหรับคนพิการ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นความด้อยสิทธิและด้อยโอกาสในชีวิตประจำวันของคนพิการในสังคมไทย แม้ว่าจะมีพระราชบัญญัติการพื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ.2534 ที่กำหนดให้มีการพื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยการรักษาพื้นฟูทางแพทย์ ทางการศึกษา และทางสังคม แต่สิทธิและโอกาสของคนพิการในสังคมก็ยังคงถูกละเลย

ดังนั้น คนพิการจึงต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาลและสังคม กล่าวคือ ตามรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ.2544 ประชากรร้อยละ 94.1 ของคนพิการต้องการความช่วยเหลือจากรัฐและสังคม โดยร้อยละ 40.7 ต้องการความช่วยเหลือด้านการรักษาพยาบาล การผ่าตัด และกายภาพบำบัด ร้อยละ 12.7 ต้องการเงินรู้สึกว่าต้องการเงินรู้สึกว่าต้องการความช่วยเหลือด้านอาชีพและการมีงานทำ

อาชีพของคนพิการที่พบเห็นมากที่สุดคือ การขายถือต่อเครื่อง ขายของเล็กน้อยตามชุมชนต่างๆ ความน่าสนใจของคนพิการบางคนสามารถขายของเหล่านั้นมากกว่าคนปกติ ซึ่งที่มีงานวิจัยได้พบตัวอย่างคนพิการแขนขาดทั้งสองข้างขายของเล็กน้อยฯ ประเภทยาดม ยาอม ลูกอม (ไฮอล์, แอค) มีรายได้บางวันสูงถึง 2,000 บาท ทำงานเลี้ยงลูก เลี้ยงเมีย ที่เป็นคนมีอวัยวะสมบูรณ์ คนพิการที่ขายถือต่อเครื่องมีรายได้ดีพอเลี้ยงปากเลี้ยงห้อง รวมทั้งครอบครัวด้วย สรุปว่า คนพิการนั้น ถ้าพวกเขามีสิทธิและโอกาสเท่าเทียมคนปกติ พวกเขางานมากก็สามารถเป็นกำลังแรงงานของสังคม ทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงห้องพึ่งตนเองได้ แต่น่าเสียดายที่สิทธิและโอกาสใน

การมีงานทำของคนพิการยังคงมีน้อย ไม่ถึงร้อยละ 5 ของจำนวนคนพิการทั้งหมด (ดู ขัตติยา และ จตุรงค์, 2546: 17)

3. คนสูงอายุ

ตามความหมายขององค์การสหประชาชาติ พ.ศ.2525 คนสูงอายุหมายถึง บุคคลที่มีอายุ ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ปัจจุบันนี้ในสังคมอุดมสាងรวมตัวกัน ผู้สูงอายุมีจำนวนมากกว่า 1 ใน 3 ของ ประชากรทั้งหมด ในประเทศไทยและเอเชียและแปซิฟิก จำนวนผู้สูงอายุกำลังเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในประเทศไทย ประชากรผู้สูงอายุในปี 2545 มีประมาณ 6 ล้านคน จากจำนวนประชากรรวม 64 ล้านคน

ตามตัวเลขของสำนักงานสถิติ ผู้สูงอายุนอกเขตเทศบาลมีจำนวนมากกว่าในเขตเทศบาล ทั้งนี้ก็ เพราะว่าในสังคมไทยประชากรนอกเขตเทศบาลมีจำนวนมากกว่าในเขตเทศบาล และคนนอกเขตเทศบาลส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่ทำนา ลูกหลานวัยทำงานมักจะอยู่ต่างประเทศทำงานในเมือง ส่วน คนสูงอายุก็ยังคงอยู่ในภาคชนบทเหมือนเดิม สังคมอุดมสាងรวมได้ดูดีง่ายๆ ครอบคลุมทั่วประเทศ ทำให้คนแก่คนเฒ่าในชนบทมีสภาพชีวิตที่แตกต่างไปจากยุคก่อนฯ พบร้า ผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งที่ถูกทอดทิ้งให้ต้องดิ้นรนเลี้ยงชีพด้วยตนเอง บางคนยังต้องเลี้ยงหลานเล็กๆ ขณะที่ ลูกๆ หรือพ่อแม่ของหลานเสียชีวิตไปบ้าง ทodusทิ้งลูกบ้าง ความยากจนของคนสูงอายุจึงน่าเวทนา เพราะจนทั้งทรัพย์สิน สิทธิ โอกาส อำนาจ ศักดิ์ศรี โดยเฉพาะคนสูงอายุที่ถูกทอดทิ้งในชนบทนั้น นอกรากแก่เฒ่าไม่ค่อยมีกำลังวังชาแล้ว ความรู้สึกไม่ดี บางคนอ่านเขียนไม่ได้ ต้องดิ้นรนดำรงชีพ ด้วยความยากลำบากยิ่ง

งานกรณีศึกษาของ พวรรณี ปันทอง และ รัฐญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2545) เรื่อง ผู้สูงอายุในครอบครัวที่มีสมาชิกป่วยและเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ในชนบทจังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนให้เห็น ผู้สูงอายุที่ต้องดิ้นรนดูแลบุตรหลานที่ป่วยเป็นเอดส์ จำนวนมากเสียชีวิตให้อ้อมรอด เพราะลูกของแม่เฒ่าป่วยเป็นเอดส์ และต้องเสียชีวิตไป ไม่เพียงแต่ว่าภายในครอบครัวจะโดยแรงอ่อนล้าเพราะความชราภาพเท่านั้น แต่ยังมีโรคภัยไข้เจ็บคุกคาม เช่น ปวดเมื่อย หน้ามืด เป็นลม เป็นโรคหัวใจ โดยที่ห่างไกลหมู่บ้าน ไก่ย่า ห่างไกลจากสวัสดิการของรัฐ (ดู ณรงค์ บก., 2545: 170-172)

ปัญหาทุกข์ยากของผู้สูงอายุอาจสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้ (ดู ขัตติยา และ จตุรงค์, 2546: 23-24)

- ด้านสุขภาพอนามัย มีโรคที่มักจะเป็นกันทั่วไปคือ ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ และโรค

เบาหวาน

- ด้านการศึกษา ส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษา

- รายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ เพราะไม่มีกำลังว่างชาประโภคอาชีพได้เหมือนเดิม
- ถูกทอดทิ้ง เพราะสังคมยุคใหม่ที่พัฒนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรมดูดึงให้สมาชิกครอบครัวแยกห่างจากครอบครัวเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม
- ขาดสวัสดิการ ไม่ว่าจะเป็นสวัสดิการโดยรัฐและโดยภาคประชาชน ยังไม่เพียงพอและไม่ทั่วถึง เนื่องจากอัตราการขยายตัวของประชากรสูงอย่างเพิ่มเร็ว แต่ระบบสวัสดิการพัฒนาข้ามมาก ปัญหาของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สถาบันครอบครัวอ่อนแอลง ความสัมพันธ์ในครอบครัวหลุดหลวงมากขึ้น ความสัมพันธ์เชิงการผลิตทุนนิยม (นายจ้าง-ลูกจ้าง) ขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่สถาบันสวัสดิการของทุนนิยมไทยยังอ่อนแอก จึงไม่อาจทดแทนสวัสดิการจากสถาบันครอบครัวได้ ในสังคมทุนนิยมตะวันตก สวัสดิการในระบบทุนนิยมได้เข้ามาแทนที่สวัสดิการของครอบครัว แต่ดูเหมือนว่าสถาบันทุนนิยมไทยไม่พร้อมที่จะเป็นเช่นนั้น
- ทางเลือกจึงน่าจะเป็นว่า ด้านหนึ่งต้องยกระดับสวัสดิการสังคมของสถาบันทุนนิยมไทยให้สูงขึ้นกว่าเดิม ขณะเดียวกันก็ต้องพยายามส่งเสริมสถาบันครอบครัวและชุมชนให้เข้มแข็ง โดยการพัฒนาการผลิตและอาชีพในภาคเกษตรและภาคชนบทให้มีความพอเพียงเหลือเกินได้ เป็นการเลือกแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแบบสมดุล (balance growth) ระหว่างภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม ภาคชนบทและภาคเมือง ภาคตลาดต่างประเทศและตลาดในประเทศ เพราะการพัฒนาแบบสมดุลจะยังคงทำให้ภาคเกษตรกรรมและภาคชนบทไม่ล้มละลาย ครอบครัวในชนบทและชุมชนในชนบทก็จะไม่หลุดหลวงคล้ายเกลียวสัมพันธ์มากเกินไป สวัสดิการจากครอบครัวและชุมชนก็จะเป็นองค์ประกอบสำคัญคู่ไปกับระบบสวัสดิการจากสถาบันทุนนิยม ซึ่งคงจะไม่ก้าวไปเต็มที่เหมือนรัฐสวัสดิการในยุโรป แต่ก็น่าจะเหมาะสมกับสังคมไทย ที่จะต้องผสมผสานสวัสดิการจากสถาบันครอบครัวและสวัสดิการจากสถาบันทุนนิยม ซึ่งโดยรวมคือ สวัสดิการของลูกจ้างที่ครอบคลุมไปถึงพ่อแม่ และเป็นสวัสดิการที่รับรู้บาลและอุรุกิจเป็นผู้จัดให้

4. สมณะ

ในสังคมไทย การเป็น “สมณเพศ” คือ การเปลี่ยนฐานะทางสังคม คนจนคนยากไร้ ไร้ศักดิ์ศรี ไร้สมบัติ แต่เมื่อเป็นสมณเพศแล้วได้ปฏิบัติธรรมก็จะกล้ายเป็นผู้ที่สังคมยอมรับ ถ้ายังเป็นผู้ที่เคร่งครัดในศีลในวินัย ประชาชนทั่วไปก็ยิ่งศรัทธา พระที่เคร่งศีล เคร่งวินัย ศึกษาเล่าเรียนรอบรู้ธรรม จะก้าวพ้นจากความจนทางโลก เพราะถึงแม้จะเป็นผู้ไร้สมบัติ แต่สังคมจะชื่มชมและศรัทธา

ดังนั้น ในสังคมไทย “วัด” จึงเป็นสถาบันที่บรรเทาความยากจนทางโลก เป็นสถาบันสวัสดิการสังคมที่เกือบถูกให้ “สมณเพศ” ก้าวพ้นความยากจนทางโลก และสมณเพศที่เคร่งศีลเคร่ง

ธรรมเป็นทรัพยากรม努ชช์ของพระศาสนาที่ค่อยเสริมสร้าง “ทุนสังคม” ด้านความเชื่อ ความศรัทธา และจริยธรรม ของประชาชน ช่วยลดความรุนแรงทางโลกยิ่งไปกว่า วัดและสมณะยังเป็นสถาบัน และบุคคลที่ก่อให้เกิดสวัสดิการสังคมแก่กลุ่มบุตรกุลข้าราชการคนยากจน ให้มีโอกาสได้พักพิง ได้อาหาร และได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน โดยผ่านการศึกษาพระธรรมวินัย และช่วยลดภาระของเด็ก ยากจนที่ศึกษาทางโลก ในประเด็นหลังนี้ ผู้ชายวัย 45 ปีขึ้นไปในสังคมไทยจำนวนมากได้มีโอกาส ศึกษาเล่าเรียนก็ เพราะเป็น “เด็กวัด” ที่ได้ที่พักพิง ได้อาหาร ช่วยลดภาระพ่อแม่ในการส่งเสียให้เล่า เรียน ในลักษณะนี้ “พระ” คือผู้กล่อมเกลาและเลี้ยงดูผู้อยู่ในวัยการศึกษาของสังคมไทย

คนยากคนจนในชนบทที่ไม่สามารถส่งเสียให้ลูกเรียนได้โดยตรง แต่ปัจจุบันจะให้ลูกมี ความรู้ ก็มักจะให้ลูก “บวชเรียน” คือ บวชเป็นพระแล้วศึกษาพระธรรมวินัย บางทีก็ควบคู่ไปกับการ เรียนความรู้ทางโลกไปด้วย พบร่วม ปัจจุบันนี้มี “สมณะ” ไปศึกษาเล่าเรียนร่วมกับฆราวาสเพิ่มขึ้น เช่น ที่มหาวิทยาลัยเกริก จะมีสมณะไปศึกษาและดับปริญญาให้ร่วมกับฆราวาส เป็นต้น และเหตุที่ ต้องเป็น “สมณะ” ทั้งๆที่เรียนความรู้ทางโลก ก็ เพราะว่าฐานะทางบ้านยากจน การเป็นสมณะมีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันน้อย จึงพอจะเก็บห้อมรวมมิบเงินเป็นค่าเล่าเรียนได้

งานของ ปราณี จิตวัฒนา (2521) พบว่า พระ นิสิต ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏ ราชวิทยาลัย (วิทยาลัยสงเคราะห์) ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวยากจนและมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเริ่มต้นจากการเป็นเด็กวัดอยู่กับพระ แล้วบวชเป็นพระศึกษาพระธรรมวินัยควบคู่กับการศึกษาความรู้ทั่วไป เมื่อสอบเทียบได้ระดับชั้นสูงขึ้นจึงเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยกรรณราชวิทยาลัย จึงเห็นได้ชัดว่า แท้จริงแล้วผู้เป็น “สมณะ” จำนวนมาก คือผู้ที่มาจากครอบครัวยากจน

ตีเคaru ในศาสนาอิสลาม ก็จัดเป็นสมณะศักดิ์สิทธิ์ ถ้าพูดถึงรายได้ของตีเคaru ต้องจัดว่า มีน้อย เพราะตีเคaru เป็นผู้สอนศาสนาในโรงเรียนบ่อเนาะ ที่ไม่ได้ค่าตอบแทน แต่ทำอาชีพนี้เพื่อผลบุญในประพและเกียรติคุณจากการยอมรับของสังคมมุสลิม (ขัตติยา และชาตรี, 2546: 28)

3.2.5 คนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

นักวิจัยเหล็กของกลุ่มนี้คือ ผศ.อวิญญา เวชยชัย และ ผศ.ดร.กิติพัฒน์ นนทบีทมะดุลย์ ใน การศึกษานี้ ผู้วิจัยได้จัดแบ่งกลุ่มคนที่เข้าไปศึกษาออกเป็น 6 กลุ่ม คือ กลุ่มชาติพันธุ์และคนพื้นถิ่น กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม กลุ่มผู้เสพยาเสพติด กลุ่มคนทำงานบริการทาง เพศ กลุ่มคนขอทาน และกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี

1. กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

อาจเรียกได้ว่า คนจนกลุ่มนี้มีมิติแห่งความยากจนทั้ง 4 มิติ “ได้แก่ จนทรัพย์สิน จนสิทธิ และโอกาส จนอำนาจ และจนศักดิ์ศรี กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีปัญหามากในสังคมไทยคือ กลุ่มที่คนทั่วไป เรียกว่า “ชาวเขา” หรือกลุ่มนี้เอง ที่มีปัญหาเรื่องสัญชาติ ในแง่ของนักวิชาการ แม้แต่คำว่า “ชาวเขา” ก็เป็นศัพท์ภาษาที่สะท้อนถึงการแบ่งแยกและเหยียดหยาม จัดลำดับชั้นของ “ศักดิ์ศรี ความเป็นคน” (human dignity) ให้ต่ำลง มีความหมายในเชิงลบว่า เป็นผู้ก่อการร้าย ปลูกฝัน ตัดไม้ทำลายป่า เป็นคำตราหน้าว่า “ชาวเขา” เป็นโรค (ดู อภิญญา และกิตติพัฒน์, 2546: 24)

ในแง่การเมืองการปกครอง ก้มองว่ากลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีปัญหาด้านความมั่นคง เสียง ต่อการที่จะทำให้เกิดภัยคุกคามประเทคโนโลยี จึงมีแผนร่วมต่อ “ชาวเขา” สำนักในความเป็นพล เมืองไทย เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย จงรักภักดีต่อสถาบันหลักของชาติไทย ดังนั้น นโยบายความมั่นคงแห่งชาติด้านชาวเขาจึงอยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ และได้มีการกำหนดแผนแม่บทเพื่อพัฒนาชาวเขา พ.ศ.2540-2544 โดยเน้นด้านความมั่นคงและการผสมกลมกลืนให้ “ชาวเขา” เข้าสู่สังคมและวัฒนธรรมไทย (assimilation) ดังนั้น การที่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ถูกจัดให้เป็นกลุ่มคนประเภทที่ “เสียงต่อความมั่นคงของชาติ” จึงผลให้ “สิทธิและโอกาส” ของคนกลุ่มนี้ด้อยกว่าคนไทยทั่วไป ไม่ว่าสิทธิและโอกาสด้านสัญชาติ ด้านการศึกษา ด้านการทำมาหากิน ฯลฯ และด้านการเข้าถึงบริการต่างๆของรัฐ

กรณีศึกษา กลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ บุญเพิ่ม ฤทธิกริม (2545) พบว่า ชาวปกาเกอะญอ ที่เคยพึ่งพาชุมชนในป่าในเขามาโดยตลอดนั้น หลายส่วนไม่อาจพึงพาชุมชนได้อีกแล้ว เพราะความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติกำลังหมดไป คนเหล่านี้จึงหันมาทำเกษตรเชิงเดียว (mono crops) เพื่อหาเลี้ยงชีพ แต่ภาวะการผลิตและภาวะตลาดที่ไม้อื้ออำนวย ต้นทุนค่าปุ๋ยค่ายาฆ่าแมลง แต่ราคายังคงต่ำ ทำให้เกิดความยากจน เป็นหนี้เป็นสิน กดดันให้พวกเขาย้ายลงจากภูเขามาทางานทำในที่ราบด้วยค่าจ้างต่ำๆ และด้วยเงื่อนไขการจ้างที่เสียเบรียบ ลูกหลวงที่อยู่ในวัยการศึกษา เมื่อจบชั้นประถมแล้วก็ไม่มีปัญญาจะส่งเสียให้เรียนต่อได้ บางคนที่อยู่ก็เรียนต่อ ก็ต้องอพยพจากหมู่บ้านเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมือง ทั้งทำงานและเรียนหนังสือ แต่บางคนก็ต้องหลุดพ้นจากการศึกษา เพราะปัญหาการครองชีพ และเข้าสู่วงจรของธุรกิจทางเพศ

ยิ่งกว่านั้น ลักษณะครอบครัวของกลุ่มปกาเกอะญอที่ยังคงเป็นครอบครัวขยาย เมื่อครอบครัวมีบุตรมากขึ้น ต้องเลี้ยงดูบุตรมากขึ้น ที่ทำกินไม่พอเพียง จึงต้องบุกเบิก/ขยายพื้นที่ หรือให้สมาชิกในครอบครัวเคลื่อนย้ายไปบุกเบิกที่ดินแปลงใหม่ เกิดปัญหาทางกฎหมาย ที่ดินทำกินทับ

ข้อนับที่ดินของทางราชการ กล้ายเป็นผู้บุกรุก ผิดกฎหมาย ถูกจับกุมฟ้องร้อง กล้ายเป็นผู้ด้อยสิทธิ ด้อยโอกาสที่จะได้รับความยุติธรรมไปในที่สุด

ปัจจัยที่ทำกิน การด้อยสิทธิในที่ทำกินผลักดันให้กลุ่มชาติพันธุ์ลุนใหม่ต้องอพยพเข้ามาหางานทำในเมือง ภูมิศักดิ์ และปรีดา (2545) พบว่า ผู้อพยพเข้าเมืองส่วนใหญ่อายุ 18-30 ปี และจากข้อมูลผู้อพยพเข้าเมือง 1,994 คน (วัย 18-30 ปี) เป็นเพศหญิงถึง 1,256 คน เพศชาย 648 คน โดยร้อยละ 30.97 มีอาชีพเป็นหญิงขายบริการ ร้อยละ 46.79 เป็นลูกจ้าง ขายของ ขายอาหาร และกรรมกรในโรงงาน

ขณะที่กรมประชาสงเคราะห์ก็เคยศึกษา พบว่า แรงงานชาวเข้าส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นประมาณ 2 เท่าของเพศชาย แรงงานหญิงเหล่านี้มีอัตราค่าจ้าง 30.97 เป็นหญิงขายบริการ ร้อยละ 46.79 เป็นลูกจ้าง ทั้งลูกจ้างในร้านขายของ ลูกจ้างในกิจกรรมครอบครัว ลูกจ้างในร้านอาหาร และลูกจ้างในโรงงาน นอกจากนี้ก็มีอาชีพอื่นๆ คือ คนรับใช้ในบ้าน (ร้อยละ 13.26) เป็นช่างฝีมือ (ร้อยละ 7.46) (ดู อกภูมิฯ และกิตติพัฒน์, 2546: 27)

โดยทั่วไปลูกจ้างชาติพันธุ์เหล่านี้ “ด้อยสิทธิ” กว่าลูกจ้างคนไทยทั่วไป ค่าจ้างก็ได้ต่ำกว่าโอกาสที่จะได้ต่ำแห่งงานเดียวกันนี้อยกว่า โอกาสที่จะได้พัฒนาฝีมือแรงงานก็น้อยกว่า สิทธิในสวัสดิการก็น้อยกว่า เจ็บป่วยก็ต้องดูแลกันเอง ไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน เพราะบางคนยังมีปัญหาสัญชาติและบัตรประชาชน แต่ยังถูกดูถูกเหยียดหยามจากคนพื้นราบ (ดูบุญเพิ่ม, 2545)

ผู้ที่ประสบปัญหาทุกข์ยากในระบบเดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์คือ กลุ่มคนอพยพหรือคนข้ามถิ่น ที่มีความเป็น “ต่างด้าว” ชัดเจน ระดับความยากจนทั้ง 4 ด้าน จึงรุนแรงกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ เพราะกลุ่มชาติพันธุ์รายได้ในนโยบายความมั่นคงยังตั้งเป้าที่จะให้เกิด “การผสมกลมกลืน” ในสังคม และวัฒนธรรมไทย แต่ผู้อพยพจากดินแดนไกลเคียง ไม่ว่าจากพม่า ลาว และเขมร ฯลฯ รัฐบาลไทยไม่มีนโยบายที่จะ “ผสมกลมกลืน” แต่มีนโยบายผลักออกจากสังคมไทย หรือไม่ก็ยอมให้อัญเชิญชาวต่างด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ โดยการยอมให้ทำงานในประเทศไทยชั่วคราว และโดยเหตุผลทางการเมืองและมนุษยธรรม ก็ให้อยู่ในฐานะผู้ลี้ภัยและผู้ประสบภัยจากสงคราม

คนเหล่านี้อพยพหนีความแห้งแล้งแคนทุกข์ยากจากประเทศของตนเข้าสู่ประเทศไทย ในฐานะ “คนต่างด้าว” ที่มีทั้งถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมาย ส่วนที่ถูกกฎหมายก็ยังด้อยสิทธิ ด้อยโอกาส กว่าคนไทยทั่วไป เช่น กรณีศึกษาของชาวไทยใหญ่ของ สรสมุ (2545) พบว่า ลูกจ้างชาวไทยใหญ่ได้รับค่าจ้างเพียงวันละประมาณ 60-80 บาท บางรายได้รับเพียงวันละ 50 บาทก็มี ลูกจ้างเหล่านี้เป็นลูก

จ้างเกษตรที่มีงานทำไม่แน่นอน เดือนหนึ่งๆ อาจมีงานทำเพียง 9-10 วันเท่านั้น

ในกิจการจ้างงานของภาคเกษตร แรงงานอพยพเหล่านี้มีรายได้เพียงประมาณครึ่งหนึ่งของแรงงานไทย ด้วยสิทธิ์ด้อยโอกาสที่จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ด้วยอำนาจต่อรอง เพราะเป็นแรงงานอพยพ เสียต่อกារที่จะถูกจับกุม คุณชั้ง และส่งกลับบ้านเดิม แต่แรงงานอพยพเหล่านี้ก็ยังกระเบียดกรายเสียรุ่งเรืองสังกลับไปช่วยครอบครัวของตนเองในดินแดนบ้านเกิด (ดู ศิริพร ใน ณรงค์ บก., 2540: 37)

2. ผู้ประสบความทุกข์ยากในกระบวนการยุติธรรม

ในสังคมไทย คนส่วนใหญ่มักจะรู้สึกกันว่า ผู้ที่ถูกตัดสินด้วยกระบวนการยุติธรรมว่า “มีความผิด ต้องถูกลงโทษ” คือคนต้องโทษที่สมควรต้องรับโทษ แต่มักจะไม่ค่อยมีใครสนใจว่า การต้องโทษและรับโทษนั้น ในกระบวนการของมันมีรายละเอียดอย่างไร หมายความว่า ไม่ คนต้องโทษ และรับโทษควรได้รับความยุติธรรมจากกระบวนการยุติธรรมทางการลงโทษหรือไม่ อย่างไร

การศึกษาของ นพธี จิตส่วน (2543) พบว่า เด็กวัยรุ่นชายบางคนมีความสัมพันธ์ทางเพศกับวัยรุ่นหญิง พ่อแม่ฝ่ายหญิงไม่ประนีประนอม ต้องการเอาผิดฝ่ายชาย วัยรุ่นฝ่ายชายก็ถูกลงโทษ ถูกควบคุมในสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก ทั้งๆ ที่วัยรุ่นชายผู้นั้นเป็นเด็กที่มีความประพฤติที่ร้ายกาจ แต่ผู้ใหญ่ก็ไม่เข้าใจว่า เรื่องเพศ เป็นเรื่องละเอียดอ่อน ความสัมพันธ์ทางเพศของสองฝ่ายเป็นความยินยอมพร้อมใจของวัยรุ่นทั้งสองฝ่าย ที่อยากรู้ อยากลอง และทันเรงเข้าใจในทางสังคม สมัยใหม่ไม่ได้มันไม่ใช่เรื่องของผู้ใหญ่ล่วงเกินเด็ก หรือผู้ใหญ่พากผู้เยาว์

หรือกรณีเด็กทำผิด แต่พ่อแม่ยากจน ไม่มีเงินประกันตัว เด็กก็ต้องถูกควบคุมเกินเวลาที่จำเป็น หรือกรณี ผู้หญิงมีครรภ์ติดคุก คลอดในคุก เด็กก็ถูกขายเป็นคนติดคุกไปด้วย จะเป็นเรื่องสมควรหรือไม่ จะรอให้ผู้หญิงคลอดแล้วก่อค้ายอดลงโทษจะได้หรือเปล่า

กรณีครอบครอง “ชีดีปلوم” ถ้าครอบครอง 1 แผ่น ถูกปรับ 10,000 บาท แต่ครอบครองยาบ้า 1 เม็ด ถูกปรับ 5,000 บาท นี่แสดงว่า ครอบครองชีดีปلومมีโทษหนักกว่า “ยาบ้า” คำรามก็คือการครอบครองยาบ้ากับครอบครองชีดีปلومเพื่อเอาไว้ดูเอง ทำไมโทษการครอบครองชีดีปلومจึงรุนแรงกว่า ทั้งๆ ที่กู้กันอยู่ว่า “ยาบ้า” สร้างความเสียหายแก่สังคมมากกว่า “ชีดีปلوم” หรือ เพราะเห็นว่า เรื่อง “ชีดีปلوم” เป็นเรื่องผลประโยชน์ของพ่อค้าที่มีอำนาจต่อรองกับอำนาจรัฐมากกว่า รัฐจึงกำหนดโทษผู้ครอบครองชีดีปلومไว้สูงกว่า การกำหนดโทษที่พิจารณาจากความเสียหายต่อชีวิตมนุษย์กับความเสียหายต่อกำไรของพ่อค้า อันในคราวจะมีหนักมากกว่ากัน ค่าปรับ 10,000 บาท สำหรับคนยากจนคงยกที่จะหมายได้ คงจะต้องติดคุกติดตารางชดใช้แทน ในอัตราวันละ 70 บาท

กรณีศึกษาของ นวลตา (2545) พบว่า ในกระบวนการต้องโทษของเยาวชนในสถานพินิจฯ นั้น เด็กบางส่วนถูกลงโทษเกินเหตุ หมายความว่า ถูกลงโทษตามกฎหมายแล้วก็ถูกลงโทษนอกกฎหมาย คือ ถูกพากที่แข็งแรงกว่า เป็นพาก “ขาใหญ่” ในกลุ่มผู้ต้องขัง “รังแก ข่มเหง” บางคนก็ถูกข่มขืน (วัยรุ่นผู้ชายที่หน้าตาดีๆ ก็ถูกข่มขืนได้) เพราะฉะนั้น เด็กเหล่านี้แทนที่จะได้รับการพัฒนาด้านจิตใจ เพื่อให้ออกไปเป็นคนดี อาจจะเกิดบทกลับทางพฤติกรรม คือ มีความเจ็บแค้นรุนแรงขึ้น เมื่อออกไปแล้วก็ไประบายกับสังคมภายนอกมากขึ้น เมื่อกลับไปอยู่ในสถานคุมขังก็พัฒนาตัวเองให้แข็งแกร่งขึ้นเพื่อข่มผู้อื่นและรังแกผู้อื่นต่อไปอีก กล้ายเป็นการผลิตช้า (reproduction) ของพฤติกรรมด้านลบที่ไม่จบสิ้น ดังนั้น นวลตาจึงพบว่า เด็กในสถานพินิจฯ จังหวัดสงขลาบางคนเข้าๆ ออกๆ สถานพินิจฯ หลายครั้ง บางคนกว่า 10 ครั้ง

ในหลายกรณี ผู้ต้องขังอยู่กันแออัดเกินมาตรฐาน ความแออัดคับแคบ กระหั่งที่จะนอนก็ยังไม่มี ต้องใช้ผ้าขาวม้าทำเบลอนอนเพื่อหลีกเลี่ยงการเบียดเสียดบนพื้น โดยมาตรฐานแล้ว พื้นที่สำหรับผู้ต้องขังเฉลี่ยประมาณ 2.25-2.5 ตารางเมตรต่อคน แต่ในจริงพักบางแห่งพบว่า พื้นที่สำหรับผู้ต้องขังมีเพียง 0.8-1.0 ตารางเมตรต่อคนเท่านั้น ความแออัดยัดเยียดเช่นนี้ ถ้าใครคนใดคนหนึ่งเป็นหวัด เป็นวัณโรค หรือโรคติดต่ออื่นใด ทั้งห้องขังก็จะติดโรคกันหมด สภาพเช่นนี้จึงสมควรที่จะถูกเรียกว่า “รังโรค”

การที่พากเข้าต้องเป็นโรค อัตตัดพื้นที่ นี่คือ การถูกลงโทษช้าเติมที่เกินไปจากการถูกลงโทษตามกฎหมาย อยู่นอกคุกพากเข้าก็เป็นคนจน เข้าไปอยู่ในคุกยังถูกทำให้เจ็บ จนทั้งการรักษาพยาบาล จนที่จะซุกหัวนอน จนลิธิพื้นฐานตามกฎหมาย

คนที่เคยติดคุกติดตราวง ไม่ว่าจะติดด้วยสาเหตุใด ควรหรือไม่ควรติด พั้นคุกของมาแล้วสังคมก็มาจะตราหน้าว่า “เป็นคนชี้คุก” ถ้าเป็นคนมีฐานะ ร่ำรวยเงินทอง ความเป็นชี้คุกชี้ตราวงก็จะถูกคำน้ำเงินซักล้างออกไปได้ แต่ถ้าเป็นคนจน ความเป็นคนชี้คุกมักจะติดตัวไปนานนานจนหมดศักดิ์ศรี มีความยากลำบากในการที่จะไปทำงานทำ ผู้คนในสังคมมองหาดูแวง ไม่ว่างใจ เป็นคนไร้ศักดิ์ศรีในสังคม ยิ่งถ้าติดคุกอยู่นาน การออกแบบสู่โลกภายนอกสำหรับบางคนอาจจะมีปัญญามากกว่าในคุกเสียอีก บางคนจึงปลดปล่อยพฤติกรรมตนเองให้ทำผิดช้าๆ ยากและกลับเข้าสู่คุกครั้งแล้วครั้งเล่า

คนยากคนจนที่ถูกทำให้เจ็บช้ำเติมจากกระบวนการยุติธรรม มิได้จำกัดอยู่เฉพาะคดีความ ระหว่างประชาชนด้วยกันเท่านั้น ประชาชนด้อยสิทธิที่ถูกตั้งข้อหาจากรัฐก็ถูกช้ำเติมความยากจน กลุ่มเกษตรกรที่ทำกินในพื้นที่ซ้อนทับกับเขตปาสังวน เมื่อรัฐใช้อำนาจข้างสิทธิของรัฐเหนือพื้นที่

พวกรากชีวภาพเป็นจำเลย กล้ายเป็นผู้บุกรุก และไม่มีครรภ์ที่จะเป็นทนายแก้ต่างทางกฎหมายให้พวกรากชีวภาพในที่สุดแล้วพวกรากชีวภาพเหล่านี้ก็ถูกทำให้หมดสิทธิในการทำกิน กล้ายเป็นจำเลยของรัฐ ความยากจนก็เพิ่มขึ้น กรณีศึกษาของ สงวนใจ (2545) ที่ทำการศึกษากลุ่มเกษตรกร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นตัวอย่างของเรื่องนี้

3. กลุ่มผู้เสพยาเสพติด

รัฐบาลทักษิณได้ทำสิ่งความกับยาเสพติด ปราบปรามผู้ค้าและบ้าบัดรักษาผู้เสพ แต่หากเห็นจากการแพร่กระจายยาเสพติดมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความยากจน ซึ่งเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่ว่า แหล่งชุมชนและชุมชนที่อยู่อาศัยของคนยากจนมักจะมีการแพร่กระจายของยาเสพติดมากกว่าแหล่งอื่นๆ เพราะ

ประการแรก ยาเสพติดประเทยบ้า ยุคแรกมักจะแพร่กระจายในกลุ่มคนที่ต้องทำงานหนัก เช่น คนขับรถบรรทุก กรรมกรที่ต้องทำงานสองกะ เพราะยาบ้ายุคแรกเป็นยากระตุ้นประสาททำให้ผู้เสพมีอาการตื่นตัว ทำงานได้นาน ยาบ้าจึงขายต่อในกลุ่มคนเหล่านี้

ประการต่อมา คนจนมีรายได้น้อย ทำงานทำดีๆ รายได้ดีๆ ไม่ได้ จำนวนหนึ่งจึงหันไปเป็นสายค้ายาเสพติดให้แก่พ่อค้ายาเสพติด บางคนที่ติดยา เมื่อไม่มีเงินพอจะซื้อยา ก็หันไปเป็นผู้ค้ายาด้วย เพื่อจะได้มีรายได้และมียาสำรอง

ยาเสพติดประเภทอื่นๆ เช่น สารระเหย กัญชา และยาล่อมประสาทบางประเภท มักจะแพร่กระจายในหมู่วัยรุ่นมากกว่าคนกลุ่มนี้ โดยเฉพาะยาล่อมประสาทบางชนิดที่มีราคาแพงทำให้มีการแพร่กระจายเฉพาะในหมู่วัยรุ่นลูกคุณชนชั้นกลางและคนร่ำรวย

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เคยทำการศึกษาและประมาณตัวเลขไว้เมื่อปี 2538 ว่า มีผู้เสพยาเสพติดประมาณ 1.3 ล้านคน ในจำนวนนี้ เป็นนักเรียนนักศึกษา 71,666 คน ยาเสพติดยอดนิยมของนักเรียนนักศึกษาคือ กัญชา รองลงมาคือ สารระเหย ตามด้วย ยาบ้า (TDRI & ปปส., 2538)

ต่อมาปี 2544 สำนักวิจัยเอบีค มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ได้ทำการศึกษากลุ่มนักเรียนนักศึกษาตั้งแต่วัยดับประ溪ม 6 จนถึงปริญญาตรี จากตัวอย่างทั้งสิ้น 46,936 คน พบร้า ร้อยละ 44.3 ของกลุ่มตัวอย่าง เกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติด

กลุ่มยาเสพติดที่ใช้เสพกันมากที่สุดคือ ยาบ้า (58.5%) รองลงมาคือ กัญชา (42.2%) ยาล่อมประสาท (33.6%) สารระเหย (16.6%) ยาอี (11.3%) ยาเลิฟ (10.5%) ยาเค (8.7%) เอโรอีน (7.6%) ฝีน (5.6%) โคเคน (4.9%) โมร์ฟีน (4.9%)

นักหมายความว่า 6 ปีต่อมา หลังจากการศึกษาของ TDRI ยาน้ำที่เคยอยู่อันดับสามได้พุ่งขึ้นมาอยู่อันดับ 1 ในหมู่นักเรียนนักศึกษา ทั้งนี้คงเป็น เพราะว่า แหล่งค้ายาบ้ามีมาก หาซื้อได้ง่ายกว่ายาเสพติดประเภทอื่นๆ เพราะงานวิจัยชิ้นนี้ได้ระบุไว้ว่า นักเรียนนักศึกษาเหล่านี้ ร้อยละ 27.3 ซื้อยามาจากเพื่อนในสถานศึกษาเดียวกัน ร้อยละ 20.6 ซื้อจากเพื่อนต่างโรงเรียน ร้อยละ 36.4 ซื้อจากบุคคลในชุมชน ร้อยละ 28.8 ซื้อจากบุคคลนอกชุมชน และร้อยละ 3.8 ซื้อจากบุคคลในครอบครัว

จากข่าวสารการจับกุม การปราบปราม ตลอดจนการไปสัมภาษณ์พูดคุยกับนักวิจัย พบร่วมกับแหล่งกระบวนการค้ายาเสพติดที่สร้างเครือข่ายโดยใช้บุคคลร่วมสถาบันได้อย่างแพร่หลายและเห็นว่าแน่นก็คือ ระบบการค้ายาบ้า เพราะโดยไม่ตั้งแต่ผู้มีอิทธิพลด้านการเงิน ด้านการเมือง ด้านอำนาจรัฐ แล้วกระจายลงสู่รากหญ้า คนจน คนสามัญทั่วไป

คนจนที่ติดยาเป็นคนจนเข้าข้อนี้ เพราะโดยปกติมีปัญหาด้านวัตถุปัจจัยอยู่แล้ว แต่เมื่อติดยาเงินทองก็ต้องหมดไปกับยา การที่จะมีเงินซื้อหาปัจจัยอื่นก็จะยิ่งขาดแคลน คนติดยาส่วนใหญ่ต่อการที่จะทำผิดต่อสังคม คนติดยาที่อยู่ในสายตาของสังคมก็มักจะเป็นคนที่ถูกมองจากคนที่ไม่ติดยาว่า เป็นพวกมีปัญหา ด้อยศักดิ์ศรี ไม่น่าคบ (ดู อธิตร, 2545: 110-111) คนติดยาจึงมักจะมีสังคมของตัวเอง มีพฤติกรรมของกลุ่มตนเอง ดังนั้น ยิ่งมีคนติดยามากกางสังคมก็จะยิ่งถูกแบ่งแยกมาก เกิดวัฒนธรรมย่อย (sub-culture) ของคนติดยา โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่น เช่น มีวัฒนธรรมการจัดปาร์ตี้ยาอี กิจกรรมเหล่านี้สำหรับสมาชิก การจัดซ้อมรวมเสพยามั่วเซ็กส์ เป็นต้น

4. กลุ่มคนทำงานบริการทางเพศ

ในปัจจุบันนี้ เมื่อเรากล่าวถึงการบริการทางเพศ ไม่อาจตีความแคบเฉพาะผู้หญิงขายบริการเท่านั้น แต่มันยังรวมไปถึงผู้ชายที่ขายบริการทางเพศด้วย และกลุ่มคนขายบริการทางเพศก็ไม่ได้จำกัดเฉพาะผู้หญิงที่ถูกสังคมเรียกว่า “โสเภณี” เท่านั้น แต่มันยังขยายความกว้างไปถึงคนกลุ่มอื่น เช่น นักเรียน นักศึกษา และผู้หญิงทำงาน ที่ต้องการหารายได้ด้วยการขายบริการทางเพศ (ดู อภิญญา และกิตติพัฒน์, 2545: 78)

จากการศึกษาของกระทรวงสาธารณสุข เมื่อปี 2545 ได้ประกาศตัวเลขอย่างเป็นทางการว่า มีสถานบริการ 12,000 แห่ง มีพนักงานบริการทั้งหมด 136,000 คน เป็นหญิง 114,840 คน ชาย 21,459 คน ในจำนวนนี้มีพนักงานที่ให้บริการทางเพศ 68,974 คน เป็นหญิง 65,186 คน เป็นชาย 3,788 คน

จากตัวเลขก็สรุปได้เลยว่า เป็นตัวเลขที่ไม่ได้รวมการขายบริการทางเพศที่ไม่อยู่ในสถานบริการ เช่น นักเรียน นักศึกษา และไม่รวมผู้ขายบริการที่อยู่ในสถานบริการเฉพาะสมาชิก (exclusive clubs) ซึ่งเป็นสถานบริการของคนมีเงิน

คนขายบริการทางเพศ “ไม่ว่าหูงูหรือชาย อาจมีรายได้สูงกว่าเดือนyatกัน แต่แรงผลักดันหลักที่ทำให้เข้าและครอบคลุมอาชีพนี้คือ ความยากจน รายได้ไม่พอเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัว การประกอบอาชีพนี้ทำให้พวกเขายาพอจะมีรายได้เลี้ยงตัวเองและครอบครัว เพราการทำอาชีพนี้ แม้จะเป็นกลุ่มที่มีค่าตัวต่ำสุด ครั้งละ 30-40 บาท รายได้รวมต่อเดือนก็คงเกินเดือนความยากจน แต่สิ่งที่เข้าและเรอขัดสนอย่างยิ่งคือ ศักดิ์ศรี (ของความเป็นคน) และการยอมรับของสังคม สำหรับคนที่มีภูมิลำเนาอยู่ทางเหนือ ดูจะตีกับความภาคอื่นๆ บ้าง เพราะชุมชนในภาคเหนือไม่ถึงกับดูถูกดูแคลนผู้ทำอาชีพนี้มากนัก แต่ในสังคมภาคอื่นๆ โดยเฉพาะภาคใต้ ผู้ที่ประกอบอาชีพนี้จะได้รับแรงกดดันจากสังคมอย่างรุนแรง

กรณีตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือ กรณีการศึกษาของ ปานทิพย์ (2545) ที่ศึกษาชีวิตหูงูขายบริการบริเวณสถานีรถไฟ นครศรีธรรมราช เมืองงานชิ้นนี้ถูกหนังสือพิมพ์ไทยรัฐนำไปเผยแพร่และบอกกล่าวให้สังคมรับรู้ว่า มีหูงูบริการบริเวณสถานีรถไฟจำนวนมากด้วยความทุกข์ยากลำบาก อายุก็มากแล้ว แต่ก็ยังจำต้องทำอาชีพนี้ เพราะต้องส่งลูกเรียนหนังสือ สิ่งที่สะท้อนกลับมาคือ การที่ชุมชนบริเวณสถานีรถไฟและ NGOs ที่ทำงานกับชุมชน ต่างพากันไปประท้วงอาจารย์ปานทิพย์ที่สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช เรียกร้องให้อาจารย์ปานทิพย์ขอโทษและชดใช้ค่าเสียหายให้แก่ชุมชน เรียกร้องให้สถาบันราชภัฏลงโทษอาจารย์ปานทิพย์ และเรียกร้องให้โครงการวิจัยนี้ต้องขอโทษและชดใช้ค่าเสียหาย ด้วยเหตุผลว่า ทำให้ชุมชนเสียชื่อเสียง เสียเกียรติภูมิ ทำให้ชุมชนถูกดูหมิ่นดูแคลน

โดยข้อเท็จจริงของงานวิจัย ไม่มีอะไรมิดพลาด อาจารย์ปานทิพย์ได้พูดความจริง ได้พบความจริง ได้วิเคราะห์ให้เห็นความอับจน ความด้อยลิทธิ ด้อยศักดิ์ศรี ของหูงูขายบริการเหล่านี้ และเรียกร้องให้สังคมและรัฐบาลช่วยดูแลเอื้ออาทรอต่อพากເຮົອ แต่อารมณ์ของผู้นำชุมชนกลับตรงข้าม ซึ่งในที่สุด ผู้วิจัย (นรงค์) ในฐานะหัวหน้าโครงการ จึงต้องนำทีมงานไปชี้แจงทำความเข้าใจ และขอโทษต่อชุมชน ที่เป็นเหตุให้ชุมชนเดือดร้อน (แต่ยืนยันว่างานวิจัยถูกต้อง) เรื่องจึงสงบลง

นี่สะท้อนให้เห็นว่า คนขายบริการทางเพศนั้น เป็นคนขัดสนศักดิ์ศรี เพียงแต่กล่าวว่า พากເຮົອอาศัยอยู่ต่องเงน ก็ยังทำให้คนร่วมชุมชนรู้สึกเสียหน้า เสียศักดิ์ศรี ไปด้วย อย่าไว้เตือนอีกในชุมชนเลยที่รู้สึกว่างเกียจพากເຮົອ แม้แต่ลูกของตัวเองที่ເຮືອต้องส่งเสียเลี้ยงดูทุกเดือนก็ยังรู้สึกวังเกียจและโกรธเกรี้ยว (ดู ปานทิพย์, 2545: 235)

แม้พวกรสอร์ดจะเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่นๆ แต่เมื่อใดครัวเรือนที่อาชีพเดิมของครอบครัวถูกขับไล่ บริการ พวกรสอร์ดถูกรังเกียจ ขายอาหารก็ไม่มีใครอยากไปซื้อกิน ไปเป็นลูกจ้างพ่อนายจ้างรู้ว่าเคยมีอาชีพขายบริการมา ก่อนเข้าก้าว (ดู อภิญญา และกิตติพัฒน์, 2545: 92)

ไม่เพียงแต่หูยังขาดบริการเท่านั้นที่รู้สึกลำบาก ด้วยศักดิ์ศรี สังคมไม่ยอมรับ แม้แต่ชายขายบริการก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกัน โดยเฉพาะชายขายบริการที่ต้องบริการผู้ชายด้วยกัน พวกรสอร์ดบอกว่า มันเป็นภาวะกล้ามเนื้อฝืนทำ เพื่อเงินตัวเดียว (ดู อภิญญา และกิตติพัฒน์, 2545: 85) กรณีศึกษาของ สุกัญญา (2545) พบว่า เด็กหนุ่มที่เข้าสู่อาชีพนี้ทั้งหมดมาจากครอบครัวยากจนภาคชนบท เด็กหนุ่มเหล่านี้มีภาวะว้าวุ่นสับสน (frustration) ในอาชีพ พวกรสอร์ดไม่มีความภูมิใจในตัวเองและในอาชีพ พวกรสอร์ดเป็นพวกรที่ไม่เจนจิง แต่รู้สึกอับอายและขัดสนในศักดิ์ศรี ขัดสนการยอมรับจากสังคม

5. กลุ่มคนขอทาน

คนขอทานนั้น โดยเฉลี่ยก็เป็นคนจนที่หมดหนทางทำมาหากินโดยวิธีอื่น แต่ก็มีขอทานบางกลุ่มที่ไม่มีความบกพร่องทางร่างกายและจิตใจ แต่เลือกที่จะยึดอาชีพขอทาน เพราะทำได้ง่ายและมีรายได้พอเลี้ยงชีพ แต่โดยทั่วไปแล้วขอทานส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนพิการ ตาบอด แขนขาด ขาขาด สภาพทางจิตใจและสติปัญญาบกพร่อง เป็นคนแก่คุณภาพที่ถูกทอดทิ้ง เป็นเด็กเร่ร่อนจรจัด

คนขอทานอาจแบ่งตามลักษณะของวิธีการขอเป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ

ประเภทแรก ขอโดยตรง เจօโครงการมีให้ไว้ขอเงิน บางคนที่อาการครบ 32 แต่อยากขอเงิน ก็มักจะอ้างว่ามาจากการต่างจังหวัด หลงทาง เงินหมด ขอเงินกินข้าว ขอเงินกลับบ้าน ส่วนกลุ่มที่พิการบกพร่องก็มักจะยึดพื้นที่นั่งขอ กลุ่มนี้มักจะเป็นคนพิการ แสดงอาการที่น่าสงสาร ชวนให้หันยิบยื่นเศษเงินช่วยเหลือ

ประเภทที่สอง เสนอสิ่งแผลเปลี่ยน เช่น การร้องเพลง เล่นดนตรี คนกลุ่มนี้มักจะเป็นคนตาบอด

คนขอทานส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพอยู่ในเขตเมือง เพราะมีคนหนาแน่น มีแหล่งให้อุดมมาก คนเหล่านี้มักจะไม่มีที่พักพิงแห่นอน เร่ร่อนจรจัดไปเรื่อยๆ ไม่มีบ้าน ไม่มีบัตรประชาชน จึงมักจะเข้าไม่ถึงบริการของรัฐและสวัสดิการของรัฐ

กลุ่มคนที่ใกล้ชิดขอทานแต่ไม่ใช่ขอทานคือ กลุ่มคนจรจัด ค้ำไห่นอนนั่น มีรายได้เล็กๆ น้อยๆ จากกองขยะ รับจ้างขายแรงงานวันต่อวัน บางวันมีงานทำ บางวันไม่มี อาศัยริมฟุตบาท ใต้สะพาน และบริเวณรัตบ้างแห่ง เป็นที่พักพิง

อย่างไรก็ตาม จากกรณีศึกษาของ ศศิธร ไชยประสิทธิ (2545) ที่ศึกษาหมู่บ้านขอทานชานเมืองเชียงใหม่ พบร่วมๆ ขอทานกลุ่มนี้มีได้ประกอบการขอทานในเขตเมือง แต่ไปขอทานข้าวในหมู่บ้านชานเมืองและหมู่บ้านที่ห่างไกลออกไป เนื่องจากต้องขอทานข้าว เพราะในอดีตหมู่บ้านนี้เคยประสบความแห้งแล้ง ข้าวยากมากແง ประชาชนในหมู่บ้านได้ข้าวไม่พอ กิน จึงตัดสินใจหาข้าวกินด้วยการรับจำจ้างแลกข้าวบ้าง ขอเขากินบ้าง โดยเฉพาะครอบครัวที่ไม่มีที่ทำกิน ก็มักรับจำจ้างแลกข้าวไปบ้าง ขอทานเขากินบ้าง เรื่อยๆ มาจนถึงปัจจุบันนี้ (ดู ศศิธร, 2545: 206-207)

คนขอทานโดยส่วนใหญ่แม้จะขอทานได้เงินทองข้าวของเลี้ยงปากเลี้ยงท้องได้ครบสามมื้อ แต่ความยากจนของขอทานที่จนมากกว่าจันเงินทองก็คือ จนศักดิ์ศรี (ของความเป็นมนุษย์) จนสิทธิ จนโอกาส และจนอำนาจ โดยสิ้นเชิง

ความจนศักดิ์ศรีของขอทานนั้นมีได้จำกัดอยู่เฉพาะตัวคนขอทานเท่านั้น แม้แต่ลูกของขอทานที่เรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนก็มักจะถูกกระบวนการทางสังคมเปลี่ยนชื่อ ลูกเหยียดหยาม แม้แต่ครูที่ควรจะมีจริยธรรมก็ยังเหยียดหยามลูกคนขอทาน กรณีศึกษาของ จอมขวัญ และ จุฑามาศ (2545) ได้สะท้อนให้เห็นภาพความทุกข์ของครอบครัวณิกาดาบอดที่ประสบปัญหาการถูกเหยียดหยามจากสังคมได้ชัดเจน

6. กลุ่มผู้ติดเชื้อเออดส์ ผู้ป่วยเออดส์ และครอบครัว

ไม่มีครอบครัวได้ว่า ในสังคมไทยมีผู้ติดเชื้อเออดส์จำนวนเท่าไร เพราะมีคนจำนวนหนึ่งที่มีเชื้อเออดส์แต่ก็ยังไม่รู้ว่าตัวเองมี บางคนรู้ว่าตัวเองมีแต่ก็ปิดไม่ให้คนอื่นรู้ อย่างไรก็ตาม มักจะมีการพูดกันว่า คนติดเชื้อเออดส์ในสังคมไทยคงมีไม่น้อยกว่า 1 ล้านคน

คนติดเชื้อเออดส์จำนวนหนึ่งกล้ายเป็นคนจนที่คนมักจะมองไม่เห็น เพราะบางคนอาจจะมีรายได้เดือนละ 2,000-3,000 บาท ซึ่งรายได้ระดับนี้นักเศรษฐศาสตร์ไทยก็จะบอกว่า ไม่ใช่คนจน เพราะมีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน แต่คนติดเชื้อเหล่านี้ต้องซื้อยาภัยเอง ค่ายาเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตก็ตกละมาเดือนละ 2,000-3,000 บาท เป็นอันว่าเงินที่พอกหาได้นั้นเพียงค่ายาอย่างเดียว ก็หมดแล้ว ไม่มีค่าอาหาร ค่าเสื้อผ้า ค่าปัจจัยจำเป็นอื่นๆ ดังนั้นพวกเขากลายเป็นคนจนทันที

ยิ่งกว่านั้น ถ้าการติดเชื้อเป็นที่รู้ของคนอื่นๆ เช่น นายจ้าง พวกราช พวกรเช อีกอาจถูกปลดออกจากงาน เป็นคนว่างงาน ความจนก็ยิ่งหนักหน่วงรุนแรง กรณีศึกษาของ พจนา (2545) ที่ศึกษาคนติดเชื้อที่เป็นเกษตรกร (หญิง) พบร่วมๆ คนเหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่อย่างทุกข์ทรมาน เพราะไม่เพียงประสบปัญหาการครองชีพ ไม่มีเงินค่าหมอดค่ายา ยังประสบปัญหาทางสังคม ลูกวังเกียจเดียดฉันท์ แม้แต่ญาติพี่น้องใกล้ชิดก็ไม่อยากเข้าใกล้ ไม่อยากอยู่ร่วมสังคม

คนจนที่ติดเชือจึงกลายเป็นคนจนที่อยู่กับความทุกข์ทรมานรอบด้าน ทั้งด้านภาวะร่างกาย ภาวะจิตใจ และภาวะสังคม เม้มแต่จะไปงานบุญ ผู้คนก็ไม่อายก'r่วมงานบุญด้วย (ดู อภิญญา และ กิติพัฒน์, 2545: 100)

3.3 สรุปและสรุปเคราะห์

ในหมายทศวรรษที่ผ่านมา คำว่า “ความยากจน” ถูกครอบงำด้วยความหมายที่ว่า คือ ภาวะที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน (poverty line) ในประเทศไทย คำว่า “ความยากจน” ก็ถูกตีความอยู่ภายใต้ความหมายนี้ แต่จากสถานการณ์ความทุกข์ยากของประชาชนกลุ่มต่างๆตามที่งานวิจัยได้นำเสนอมา นี้ เราจะเห็นได้ว่า ความทุกข์ยากที่เกิดจาก “ความขัดสนยากไร้” นั้น มันมีได้ จำกัดอยู่เฉพาะ “ความขัดสนยากไร้” ด้านรายได้และทรัพย์สินเท่านั้น แต่มันมีมิติทางสังคมและการเมืองอยู่ด้วย

โดยเฉพาะในประเทศไทยที่เจริญก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรม การแก้ปัญหาด้านรายได้ได้พัฒนาไปถึงขั้นที่ทุกคนมีหลักประกันด้านรายได้ขั้นต่ำ (minimum incomes) ซึ่งไม่ใช่ค่าจ้างขั้นต่ำ (minimum wages) รายได้ขั้นต่ำเป็นสิ่งที่สังคมและรัฐบาลกำหนดขึ้นว่า คนแต่ละคนในสังคมควรจะมีรายได้เท่าไรจึงจะมีชีวิตอยู่ในสังคมนั้นได้ ถ้าครองค่าไม่สามารถที่จะหารายได้ให้แก่ตนเอง เพียงพอตามมาตรฐานรายได้ขั้นต่ำ รัฐก็จะจัดการดูแล หรือที่แท้ก็คือ โอนเงินเข้าบัญเหลือคนเหล่านั้นให้มีรายได้ตามมาตรฐานรายได้ขั้นต่ำ เช่น ในเยอรมนีกำหนดว่า รายได้ขั้นต่ำของแต่ละคนไม่ควรต่ำกว่า 370 ยูโรต่อคนต่อเดือน ในฝรั่งเศสประมาณ 433 ยูโรต่อคนต่อเดือน เป็นต้น

แต่รายได้ขั้นต่ำของแต่ละคนก็ไม่ใช่สิ่งที่จะประกันว่า ทุกคนในสังคมได้ก้าวพ้นความยากจนไปแล้ว เพราะในรายงาน The Wresinski Report of the Economic and Social Council of France เรื่อง ความจนข้ามชาติและการขาดความมั่นคงพื้นฐาน (Chronic Poverty and Lack of Basic Security) นั้น Joseph Wresinski กล่าวว่า “คนจนผู้ยากไร้ทั้งหมด มีได้เพียงแต่ขัดสนเงินทองเท่านั้น แต่พวกเขายังไม่มีที่อยู่อาศัยหรืออาศัยอยู่ในที่อาศัยที่เลื่อม啰姆 แล้วก็อ่านไม่อ่านเขียนไม่ได้ ทำงานทำไม่ได้”

คำกล่าวของ Wresinski บทหลังชาวฝรั่งเศสผู้นี้ สะท้อนให้เห็นภาพของคนจนในฝรั่งเศสว่า ถึงแม้รัฐบาลจะประกันรายได้ขั้นต่ำให้แล้ว แต่ก็ไม่อาจข้ามพ้นความยากจนไม่มิติทางสังคมไปได้ เพราะยังมีคนไร้ที่อยู่ คนไม่รู้หนังสือ เด็กออกจากโรงเรียนก่อนวัยเรียน คนว่างงานที่ไม่มีความรู้ฯลฯ

Wresinski Report พิมพ์เผยแพร่เมื่อปี ค.ศ.1987 โดย The Official Journal of the Republic of France ซึ่งเป็นสถาบันของรัฐบาลฝรั่งเศส และในวันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ.1988 รัฐบาลฝรั่งเศสก็ได้ผ่านกฎหมายรายได้ขั้นต่ำ (Minimum Income Law) แม้ว่าจะด้วยรายได้ขั้นต่ำที่รัฐบาลฝรั่งเศสกำหนดจะต่ำกว่าที่เสนอโดย Wresinski Report แต่ก็แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลฝรั่งเศสยอมรับข้อเท็จจริงตามรายงานของ Wresinski Report ว่า ในปลายศตวรรษที่ 20 นั้น ในฝรั่งเศสยังมีคนจนคนทุกชั้นยากไร้มากมาย

ความยากจนชั้นชาติและการขาดความมั่นคงในวิถีชีวิต เป็นสิ่งสังสั�ัยอยู่ในชีวิตของคนจน “วิถีชีวิตที่ขาดความมั่นคง” มิอาจวัดกันด้วยรายได้ที่เป็นตัวเงินเท่านั้น แม้ว่าในสังคมทุนนิยมเงินเป็นปัจจัยที่ทำให้เข้าถึงสิ่งต่างๆได้มากmany แต่ในสังคมคนจน แม้พวกเขาก็อาจจะพอมีเงินเลี้ยงชีพ แต่พวกเขารู้ด้วยความมั่นคงด้านอื่นๆอีกหลายด้าน เช่น ด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ ด้านชีวิตและทรัพย์สิน ด้านความยุติธรรมในสังคม (เพราะพวกเขามีสิทธิ์ไม่เสมอภาค) ด้านครอบครัว และการเปลี่ยนแปลงของสมัชิกในครอบครัว (เช่น การติดยา) ด้วยสภาพเช่นนี้ Wresinski จึงสรุปว่า

“ความยากจนชั้นชาติเป็นผลจากการขาดความมั่นคงพื้นฐานที่ส่งผลกระทบต่อ
วิถีชีวิตในหลายด้าน ลุดท้ายกันนำไปสู่ความลำบากยากจน” (Wresinski Report,
1994: 1)

การขาดความมั่นคงพื้นฐานมีมิติทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม “ความมั่นคงในการครองชีพ” จึงต้องประกอบด้วยความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางสังคม และความมั่นคงทางการเมือง

การเพิ่มรายได้ จึงเป็นเพียงความพยายามด้านหนึ่งในการแก้ปัญหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ แต่ไม่อาจแก้ปัญหาความมั่นคงทางสังคมและการเมืองได้ ดังนั้น สิทธิมนุษยชน (human right) และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ (human dignity) คือ ปัจจัยที่จะทำให้เกิดความมั่นคงทางสังคมและการเมือง ทั้งสองสิ่งนี้คือสิ่งที่คนจนขาดแคลน คือปัจจัยที่นำไปสู่ความยากจนและช้ำเติมความยากจน Wresinski Report จึงเรียกร้องให้คืนสิทธิและศักดิ์ศรีแก่คนจน (ดู Wresinski Report: 42) เพราะพบว่า คนจนนั้นมีได้มีแต่ความจนด้านรายได้ แต่ยังจนด้านสิทธิและศักดิ์ศรีอีกด้วย

Wresinski Report ได้รับการพิจารณาจากองค์การสหประชาชาติ และในที่สุดคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติได้ยอมรับข้อเสนอของรายงานเมื่อต้นปี ค.ศ.1989 และเห็นว่า “ความยากจนอย่างรุนแรงและการถูกรังเกียจเดียดจันท์จากสังคมนำไปสู่การลดศักดิ์ศรีของ

ความเป็นมนุษย์ จึงขอเรียกร้องให้แต่ละประเทศและนานาประเทศคงช่วยกันขัดสิ่งเหล่านี้”

รายงานของ Wresinski Report สอดคล้องกับข้อค้นพบและการวิเคราะห์ของงานวิจัยนี้ ที่เห็นว่า สภาพความลำบากยากจนของประชาชนไทยจำนวนมากมิได้จำกัดอยู่เพียงเรื่อง “รายได้” เท่านั้น แต่ความทุกข์ยากนั้นยังเกิดจากการขาดสิทธิและโอกาส การไม่ได้รับความยุติธรรมในสังคม การถูกดูถูกเหยียดหยามจากสังคม การไร้อำนาจต่อรอง ไม่ว่าจะเป็นอำนาจต่อรองจากความรู้และข้อมูล และอำนาจต่อรองในเชิงพลังของกลุ่ม (group effort) และสุดท้ายไม่ได้รับการเหลียวแลจากสังคมและรัฐบาลเท่าที่ควร

Wresinski Report ได้เปิดมุมมองให้เห็นมิติความยากจนในสังคมยุโรปว่า ลำพังความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ รายได้เฉลี่ยต่อหัวสูงขึ้น จนถึงกับสร้างรัฐสวัสดิการ (welfare state) ขึ้นมาได้ ก็ไม่อาจข้ามพ้นความยากจนของประชากรได้ เพราะยังมีความยากจนในมิติทางสังคม และการเมือง เรื่องสิทธิและศักดิ์ศรี และสิ่งเหล่านี้เมื่อเรื่องรักน้ำไปสู่ความยากจนทางภาษาอังกฤษ คือ ว่างงาน ไร้ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

ในงานวิจัยโครงการนี้ รายงานหลักทั้ง 5 ฉบับ และรายงานย่อยอีก 110 ฉบับ ก็ได้สะท้อนให้เห็นกลุ่มคนยากจนในมิติต่างๆ มีตัวอย่างและรูปธรรมให้เห็นชัดเจน ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และที่มีวิจัยก็เห็นสอดคล้องกับ Wresinski Report ว่า การจนสิทธิ จนศักดิ์ศรี และจนอำนาจ สร้างความทุกข์ยากเจ็บปวดฯ หรืออย่างกว่าการจนทรัพย์สินและเงินทอง

แน่นอนว่า ความจนในมิติทางเศรษฐกิจ เป็นเหตุและปัจจัยที่นำไปสู่ความจนในมิติทางการเมืองและสังคมได้ ขณะเดียวกัน ความจนในมิติทางสังคมและการเมืองก็เป็นเหตุและปัจจัยที่นำไปสู่ความจนทางเศรษฐกิจได้เช่นเดียวกัน เช่น คนที่ไร้สิทธิและไร้ศักดิ์ศรี ก็มักจะไม่ได้รับการศึกษา มากจะทำงานทำได้ยาก นำไปสู่ภาวะยากจนทางเศรษฐกิจ เป็นวงวนางเรียนที่มีปฏิสัมพันธ์ เป็นเหตุเป็นผลต่อกันตลอดเวลา ด้านเศรษฐกิจเป็นเหตุให้เกิดผลทางสังคม แต่ผลทางสังคมก็กลับเป็นเหตุให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ การศึกษาบัญชาความจนจึงต้องพิจารณาภัยในทุกมิติ จะพิจารณาอย่างหนึ่งแล้วจะเลยอีกอย่างหนึ่งย่อมไม่รอบด้าน ไม่เห็นองค์รวมของความยากจน ไม่เห็นองค์รวมของความทุกข์ยากของคนจน

บทที่ 4

สาเหตุของความยากจน

ในบทนี้จะวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้เห็นว่า เหตุแห่งความยากจนนั้นมีอะไรบ้าง จากข้อมูลงานวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพสามารถสรุปได้ว่า เหตุแห่งความยากจนมาจาก 4 กลุ่มปัจจัย คือ ท่าทีต่อชีวิต ความสมัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ปัจจัยการผลิต และการขาดแคลนสวัสดิการ ซึ่งจะวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้เห็นดังต่อไปนี้

4.1 บทวิเคราะห์จากการวิจัยอื่น

ในการวิเคราะห์ปัจจัยคนจนและความยากจนนั้น การจะพิจารณาว่า ใครคือคนจน และจนอย่างไร แม้จะมีหลายมิติและหลากหลายกลุ่มคนจน แต่ก็ยังไม่ชัดเจนเท่ากับการวิเคราะห์ว่า ทำไมจึงมีคนจน ทำไมจึงเกิดความจน แม้แต่ในประเทศที่ได้ชื่อว่า ร่ำรวยที่สุดในโลกอย่างเช่นสหรัฐอเมริกา ก็ยังมีคนยากจนในประเทศมากมาย ในเยอรมัน ฝรั่งเศส และเนเธอร์แลนด์ ที่ค่อนข้างวิจัยไปเก็บข้อมูลภาคสนาม ก็พบเห็นคนไร้ที่อยู่อาศัย คนขอทาน คนเร่ร่อนจรจัด ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในเมืองใหญ่ๆ ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ไม่สามารถขัดปัญหาความยากจนได้ เพราะความยากจนมิได้มีเหตุปัจจัยจาก “ด้านเศรษฐกิจ” แต่เพียงด้านเดียว ใน Wrenski Report จึงสรุปว่า “ความยากจนข้ามชาตเป็นผลจากการขาดความมั่นคงพื้นฐานที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตในหลายด้าน” (1994: 1)

อย่างไรก็ตาม กระแสการพิจารณาความยากจนในมิติทางเศรษฐกิจก็ยังคงนำมาใช้ด้วย ความยากจนกันอยู่ในเกือบทุกสังคม สำหรับในประเทศไทย นักวิชาการที่เก้าอี้ติดปัญหาความยากจนในเชิงเศรษฐกิจมาอย่างยาวนานก็คือ เมธี ครองแก้ว และคณะ ในงานวิจัยเรื่อง “ครัวเรือนที่จนดกด้าน” โดยทีมงานของ เมธี (เป็นที่ปรึกษา) ได้สรุปสาเหตุของความยากจนว่า มีอยู่ด้วยกัน 11

ประการ ดังนี้ (ดู ณรงค์ บก., 2541: 265-268)

1. การไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง หรือมีแต่ไม่พอเพียง
2. ความสามารถในการจัดการที่ดินต่ำ จึงทำให้ได้ผลผลิตต่ำ
3. จำนวนวันทำงานน้อย ปีหนึ่งๆ ทำงานเพียง 163 วันเท่านั้น
4. รายได้จากการผลิตมีน้อย รายได้จากการค่าจ้างก็น้อย
5. การศึกษาต่ำ
6. ขาดผู้นำครอบครัว ครอบครัวห่วยร้าง
7. มีบุตรมาก
8. ไม่มีโอกาสในสังคม ไม่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ
9. ได้รับความช่วยเหลือน้อย
10. พิการและเจ็บป่วยเรื้อรัง
11. มีหนี้สินมาก

ถ้าพิจารณาจากสาเหตุ 11 ประการนี้แล้ว จะเห็นได้ว่า สาเหตุแห่งความยากจนนั้นมีทั้งมิติทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกันอยู่ แต่ในบทวิเคราะห์นี้คุณมีองจะไม่ได้พิจารณาปัจจัยจากระบบที่รือปัจจัยจากโครงสร้าง เช่น กลไกตลาด อำนาจต่อรอง สิทธิพื้นฐาน และนโยบายทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ เช่น นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ต้องนับว่าการวิเคราะห์สาเหตุความยากจนของกลุ่มงาน เมธี คงจะแก้ว ได้พยายามที่จะให้ครอบคลุมปัจจัยต่างๆ มากที่สุด

ในงานวิจัยของโครงงานนี้ได้ศึกษางานของ เมธี คงแก้ว และวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนับสนุนโดยเฉพาะการที่มีวิจัยจัดกลุ่มพบรูปแบบคุณลักษณะ ประกอบกับกรณีศึกษา 110 คน จึงทำให้สามารถจัดหมวดหมู่สาเหตุของความยากจนออกมาเป็น 4 กลุ่มปัจจัย คือ

1. กลุ่มปัจจัยที่เกิดจากทำท่าที่ต่อซึ่วิต ซึ่งเป็นทัศนะในการมองตน มองโลก ความพยายามที่จะทำให้ผู้อื่นเข้าใจตนเอง พฤติกรรมส่วนตัว แบบแผนการใช้ชีวิตในครอบครัว เป็นต้น
2. กลุ่มปัจจัยที่มาจากปัจจัยการผลิต เช่น การขาดปัจจัยการผลิต เข้าไม่ถึงทรัพยากร (น้ำ ดิน ป่า) ถูกแบ่งซิงทรัพยากร ถูกตัดขาดจากฐานทรัพยากร เช่น ถูกย้ายถิ่นฐาน ถูกขับไล่ออกจากที่ทำกินหรือที่พักพิง
3. กลุ่มปัจจัยที่มาจากโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม เช่น นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียม การไม่เท่าทันกลไกตลาด ขาดอำนาจต่อรอง ขาดสิทธิพื้น

ฐานทางสังคม ไม่ได้รับความยุติธรรมในสังคม ถูกกีดกัน ถูกรังเกียจเหยียดหยามจากสังคม ขาดการศึกษา ขาดความรู้

4. กลุ่มปัจจัยที่มาจากการระบบสวัสดิการ คือ ระบบสวัสดิการสังคมที่จะช่วยบรรเทาปัญหาความทุกข์ยากยังไม่เพียงพอและไม่ทั่วถึง เช่น เกษตรกรไม่มีหลักประกันของชีวิต คนแก่ถูกทอดทิ้ง เด็กเร่ร่อนจรดบันท้องถนนมีมากขึ้น คนไร้ที่อยู่อาศัย เร่ร่อน จรด มีมากขึ้น คนเป็นเอดส์ขึ้น สุดท้ายมีมากขึ้น แต่ขาดคนและองค์กรที่จะดูแล เหล่านี้เป็นต้น

4.2 ท่าทีต่อชีวิต

4.2.1 การมองโลก

การขาดวิสัยทัศน์ในการมองโลกทำให้ไม่มีการคาดการณ์อนาคตว่าจะเป็นอย่างไร จึงไม่คิดถึงแผนชีวิตและแผนของครอบครัว แผนของรายได้ แผนของรายจ่าย และแผนของการรองชีพ การขาดวิสัยทัศน์ในการมองอนาคตทำให้ไม่มีการคุ้มกำเนิด เพื่อให้สอดคล้องกับความสามารถในการเลี้ยงดูบุตร มีผลให้มีสมาชิกในครอบครัวมาก คือมีบุตร 3-4 คน นำไปสู่ภาวะลูกมากยากจน เพราะไม่สามารถหาที่ทำกินเพิ่มขึ้นได้

นอกจากนี้ การศึกษาน้อยและการไม่สามารถสรุปบทเรียนของการประกอบอาชีพ ก็ทำให้ไม่สามารถท่าทันกลไกตลาดที่เปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา จึงถูกตลาดหรือกลไกทุนนิยมเบี่ยดขับและกดดันอย่างรุนแรง ไม่สามารถยกระดับรายได้ให้ตนเองผ่านกลไกตลาดได้

จากการสนทนากลุ่มแรงงานหลาย ๆ กลุ่ม พบร้า สรุนใหญ่จุฬาระการศึกษาฯ ป.7 หรือ ป.6 หรืออย่างสูงก็ ม.3 แต่เมื่อเข้าสู่อาชีพการขายแรงงานแล้ว ประมาณว่าร้อยละ 95 ไม่มีใครคิดที่จะศึกษาต่อหรือคิดที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีความรู้และทักษะสูงขึ้น เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจที่ต้องการแรงงานความรู้และแรงงานที่มีทักษะฝีมือ นี่คือดึงการ “คิด” หรือมีความตั้งใจ แต่ในความเป็นจริงที่มีวิจัยไปสัมผัส ยังไม่มีใครที่ลงมือทำเช่นนั้นเลย โดยเฉพาะคนงานที่ทำงานในโรงงานต่างๆ เป็นลูกจ้างถาวร เพราะแรงงานเหล่านี้ต่างก็สนใจที่จะทำงานล่วงเวลา เพื่อให้มีรายได้พอเพียง จึงแทบจะหาเวลาเพื่อพัฒนาตนเองไม่ได้

โดยหลักมาตรฐานสากล ที่เรียกว่า ระบบ 3 แปด คือ ทำงานวันละ 8 ชั่วโมง ศึกษาหาความรู้ 8 ชั่วโมง และพักผ่อนนอนหลับ 8 ชั่วโมง แต่ในความเป็นจริง คนงานไทยพร้อมที่จะทำงานวันละ 10-12 ชั่วโมง แล้วก็พักผ่อน บันเทิง และนอน

แม้แต่การสนทนajeveong ข่าวสารความรู้โดยตนเองก็มีน้อยมาก ทุกครั้งที่ผู้วิจัยบรรยายให้คุณงานฟัง หรือไปจัดกลุ่มเสวนา (focus groups) กับคนงาน มีคำถามหนึ่งที่ผู้วิจัยจะถามเสมอคือ “ครัวอ่านหนังสือพิมพ์ทุกสัปดาห์บ้าง” คำตอบที่ได้ประมาณได้ว่า ร้อยละ 97-98 ไม่ได้อ่านทุกสัปดาห์ และสำหรับผู้ที่อ่านบ้าง ไม่มีครอเรลที่อ่านข่าวเศรษฐกิจ อ่านแต่ข่าวบันเทิง กีฬา

จึงกล่าวได้ว่า วิสัยทัศน์ในการมองโลก มองสถานการณ์ และความเข้าใจว่าสถานการณ์นั้นจะกระทบต่อตนของอย่างไร จึงแคบและสั้น พวกรู้เจ้มีรู้เท่าทันกลไกเศรษฐกิจและกลไกตลาด พวกรู้สึกตัวก็ต่อเมื่อเหตุการณ์นั้นได้กระทบตัวแล้ว เช่น ถูกปลดออกจากงาน มีภาระนำเครื่องจักรมาแทน มีภาระบุนเดนก มีภาระปิดโรงงานเพื่อย้ายไปตั้งในประเทศอื่น มีภารลดการจ้างเพราะต้องการลดการขาดทุนของบริษัท กรณีเหล่านี้โดยทั่วไปคนงานมักจะรู้ตัวในระยะระหว่างชั้นชีดหรือเรื่องเกิดขึ้นแล้ว ปฏิกิริยาของพวกรู้เจ้มักจะแสดงออกมาเป็น 2 แนวทาง คือ

สำหรับผู้ที่ไม่มีอำนาจต่อรอง ไม่มีกลุ่ม ไม่มีสหภาพ ก็มักจะห้อแท้ หมดหวัง อย่างดีก็ไปร้องศาลแรงงานเพื่อขอค่าชดเชย

สำหรับกลุ่มคนงานที่พอกจะมีอำนาจต่อรอง พวกรู้เจ้มีภาระทั่วไป ழุ่นๆ แต่มักจะเริ่มต้น ขาดข้อมูล ขาดเหตุผลที่จะต่อรองกับนายจ้าง มีแต่ความกรอและความกลัว หลายครั้งที่ผู้วิจัยช่วยเป็นที่ปรึกษาให้กับกลุ่มแรงงาน ผู้วิจัยพบสถานการณ์เช่นนี้ โดยเฉพาะช่วงประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา อำนาจการต่อรองของลูกจ้างจะต่ำลงอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุ 2 ประการ คือ ประการแรก ขาดภาระภาระกลุ่ม ปัจจุบันนี้การเป็นสมาชิกสหภาพแรงงาน (unionization) มีเพียงประมาณร้อยละ 3.3 ของลูกจ้างทั่วประเทศ ซึ่งนับว่าต่ำมาก ประการต่อมา ขาดวิสัยทัศน์ การมองสถานการณ์ จึงไม่มีภาระเตรียมตัว เตรียมข้อมูล จึงตกเป็นฝ่ายเสียเบรียบในการเจรจาต่อรอง สรุดท้ายคนที่ถูกปลดออก ก็อาจจะได้เงินชดเชยเล็กน้อย กลายเป็นคนว่างงาน และถูกดูอย่างสู่ภาวะความยากจนลงกว่าเดิม

ในกรณีของเกษตรกร การขาดความรู้และไม่เท่าทันกลไกตลาด ทำอะไรตามๆ กัน เนื่องจากกลุ่มแรงงานได้ดีก็มีภาระเอาอย่าง โดยขาดการวางแผน ไม่สามารถวิเคราะห์อนาคตได้ ในที่สุดก็ประสบภาวะขาดทุน จากที่เคยมีก็กลับเป็นจน เช่น กรณีคนลี้ยงกุํงในลุ่มน้ำปากพนัง เขตอำเภอปากพนังและอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ประสบภาวะล้มжив เป็นหนึ่งปีประมาณครอบครัวละ 1.1 ล้านบาท (ดู ประภาส สุภา และบัญชา, 2546: 63-64)

4.2.2 การมองตนเอง

จากการสนทนากลุ่มหลาย ๆ กลุ่ม ประกอบกับการสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับชาวบ้าน พร้อม ๆ กับการสังเกตวิธีชีวิตของคนจนในชนบท เห็นได้ชัดว่า สรวนใหญ่คนจนยังขาดการวางแผนการใช้จ่าย กล่าวคือ มีช่องทางที่จะลดรายจ่าย แต่ไม่พยายามลด ขณะเดียวกัน มีความพยายามจะเพิ่มรายได้ แต่ขาดศักยภาพที่จะเพิ่ม จึงมักจะเห็นครอบครัวมีรถมอเตอร์ไซด์ ทั้งๆ ที่ไม่จำเป็นจะต้องมี หัวหน้าครอบครัวบางคนยังดื่มเหล้า สูบบุหรี่ และเล่นการพนัน ซึ่งทำให้ลืมเปลี่ยนค่าใช้จ่ายโดยไม่เหตุ

ท่าทีต่อชีวิตในด้านการมองตนที่ไม่เกี่ยว關係กับตนเอง ไม่พัฒนาตนเอง ขาดอัตโนมัติที่จะเอาชนะอุปสรรค ทำให้คนจนบางกลุ่มมีทัศนะเบี่ยงเบนไปทางคลายกลุ่มด้วยเหล้า เสียงโชคด้วยการพนัน ซึ่งเราจะพบเห็นได้มากในชุมชนและต่างๆ ในเมืองใหญ่ฯ ในการสนทนากลุ่ม ผู้ร่วมสนทนาที่เป็นหญิงมักจะกล่าวพอดพิงถึงผู้ชายบางคนที่ชอบทำตัวเช่นนี้ แต่ไม่ใช่ว่าจะมีแต่ผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงก็มี ที่ทำงานวิจัยไปเห็นมาด้วยตนเองก็มี เช่น “แม่สมบุญ” (นามสมมติ) แห่งขอนแก่น เคยมีบ้านช่องห้องหอเป็นหลักเป็นฐาน เข้าขั้นคนชั้นกลางในเมือง แต่ด้วยนิสัยชอบกินเหล้า เล่นการพนัน ชวนทะเลขะเบะแวง จนไม่มีใครยกยุ่งเกี่ยวด้วย ในที่สุด พ่อแม่ก็ไม่เอา ลูกสาวก็อดทิ้งทรัพย์สินเงินทองก็ต่ออย่างหมัดไป บ้านที่อยู่อาศัยก็ต้องเข้าเช่า และบ้านเข้าหลังนี้แต่เดิมก็เป็นของ “แม่สมบุญ” เอง แต่เมื่อหนี้สินล้นพ้นตัว บ้านก็ถูกยึดเป็นของเจ้าหนี้ นี่คือตัวอย่างของท่าทีต่อชีวิตที่ผิดพลาด ขาดอัตโนมัติที่จะต่อสู้กับอุปสรรครอบตัว

ในทัศนะของผู้วิจัย เห็นว่า แม้ว่าระบบและสภาพแวดล้อมต่างๆ จะเป็นปัจจัยกดดัน ทำให้คนยากจนลง แต่ถ้าคนเหล่านั้นมีอัตโนมัติสูง มีความมุ่งมั่น เพียรพยายาม คือ มีท่าทีที่ไม่ท้อถอย ไม่เห็นใจอยู่หน่วย่อยแพ้ ลองไห้ลองไปตามกระเสือบ้ายมุข กิน่าจะทำให้เรื่องเดาวร้ายมากเบาบางเป็นเวลา ร้ายน้อยลงได้

ท่าทีต่อชีวิตที่ดีสามารถเปลี่ยนวิธีชีวิตที่เดินอยู่บนความทุกข์ยากลำบากไปสู่วิธีชีวิตที่ดีกว่าได้ กลุ่มสักจะยอมทรัพย์ที่นำโดย ครูชบ ยอดแก้ว และนำโดย พระอาจารย์สุบิน ปันโน (ดู ณรงค์ บก., 2544) คือตัวอย่างรูปธรรม สมาชิกของกลุ่มสักจะยอมทรัพย์ทั้งสองนี้ได้ปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิต จากการใช้จ่ายเกินตัว มัวสุ่มอย่างมุข มาเป็นการลดละอย่างมุข และสร้างเงินกองกับกลุ่มสักจะยอมทรัพย์ ซึ่งในที่สุดก็ทำให้ชีวิตดีขึ้น

ท่าทีต่อชีวิต 7 ประการ ที่กลุ่มสักจะยอมทรัพย์แบบพัฒนาควบรวมจรชีวิต กำหนดให้สมาชิกปฏิบัติคือ (ดู ณรงค์ บก., 2544: 101-102)

1. พึงตนเอง มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
2. มีวินัยในตนเอง มุ่งมั่นทำงานให้เสร็จ
3. ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ ประยัตด และอดทน
4. รู้จักคิด วิจารณ์ และตัดสินใจ อย่างมีเหตุผล
5. มีขันติธรรมต่อคำวิจารณ์ รู้สึกความแตกต่างระหว่างบุคคลและหมู่เหล่า
6. มีน้ำใจเป็นนักกีฬา
7. ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ โดยรู้จักเป็นผู้ให้ ผู้รับ ผู้นำ และผู้ตาม ที่ดี

ส่วนท่าทีต่อชีวิตที่พระสูบินแนะนำให้สมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรม ครบวงจรชีวิต ก้าวล้ำๆ กลุ่มครูชบ คือ การพึงตนเอง ขยันหมั่นเพียร ประยัตดอดออม มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย มีสัจจะ มีความจริงใจต่อตัวเอง รู้จักเข้มใจ อดทน อดกลั้น ละวางความชั่ว รู้จักเสียสละ (ดู ขัตติยา, 2544 ใน ณรงค์ บก., 2544: 129-131)

จากกฎธรรม 2 กรณีดังกล่าว ก็พอจะสรุปได้ว่า การมีท่าทีต่อชีวิตที่มีลักษณะตรงข้ามกับที่กล่าวมา จะนำพาชีวิตไปสู่ความทุกข์ยากลำบาก แต่ถ้าสามารถปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตให้เป็นไปตามแนวทางดังที่กล่าวมา ก็จะสามารถบรรเทาความทุกข์ยากลำบากในชีวิตได้ ดังกรณีตัวอย่างของสมาชิก กลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครรבעงจรชีวิตและกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในสังคมไทยปัจจุบัน

การปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตตามแนวของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นการปรับเปลี่ยนท่าทีของการดำเนินชีวิต เพื่อให้มีเหตุมีผลในการอยู่กับโลกของวัตถุธรรม ให้รู้จักออม รู้จักจ่ายเงินให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีวินัยในตัวเอง ไม่ประพฤติไปในทางที่จะทำให้ชีวิตเสื่อมลง

ยังมีคนอีกบางส่วนที่ปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตจากการอยู่ในโลกของวัตถุธรรมอย่างเดิมที่ไปสู่โลกที่มีวัตถุธรรมน้อยลง หรือโลกที่มีทางธรรมมากขึ้น ด้วยเหตุว่าการอยู่ในโลกแห่งวัตถุธรรมเต็มไปด้วยความทุกข์ยาก ลำบาก ยากจน กระวนกระวาย อย่างมีอย่างได้ แต่ต้องผิดหวังเจ็บปวด ชายไทยบางส่วนจึงหันไปสู่สมณเพศ หญิงบางส่วนจึงหันไปเป็นเช ใช้สภาพแวดล้อมทางธรรมปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้ลดลง เลิกทางโลก เพื่อควบคุมจิตใจให้รู้สึกพอใจและเป็นสุขกับสภาพแวดล้อมใหม่ ได้ร่วมงานของศาสนา ดังที่แม่คินหนึ่งกล่าวว่า

“ผู้ที่สละทางโลกไม่ครองคำนึงถึงความจนความราย ตั้งแต่บัวเป็นศักดิ์ไม่เคยมีวัน
ให้หนทื่อโดยาก ไม่มีกิน พอมีพอกิน แต่จะให้ฟุ่งเพื่อฟุ่มเพื่อยนั้นไม่มี” (ສกา และ
อภิชาติ, 2545 ใน ณรงค์ บก., 2545: 166)

ดังนั้น การหันเนื้อวิตเข้าสู่ทางธรรม คือหนทางของการหลีกหนีความจน ซึ่งไม่ใช่วิถีของ การเพิ่มทรัพย์สินเงินทองเพื่อแก้จน แต่เป็นวิถีของการควบคุมตนเอง ฝึกฝนตนเองภายใต้สภาพ แวดล้อมทางศาสนา เพื่อลดความต้องการทางวัตถุ แสวงหาแค่เพียงให้มีพอประทังชีวิตอยู่ได้ แต่ก็ มีบางคนที่สร้างภาพว่า การบวชคือการ “หนีจน” จริงๆ ไม่ใช่บวชเพราะแรงจุใจจากความศรัทธาใน ศาสนา นั้นคือคำสร้างภาพที่ว่า

“คนไม่ทุกข์ ไม่มีปัญหา ไม่บวชเป็นชีหรอก นอกจากรคนที่ศรัทธาศาสนาจริงๆ ซึ่ง มีไม่ถึง 20 เปอร์เซ็นต์” (เล่มเดียวกัน: 156)

แม้จะเป็นคำสร้างภาพตรงไปตรงมาในลักษณะที่ต้องการให้รู้ว่า ที่บวชก็เพราะจน แต่ อย่างไรก็ตาม สังคมของแม่ชีและสังคมของสงฆ์พอจะกล่าวได้ว่า ไม่ใช่สังคมที่แข่งขันเดียบแบบ ใน การสะสมวัตถุและทรัพย์สิน แม้ว่าส่วนน้อยของสังคมสงฆ์จะมีการสะสมเหมือนชาวราษฎร แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้มีความทะเยอทะยานที่จะทำเช่นนั้น

“การบริโภค” ในทางเศรษฐศาสตร์ จึงถือเป็นกิจกรรมหลักอย่างหนึ่งที่จะทำให้เศรษฐกิจ เจริญเติบโต ก่อให้เกิดการขยายการผลิต การแลกเปลี่ยน และการกระจายรายได้ ดังนั้น ในระบบ ทุนนิยมจึงมีการกระตุ้นการบริโภคในทุกวิถีทาง เพื่อให้เป็นแรงดูดลากให้เศรษฐกิจเติบโต ประชาชนที่ มีรายได้ทุกกลุ่มคือผู้บริโภคที่ตอกย้ำภายใต้แรงกระตุ้นให้เกิดลักษณะนิยม ผ่านการสร้างทัศนะให้ เดียบแบบ ผ่านค่านิยมความทันสมัยและแฟชั่น ผ่านการโฆษณา ผ่านวัฒนธรรม ผ่านรูปแบบของ ดนตรี เพลง และภาพยนตร์ ในที่สุดคนทุกกลุ่มก็ตอกย้ำภายใต้ “ลักษณะนิยม” คือ พยายามแสวง หาความพอใจจากการได้บริโภคมากๆ ซึ่งสำหรับผู้มีรายได้สูง มีความสามารถในการทำมาหากินได้ ก็คงไม่ได้ครอง แต่สำหรับคนจนที่รายได้น้อย การตอกย้ำภายใต้ลักษณะนิยมคือการซ้ำเติม ภำพยากจน โดยเฉพาะความรู้สึกยากจนเบรียบเที่ยบ ที่รู้สึกว่า คนอื่นเขามีมาก แต่ตนเองมีน้อย

ความรู้สึกนี้ ผู้วัยจัสต์เกตได้ชัดจากการสนทนากลุ่มชาวบ้านเก่าอยู่ ที่เชียงใหม่ เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2545 ที่ผู้ใหญ่วัยตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป บอกว่า พวกรเข้ามีรู้สึกจนแม้จะมีรายได้เพียงเดือนละ 700-800 บาท เพราะมีข้าว มีผัก มีปลา มีสัตว์เลี้ยง พอดเพียงต่อการกินอยู่ แต่ขณะที่เดือนนัก เรียนวัย 14-15 ปี ที่เป็นลูกๆ ลงมาเรียนหนังสือในชุมชนไทย อยู่ท่ามกลางเพื่อนๆ ที่มีเสื้อผ้าดีๆ มี ของกินของใช้ดีๆ มีโอกาสไปดูหนัง ดูละคร ดูคอนเสิร์ต ขณะที่พวกรเข้าพบกันเชอลูกช้างเข้าไม่มี ปัญญา พวกรเข้าพบกันจึงบอกว่า “รู้สึกว่าตนเองจนมาก จนแต่เกิด”

ความรู้สึกเช่นนี้ เมื่อเกิดขึ้นก็มีผลให้เกิดความรู้สึกอย่างมือยากได้ เมื่อคนอื่นมีคนอื่น ได้ นำไปสู่การแสวงหาเพื่อการบริโภค เศรษฐกิจ ความเชื่อในสารคดีวิชาการ “หมายเหตุจากโพน

ม่วง” แสดงให้เห็นการเปลี่ยนผ่านจากชุมชนที่มีพอเพียงเลี้ยงตนเอง ไปสู่ชุมชนที่ขาดแคลน เป็นหนึ่งสิน ทึ้งถินทึ้งบ้าน เพราะการอยากมีอย่างได้มากขึ้นตามแรงกระตุ้นของบริโภคในยุค การมีถนนและไฟฟ้าเข้าถึงทำให้ชุมชนอย่างมีวิทยุ โทรศัพท์ ตู้เย็น มอเตอร์ไซด์ รถไถนา ในที่สุดก็ต้องขายวัวขายควาย ซื้อรถໄต ซื้อรถมอเตอร์ไซด์ หันไปใช้ปุ๋ยเคมีแทนขี้วัวขี้ควายที่เป็นปุ๋ยธรรมชาติ เพราะวัวควายหายไปจากท้องทุ่ง สุดท้ายก็มีผลให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มรวดเร็ว เพราะมีค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าน้ำมันรถ ค่าซ่อมรถ ค่าไฟ และค่าบริโภคอื่นๆ ตามแรงโน้มน้าว เช่น ค่าขนส่งสำเร็จรูป ค่าของเล่นสมัยใหม่ของเด็กค่าเสื้อผ้าตามแฟชั่น เป็นต้น

เมื่อค่าใช้จ่ายสูงขึ้น รายได้ก็ไม่พอ นำไปสู่ภาวะหนี้สิน แรงงานของครอบครัวต้องทึ้งถิน ฐานบ้านซองเพื่อไปทำงานทำในเมือง เพราะต้องการมีรายได้มากขึ้น หมู่บ้านที่เคยพึ่งตนเองได้ก็เลยแตกสลาย กลายเป็นหมู่บ้านยากจน พึ่งตนเองไม่ได้ในที่สุด กรณีตัวอย่างที่ว่านี้คือ กรณีบ้านโพนม่วง หมู่ที่ 10 ตำบลไพรขลา อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ที่เศรษฐกิจสหภาพร่วมกับทีมงานวิจัยไปศึกษาเมื่อปี 2528 (ดู เศรษฐกิจสหภาพ, 2529)

ในปี 2545 ทีมวิจัยได้กลับไปที่หมู่บ้านนี้อีกครั้ง ปรากฏว่า ผู้นำชุมชน คือครูใหญ่ของโรงเรียนบ้านโพนม่วง ได้ศึกษางานของเศรษฐกิจสหภาพ และพยายามพัฒนาฝีมือปัญญาจากอดีต ด้วยการดัดแปลง ทำให้โพนม่วงมีกลุ่มอาชีวศึกษา แพทย์และกลุ่มการผลิตเข้มแข็ง กลายเป็นหมู่บ้านที่พอจะพึ่งตนเองได้อีกครั้งหนึ่ง

บันทึกนี้เร่งกระตุ้นการบริโภครุณแรงกว่าเมื่อ 20 ปีที่แล้ว มีสินค้าใหม่ล่าใจล่อตา เย้ายวนการบริโภค เย้ายวนให้มีการเลียนแบบ ทั้งโทรศัพท์มือถือ มอเตอร์ไซด์ รถกระเบ怕 วีดีโอดิจิตอล โทรศัพท์ ของใช้สิ้นเปลือง อาหารขบเคี้ยวจากโรงงาน และวัฒนธรรมบันเทิงนานาชาติ ไม่ว่าจะเป็นคาราโอเกะ ติสโก้เชค ปั๊บ โรงเบียร์ คอนเสิร์ต ฯลฯ เราจึงพบว่า คนจนส่วนใหญ่มีความต้องการอย่างมีอย่างให้สิ่งเหล่านี้ ซึ่งในที่สุดก็นำไปสู่ภาวะการใช้จ่ายเกินตัว มีหนี้สิน ทั้งในระบบและนอกระบบ

หลายครั้งที่เจ้าดشنหนากลุ่ม เรายังได้พักรับการรำพันถึงภาวะรายได้ไม่พอค่าใช้จ่ายแต่เจ้าก็สังเกตเห็นว่า พวกราชบัณฑิตน่าจะเคยมีโทรศัพท์มือถือ มีมอเตอร์ไซด์ บริโภคของขบเคี้ยวที่ซื้อจากร้านขายของ อาหารที่ปรุงขึ้นมา自己กิน ก็ซื้อตุ๊ดบิบมาจักตลาด เช่น เนื้อหมู เนื้อกะมันเป็นการบอกรวบ ความพยายามที่จะลดรายจ่ายยังมี้อยไป ท่าทีต่อชีวิตของคนเหล่านี้ยังคงอยู่ ให้ล้าไปตามกระแสบริโภคในยุค ยังขาดความพยายามเชิงอัตลักษณ์ที่จะพึ่งตนเองให้มากขึ้น

ก็เหมือนกลุ่มเสวนางานจังหวัดสุรินทร์ (เมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2545) พวกราชบัณฑิต เผยว่า “ต้องเสียค่าซ่อม เสียค่าน้ำมัน แต่เมื่อถูกถามว่าทำไม่ใช้ควาย เพราะประหดกว่า มีผลผลอยู่ได้เป็นปุ๋ย

(ข้อความ) ความอุกฤษก์มีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย เขาบอกว่า มันไม่ทันสมัย ครูเขาให้รถไถกันทั้งนั้น นี่สะท้อนให้เห็นว่าที่ต่อชีวิตที่เป็นไปตามกรอบและ มองตนเองว่าถ้าไม่ทำตามคนอื่นๆก็ไม่ทันสมัย ไม่กล้าทำในสิ่งที่คนอื่นๆไม่ค่อยได้ทำกัน

บริษัทโอกิลวี่ (ประเทศไทย) ได้ทำการสำรวจวิบiroiko ของคนชนบทไทย ปี 2546 พบร่วมกัน ประมาณร้อยละ 50 ของกลุ่มตัวอย่างที่ทำการสำรวจเป็นผู้ที่มีโทรศัพท์มือถือ แต่ละครัวเรือนมีหนี้สินเฉลี่ย 77,862 บาท และต่างกันมาใช้สินค้าทันสมัย เช่น รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ ตู้เย็น เครื่องซักผ้า เตาแก๊ส เครื่องเล่นวีดีโอด้วย ฯลฯ รวมทั้งเพลงคาวาโอเกะ (ดู กรุงเทพธุรกิจ, 25 กันยายน 2546 และ เนชั่นสุดสัปดาห์ 6-12 ตุลาคม 2546: 23) นี้ก็ยังคงย้ำให้เห็นว่า ความพยายามที่จะลดรายจ่ายไม่ค่อยมี จึงต้องเป็นหนี้เป็นสิน ไม่ว่าจะจัดลำดับการใช้จ่ายตามความจำเป็นก่อนหลัง

บริษัทเอชีเนลสันได้สรุปผลการวิจัยตลาดเมื่อ 2 ธันวาคม 2546 ว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีหนี้เพิ่มขึ้น 20% จากการกู้เงินนอกจากและเงินกู้ประจำสินเชื่อบุคคล หรือซื้อสินค้าเงินผ่อน ขณะที่รายได้เพิ่มขึ้นเพียง 10% กลุ่มสินค้าที่มียอดขายเพิ่มขึ้นมา (9.5%) คือกลุ่มแอログอิคอล เบียร์ บุหรี่ ทั้งยังสรุปว่า ตัวเลขการบริโภคภายในประเทศในที่เพิ่มขึ้น 10% ส่วนใหญ่มาจากสินค้าฟุ่มเฟือย แสดงว่าครัวเรือนไทยไม่มีวินัยในการใช้จ่าย (ดู มติชนรายวัน, 3 ธันวาคม 2546: 9)

4.3 ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง หรืออาจเรียกว่า เป็นโครงสร้างของระบบทุนนิยมไทย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามีลักษณะทั่วไป 3 ประการ คือ เป็นทุนนิยมด้อยพัฒนา เป็นทุนนิยมพิงพา และเป็นทุนนิยมภายใต้วัฒนธรรมอุปถัมภ์

1. การเป็นทุนนิยมด้อยพัฒนา

คำว่า “ทุนนิยมด้อยพัฒนา” หมายถึง ด้อยพัฒนาทางด้านความรู้ เทคโนโลยี การใช้ทรัพยากร ให้มีประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน ภายใต้การบริหารจัดการทั้งของภาครัฐและเอกชน

ด้านความรู้พื้นฐาน ทรัพยากรมนุษย์ส่วนใหญ่ยังมีการศึกษาระดับrogramศึกษา การศึกษาภาคบังคับระดับมัธยมต้น (ม.3) เพิ่งเริ่มประกาศใช้ ยังต้องรอประกาศ实施ผล

ด้านเทคโนโลยี ส่วนใหญ่ต้องพึ่งต่างประเทศ การประดิษฐ์คิดค้นยังมีน้อย สินค้าต่างๆจึงนิยมใช้ “ยี่ห้อ” ต่างประเทศ การสนับสนุนการวิจัยและประดิษฐ์คิดค้นมีน้อยมาก ทั้งภาครัฐและเอกชน แม้ว่าในรัฐบาลทักษิณได้เริ่มต้นด้วยการวิจัยและการสนับสนุนการประดิษฐ์คิดค้น แต่

ประสิทธิผลยังไม่เกิด จะต้องรอคอยต่อไป ความพยายามในการพื้นฟูภูมิปัญญาเดิมและต่อยอดด้วยวิทยาการสมัยใหม่เป็นการเริ่มต้นที่ดี ถูกทิศทาง

ด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ มีลักษณะการนำมาก่อนที่ก่อให้เกิดการทำลายสูง เช่น พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยจะมีอัตราส่วนเป็นร้อยละ 40-50 ของพื้นที่ทั้งหมด แต่ในความเป็นจริงกลับถูกทำลายลงจนเหลือประมาณร้อยละ 22-24 ขณะนี้ตัวเลขของกรมป่าไม้รายงานว่า ได้ฟื้นฟื้นมาเป็นร้อยละ 30 แล้ว

แม่น้ำลำธารตื้นเขิน เกิดผลกระทบจากระบบอุตสาหกรรมและการตั้งถิ่นฐาน ชายฝั่งทะเลมีน้ำเสีย ความหลากหลายทางชีวภาพของชายฝั่งสูญเสียไป เพราะระบบอุตสาหกรรมและการทำมาหากินของประชาชนไม่ได้ใจต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การบริหารจัดการภาครัฐยังด้อยพัฒนา ระบบราชการมีความอีดอาดล่าช้า ขาดความคิดริเริ่ม การฉ้อราษฎร์บังหลวงยังแพร่ระบาด มีข่าวคราวให้สืบสวนอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการแสวงหาประโยชน์ในรูปแบบ “ส่วย” จากธุรกิจผิดกฎหมายต่างๆ แม้ว่ารัฐบาลทักษิณจะมีวาระแห่งชาติในการปราบอิทธิพลและการคอร์รัปชัน แต่ประสิทธิผลที่เป็นจริงยังต้องรอการพิสูจน์

ในด้านการเมืองการปกครอง ระบบทุนนิยมด้อยพัฒนา ก่อให้เกิดความแตกต่างทางรายได้มหาศาล เช่น ประชากรร้อยละ 20 ที่เป็นคนชั้นบน มีรายได้เป็นร้อยละ 58.5 ของ GDP ขณะที่ประชากรอีกร้อยละ 20 ที่เป็นคนชั้นล่างสุด มีรายได้เพียงประมาณร้อยละ 3.8 ของ GDP เท่านั้น (ตัวเลขปี 2542-2543)

นอกจากนี้ ทุนนิยมด้อยพัฒนาที่ก่อให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นอย่างรุนแรงคือ คนชั้นล่างมีอำนาจน้อย ทั้งอำนาจเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีผลให้คนชั้นบน อันประกอบด้วยกลุ่มธุรกิจและข้าราชการระดับสูง ร่วมมือกันครอบครองอำนาจ นำไปสู่ระบบเผด็จการโดยกลุ่มข้าราชการ (โดยเฉพาะทหาร) และนำไปสู่ระบบรัฐสภาที่ครอบงำโดยกลุ่มทุน ซึ่งการเปลี่ยนผ่านจากอำนาจเด็ดขาดของมาสู่การครอบงำของกลุ่มทุนได้เริ่มมาจากการได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีในปี 2518 จนถึงปัจจุบัน กล่าวได้ว่า ระบบรัฐสภาไทยถูกครอบงำโดยกลุ่มทุนอย่างสมบูรณ์แล้ว ซึ่งจะสังเกตเห็นได้จากผู้มีอำนาจในคณะรัฐบาลไม่มีตัวแทนที่มาจากคนชั้นล่างซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศไทย มีแต่คนชั้นกลางระดับบนและกลุ่มทุนทั้งสิ้น

สภาพของทุนนิยมด้อยพัฒนาดังกล่าวแล้ว มีผลให้คนจนคนชั้นล่างด้อยสิทธิ ด้อยโอกาส และด้อยอำนาจทางการเมือง และถ้าการเมืองหมายถึงปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดสรรงผลประโยชน์ คนจนในสังคมไทยก็ยอมเสียเปรียบในทุกด้านในการจัดสรรและแบ่งบ้านผลประโยชน์

ต่างๆที่พากเข้าครอบครองได้ ดังนั้น เมื่อระบบเศรษฐกิจจะสร้างความเจริญมั่งคั่งขึ้นมาอย่างมาก แต่ผลได้ต่างๆก็จะถูกคนชั้นบนดูดดึงเข้าไปเก็บหมัด ดังตัวเลข GDP ที่ปรากฏข้างบนนี้ เพราะคนชั้นบนมีทั้งอำนาจทางการเมือง อำนาจทางเศรษฐกิจ และอำนาจทางสังคม ที่สามารถใช้เป็นกลไกดูดดึงความมั่งคั่งไปเป็นของพวกรด

2. การเป็นทุนนิยมพิงพา

ในแห่งประวัติศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจไทยถูกดูดดึงให้ต้องพึ่งพาระบบทุนนิยมโลก นับตั้งแต่ ยังกฤษได้เป็นบังคับให้ไทยต้องทำสัญญาเบาไว้เมื่อปี 2398 และประเทศตะวันตกอื่นๆก็ได้ทำสัญญาเช่นเดียวกันนี้กับไทย สัญญาเบาไว้ที่มีผลให้ไทยต้องเปิดประเทศ และเปิดโอกาสให้ทุนตะวันตกเข้ามารครอบงำการค้าระหว่างประเทศและการลงทุนอุตสาหกรรมในประเทศไทย

แต่การเป็นทุนนิยมพิงพาที่เข้มข้น กว้างขวาง และหยั่งรากลึก ก็เกิดขึ้นในช่วงของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมภายใต้ระบบการเมืองเผด็จการ ยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนรัชต์ ที่ได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจตามการซื้อนำของธนาคารโลก และการให้คำปรึกษาแนะนำจาก USOM (United State Operation Mission) ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 (2504-2509) เป็นช่วงของการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานประจำท้องน้ำ ไฟฟ้า ประปา ท่าเรือ ท่าอากาศยาน เพื่อรองรับการลงทุนอุตสาหกรรมจากต่างประเทศและในประเทศ การลงทุนเหล่านี้ได้มีการกู้เงินจำนวนมากจากธนาคารโลก ธนาคารพัฒนาเอเชีย จากสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น เปิดศักยภาพการพิงพาเงินกู้จากต่างประเทศอย่างเต็มรูปแบบ

จากนั้นก็มีการพัฒนาสินค้าทดแทนการนำเข้า โดยการเชือเชิญการลงทุนจากต่างประเทศ และเพื่อจูงใจให้นักลงทุนจากต่างประเทศเข้ามาลงทุน ก็มีการส่งเสริมการลงทุนและคุ้มครองการลงทุน เปิดศักยภาพการพิงพาการลงทุนจากต่างประเทศเพื่อให้เป็นหัวรถจักรกลางจูงระบบอุตสาหกรรมไทย

ต่อมาเมื่อตลาดภายในจำกัด เนื่องจากกำลังซื้อต่ำ อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าไม่สามารถเติบโตต่อไปได้ ก็ต้องส่งเสริมการส่งออก เศรษฐกิจไทยที่ใช้การส่งออกเป็นหัวรถจักรกลางเศรษฐกิจ ทั้งระบบต้องพิงพาตลาดต่างประเทศเป็นหลัก เปิดศักยภาพการพิงพาการค้าระหว่างประเทศอย่างถ้วนลึก และพยายามการพัฒนาตลาดภายใน พัฒนาがらสืบภัยใน จนทำให้เศรษฐกิจต้องพิงพา นอกประเทศถึงประมาณร้อยละ 85 ของ GDP

โดยภาพรวม ทุนนิยมพิงพาของไทยต้องพิงเงินกู้จากต่างประเทศ พึงการลงทุนจากต่างประเทศ พึงความคิดและการซื้อนำจากผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ สรุปว่า “ทุนนิยมไทย” เป็นทุนนิยมพิงพาเต็มตัว

ยุครัชกาลทักษิณพยายามที่จะลดการพึ่งพา พัฒนาศักยภาพในการพึ่งตนเองให้สูงขึ้น แต่ประสิทธิผลจะเป็นอย่างไรยังต้องติดตามดูกันต่อไป

การเป็นทุนนิยมพึ่งพาทำให้ขาดอำนาจการต่อรอง ภาพที่เห็นได้ชัดก็คือ ช่วงตั้งแต่ปี 2504-2540 สินค้าส่งออกราคาต่ำแต่สินค้านำเข้าราคาสูง ผลที่ตามมาคือ การขาดดุลการค้าเรือรัง ผู้ส่งออกลดต้นทุนด้วยการทำให้ค่าแรงต่ำ ซึ่งอัตราดิบภายในประเทศด้วยราคาย่อมาก สงผลให้รายได้ของผู้ใช้แรงงานและเกษตรกรต่ำ แต่หลังจากปี 2540 ค่าเงินบาทตกต่ำลงแรง มีผลให้การนำเข้าลดลง

3. การเป็นทุนนิยมภายใต้วัฒนธรรมอุปถัมภ์

วัฒนธรรมอุปถัมภ์-พึ่งพา เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีฐานะ (สังคม เศรษฐกิจ การเมือง) สูงกว่า กับผู้มีฐานะต่ำกว่าหรือด้อยกว่า โดยที่ผู้ด้อยกว่าแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าและความมั่งคงในชีวิตด้วยการไปขึ้นต่อหรือพึ่งผู้มีฐานะสูงกว่า ส่วนผู้มีฐานะสูงกว่าจะให้การอุปถัมภ์คุ้มครองและต้องการให้ผู้ด้อยกว่ารับใช้และให้ความจงรักภักดีเป็นการตอบแทน เป็นวัฒนธรรมที่พัฒนามาจากความสัมพันธ์ในระบบ นาย-ไพร หรือ นาย-บ่าว

ระบบทุนนิยมอุปถัมภ์ในสังคมไทย ได้ก่ออุปปั้นมาจากการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจ สมัยกรุงเทพฯ คุ้มครองโดยเจ้านายจะเป็นผู้ค้ำประกันและคุ้มครองเจ้าภาษีให้สามารถประมูลการเก็บภาษี เมื่อประมูลได้ก็จะกลายเป็นเจ้าภาษีที่มีอิทธิพลมาก เช่น ผู้ขาดการจัดเก็บภาษี ผู้ขาดการค้าสินค้าที่ต้องเสียภาษีน้ำ ส่วนเจ้านายผู้ค้ำประกันและคุ้มครองก็จะได้รับ “ส่วย” จากเจ้าภาษี เป็นสืบต่อๆ กัน (ดู ญาดา, 2524: 151-152)

มาถึงยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง บรรดาธุรกิจที่ต้องการความมั่นคง ต้องการอภิสิทธิ์ ก็มักจะขอการคุ้มครองหรือพึ่งพิงบุคคลของคณะราษฎร์ โดยเฉพาะในยุคของจอมพล ป. พิบูล สงคราม เป็นผู้นำรัชกาล ธุรกิจต่างๆ ที่ต้องการความมั่นคงจะต้องเชื่อใจบุคคลผู้มีอำนาจไว้เป็นกรรมการ เป็นประธาน โดยการให้หุ้นลง เพราะจะนั่นถือว่ามีกำไรมาก เงินปันผลก็จะมาก เจ้านายผู้ที่นั่งเป็นกรรมการจึงมักจะหาช่องทางสร้างอภิสิทธิ์ให้แก่บริษัท เพื่อให้บริษัทมีกำไรมาก จะได้แบ่งเงินปันผล (ตามจำนวนหุ้นลง) ให้แก่เจ้านายมากๆ (ดู ณรงค์, 2518: 180-186)

ปัจจุบัน ทุนนิยมอุปถัมภ์ยังคงมีอยู่หนาแน่นในแวดวงธุรกิจพิคกิ้งและธุรกิจสีเทา เช่น อาบอบนวดและธุรกิจบันเทิง ที่กลุ่มธุรกิจต้องอาศัยการคุ้มครองจากผู้มีอิทธิพลและผู้มีอำนาจในวงราชการ

ในระดับชาติ ระบบอุปถัมภ์มีการเปลี่ยนทิศทาง กล่าวคือ นับตั้งแต่ปี 2518 เป็นต้นมา กลุ่มธุรกิจต้องการมีอำนาจทางการเมืองมากขึ้น ส่วนหนึ่งได้เข้าสู่วิธีการเมืองโดยตรง อีกส่วนหนึ่ง

“อุปถัมภ์” นักการเมืองให้ขึ้นสู่อำนาจ โดยที่นักการเมืองนั้นจะต้องแสวงหาช่องทางให้ผู้อุปถัมภ์ สามารถแสวงหาประโยชน์จากโครงการของรัฐ จากนโยบายของรัฐ

ทุนนิยมอุปถัมภ์ทำให้เกิดการใช้อภิสิทธิ์และการคุ้มครองผู้ใช้อภิสิทธิ์ ทำให้ประชาชนทั่วไป เสียประโยชน์ และบางกรณีผู้มีอภิสิทธิ์ก็รังแกและเอาเปรี้ยวประชาชนโดยตรง

โครงสร้างของทุนนิยมไทยที่มีลักษณะ 3 ประการดังกล่าว เป็นเหตุให้เกิดความสัมพันธ์ไม่เสมอภาค 3 ระดับ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และ ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับประชาชนที่ต่างกันลุ่มต่างชนชั้น

4.3.1 ความยากจนที่เกิดจากความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคระหว่างรัฐกับรัฐ หรือระหว่างรัฐกับองค์กรต่างประเทศ

ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคระหว่างประเทศ สร้างปัญหาแก่ประเทศไทยด้อยพัฒนา และเพิ่มปัญหาความยากจนแก่ประเทศไทยเหล่านั้น กล่าวคือ ประเทศไทยนำอาชญากรรมและองค์การค้าโลก (WTO) พยายามกดดันให้ประเทศไทยด้อยพัฒนาเปิดเสรีการค้า (liberalization) โดยการลดภาษีนำเข้า ลดการสนับสนุนสินค้าส่งออก แต่ประเทศไทยขาดรวมกลับทำในสิ่งตรงกันข้าม เช่น สหรัฐอเมริกาขึ้นภาษีเหล็กนำเข้าร้อยละ 30 เมื่อต้นปี 2546 ออกรัฐบัญญัติสนับสนุนสินค้าเกษตร (Farm Act) โดยให้เงินสนับสนุนเกษตรกรชาวเมริกันถึง 190,000 ล้านдолลาร์สหรัฐ เป็นต้น

ประเทศไทยนำอาชญากรรมให้ความได้เปรี้ยวในด้านการตลาด ด้านการลงทุน และด้านการข้างความช่วยเหลือ เพื่อกดดันประเทศไทยด้อยพัฒนา และพยายามกีดกันสินค้าจากประเทศไทยด้อยพัฒนาโดยการใช้ NTB (non-tariff barriers) เช่น สารตกค้างในอาหาร การใช้แรงงานเด็ก การละเมิดสิทธิมนุษยชน การทำลายลิงแวดล้อม ฯลฯ กรณีของไทย สหรัฐอเมริกาเคยอ้างว่า ชาวยะมังไวยังจับกุ้งแล้วมีผลให้เกิดการทำลายลูกเต่าทะเล เพราะเครื่องมือจับกุ้งของชาวยะมังไวยังได้ติด TED (turtle excluding device) ที่ป้องกันมิให้เต่าเข้ามาติดตามข่ายจับกุ้ง ข้ออ้างนี้นำไปสู่การห้ามนำเข้ากุ้งกุลาดำของไทย มีผลให้กุ้งไทยราคาตกต่ำ ชาวนา กุ้งเดือดร้อน ไทยต้องต่อสู้ด้วยตนเอง ใช้เวลาถึง 2-3 ปี สหรัฐอเมริกาจึงกลับมานำเข้ากุ้งไทยอีก

และเมื่อเดือนกันยายน 2546 สหรัฐอเมริกาได้เปิดเผยว่า ในรอบแปดเดือนแรกของปี 2546 องค์กรอาหารและยาของสหรัฐอเมริกาได้ควบคุมตรวจสอบสินค้าอาหารจากไทย และสั่งตีกลับสินค้าอาหารไทย 284 รายการ ด้วยข้ออ้างว่า สินค้าอาหารไทยไม่ได้มีมาตรฐานสากล ไม่เจก แจงรายละเอียดกระบวนการผลิต บางชนิดใช้วัตถุดิบที่มีสารปนเปื้อน การตีกลับสินค้าครั้งนี้มีผล

ให้เกิดการชะลอการส่งออก และส่งผลกระทบไปถึงราคาสินค้าที่เกษตรได้รับ (ดู กรุงเทพธุรกิจ, 2 ตุลาคม 2546: 3)

ปัจจุบันนี้ สหรัฐอเมริกา โดยพระคริปป์ลิกัน พยายามสร้างลักษณะกีดกันสินค้าจากประเทศด้อยพัฒนาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่น การเพิ่มภาษีนำเข้าเหล็กกล้า การกำหนดให้หน่วยงานของรัฐต้องใช้ผลิตภัณฑ์ในประเทศอย่างน้อยร้อยละ 65 การกำหนดให้ผู้รับเหมาโครงการของรัฐต้องจ้างพนักงานและคนงานที่เป็นพลเมืองอเมริกันเท่านั้น ซึ่งมาตรการนี้ได้ขยายผลไปแล้ว 8 รัฐ รวมถึงรัฐบาลกลางของสหรัฐอเมริกาเองด้วย (ดู ผู้จัดการรายวัน, 13 สิงหาคม 2546)

เป็นที่น่าสังเกตว่า สหรัฐอเมริกานั้นกดดันให้ประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา เปิดเสรีการค้า แต่รัฐบาลอเมริกันเองกลับคิดค้นกลยุทธ์ต่างๆ ขึ้นมาเพื่อสร้างข้อกีดกันทางการค้าอยู่ตลอดเวลา นี่คือตัวอย่างของความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคระหว่างรัฐต่อรัฐ ที่ส่งผลไปถึงวิถีชีพของคนยากคนจน

นอกจากนี้ ในช่วงก่อนวิกฤติและระหว่างวิกฤติ การที่มหานำมาและ IMF กดดันให้ไทย เปิดเสรีการเงินมากเกินไป ก็ส่งผลให้เกิดการไหลเข้าออกของเงินทุนระยะสั้น (short term flow) จนยกที่จะควบคุม ขณะที่อัตราค่าเงินบาทถูกกำหนดไว้คงที่ มีผลให้ค่าเงินบาทบิดเบือนไปจากการ เป็นจริงอยู่ตลอดเวลา เพราะไม่ยึดหยุ่นไปตามปริมาณเงินสำรองระหว่างประเทศที่เพิ่มขึ้นและลดลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นส่วนสำคัญที่นำไปสู่ภาวะวิกฤติการเงินปี 2540 ซึ่งที่จริงแล้ว ถ้าประเทศไทย ต้องการรั่งค่าเงินได้ ไม่อยากให้ผันผวน ก็ไม่ควรปล่อยให้เงินทุนระยะสั้นไหลเข้าออกเสรีเกินไป เหตุการณ์คล้ายคลึงกันนี้เคยเกิดขึ้นในเม็กซิโก อาเจนตินา เปรู บราซิล และชิลี มากรองแล้ว

ในการกู้เงินจาก IMF เมื่อปี 2540 ไทยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม (ดู หนังสือแสดงเจตจำนง ลงวันที่ 14 สิงหาคม 2540)

1. รักษาอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้อยู่ในระดับร้อยละ 3-4 ในปี 2540-41
2. ดูแลอัตราเงินเพื่อด้วยเงินเดือนให้อยู่ในระดับปั้นเงินร้อยละ 7-8
3. ลดการขาดดุลバランスดิบเดินสะพัดให้อยู่ในระดับร้อยละ 5 ของ GDP
4. รักษาทุนสำรองระหว่างประเทศในปี 2540 ให้อยู่ในระดับ 23,000 ล้านдолลาร์ และเพิ่มเป็น 25,000 ล้านдолลาร์ ในปี 2541

ในด้านการคลัง ไทยมีพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติตามนี้

1. รัฐบาลจะต้องลดการขาดดุลงบประมาณ จากร้อยละ 1.6 ของ GDP ในปี 2540 เป็นการเกินดุลประมาณร้อยละ 1 ของ GDP ในปี 2541

2. รัฐบาลเพิ่มภาษีมูลค่าเพิ่ม จากร้อยละ 7 เป็นร้อยละ 10 ตั้งแต่วันที่ 16 สิงหาคม 2540
3. รัฐบาลจะตัดงบประมาณรายจ่ายประจำปี 2541 จำนวน 59,000 ล้านบาท เหลืองบ 923,000 ล้านบาท

โดยปกติ ในภาวะวิกฤติ เศรษฐกิจภาคเอกชนก็หดตัวอยู่แล้ว เพราะไม่มีความมั่นใจในสถานการณ์ ประกอบกับขณะนั้นดอกเบี้ยเงินกู้ก็แพงมากถึงร้อยละ 18-24 จึงมีผลให้การลงทุนชะลอตัว เมื่อภาครัฐลดการใช้จ่าย ลดการลงทุน ก็ยิ่งช้าเติมให้เศรษฐกิจทรุดหนักลง ท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าว ธุรกิจได้มีการปิดงาน งดจ้าง ปลดคนงานออก การเติบโตของเศรษฐกิจในปี 2541 จึงติดลบถึง -11 และมีผลให้คนยากจนในมิติทางเศรษฐกิจในปี 2541 เพิ่มเป็นร้อยละ 13 ของประชากร เมื่อเทียบกับร้อยละ 11.4 เมื่อปี 2539 และมีผลต่อเนื่องมาถึงปี 2542-44 ดังตาราง ข้างล่างนี้

ตารางที่ 4.1 จำนวนคนยากจนในมิติทางเศรษฐกิจ

ปี	เส้นความยากจน (บาท/เดือน)	จำนวนคนยากจน (ล้านคน)	ร้อยละของประชากร
2539	737	6.8	11.4
2541	878	7.9	13.0
2542	886	9.9	15.9
2543	892	8.9	15.0
2544	916	8.2	13.0

ที่มา : กองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

4.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของสังคมไทย ชนชั้นผู้ปักครองมาจากการกลุ่มข้าราชการ (โดยเฉพาะทหาร) ปัจจุบันส่วนใหญ่มาจากกลุ่มธุรกิจ นโยบายทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม เป็นนโยบายทางเดียว จากบันลังล่าง กลุ่มคนชั้นบนที่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายมักจะกำหนดนโยบายที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของฝ่ายตน หรืออย่างน้อยก็ไม่ขัดกับผลประโยชน์ของฝ่ายตน ขณะที่คนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นคนชั้nl่างไม่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงหรือมีน้อยมาก จึงไม่มีทางเลือกในเชิงนโยบาย ไม่สามารถกำหนดนโยบายที่ตนปราวนำได้

ในกรณีของชานา นโยบายการเก็บพรีเมียมข้าวหรือค่าธรรมเนียมพิเศษจากการส่งข้าวออก มีผลให้ผู้ส่งออกผลักภาระไปยังชานา คือ หันไปกดราคารับซื้อข้าวเปลือก ระบบพรีเมียมข้าวได้ยกเลิกไปเมื่อปี 2529

นโยบายภาษี กเน็นรายได้จากภาษีทางอ้อม ซึ่งมีผลให้คนจนแบบภาครัฐสูงกว่าคนรวยขณะที่ภาษีมีลดลงและภาษีที่ดินอัตราภานหน้ายังไม่มี จึงมีผลให้คนรวยก็ยิ่งรวยขึ้น ทิ้งห่างคนจนมากขึ้นเรื่อยๆ

นโยบายการสร้างเขื่อน ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ผลิตไฟฟ้าเพื่อป้อนภาคอุตสาหกรรม ส่งผลกระทบให้เกิดการย้ายถิ่น ตัดขาดจากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เคยเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของชาวบ้าน เช่น กรณีบ้านบางชุม ที่ย้ายมาจากบริเวณเขื่อนสิรินธร กลายเป็นชาวบ้านที่ไร่ที่ทำกินหรือมีที่ทำกินแต่ไม่คุ้มสมบูรณ์เหมือนบริเวณเดิม การสร้างเขื่อนสิรินธรที่ตำบลคันไธ อำเภอพินุลมงสากหาร จังหวัดอุบลราชธานี มีผลให้มีการย้ายถิ่นทั้งหมู่บ้าน รวมแล้วประมาณ 20 หมู่บ้าน 1,270 ครอบครัว คนเหล่านี้ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ประสบปัญหาการทำมาหากิน เช่นเดียวกับผู้ที่ย้ายไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านบางชุม อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี (ดู สุภาวดี, 2545)

เขื่อนสิรินธรสร้างขึ้นมาตั้งแต่ปี 2509 ยุคเด็จการ ทุกอย่างเป็นไปตามคำสั่งของรัฐบาล ประชาชนไม่มีส่วนร่วม ไม่มีสิทธิทักษิณ ภาระที่ต้องรับ การสร้างเขื่อนอีกหลายฯแห่งก็มีลักษณะคล้ายๆเขื่อนสิรินธร เขื่อนที่มีปัญหาลักษณะนี้เป็นเขื่อนสุดท้ายและยืดเยื้อวนนานคือ เขื่อนปากมูล อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

นโยบายเกี่ยวกับที่สาธารณะและที่ทำกินก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง เพราะชาวบ้านอาจจะทำกินบนที่ดินแปลงใดแปลงหนึ่งนานเป็นสิบปี โดยไม่มีการแจ้งให้ทราบล่วงหน้า รัฐก็ประกาศว่า ที่ดินเหล่านั้นเป็นที่สาธารณะ เขตป่าสงวน เขตวนอุทยาน แล้วขึ้บล่าชาวบ้านออกจากที่นี่ คนเหล่านี้ก็ถูกตัดขาดจากที่ทำกิน กลายเป็นคนจนไปทันที กรณีบ้านหัวผาตื่น ตำบลป่าเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (ดู จัลศรี, 2545) และกรณีบ้านใหม่ ตำบลตะแสง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (ดู ไฟแรง, 2545) คือตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นการถูกตัดขาดจากที่ทำกินอันเกิดจากการซึ่งความชوبกระนของอำนาจเจ้า

นอกจากนี้ การที่กลไกรัฐยังใช้อำนาจและแสวงหาผลประโยชน์จากพ่อค้าและประชาชน ก็ส่งผลให้พ่อค้าผลักภาระต้นทุนไปยังประชาชน และบางครั้งประชาชนที่ไม่ได้เป็นพ่อค้าก็ได้รับความเดือดร้อนโดยตรงจากพฤติกรรมการแสวงหาประโยชน์ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

กรณีของคนขับรถบรรทุกที่ต้องถูกเก็บ “ส่วย” จากเจ้าหน้าที่ตำรวจ แสดงให้เห็นฐานะของผู้หาเช้ากินค่าที่ต้องถูกเรียกได้และต้องยอมโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (ดู ข้อสิทธิ์ และยงยุทธ ใน ณรงค์บก., 2545: 109-112)

กรณีของหญิงขายบริการราคากลาง มีรายได้ต่ำ แต่ก็ต้องจ่ายค่าปรับ (หรือที่แท้คือ ส่วย) ให้แก่ตำรวจท้องที่เป็นประจำ นั่นคือ ภาวะที่ต้องยอมจำนนต่อกลไกอำนาจรัฐ (ดู ปานพิพิญ ใน ณรงค์บก., 2545: 224)

กรณีของมอดอร์ไซด์รับจ้างที่ต้องจ่ายค่าธรรมเนียมต่างๆ ให้แก่ตำรวจในอัตราราคาที่ไม่อาจต่อรองได้ และไม่มีครบออกได้ก่อน ค่าธรรมเนียมเหล่านี้ให้แลกเปลี่ยนกับลักษณะของรัฐหรือไม่อย่างไร (ดู โศภิน และพาลินท์ ใน ณรงค์ บก., 2545: 66)

นอกจากนี้ยังมีระบบเก็บส่วยจากห้ามไว้ แผงลอย ที่ทำมาหากินในที่สาธารณะ โดยที่ส่วยเหล่านี้มิได้ให้แลกเปลี่ยนจากการคลังของรัฐ แต่ให้แลกเปลี่ยนกับคนเก็บส่วย ระบบส่วยที่เรียกเก็บจากคนจนคนดีนั้นทำมาหากิน มีรายได้พอเพียงวันต่อวัน เป็น “ส่วย” ที่ช้ำเติมคนยากจน

นอกจากการใช้อำนาจโดยตรงที่ช้ำเติมความทุกข์ยากลำบากของคนยากจนแล้ว อำนาจรัฐยังมีการปฏิบัติทางอ้อมที่นำไปสู่การเอาไว้ด้วยความทุกข์ยากของคนยากจน เช่น กรณีแรงงานรับเหมาซึ่งตามห้องเด็กและในชนบทหลายอาชีวะ แรงงานเหล่านี้ไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นแรงงานรับจ้าง หรือเป็นลูกจ้าง จึงไม่มีสิทธิได้รับการคุ้มครองแรงงาน ไม่มีกฎหมายรับรองการใช้อำนาจการต่อรองของผู้ใช้แรงงาน ไม่มีสิทธิได้รับค่าสวัสดิการ ค่าชดเชย และค่าประกันสังคม โดยที่รัฐยังคงปล่อยให้แรงงานเหล่านี้เป็นแรงงานที่ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มที่สุรินทร์ เมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2545 จำนวน 2 กลุ่ม และข้อมูลกรณีศึกษาของ พันธ์ วรรณปริญูรณ์ (2545) ก็มีข้อสรุป ตรงกันว่า บรรดาแรงงานรับจ้างทำข่อง ทั้งในชนบท ในกรุงเทพฯ และบริเวณชานเมืองกรุงเทพฯ ล้วนแต่เป็นแรงงานที่ยังไม่ได้รับการคุ้มครองแรงงาน และดูเหมือนว่า กลไกอำนาจรัฐยังคงปล่อยให้เป็นเช่นนี้ต่อไป ทั้งๆที่พบว่า เมื่อปี 2542 สำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า มีแรงงานประภานี้ถึง 311,790 คน โดยร้อยละ 80 เป็นผู้หญิง

หรือกรณีกลุ่มชาติพันธุ์ ที่อำนาจรัฐยังคงกำหนดให้คนกลุ่มนี้เป็นประชาชนชั้นสอง คือมีสิทธิไม่ทัดเทียมกับคนธรรมดากันๆไป ทั้งๆที่คนเหล่านี้ตั้งรกรากอยู่ในแผ่นดินไทยมานานแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มยังคงจำกัดเขตที่อาศัยและการทำอาชีพ ยังไม่มีสถานะเป็นคนไทยที่สมบูรณ์

ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคระหว่างรัฐกับประชาชนนั้น ยังเห็นได้จากการนี้ของกระบวนการยุติธรรมที่มีตัวอย่างอย่างชัดเจนอย่างมาก คุณจนที่มีกรณีพิพาทกับคนรายหรือกับรัฐโดยตรง มักจะเกิด

ปัญหาการไม่ได้รับความยุติธรรมจากกระบวนการและการแลงชั้นตอนของการพิจารณากรณีพิพาทและคดีความ คดีที่เป็นตัวอย่างขัดเจนของทศวรรษ 2530 คือ คดีฆาตกรรมนางสาวเซอร์วี แอน ดันแคน ที่นายรุ่งเฉลิม กนกชวาลัย และพวกรอ 3 คน ถูกข้อหาว่าเป็นมาตกร่วมกันฆ่า นายเฉลิมติดคุกยาวนานจนครอบใจตาย เพราะติดคุกตั้งแต่คดีเริ่มต้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2529 มาสิ้นสุดเมื่อ 23 เมษายน 2542 ซึ่งศาลตัดสินว่า นายเฉลิมและพวกรวบกับบริสุทธิ์ นายเฉลิมและพวกรเป็นคนสามัญๆที่ไม่มีทุนทรัพย์วิ่งเต้นคดีความ ส่วนมาตกรตัวจริงมีเงินมีทองพอที่จะวิ่งเต้นคดีความจนตัวเองอดพ้นคดี และทำให้นายเฉลิมและพวกรติดคุกแทน (ดู เรียงเส้าหลง ใน ผู้จัดการรายวัน, 10 ตุลาคม 2546: 16) เหล่านี้เป็นกำลังทางเศรษฐกิจของครอบครัว เมื่อต้องติดคุก บุคคลที่ได้รับความหักครอมฐานะของครอบครัว ก็ต้องลำบากยากจนลง นี่เป็นเพียงหนึ่งคดีที่สังคมได้รับรู้ผ่านสื่อ ยังมีอีกคดีที่สังคมไม่ได้รับรู้ เพราะเกิดขึ้นในต่างจังหวัด ใกล้ๆกับตาสื่อ

หรือในกรณีผู้ต้องขัง รู้สึกไม่สามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาที่รู้สึกเป็นผู้กำหนด เช่น โดยมาตรฐานทางกฎหมาย พื้นที่สำหรับผู้ต้องขังเฉลี่ยประมาณ 2.25-2.5 ตารางเมตรต่อคน แต่ในโรงพักบางแห่ง พื้นที่สำหรับผู้ต้องขังมีเพียง 0.8-1.0 ตารางเมตร โดยที่ผู้ต้องขังไม่สามารถท่องสิทธิของตนเองได้ การถูกกักขังเป็นการลงโทษเพื่อชดใช้ความผิด แต่ความแออัดเป็น “รังโรค” ออกจากการห้องขังไปแล้วก็มีโรคติดไปด้วย ต้องเสียค่าใช้จ่าย ค่ารักษาพยาบาลต่อเนื่องต่อไปอีก ถ้าเป็นโรคร้ายแรง เช่น วัณโรค ก็บ่นก่อนกำลังกาย ทำงานได้น้อยลง ซ้ำเติมความยากจน นี่ก็เป็นเรื่องที่เกิดจากรัฐ

4.3.3 ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคระหว่างกลุ่มคนและชนชั้น

สังคมไทยเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยลำดับชั้นทางสังคม (hierarchical society) มีชนชั้นล่างชนชั้นกลาง และชนชั้นสูง หรือถ้าพูดตามภาษารามรักษ์ก็มีทั้งชนชั้นศักดินา ชนชั้นนายทุน ชนชั้นชาวนา และชนชั้นกรรมกร ในแต่ละชนชั้นก็ยังมีกลุ่มคนในชนชั้นที่ไม่เท่าเทียมกัน เช่น ในหมู่ชนชั้นกรรมกรก็มีกรรมกรชั้นล่าง กรรมกรชั้นสูง กรรมกรชุมนุม เป็นต้น

ในความแตกต่างของกลุ่มคนและชนชั้น ได้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคทั่วไป และความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคนี้นำไปสู่การเอาไว้ด้วยความรุ้งกันและกันในสังคม ซึ่งนำไปสู่ความยากจนของผู้ที่เสียเปรียบ กล่าวคือ

เกษตรกรที่เป็นชาวนาชาวไร่ทั่วไป นับว่าเป็นกลุ่มคนที่เสียเปรียบในระบบกลไกตลาดมากที่สุด ความเสียเปรียบนั้นมีตั้งแต่ด้านขาดความรู้ ขาดข้อมูลข่าวสาร ไม่มีความรู้เท่ากันกลไกตลาด

และขาดอำนาจต่อรอง ขณะที่กลุ่มที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับชาวนาชาวไร่ คือ พ่อค้า นายทุน นายเงิน มีความรู้มากกว่า มีข้อมูลข่าวสารมากกว่า เป็นผู้ที่อยู่กับกลไกตลาด ใช้กลไกตลาด และบางทีก็สามารถบิดเบือนกลไกตลาดได้ด้วยอำนาจการผูกขาด ด้วยอำนาจของกรุงเทพฯ

เราจึงพบสภาพทั่วไปว่า ชาวไร่ชาวนาซื้อขายปูราบศตวรรษที่ ชื่อปูย ชื่อน้ำมัน ชื่อรากไทร ด้วยราคาที่ถูกกำหนดมาแล้วจากพ่อค้าที่อ้างกันทั่วไปว่า เป็นราคากลาง หมายความว่า ผู้ผลิตและผู้ค้า ผู้ขายกำหนดราคาขายโดยอ้างเป็นราคากลาง แต่ครั้นชาวนาชาวไร่เป็นผู้ผลิตและผู้ขาย ราคาตลาดกลับเป็นราคาจากผู้ซื้อ คือ ผู้ซื้อกำหนดรากาซื้อด้วยอ้างเป็นราคากลาง เห็นได้ชัดว่า ฝ่ายที่จะบอกราคาตลาด (market price) เป็นเท่าไร ล้วนมาจากฝ่ายที่มีอาชีพเป็นพ่อค้านายทุนทั้งนั้น

การผลิตสินค้าเกษตรทำให้อำนาจต่อรองของเกษตรกรเดียวเบรียบพ่อค้าโดยธรรมชาติ ด้วยเหตุผลต่อไปนี้

1. เกษตรกรมีจำนวนมาก ต่างคนต่างผลิต ต่างคนต่างขาย ขณะที่พ่อค้านายทุนมีจำนวนน้อยกว่ากันมาก ดังนั้นในกรณีที่เกษตรกรเป็นผู้ขายก็ต้องขายในภาวะที่มีผู้ขายจำนวนมากมากขึ้น ขณะที่ผู้ซื้อหรือพ่อค้ามีจำนวนน้อย พ่อค้าสามารถเลือกซื้อจากใครก็ได้ มีทางเลือกมากมาย ขณะที่เกษตรกรเมื่อต้องขายก็มีทางเลือกน้อย คือไม่มีที่จะให้เลือกขาย เพราะผู้ซื้อหรือพ่อค้ามีจำนวนน้อยกว่ากันมาก ในหมู่บ้านหนึ่งอาจมีเพียงรายเดียว ขณะที่เกษตรกรผู้ขายอาจมีถึง 100-200 ราย อำนาจต่อรองของเกษตรกรจึงไม่มี

2. เกษตรกรทั่วไปมีรายได้ต่ำ มีรายได้ยังชีพวันต่อวัน ถ้าไม่ขายผลผลิตก็ไม่มีอะไรจะกิน จะได้มากได้น้อยก็ต้องขายเพื่อให้มีรายได้ประทังชีพ ดังนั้น โอกาสที่จะต่อรองราคาแทบจะไม่มี

3. สินค้าเกษตรไม่สามารถเก็บไว้ได้นาน และการจะดูแลรักษาให้มีสภาพคงเดิมเป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ง่าย ทำให้เมื่อผลิตออกมากลางเก็บไว้ไม่นานก็ต้องขาย เพราะหากเก็บไว้นานจะเกิดความเสียหาย ราคาก็ยิ่งตกต่ำ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องรีบขายออกไป เมื่อทุกคนต่างรีบขายออกไป ราคาก็จะลดลง พ่อค้าก็จะได้เบรียบ

4. เกษตรกรส่วนใหญ่มีลักษณะต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างผลิต การรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นก้อนยังน้อยน้อย แม้ร่วมกันแล้ว การที่จะสร้างอำนาจต่อรองก็ยังทำได้น้อย เพราะขาดความรู้ ขาดข้อมูล และขาดวิธีการ จึงกล้ายเป็นฝ่ายเดียวเบรียบพ่อค้า

ในกรณีที่เกษตรกรเป็นผู้ซื้อก็เช่นเดียวกัน มีผู้ซื้อจำนวนมากแต่ไม่ขาย (พ่อค้า) จำนวนน้อย ผู้ขายก็ย่อมได้เบรียบโดยธรรมชาติอยู่แล้ว เพราะผู้ซื้อมีทางเลือกน้อยกว่า ขณะที่พ่อค้ามีทางเลือกที่จะขายได้มากกว่า และยิ่งเป็นสินค้าจำเป็นประเภทที่มีและยา เกษตรกรก็ต้องซื้ออยู่แล้ว

รูปธรรมของสถานการณ์ดังกล่าวที่นำไปสู่ความทุกข์ยากเร้นแค้นปราภูอยู่ในเรียงความจากเด็กยากจนชนบทที่เขียนมายังนายกรัฐมนตรีเพื่อขอทุนการศึกษา ซึ่งได้มีการสรุปประเด็นไว้ในหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2546 หน้า 15

นอกจากนี้ ภายใต้ระบบทุนนิยม ผู้มีอาชีพทางการค้ามีโอกาสที่จะเข้าถึงแหล่งทุนได้ง่ายกว่า คือ สามารถที่จะกู้จากสถาบันการเงินต่างๆได้ง่ายกว่า ในอัตราดอกเบี้ยที่ไม่แพง ส่วนเกษตรกรแม้จะมีธนาคาร รถส. บริการสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำให้ แต่มิใช่ว่าทุกคนจะกู้ได้ ในส่วนที่กู้ได้ก็มีได้หมายความว่ากู้ได้ตามจำนวนที่พอเพียงทุกรายไป ดังนั้นจึงมีเกษตรกรบางส่วนที่ต้องกู้เงินของระบบมาใช้ในอัตราดอกเบี้ยแพงถึงร้อยละ 10-20 ต่อเดือน ในงานวิจัยเชิงปริมาณของโครงการนี้ก็พบว่า คนจนร้อยละ 46.2 เป็นหนี้ และอีกร้อยละ 53.8 ไม่มีหนี้ ส่วนที่ไม่มีหนี้นั้น วิเคราะห์ได้ว่าส่วนหนึ่งด้วยคนด้วยตนเองไม่อยากเป็นหนี้ แต่อีกส่วนหนึ่งอยากกู้หนี้แต่ไม่มีใครให้กู้ ตัวอย่างของคนกลุ่มนี้ เช่น เกษตรกรรับจ้างเรื่องน้ำ ไม่มีที่ดิน ไม่มีรายได้ประจำ เป็นต้น

สำหรับผู้ที่กู้หนี้ยืมสิน พบร่วม ร้อยละ 36.5 กู้จาก รถส. ร้อยละ 17.9 กู้จากนายทุนท้องถิ่นร้อยละ 12.3 กู้จากญาติพี่น้อง และร้อยละ 14.3 กู้จากกลุ่มออมทรัพย์ จะเห็นได้ว่า มีร้อยละ 17.9 ที่กู้จากนายทุนท้องถิ่น ส่วนนี้แหล่ที่ดอกเบี้ยแพงถึงร้อยละ 10-20 ต่อเดือน ซึ่งเติมความยากจนยิ่งขึ้นไปอีก

ความเสียเบรียบตามลักษณะที่กล่าวมา เราเรียกว่าเป็นความเสียเบรียบภายใน ได้โครงสร้างทุนนิยม ที่การกระจายรายได้และการกระจายปัจจัยการผลิตขึ้นอยู่กับกลไกตลาด และภายใต้กลไกตลาดทุนนิยม เมื่อใดที่มีผู้ขายจำนวนมหาศาลแต่มีผู้ซื้อจำนวนน้อยนิด ผู้ซื้อก็จะได้เบรียบในกลไกตลาด ในทางกลับกัน ถ้าเมื่อใดมีผู้ซื้อจำนวนมหาศาลแต่มีผู้ขายจำนวนน้อยนิด ผู้ขายก็จะได้เบรียบในกลไกตลาด ภายใต้ภาวะเช่นนี้ เกษตรกรจึงตกเป็นผู้เสียเบรียบในกลไกตลาดทุนนิยม ไม่มีพลังอำนาจในการใช้กลไกตลาด ไม่มีอำนาจต่อรองทั้งด้านการขายและด้านการซื้อ

ความสมพันธ์ที่เสียเบรียบได้เบรียบภายใน นอกราชพิจารณาจากจำนวนของเกษตรกรและจำนวนของพ่อค้าแล้ว ยังพิจารณาได้จากโอกาสที่จะผลักภาระเพื่อให้รอดพ้นจากภาระขาดทุน ตัวอย่างเช่น ถ้าราคاخ้าวในตลาดโลกราคาตกต่ำ พ่อค้าส่งออกได้กำไรน้อย ก็จะผลักภาระเอาตัวอดด้วยการซื้อข้าวสารจากโรงสีในราคาน้ำดลลง หรือถ้ามีโรงสีเองก็ซื้อข้าวเปลือกในราคาน้ำดลลง พ่อค้าส่ง พ่อค้าปลีก ก็จะลดราคาข้าวลงไปตามลำดับ และสุดท้ายก็ลดราคารับซื้อข้าวจากเมือง外 โดยที่ชาวนาไม่สามารถผลักภาระไปยังผู้ได้ได้ การที่พ่อค้ามีโอกาสที่จะผลักภาระขาดทุนออกจากตัวได้ (แม้บางครั้งไม่ได้ทั้งหมด) แต่ชาวนาหรือเกษตรกรทั้งหลายไม่มีโอกาส

ผลักภาระได้เลย เรายังรู้ว่าเป็นความสัมพันธ์ทางการตลาดที่เสียเปรียบ หรือเป็นความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคเชิงโครงสร้างของระบบทุนนิยม เพราะระบบเข่นนี้ได้เปิดโอกาสให้พ่อค้าผลักภาระได้ แต่เกษตรกรไม่มีโอกาสเข่นนั้นเลย

ในกรณีที่เกษตรกรเป็นผู้ซื้อ ก็เข่นเดียวกัน ถ้าพ่อค้ารับสินค้ามาแพงก็จะเพิ่มราคาเข้าไปเพื่อให้มีกำไร เครื่องดื่มที่ขายก็มาจากพ่อค้าส่ง พ่อค้าส่งซื้อมาแพงก็ไปขายกำไรจากพ่อค้าปลีก สุดท้ายพ่อค้าปลีกก็ไปขายกำไรจากเกษตรกร แต่เกษตรกรไม่มีโอกาสจะไปขายกำไรจากใครได้อีก นี่คือความสัมพันธ์ทางการตลาดที่เสียเปรียบ

เพราะความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างลักษณะเข่นนี้แหละ ที่ทำให้เกษตรกรแทบทะจไม่มีทางออก หากต้องการเข้าสู่กลไกตลาดของทุนนิยม ดังนั้น ผู้ที่เห็นใจเกษตรกร ผู้ที่ไม่ต้องการให้เกษตรกรต้องเสียเปรียบตลอดเวลา จึงพยายามค้นหาแนวทางเพื่อให้เกษตรกรล้มตาอ้าปาก บางส่วนของผู้แสวงหาจึงเสนอให้ยกเลิก “ระบบทุนนิยม” แล้วหันไปใช้ระบบอื่นแทน เป็นระบบที่เกษตรกรไม่ต้องตอกอยู่ภายใต้แรงกดบีบของกลไกตลาด เช่น ระบบสังคมนิยมสหกรณ์ ระบบสังคมนิยม หรืออย่างประนีประนอมที่สุดก็คือ ระบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้เพิ่มการผลิตเองใช้เอง ลดการพึ่งพาระบบตลาดลงบ้าง หรือหันไปใช้ระบบตลาดแลกเปลี่ยนโดยตรงระหว่างชุมชนให้มากขึ้น ลดการซื้อขายกับพ่อค้าให้น้อยลง เหล่านี้เป็นต้น (ดู พิทยา, 2545 ใน ณรงค์ และ พิทยา บก., 2545: 47-74)

ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของระบบทุนนิยมเป็นเรื่องละเอียดอ่อน เป็นเรื่องที่กระทบต่อความเชื่อและอุดมการณ์ ผู้ที่ไม่ชอบระบบทุนนิยมก็มักจะมองว่า ปัญหาเข่นนี้เกิดจากตัวระบบทุนนิยมเอง ตราบได้ที่ยังคงระบบนี้ไว้ก็จะขาดความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคเข่นนี้ได้ สวนคนที่เชื่อในกลไกตลาดก็จะมองว่า มันเป็นเรื่องของกลไกตลาด เป็นเรื่องธรรมชาติของตลาด ไม่ควรไปแทรกแซง ต้องปล่อยให้แต่ละคนแต่ละฝ่ายปรับตัวเอง ผู้ที่ปรับตัวไม่ทันหรือปรับตัวไม่ได้ก็สมควรถูกกลไกตลาดลงโทษ เพราะฉะนั้น จึงไม่ใช่เรื่องของระบบ แต่เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลที่ปรับตัวให้เข้ากับระบบไม่ได้ ความคิดแนวโน้มเป็นความคิดของคนที่ได้ประโยชน์จากการที่เป็นอยู่ ทำให้ไม่เห็นความบกพร่องของระบบ และมองไม่เห็นความรุนแรงของระบบที่มีผลกระทบต่อกัน

ในประวัติศาสตร์ของสังคมไทย กลุ่มคนที่ถูกแรงกดบีบจากระบบก็เคยได้ลุกขึ้นต่อสู้ ต่อรอง เรียกร้อง เพื่อให้ระบบผ่อนคลายแรงกดบีบ เช่น ในช่วงปี 2517 หลังการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยของขบวนการนิสิตนักศึกษา บรรยายกาศประชาธิปไตยที่เปิดกว้างขึ้นเปิดโอกาสให้ชุมชนชาวไร่ส่วนหนึ่ง ภายใต้ความร่วมมือของขบวนการนิสิตนักศึกษา ได้รวมตัวกันขึ้นเพื่อชุมนุมเรียกร้องให้แก้ปัญหาที่ดินทำกิน โดยเริ่มจากเดือนพฤษภาคม 2517 ต่อเนื่องมาจนถึง 24-29 มิถุนายน 2517 และนำไปสู่

การจัดตั้งสหกรณ์ชุมนาชาว่าไร์แห่งประเทศไทย เมื่อ 19 พฤษภาคม 2517 โดยมี นายไช่ วงศ์ภู เป็นประธาน นายดา ศรีบุญเรือง ประธานชุมนาชาว่าไร์ภาคเหนือเป็นรองประธาน การเรียกร้องของ สหกรณ์ชุมนาชาว่าไร์แห่งประเทศไทยให้แก้ไขปัญหาค่าเช่าและกรรมสิทธิ์ที่ทำกินมีผลให้รัฐบาล สัญญา ธรรมศักดิ์ ผ่าน พ.ร.บ.ควบคุมค่าเช่าที่ดิน เมื่อ 18 มีนาคม 2517 (ดู เทอร์ดัน, 2521: 63)

แต่เนื่องจากบริษัทภาคประชาชนปฏิเสธที่จะยกเว้นนี้ยังคงอยู่ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองเก่า ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคยังคงครอบคลุมสังคมไทยทั้งระบบ การรวมกันต่อสู้เพื่อสร้าง ดุลอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมืองของชุมนาชาว่าไร์จึงถูกตอบโต้โดยฝ่ายที่ได้ เปรียบในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ผลก็คือ ท่ามกลางการต่อสู้อันดุเดือดของชุมนาชาว่าไร์เพื่อสร้าง ดุลอำนาจใหม่ทางเศรษฐกิจและการเมือง ผู้นำชุมนาชาว่าไร์ถูกสังหารติดต่อกัน โดยในปี 2517 ผู้นำชุมนาชาว่าไร์ถูกกลบลับสังหาร 6 คน (บางคนไม่ตาย) ปี 2518 ถูกกลบลับสังหาร 22 คน (บางคนไม่ตาย) ปี 2519 ถูกกลบลับสังหารอีก 7 คน และคนสุดท้ายถูกกลบลับสังหารเมื่อกรกฎาคม 2522 คือ จำรัส ม่วงยาม ผู้นำชุมนาชาว่าไร์จังหวัดระยอง ผู้ที่ถูกยิงเสียชีวิตมีทั้งหมด 24 คน บาดเจ็บและบาดเจ็บ สาหัส 12 คน (ดู กลุ่มศาสนาเพื่อสังคม, 2522: 137-142)

ในการที่ผู้นำชุมนาชาว่าไร์ถูกฆ่าตายอย่างต่อเนื่องนี้ ไม่ปรากฏว่ามีการจับตัวมาตราได้ ไม่ มีมาตราคนใดถูกลงโทษ ไม่มีสถาบันยุติธรรมใดยืนมือเข้ามาให้ความยุติธรรมแก่คนตายและครอบ ครัว จึงสรุปได้ว่า ผู้มีอำนาจจารัสลະเลยที่จะจัดการปัญหา หรือไม่ก็ผู้มีอำนาจจารัสเป็นผู้ร่วมมือด้วย ถ้า เป็นกรณีหลังก็ต้องตั้งคำถามต่อไปว่า ผู้มีอำนาจจารัสร่วมมือกับคนกลุ่มใด ทางที่เป็นไปได้มากที่สุดก็ น่าจะเป็นกลุ่มคนที่ขบวนการชุมนาชาว่าไร์กำลังต่อสู้เรียกร้องให้คลายแรงกดบีบ คือเจ้าของที่ดิน และนายเงินท้องถิ่น และถ้าพิจารณาเชิงอุดมการณ์ทางการเมือง การที่ผู้นำชุมนาชาว่าไร์ร่วมมือกับ ขบวนการนักศึกษาที่กำลังถูกฝ่ายบ้านเมืองมองว่าเป็นพวกคอมมิวนิสต์ กลุ่มคนแกนหลักกลุ่มนี้ก็ น่าจะเป็นผู้มีอำนาจจารัสที่กำลังต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ ด้วยเหตุผลดังกล่าวก็น่าจะนำไปสู่ทฤษฎีว่า กลุ่มคนและชนชั้นที่เป็นเจ้าที่ดิน นายเงิน และผู้มีอำนาจจารัส ร่วมมือกันปราบปรามขบวนการถูกขึ้นสู่ ของชุมนาชาว่าไร์ ผลก็คือ ผู้นำชุมนาชาว่าไร์ถูกสังหารเกือบหมดสิ้น นี่คือตัวอย่างที่ชัดเจนของ ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในโครงสร้างระบบเศรษฐกิจการเมืองไทย

แม้ว่าในคือเรื่องที่เกิดขึ้นเมื่อปี 2517-2522 ในปัจจุบันนี้ก็ใช่ว่าความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคที่ นำไปสู่ความรุนแรงเชิงโครงสร้างจะหมดสิ้นไป เรายังคงเห็นกันอยู่ในกรณีต่างๆ ไม่ว่ากรณีเชื่อม ปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี กรณีท่อก๊าซ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา กรณีการบุกยึดสวนปาล์ม ของนายทุนโดยชาวสวนที่จังหวัดยะลาและจังหวัดสุราษฎร์ธานี ในทางกฎหมาย ไม่ว่าฝ่ายใดจะผิด

หรือจะถูก แต่พิจารณาจากความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในระบบ เช่น การที่ผู้คนไร้ที่ทำกิน ถูกตัดขาดจากทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่คนอีกกลุ่มนึงมีที่ดินจำนวนมหาศาล เข้าถึงทุนปัจจัยการผลิต และทรัพยากรทุกชนิด เข้าถึงโครงสร้างอำนาจทุกจุดในสังคม เป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคที่ชัดเจนที่สุด กลุ่มคนที่เข้าถึงทุกอย่างคือ คนที่ “มี (have)” และกลุ่มคนที่ยากไร้ขาดแคลน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยการผลิต สิทธิ และโอกาส คือคนที่ “ไม่มี (have not)” ถือเป็นสองขั้วในสังคมไทยที่แยกห่างถ่างกันขึ้นเรื่อยๆ มันเป็นโครงสร้างที่ไม่เคยได้รับการแก้ไขเยียวยาอย่างจริงจัง ในเชิงปริมาณจะเห็นได้จากความแตกต่างทางรายได้ที่กลุ่มร่ำรวย (20% แรก) ครอบคลุม GDP ของชาติถึง 58.5% ขณะที่กลุ่มคนจนสุด (20% สุดท้าย) มีส่วนแบ่ง GDP เพียง 3.8%

การแก้ปัญหาเหล่านี้ หากจะปฏิบัติตอยู่กับตัวบทกฎหมายแต่เพียงด้านเดียวว่า กฎหมายเขียนไว้อย่างไรต้องปฏิบัติอย่างนั้น กฎหมายต้องเป็นกฎหมาย กฎหมายอยู่เหนือกฎหมายไม่ได้ เพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม ผู้ถือ “กฎ” ก็สามารถอ้างเหตุผลได้ แต่ความสมเหตุสมผลทางสังคมจะมีอยู่เพียงครั้งเดียว เพราะต้องสำรวมใจตระหนัก พิเคราะห์พิจารณาต่อไปว่า “กฎหมายนั้น” หมายความกับสภาพสังคมเศรษฐกิจในช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์อย่างไรหรือไม่ เพราะกฎหมายคือเครื่องมือของ “คน” “เพื่อความสงบเรียบร้อยและความอยู่ดีมีสุขของคน” ถ้ากฎหมายได้มีสอดคล้องกับความเป็นจริงของสถานการณ์ ไม่เอื้ออำนวยให้เกิดความสงบเรียบร้อยและการอยู่ดีมีสุขของประชาชน ก็เป็นหน้าที่ของคนในสังคมที่จะต้องร่วมกันปรับปรุงแก้ไขกฎหมายนั้น กฎหมายไม่ใช่สิ่งที่เป็นอมตะนิรันดร์ที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เพราะกฎหมายเป็นแค่เครื่องมือที่สร้างขึ้นมาเพื่อรับใช้สังคม เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง กฎหมายก็ต้องเปลี่ยนแปลงเพื่อรับใช้สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น

ในทศวรรษของผู้วิจัยเห็นว่า กฎหมายเป็นจักรกลสำคัญตัวหนึ่งที่จะนำไปสู่ภาวะ “การอยู่ดีมีสุข” หรือภาวะ “ไร้ลิขิธิ ไร้ศักดิ์ศรี และมีทุกอย่าง” เพราะฉะนั้น การแก้ปัญหาความยากจน การจัดสวัสดิการที่ควรมีให้แก่คนจน จึงไม่จำเป็นที่จะต้องจัดให้เป็นเงินเป็นทอง เป็นข้าวของหรือปัจจัยทางวัตถุเสมอไป แต่การสร้างกลไกทางกฎหมายให้คนจนมีสิทธิ มีโอกาส โดยมีกฎหมายรองรับหลายส่วนก็เพียงพอที่จะช่วยเหลือคนจนได้ เช่น กฎหมายว่าด้วยป่าชุมชนที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าถึงทรัพยากรในป่าอย่างมีระบบ สามารถดูแล จัดการ บริหาร ป้องกัน ให้มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าและใช้ประโยชน์จากป่า กฎหมายว่าด้วยการค้าโสเกนที่ไม่ควรลงโทษผู้ค้าประเวณีด้วยความสมควรใจ กฎหมายคุ้มครองแรงงานที่ควรครอบคลุมถึงแรงงานทุกกลุ่ม ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น

กรณีความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในระบบทุนนิยมที่ชัดเจนอีกด้วยหนึ่งคือ ความสัมพันธ์ระหว่างทุนและแรงงาน หรือความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง แรงงานในระบบตลาดถูก

พิจารณาเป็นปัจจัยการผลิตที่ข้อขายกันได้ เช่นเดียวกับปัจจัยการผลิตอื่นๆ คนที่ไปมักจะเข้าใจว่า คำว่า “แรงงาน” หมายถึงตัวคนงาน แต่ในทางทฤษฎี แรงงานหมายถึง พลังแรงงาน (labour power) ที่มนุษย์ผลิตออกมายากว่าร่างกาย ซึ่งอาจเรียกอย่างง่ายว่า แรงงานธรรมดា (simple labour power) และ แรงงานที่ผลิตจากสมอง เรียกว่า แรงงานซับซ้อน (complicated labour power) พลังแรงงานคือสิ่งที่แฝงผูกอยู่ในกระบวนการชีวิตร่วมกันในร่างกายของมนุษย์ ไม่อาจแยกออกจากร่างกายมนุษย์ได้ อุปมาดังแสงอาทิตย์ที่ไม่อาจแยกออกจากดวงอาทิตย์ได้ เมื่อว่า “พลังแรงงาน” จะถูกซื้อขายกันในตลาดแรงงาน แต่ทุกกรณีที่มีการซื้อขายพลังแรงงาน (เช่น ซื้อวันละ 8 ชั่วโมง 10 ชั่วโมง) ได้คูดดึงเอาของค่าอยพแห่งจิตใจและร่างกายของมนุษย์เข้าไปอยู่ในกระบวนการซื้อขายด้วย

ในการซื้อขายสินค้าอย่างอื่น ผู้ขายสินค้าสามารถแบ่งสินค้าที่ขายออกไปอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดให้แก่ผู้ซื้อ โดยที่กรรมสิทธิ์ในสินค้านั้นตกเป็นของผู้ซื้อย่างสมบูรณ์ และจะจัดการอย่างไร กับสินค้าที่ซื้อไปนั้นก็ได้ ดังนั้นในการซื้อขายแรงงาน ผู้ซื้อแรงงานก็พยายามที่จะใช้กรรมสิทธิ์ของผู้ซื้อเหนือนิ่อแรงงาน เช่นเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อผู้ขายแรงงานได้ขายแรงงานของตนให้นายจ้างไปแล้ว ดูเหมือนว่ากรรมสิทธิ์ของแรงงานในชั่วโมงการทำงานได้ตกไปเป็นของนายจ้างทั้งหมด และมันก็หมายความว่าของค่าอยพแห่งร่างกายของคนงานก็ถูกควบคุมด้วยนายจ้างไปด้วย สภาพเช่นนี้แหล่ที่นายจ้างสามารถดูดึงเอกสารภพของแรงงานจากลูกจ้างไปสร้างความมั่งคั่ง (wealth) ให้แก่ตน เองได้ตามปัจจุบัน

ภาพรวมข้างต้นไม่ได้ถอดมาจากการลัทธิมาრ์กซ์ แต่มาจาก อดัม สมิธ (Adam Smith) ประมวลรายทางเศรษฐศาสตร์การเมืองทุนนิยม ในหนังสือ The Wealth of Nations (volume 1 บทที่ 5) เริ่มต้นของบทนี้ อดัม สมิธ กล่าวว่า

“ทุกคนที่รายหรือจนวัดได้จากระดับการมีสิ่งของจำเป็น มีความสงบสุข และมีความรื่นรมย์ในชีวิต และเมื่อระบบการแบ่งงานกันทำในสังคมอุบัติขึ้น คนแต่ละคนจะได้สิ่งเหล่านี้มาจากการแรงงานของตนเองเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ขณะที่ส่วนใหญ่สิ่งต่างๆเหล่านี้จะได้มาจากการแรงงานของผู้อื่น ดังนั้น เขาเหล่านั้นจะร่ำรวยหรือยากจนจึงขึ้นอยู่กับบริมาณแรงงานที่เขามาบรรจุจะเข้าถึงและควบคุมได้ หรือปริมาณแรงงานที่เขาจะสามารถซื้อได้” (Smith, 1997: 133)

คำกล่าวข้างต้น อดัม สมิธ คือการประกาศว่า ความมั่งคั่งร่ำรวยของบรรดากลุ่มคนบางกลุ่มนั้น แท้จริงแล้วก็มาจากการพลังแรงงานของผู้อื่นที่พากเข้าซื้อมาใช้ มาρกซ์จึงขยายความต่อจาก อดัม สมิธ ว่า เมื่อนายจ้างได้ซื้อพลังแรงงานมาจากการผู้ขายแรงงานแล้ว ก็มีแนวโน้มที่จะใช้แรงงานนั้นตาม

嚎叫ใจเหมือนวัวตุบปัจจัยอื่นๆ (Marx, 1997 vol.1: 283) เพื่อสร้างความมั่งคั่งให้แก่กิจการของตน ในเรื่องนี้ ทั้งนักเศรษฐศาสตร์การเมืองทุนนิยมและนักเศรษฐศาสตร์การเมืองสังคมนิยมจึงเห็นเหมือนกัน

เนื่องจาก “แรงงาน” เป็นปัจจัยการผลิตที่แตกต่างจากปัจจัยการผลิตอื่นๆ ที่ไม่อาจแยกออกจากอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดจากชีวิตและร่างกายของมนุษย์ได้ เพราะมันคือพลังชีวิต เพราะมันคือปัจจัยที่ดำรงความมีชีวิตของมนุษย์ หากพลังแรงงานหมดไปจากร่างกายมนุษย์ มนุษย์ก็ไม่อาจมีชีวิตอยู่ได้ ดังนั้น “การใช้แรงงาน” จึงมีผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตและร่างกายมนุษย์ “แรงงาน” จึงไม่ใช่ปัจจัยการผลิตที่จะนำมาใช้ตาม嚎叫ใจของผู้ทำการผลิต เพราะการกระทำเช่นนั้นคือการทำลายสภาพความเป็นมนุษย์ ทำลายศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

แต่จากการวิจัยกรณีศึกษาต่างๆ และบทวิเคราะห์วิจัยของ วรรธิทย์ และนภพพร (2545) กลAAD แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างในสังคมไทย ที่นายจ้างสามารถเป็นฝ่ายกำหนดสภาพการทำงานต่างๆ ได้ ขณะที่มีเพียงคนงานส่วนน้อยที่เป็นสมาชิกสหภาพแรงงานที่สามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดสภาพการทำงาน โดยผ่านกระบวนการเจรจาต่อรองร่วม (collective bargaining negotiation) และสร้างกฎเกณฑ์กติการ่วม (joint regulations)

ภายใต้สภาพที่ฝ่ายนายจ้างสามารถกำหนดสภาพการทำงานได้เองเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้คนงานหรือลูกจ้างส่วนใหญ่ถูกกดดันให้ยอมรับ แต่จำนวนมากอยู่ในสภาพการทำงานที่ต่ำกว่ามาตรฐานการคุ้มครองแรงงาน เช่น ไม่ได้รับค่าจ้างขั้นต่ำ นายจ้างไม่ปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน แต่ลูกจ้างไม่กล้าหางสิทธิ เพราะด้อยอำนาจในเจรจาต่อรองและบางส่วนก็ไม่ได้อยู่ภายใต้กฎหมายคุ้มครองแรงงาน

ชะตากรรมของคนงานส่วนหนึ่งจึงกลายเป็นคนตกงานเพราะน้ำยังจำปลดออก ที่ทำงานอยู่หลายอาชีวันก็ได้รับค่าจ้างต่ำ บางส่วนก็ต่ำกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ ส่วนใหญ่ขาดอำนาจต่อรอง จำนวนมากต้องสิทธิ์ด้อยโอกาส ไม่มีความมั่นคงในงานที่ทำ มีความเสี่ยงต่ออันตรายจากการทำงาน บางกลุ่มไปทำงานต่างประเทศกู้ภัยหลอกลวงโภต ล้วนเสียเงินทองและทรัพย์สิน เหล่านี้คือสิ่งที่คนงานไทยกำลังประสบอยู่ (ดู วรรธิทย์ และนภพพร, 2545: บทที่ 3)

กล่าวโดยสรุป ในเรื่องความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคระหว่างกลุ่มคนและชนชั้น หากกล่าวว่าตามภาษาของมาრกซิสต์ ไม่สามารถแยกออกจากระหว่างอำนาจรัฐกับอำนาจของชนชั้น เพราะมาρกซิสต์มองว่า รัฐก็คือเครื่องมือของชนชั้น ในยุคทุนนิยม รัฐทุนนิยมก็เป็นเครื่องมือของชนชั้นนายทุน ดังนั้น รัฐกับชนชั้นนายทุนคือผู้เสียอำนาจร่วมกัน เกือบถูกกัน ร่วมประโยชน์กัน เสวยผลแห่งความได้

เปรียบจากความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในระบบทุนนิยม จึงยกที่ชั้นชั้นกรุณากลและชานาจะเรียก หากความเสมอภาคจากชั้นนายทุนและจากรัฐทุนนิยมได้

มาวร์กซ์เห็นว่า พรรคการเมืองที่ปักครองประเทคโนโลยีของระบบทุนนิยมนั้น ล้วนแต่เป็นพรรคของนายทุน หรือพรรคของกลุ่มคน “มั่งมี” กลุ่มคนที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต (possessing classes) มาวร์กซ์จึงเสนอว่า ถ้าจะต่อสู้กับอำนาจของคนมั่งมีที่รวมพลังกันเหนียวแน่น (united power) ชนชั้นกรุณามาชีพหรือชนชั้นผู้ยากไร้ทั้งหลายจะต้องแยกตัวเองออกจากพรรคของผู้มั่งมี และจัดตั้งพรรคการเมืองของตนเองขึ้นมา เพื่อต่อสู้กับพรรคของคนมั่งมีที่ปักครองประเทคโนโลยี (ดู Wolfe, 1967: 188)

ข้อเสนอแนะนี้ มาวร์กซ์ได้เสนอเมื่อปี 1864 ในโอกาสที่มีการจัดประชุมสากลที่ 1 (The First International) โดยเน้นย้ำความสำคัญของสมาคมคนงานระหว่างประเทศ (The International Workingmen's Association) ในฐานะกองหน้าของการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยชนชั้นกรุณามาชีพให้หลุดพ้นจากระบบทุนนิยม

ผู้เขียนจะไม่เข้าดังไปกว่า ข้อเสนอของ มาวร์กซ์ จะผิดหรือจะถูก แต่ปรากฏการณ์ในสังคมไทยที่ผ่านมาก็มีข้อเท็จจริงว่า พรรคการเมืองที่ปักครองประเทศไทยนั้นก็มาจากบุคคลสองกลุ่ม กลุ่มแรกคือ ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ และข้าราชการพลเรือน กลุ่มที่สองคือ กลุ่มธุรกิจในระบบทุนนิยม ที่มาวร์กซ์เรียกว่า นายทุน (capitalist) ในอดีตกลุ่มแรกมีอำนาจมากกว่า และระบบการเมืองมีลักษณะเป็นระบบอำนาจนิยม (หรือเผด็จการ) เช่น ยุครัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ มนวงศ์ รัฐบาลจอมพลถนอม กิติขจร

หลังจาก 14 ตุลาคม 2516 กลุ่มที่สองมีอำนาจมากขึ้นตามลำดับ แม้จะยังคงร่วมมือกับกลุ่มแรกอย่างใกล้ชิด แต่มาเริ่งทุกวันนี้ก็คงกล่าวได้ว่า กลุ่มธุรกิจมีพลังอำนาจเหนือกว่ากลุ่มข้าราชการ แต่ยังคงใช้กลุ่มข้าราชการเป็นกลไกการปักครอง ยังไม่เคยปรากฏว่า พรรคการเมืองที่มีอำนาจปักครองรัฐในประเทศไทยมีสัดส่วนจากกลุ่มคนที่ “ยากไร้” หรือจากกลุ่มคนที่มาวร์กซ์เรียกว่า “ชนชั้นแรงงาน” (working class) หรือชนชั้นกรุณามาชีพ (proletariat) อย่างมีนัยสำคัญ

ถ้าจะถามว่า เหตุใดมาวร์กซ์จึงเสนอให้มี “พรรคชนชั้นกรุณามาชีพ” เพื่อต่อสู้กับพรรคนายทุน จะให้พรรคนายทุนที่ปักครองประเทศไทยทำเพื่อคนงานไม่ได้หรือ พรรคนายทุนจะต้องกดขี่กรรมการเป็นเครื่องมือของนายทุนเสมอไปหรือ?

คำตอบคือ ในลักษณะมาวร์กซ์ นอกรากจะอธิบาย การชุมนุมล่อส่วนเกินแรงงาน หรือที่เรียกว่าการชุมนุมรีดแรงงานแล้ว ยังพูดถึงการต่อสู้ทางชนชั้น ระหว่างชนชั้นกรุณามาชีพกับชนชั้นนายทุน ดัง

นั้น ถ้ามาร์กซ์เชื่อว่าชนชั้นนายทุนทำเพื่อรวมกำไรได้ มาρ์กซ์คงไม่เสนอให้มีการจัดตั้งพรรคคนงาน เพื่อต่อสู้กับพรรคนายทุน คงเสนอให้คุณงานร่วมกับพรรคนายทุนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากไร้ของ คนงาน ไม่จำเป็นต้องเอาพรรคนงานสร้างรัฐกรรมมาชี้พื่อปลดปล่อยกรรมมาชีพ

จากแนวความคิดของมาร์กซ์ดังกล่าว ต่อมาเลนินก็ขยายความให้ชัดเจนและพัฒนาไปว่า

“รัฐคือกลไกการปกครองของชนชั้นที่กลุ่มคนชนชั้นหนึ่งใช้กดขี่กลุ่มคนอีกชนชั้นหนึ่ง” (Lenin, 1977: 11)

อย่างไรก็ตาม สังคมแต่ละสังคมมีพื้นฐานของการกำเนิด การดำรงอยู่ และการพัฒนา ที่ไม่เหมือนกัน หลาย ๆ คน ทั้งนักทฤษฎีและคนทั่วไปก็ยังมีความหวังอยู่ว่า ระบบการเลือกตั้งที่ดี เข้มแข็ง และโปร่งใส สามารถที่จะทำให้ได้วัสดุผลที่ดีได้ และวัสดุผลที่ดีนั้นจะสามารถแก้ไขปัญหาความไม่เสมอภาคและความยากไร้ของคนจนได้ ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องของพัฒนาการที่ต้องศึกษา กันต่อไปว่า ปัญหาของคนจนและคนยากไร้จะสามารถแก้ไขได้ด้วยอำนาจ “ของพรรคคนเมือง” ที่ปกครองประเทศได้หรือไม่ อย่างไร และยังยืนยาวเพียงไร? จึงเป็นภารกิจของนักทฤษฎีและนักวิจัยที่จะต้องวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นเหล่านี้กันต่อไป

ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคภายในโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมและการเมืองไทยเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนจนหลาย ๆ กลุ่มด้อยสิทธิ โดยที่คนกลุ่มนี้ได้รับสิทธิตามกฎหมาย แต่คนอีกกลุ่มหนึ่งไม่ได้รับ หรือแม้ว่าภายใต้กฎหมายเดียวกัน ทุกคนมีสิทธิตามรัฐธรรมนูญเท่าเทียมกัน แต่ความเหลื่อมล้ำในสังคมทำให้คนจนบางกลุ่มไม่สามารถใช้สิทธินั้นได้ เพราะไม่มี ไม่มีอำนาจที่จะพิทักษ์สิทธิของตน กลายเป็นผู้ด้อยโอกาสในการใช้สิทธิ

ความเหลื่อมล้ำในสังคมยังทำให้ชั้นล่าง คนจน คนด้อยสิทธิ ด้อยโอกาส ถูกกดศักดิ์ศรี ถูกรังเกียจเหยียดหยาม ถูกเบียดบั๊บให้ออกห่าง (social exclusion) ความเหลื่อมล้ำทางสังคม หรือความสัมพันธ์ไม่เสมอภาค จึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความยากจนทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นมิติของทรัพย์สิน สิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรี

4.4 ปัจจัยการผลิต

ในทางเศรษฐศาสตร์ ปัจจัยการผลิตหลักของสังคมคือ ที่ดิน แรงงาน ทุน แต่ในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ เพิ่มปัจจัยอีกตัวหนึ่งเข้าไป เรียกว่า เทคโนโลยี หรือความรู้ความชำนาญในการผลิต ปัจจัยการผลิตนี้ภาษาเศรษฐศาสตร์ที่ไว้เรียกว่า factor of production ในภาษา 마르克思主义เรียกว่า

means of production และในลักษณะการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ปัจจัยการผลิตเป็นสิ่งกำหนดสถานภาพทางชนชั้นของกลุ่มคนในสังคม

ไม่ว่าจะพิจารณาในบริบทของเศรษฐศาสตร์ทั่วไป (economics) หรือเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy) ปัจจัยการผลิตคือสิ่งที่จะทำให้เกิดผลผลิต (products) ซึ่งผลผลิตนี้ ในเบื้องต้นคือสิ่งที่จะนำไปบำรุงความต้องการของชีวิต เพื่อสวัสดิการของชีวิต เพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต ในเบื้องต้นคือสิ่งที่จะนำไปบำรุงความต้องการของชีวิต เพื่อสวัสดิการของชีวิต เพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต ในเบื้องต้นคือสิ่งที่จะนำไปบำรุงความต้องการของชีวิต เพื่อสวัสดิการของชีวิต เพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต เพื่อการผลิตซ้ำ (reproduction) ครั้งต่อๆไป

ดังนั้น ปัจจัยการผลิตของมนุษย์ปัจจุบันจึงถูกนำมาใช้ใน 2 วัตถุประสงค์ คือ เพื่อสร้างผลผลิตและใช้ผลผลิตเพื่อการดำรงชีพ เมื่อจะนำไปขายในตลาดก็เพื่อจะได้เงินมาดำรงชีพเท่านั้น อีก 1 วัตถุประสงค์หนึ่งคือ เพื่อสร้างผลผลิตและนำผลผลิตนั้นไปสร้างกำไร

4.4.1 ที่ดิน

ในเบื้องต้นของการผลิตเพื่อการดำรงชีพ ถ้าไม่มีปัจจัยการผลิตก็ยากที่จะดำรงชีพอยู่ได้ จะต้องลำบากยากจน ในการผลิตเพื่อการดำรงชีพของเกษตรกร ปัจจัยการผลิตหลักคือ ที่ดิน แรงงาน และปัจจัยอื่นๆ เช่น ปุ๋ย รถไถ หรือสัตว์ไว้ใช้งาน ในกลุ่มปัจจัยเหล่านี้ ปัจจัยที่หาได้ยากเพราะมีจำกัด (limited resource) แต่จำเป็นที่สุดคือ ที่ดิน ซึ่งหมายรวมไปถึงทรัพยากรที่ตั้งอยู่บนที่ดิน คือป่าและน้ำ ด้วย ดังนั้น ถ้าเกษตรกรขาดที่ดินทำกิน เกษตรกรจะต้องยากจน และกดดันให้เกษตรกรต้องหันไปพึ่งปัจจัยการผลิตที่ติดอยู่กับตัว คือพลังแรงงาน (labour power) ในร่างกายของตน

จากรายงานวิจัยของ ประภาส สุภา และบัญชร (2545: 22-23) มีตัวเลขแสดงให้เห็นว่า ที่ดินถือครองเพื่อการเกษตรมีทั้งหมด 110,764.3 ไร่ เป็นที่ดินที่เจ้าของที่ดินทำการเกษตรเอง 89,499.75 ไร่ และให้ผู้อื่นเช่าทำการเกษตร 13,552.55 ไร่ ผู้มีที่ดินของตนเองร้อยละ 50.9 มีที่ดินน้อยกว่า 20 ไร่ โดยเฉพาะในภาคเหนือ มีเกษตรกรเริ่มร้อยละ 30 มีที่ดินทำกินน้อยกว่า 10 ไร่

สำหรับครัวเรือนไร่ที่ทำกิน จากตัวเลขปี 2541-43 ในภาคเหนือมีครัวเรือนไร่ที่ทำกิน 313,179 ครัวเรือน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือปี 2544/45 มีครัวเรือนไร่ที่ทำกิน 158,920 ครัวเรือน ภาคกลางและภาคใต้สำรวจในปี 2544/45 เช่นกัน มีครัวเรือนไร่ที่ทำกิน 231,647 และ 108,125 ครัวเรือนตามลำดับ รวมผู้ไร่ที่ทำกินทั่วประเทศ 811,871 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 10.81 ของครัวเรือนทั้งหมด (7,507,716 ครัวเรือน)

คำว่า ไร่ที่ทำกิน หมายความว่า ไม่มีที่ดินของตนเองและไม่มีความสามารถที่จะหาที่ดิน

จากที่อื่นหรือจากผู้อื่นมาทำกิน ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจึงสำรวจพบว่า ในบรรดาเกษตรกรที่มีที่ทำการนั้น ร้อยละ 52.3 ทำกินบนที่ดินของคนอื่น และอีกร้อยละ 47.7 ทำกินบนที่ดินของตนเอง

ที่ร้อยละ 52.3 ทำกินบนที่ดินของคนอื่นนั้น พบร่วมกับ ร้อยละ 18.34 ทำกินบนที่ดินเช่าทั้งหมด ร้อยละ 33.92 ทำกินบนที่ดินเช่าบางส่วนและบนที่ดินของตนเองอีกส่วนหนึ่ง (ดู ประกาศ, สภา และบัญชี, 2545: 21-22)

ผู้ที่ต้องเช่าที่ดินทำการมักจะไม่มีความมั่นคง เพราะขึ้นอยู่กับเจ้าของที่ดินว่าจะให้เช่านานแค่ไหน และที่สำคัญ การทำการบนที่ดินเช่าทำให้ผู้ทำการไม่มีแรงจูงใจในการที่จะฟื้นฟูพัฒนาที่ดินโดยเฉพาะถ้าสัญญาเช่ามีระยะเวลาสั้นๆ การที่จะพัฒนาที่ดินไปสู่เกษตรทฤษฎีใหม่ คือ ชุดบ่อน้ำ ปลูกพืชยืนต้น ผู้เช่าก็คงไม่อยากทำ เพราะทำไปแล้วทั้งป้อน้ำและพืชยืนต้นจะตกเป็นของเจ้าของที่ดิน เพราะตามหลักกฎหมายแพ่ง ป้อน้ำและพืชยืนต้นเป็นส่วนควบของที่ดิน ผู้เป็นเจ้าของที่ดินมีสิทธิโดยชอบที่จะเป็นเจ้าของส่วนควบนั้น

ปัจจัยการผลิตที่สำคัญของจากที่ดินสำหรับเกษตรกรคือ น้ำ ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพาลำไน โดยธรรมชาติ ระบบชลประทานเพื่อการเกษตรยังมีน้อย แม้ว่าประเทศไทยจะผนวกน้ำเพื่อประโยชน์ในเขตมรสุม แต่ระบบการเก็บกักน้ำ การบริหารและการแจกจ่ายน้ำ ยังอ่อนแอมาก ดังนั้นจึงทำให้ประสบภัยน้ำท่วมเมื่อฝนตกหนัก และประสบภัยแห้งแล้ง มีน้ำไม่พอการเกษตร เมื่อประสบภัยแห้งแล้ง

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยทางการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ ในภาพรวมคือการแย่งชิงน้ำระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรมต้องการน้ำ ต้องการเขื่อนกันน้ำ เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าป้อนภาคอุตสาหกรรมและภาคเมือง แต่ภาคเกษตรกรรมต้องการน้ำเพื่อการเกษตร การพัฒนาน้ำเน้นภาคอุตสาหกรรม ทำให้ภาคอุตสาหกรรมได้รับการจัดสรรที่มีประสิทธิผลกว่า ดังนั้น เขื่อนกันน้ำส่วนใหญ่จึงเป็นเขื่อนที่ผลิตไฟฟ้าป้อนภาคอุตสาหกรรมและภาคเมืองมากกว่าจ่ายน้ำให้เกษตรกร (ดูกรณีตัวอย่าง สนพันธ์เกษตรภาคเหนือ, 2544: 87-90)

4.4.2 เงินทุน

“เงินทุน” เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในระบบเศรษฐกิจตลาด โดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรม “เงินทุน” หมายถึงการขาดเงื่อนทุกอย่างในการที่จะทำการผลิต ทำการค้า ดังนั้น บรรดาคนยากจน คนจนประเภทหาบเร่ แผงลอย และประกอบอาชีพอิสระอื่นๆ จึงดิ้นรนขวนขวยที่จะได้

เงินทุนมหามุนเงินวันต่อวัน ผู้ที่ต้องการลงทุนวันต่อวันเพื่อประกอบการใช้แรงงานของตนเองให้เกิดผลผลิตพออย่างชีพจึงยอมที่จะกู้เงินมาลงทุนในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5-10 ต่อเดือน ขณะที่อัตราดอกเบี้ยเงินฝากบัญชีออมทรัพย์ของธนาคารต่างๆ ไม่ถึงร้อยละ 2 ต่อปี

ในชนบท การกู้เงินนอกระบบ ผู้กู้ยังคงต้องจ่ายดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 5 หรือมากกว่าต่อเดือน ถ้าเงินที่กู้มานั้นไม่สามารถนำไปใช้ให้เกิดดอกออกผลคุ้มต้นคุ้มดอก หนี้ก็จะพอกพูน

จึงปรากฏว่า ทั้งภาคเกษตรและนอภาคเกษตรมีคนจนจำนวนมากที่เป็นหนี้เรื้อรัง ดังนั้น การสำรวจเชิงปริมาณของโครงการวิจัยนี้จึงพบว่า มีคนจนถึงร้อยละ 46.2 ที่เป็นหนี้ ข้อมูลตัวอย่างที่โครงการรวบรวมมาเป็นข้อมูลที่มีทั้งประชากรในภาคเกษตรและนอภาคเกษตร แต่เป็นประชากรที่จัดว่ายากจน

แม้ว่าปัจจุบันนี้รัฐบาลได้มีนโยบายให้คนจนทั้งภาคเกษตรและนอภาคเกษตรได้เข้าถึงแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และโครงการธนาคารประชาชนจากธนาคารออมสิน แต่จากการวิจัยนี้ก็ยังพบว่า คนจนยังต้องกู้เงินจากนายทุนท้องถิ่นถึงร้อยละ 17.9 และจากญาติพี่น้องร้อยละ 12.3

ในเขตเมืองใหญ่ เงินกู้รายวันในชุมชนแออัดต่างๆยังคงไหลสะพัดในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5-10 ต่อเดือน แท้จริงแล้วดอกเบี้ยเงินกู้รายวันจะสูงมาก เช่น ปล่อยกู้ 1,000 บาท ให้ลูกหนี้ผ่อนสองทุกวันๆ ละ 100 บาท เป็นเวลา 11 วัน รวมทั้งต้นทั้งดอก 1,100 บาท เท่ากับว่าต้องจ่ายดอกเบี้ย 100 บาทในรอบ 11 วัน ถ้าคำนวณตัวเลขว่าทุกวันเงินต้นลดลง 100 บาทด้วยแล้ว อัตราดอกเบี้ยก็จะยิ่งสูงมาก แต่เมนูก็ยังเป็นตลาดเงินกู้ที่แพร่หลายในกลุ่มคนที่ต้องประกอบอาชีพลงทุนวันต่อวัน

คำถามที่เป็นโจทย์วิจัยต่อไปคือ เหตุใดเงินกู้นอกระบบยังคงแพร่หลายทั้งๆที่ดอกเบี้ยแพงมาก และทั้งๆที่มีสถาบันการเงินของรัฐอยู่ให้บริการเงินกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ?

ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นคือ เงินนอกระบบ “กู้ง่าย” บริการถึงมือเร็ว ไม่มีขั้นตอนวิธีการยุ่งยาก ประกอบกับการที่ธนาคารของรัฐอาจจะบริการไม่ทั่วถึง มีเงื่อนไขบางประการที่ทำให้ผู้ต้องการกู้ไม่สามารถกู้ได้ หรือธนาคารของรัฐอาจจะพิจารณาว่าผู้ขอกู้ขาดคุณสมบัติจึงไม่ให้กู้ คนเหล่านี้จึงต้องหันไปหาเงินกู้นอกระบบ

4.4.3 เทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา

ในแนวคิดเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ถือว่า เทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา เป็นปัจจัยการผลิต

ตลอดระยะเวลาของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปสู่ความทันสมัย เศรษฐกิจและสังคมไทยได้พยายามก้าวตามประเทศตะวันตก พยายามเลียนแบบและซื้อหาเทคโนโลยีจากประเทศตะวันตกหรือจากประเทศอุดหนุนทางรวมด้วยราคาแพง รูปธรรม์ก็ได้แก่ การซื้อเครื่องจักรเครื่องมือ ซื้อยี่ห้อ ซื้อปุ๋ย ซื้อยา ทั้งยาคน ยาพืช ยาสัตว์ ด้วยมูลค่าแพง เป็นภาระหนักหนาแก่คุณยากจนที่จำเป็นต้องใช้สิ่งเหล่านี้

เราทิ้งความรู้และภูมิปัญญาเดิมของไทยที่หลายๆอย่างก็ใช้ได้ ค่าใช้จ่ายน้อย เช่น ยาสมุนไพรและวิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน ซึ่งในระยะเวลาระหว่างที่ผ่านมา แพทย์แผนปัจจุบันมักจะดูถูกดูแคลน ไม่ส่งเสริม ไม่ค้นคว้าเพิ่มเติมต่อยอด จนกระทำทั้งผึ้ง ญี่ปุ่น เข้ามาศึกษาค้นคว้าต่อยอด ข้อมูลเอกสารรวมสิทธิของเราไป เราจึงเริ่มตื่นตัวยอมรับ ทั้งๆที่ผู้วิจัยเองเคยเสนอรัฐบาลให้ส่งเสริม ด้านนี้มาตั้งแต่ปี 2528 สมัยที่เป็นที่ปรึกษารองนายกรัฐมนตรี พิชัย รัตตกุล แต่ไม่มีครรชนใจ นี่ถ้าได้ตื่นตัวมาตั้งแต่ตอนนั้น ยาน้ำที่ได้จากสมุนไพรและแพทย์แผนไทยคงก้าวหน้าไปมาก เป็นที่พึงของคนทุกเชื้อชาติได้มากกว่านี้

เทคโนโลยีสมัยใหม่จากประเทศอุตสาหกรรมส่วนใหญ่มีราคาแพง ทำให้คุณจนชื่อหามาได้ลำบาก หรือตัวยังดันทุนที่สูง มีผลให้เกษตรกรไม่มีกำไรจากการขายผลผลิต ซึ่งมักจะได้ราคาต่ำรากฐานลงเรื่อยๆ ไม่เคยมีนโยบายที่ชัดเจนที่จะส่งเสริมทักษะภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างจริงจังและกว้างขวาง ขณะเดียวกัน ระบบทุนและตลาดก็พยายามส่งเสริมเทคโนโลยีจากตะวันตกให้แพร่กระจายและครอบคลุมสังคม จนทำให้ทักษะและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งทุนต่ำกว่าถูกเบี่ยดขับออกไปจากตลาด เพราะระบบการศึกษาสมัยใหม่ไม่ให้คุณค่าและความสำคัญแก่ทักษะและภูมิปัญญาเดิม ทำให้ประชากรรุ่นใหม่เมร์จิกและเมสีบಥอด-พัฒนาทักษะและภูมิปัญญาไทย

เราสามารถศึกษาข้อเท็จจริงจากการนี้ระบบฝ่ายและการแยกจ่ายน้ำเพื่อการเกษตรและ
การใช้สอยในลุ่มน้ำภาคเหนือ ซึ่งได้มีการวางแผนระบบจัดการมานาน สามารถจัดสรรวันส่วนน้ำได้
ดี ทั่วถึง ยุติธรรม และค่าใช้จ่ายน้อย (ดู สนพนธ์เกษตรกรภาคเหนือ, 2544: 85-86) แต่มา yüคุณนี้ เมื่อ
กล่าวถึงการเก็บกักน้ำและการจัดสรรวันน้ำ เราก็มักจะคิดถึงเรื่องขนาดใหญ่ที่ลงทุนแพง มีต้น
ทุนทางเศรษฐกิจและสังคมสูง มีผลกระทบต่อระบบนิเวศน์และการตั้งถิ่นฐาน ทำให้ไม่ปัญหาให้คน
จนบางกลุ่มยกถอน

นอกจากนี้ ความรู้และทักษะสมัยใหม่จะได้มากขึ้นด้วยการศึกษาหาความรู้ แต่คนส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน การศึกษาต่อ ดังนั้น การพัฒนาความรู้และทักษะสมัยใหม่จึงมีน้อย

สรุปว่า ความรู้และทักษะสมัยใหม่ก็ไม่มีโอกาสเข้าถึง ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญาเดิม ก็ถูกทอดทิ้ง ไม่ได้รับการสืบทอด سانก่อ ต่อยอด การขาดแคลนสิ่งเหล่านี้เป็นเหตุให้มีความก้าวหน้าในการพัฒนาการผลิต ไม่ก้าวหน้าในการพัฒนาอาชีพ ไม่ว่าในภาคเกษตรหรือภาคเกษตร นอกภาคเกษตร โดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรม แรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือ สังคมไทยไม่ร่าภาคธุรกิจหรือภาคเอกชนมีการพัฒนาความรู้และทักษะของแรงงานน้อยมาก โดยเฉพาะภาคเอกชน ซึ่งมีความต้องการแรงงานฝีมือ แต่ภาคเอกชนไทยส่วนใหญ่ก็ไม่กลั่งทุนเพื่อการพัฒนาฝีมือแรงงาน ภาคธุรกิจลักษณะที่ทำได้ในขอบเขตจำกัด ซึ่งการที่คุณงานไทยขาดความรู้ทักษะ เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ได้รับค่าจ้างต่ำ

ในการศึกษาภาพรวมของสถานภาพคนจนและคนด้อยโอกาสเชิงปริมาณ พบว่า ร้อยละ 71.7 ของกลุ่มตัวอย่าง มีการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าระดับประถม ซึ่งตีความได้ว่า ส่วนใหญ่คนจนคือคนด้อยการศึกษา หรือตีความกลับว่า คนด้อยการศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นคนยากจน และยังพบต่อไปว่า บุตรคนแรกของครอบครัวคนจน ร้อยละ 51 จบประถมศึกษา ร้อยละ 18.3 จบมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 16.2 จบมัธยมศึกษาตอนปลาย ร้อยละ 5.7 จบระดับอนุปริญญา ร้อยละ 18.6 จบระดับปริญญาตรี และร้อยละ 1 จบปริญญาโท ก็คงพอกาражการนี้ได้ว่า คนที่เดินทางจากครอบครัวคนจนส่วนใหญ่ก็คงจะต้องกลับเป็นคนจนรุ่นต่อไป เพราะเป็นคนที่มีการศึกษาน้อย

การขาดเทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา เป็นเหตุผลอันสมบูรณ์ที่ทำให้ “พังแรงงาน” ของมนุษย์ด้อยประสิทธิภาพ ดังนั้น แม้มนุษย์ทุกคนจะมีพลังแรงงานเป็นของตนเอง แต่การขาดสิ่งเหล่านี้มันหมายถึงการขาดพลังแรงงานที่มีประสิทธิภาพ นับเป็นความขาดแคลนด้านปัจจัยการผลิต เช่นเดียวกัน และเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่นำไปสู่ความยากจน

4.5 ระบบสวัสดิการ

ปัจจัยต่างๆตามหัวข้อ 4.2-4.4 มีผลบางเบาหรือรุนแรงขึ้นอยู่กับกลุ่มคนและชนชั้นว่าเป็นคนกลุ่มใด มีความทุกข์ยากลำบากจากความยากจนระดับใด ในระดับรุนแรงคือ ชีวิตทุกข์ยากมากอยู่แล้ว หากเกิดสถานการณ์ใดๆมากระทบข้าม เวลา พากษาอาจดีร่องอยู่ไม่ได้ ครอบครัวทั้งหมดก็ยิ่งทุกข์ยากเป็นที่คุณ ดังนั้น อย่างน้อยที่สุดในสังคมหนึ่งๆจึงจำเป็นต้องมีโครงสร้างข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety net) เพื่อรับรองหรือช่วยเหลือบรรดาผู้ทุกข์ยากต่างๆที่อยู่ในภาวะที่ขาดแคลน ไม่รอด เพราะในภาวะเช่นนั้น ทุกคนจะดิ้นรนเพื่อมีชีวิตรอด หากหมัดหนทางด้านรูปแบบเส้นทางที่ชอบรวม ก็ง่ายมากที่พากษาจะถูกผลักไปสู่เส้นทางอธรรม ซึ่งจะส่งผลทางลบต่อสังคมโดยส่วนรวม

ในระดับที่กว้างขวางครอบคลุมมากกว่า social safety net การบริหารความยากจนแก่ประชาชนทุกกลุ่มคือ การช่วย “ลดภาระค่าใช้จ่าย” เพื่อทำให้รายได้ที่มีอยู่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ หรือเพียงพอที่จะดำรงชีพอยู่ได้ การลดภาระการใช้จ่ายให้แก่คนในสังคมก็เช่น การบริการการศึกษาฟรีหรือภาครัฐ กิจกรรมสาธารณะฟรีหรือภาครัฐ การบริการที่อยู่อาศัยที่เพียงพอและราคาถูก การบริการเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่ง “การลดภาระค่าใช้จ่าย” ของประชาชนในลักษณะดังกล่าวเป็นการบริหารภาวะเดือดร้อน บรรเทาความยากจนขัดสน ซึ่งรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร กำลังดำเนินการอยู่ในโครงการการศึกษาฟรี โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค โครงการพักชำระหนี้เกษตรกร โครงการกองทุนหมู่บ้าน โครงการธนาคารประชาชน และโครงการบ้านเอื้ออาทร

นอกจากนี้ บริการสาธารณสุขที่ต้องต่อสู้ดินร่วนต่อวัน ดังนั้น ชีวิตจึงขาดความมั่นคง ไม่ว่าวันไหนจะตกงาน ตลาดตกต่ำ เจ็บไข้ได้ป่วย เกิดอุบัติเหตุ ทุพพลภาพ เมื่อเกิดขึ้นแล้วหากไม่มีหลักประกันใดๆของชีวิต ความลำบากยากจนจะรุนแรงขึ้น ดังนั้นจึงต้องมีระบบประกันสังคมให้รองรับและโดยแท้จริงแล้ว ระบบประกันสังคมเป็นระบบสร้างหลักประกันความมั่นคงแก่ชีวิตให้แก่ทุกคนที่เข้าร่วมโครงการ ไม่ว่าจะเป็นคนจนหรือไม่เป็นคนจน

สำหรับคนจนบางกลุ่มซึ่งอยู่ในภาวะที่สังคมจะต้องช่วยเหลือ เพราะมักจะช่วยเหลือตัวเองได้อย่างจำกัด เช่น คนพิการ คนชราที่ถูกทอดทิ้ง เด็กเร่ร่อน คนเป็นเอดส์เหล่านี้เป็นต้น คนกลุ่มนี้จะต้องมีระบบให้ความช่วยเหลือตามลักษณะกลุ่ม

การจัดระบบช่วยเหลือบริหารความยากจนดังกล่าว เราเรียกว่า การจัดระบบสวัสดิการสังคม แต่การจัดสวัสดิการให้แก่คนจนเพื่อบริหารความจนนั้น ไม่ได้จำกัดเฉพาะสวัสดิการสังคม สวัสดิการด้านเศรษฐกิจ เช่น ศินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ บริการจัดหางาน บริการสินค้าภาครัฐ การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นแหล่งทำงานหากินของประชาชน ก็นับได้ว่าเป็นการสร้างสวัสดิการทางเศรษฐกิจ

การจัดการให้กระบวนการรายติดรวมເຂົ້າອຳນວຍต่อกัน เช่น มีกฎหมายรับรองสิทธิคนจน ในบางด้าน อาทิ กฎหมายคุ้มครองแรงงาน กฎหมายป่าชุมชน กฎหมายไม่เอาผิดหนูิงค้าบริการฯลฯ การคุ้มครองสิทธิและให้สิทธิอื่นๆ เป็นสวัสดิการทางสังคมประการหนึ่ง เช่นกัน

ดังนั้น แม้ว่าคนจนมีเหตุมีปัจจัยตามข้อ 4.2-4.4 ทำให้ลำบากยากจน แต่ถ้าในสังคมนั้น

“มีระบบสวัสดิการ” คือยกเว้นความยากจนนั้นก็จะไม่ถึงที่สุด กล่าวคือ ยังทำให้คนจนพอจะมีชีวิตต่อสู้ต่อไปได้ แต่ถ้าสังคมใด “ระบบสวัสดิการอ่อนแอ” ไม่ว่าจะเป็นสวัสดิการโดยรัฐหรือสวัสดิการของภาคธุรกิจ ประชาชนที่ลำบากยากจนอยู่แล้วก็จะยากจนรุนแรงขึ้น

แม้แต่พวกริเริ่มในลักษณะ “เสรีนิยมใหม่” ที่ต้องการให้ทุกอย่างเป็นไปตามกลไกตลาด และไม่เห็นด้วยกับการเข้าไปจัดการแทรกแซงโดยรัฐ ก็ยังต้องยอมรับว่าในแต่ละสังคมมีกลุ่มคนจนกลุ่มหนึ่งที่มีความไม่มั่นคงในชีวิตสูงมาก หากเกิดปัญหาใดๆขึ้นเดิมพวกริเริ่มเลิกน้อย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาโดยปัจจัยภายนอกบุคคลหรือปัญหาที่เกิดโดยสังคมส่วนรวม พวกริเริ่มจะดำเนินชีวิตอยู่ไม่ได้ จำเป็นต้องมีระบบสวัสดิการเข้าไปช่วยพยุงชีวิตของพวกริเริ่ม เรียกว่า การสร้างระบบ social safety net หรือ การจัดสวัสดิการขั้นต่ำ ให้แก่กลุ่มที่จำเป็นที่จะต้องได้รับการช่วยเหลือ

4.5.1 ปัญหาสวัสดิการของเกษตรกร

ระบบสวัสดิการที่เกษตรกรได้รับมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบอย่างเป็นทางการที่จัดโดยรัฐ กับรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ โดยครอบครัว ชุมชน และการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

รูปแบบสวัสดิการที่เป็นทางการที่มีอยู่ในปัจจุบันคือ การศึกษาฟรีระดับปฐม และกำลังขยายไปถึงระดับมัธยม โครงการ 30 นาทรรษากษาทุกโรค สองด้านนี้ถือว่าเป็นสวัสดิการสังคม ส่วนสวัสดิการด้านเศรษฐกิจ เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้าน โครงการพักชำระหนี้เกษตรกร เป็นต้น

สวัสดิการในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น การบริการเงินกู้และสวัสดิการโดยกลุ่มสังคม อาทิ คอมทรัพย์ (ดู ณรงค์ บก., 2544ก) สวัสดิการโดยกลุ่มผลิตภัณฑ์ (ดู ณรงค์ บก., 2544ข) สวัสดิการที่วัดจัดหาให้แก่พระและเด็กวัด โดยเฉพาะวัดในชนบท สวัสดิการทางเศรษฐกิจที่ประชาชนสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ป่า น้ำ ทะเล เป็นแหล่งทำมาหากินโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพื่อทรัพยากรเหล่านั้น ถือว่าเป็นสวัสดิการทางเศรษฐกิจโดยธรรมชาติ

ปัญหาเชิงสวัสดิการสำหรับกลุ่มเกษตรกรคือ

- ความไม่มั่นคงในชีวิตของเกษตรกรยังมีสูง ยามที่หัวหน้าครอบครัวบาดเจ็บ ล้มตาย ครอบครัวจะหมดสิ้นหลักประกัน การหย่าร้าง ครอบครัวแตกแยก กับบ้านฐานะของครอบครัว
- คนชราและเด็กเล็กมีปัญหามากขึ้น โดยปกติคนชราที่ต้องการให้ผู้อื่นช่วยเหลือดูแล แต่ในปัจจุบันสามารถครอบครัวแยกย้ายกันไปทางานทำ บางครัวเรือนทึ่งลูกหลานไว้ให้คนชราดูแลรับผิดชอบ ดังนั้น ทั้งเด็กและคนชราเกิดความไม่ไว้วางใจในภาวะที่ไร้ความมั่นคงในชีวิตพร้อมๆกัน คนกลุ่มนี้ต้องการได้รับการดูแลทั้งจากภาครัฐและนอกภาครัฐ แต่พบว่าขณะนี้ปัญหาของคนกลุ่มนี้รุนแรงขึ้น

เรื่อยๆทั้งในภาคเมืองและชนบท คนชราถูกทอดทิ้งและเด็กเร่ร่อนมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

3. แม้กรุงประเทศไทยมีเงินช่วยเหลือคนชราเดือนละ 300 บาทต่อคน แต่ในความเป็นจริง เมื่อที่มีวิจัยลงไปเก็บข้อมูลสนับสนุนจากการประชุมกลุ่มเฉพาะก์พอจะประมาณได้ว่า คนชราที่ได้รับเงินช่วยเหลือมีสัดส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนคนชราที่ควรได้รับเงินช่วยเหลือทั้งหมด และบางหมู่บ้านไม่ได้รับช่วยเหลือเลย

การวิจัยเชิงปริมาณของโครงการนี้พบว่า ร้อยละ 81.8 ของคนชราอาศัยอยู่กับลูกหลานแต่ยังพบอีกว่า มีคนชราจากครอบครัวยากจนถึงร้อยละ 5.5 ต้องอยู่คนเดียว ลองคิดดูว่าคนชราเหล่านี้จะอยู่กันอย่างไร เจ็บไข้ได้ป่วยใครจะดูแลรักษา ยามจะต้องดับขันธ์ก็คงต้องนอนตายอย่างน่าอนาอญญา ที่เดี๋ยวนี้มาห่นน้อยมีร้อยละ 8.4 อยู่กันสองตายาย ช่วยเหลือกันเองตามมีความสามารถ ก็ต้องลูกหลานทดสอบทิ้งและไม่ได้รับการเหลียวแลจากรัฐ และที่หนักที่สุดก็คือ กรณีที่อยู่กันสองตายายแล้วอีกคนหนึ่งพิการช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ สถานการณ์เหล่านี้กำลังรุนแรงขึ้นในเขตชนบท ในขณะที่ในเขตเมืองยังพอจะอยู่ใกล้ตัวของหน่วยงานของรัฐ ยังพอจะมีสถานที่ดูแลคนชราไว้รองรับบ้าง

4. ความขาดแคลนอาชีพ ความไม่พอเพียงในการทำมาหากิน ดูจะเป็นเรื่องหลักของคนจน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คนจนขาดแคลนสวัสดิการเชิงเศรษฐกิจมาก กลุ่มคนที่ขาดแคลนสวัสดิการด้านนี้มากที่สุดคือ หญิงม่าย ชนกลุ่มน้อย คนชรา และคนพิการ

สำหรับหญิงม่าย พบร้า มีถึงร้อยละ 42.2 ที่ต้องขาดแคลนอาชีพและต้องการอาชีพทำมาหากิน ขณะที่ชนกลุ่มน้อยก็มีถึงร้อยละ 33.9 คนพิการร้อยละ 25.5 สรุปว่า เขาเหล่านี้เรียกร้องสวัสดิการเชิงเศรษฐกิจมากกว่าสวัสดิการทางสังคม เพราะถ้ามีอาชีพ มีโอกาสทำมาหากิน พากเขา ก็พึงตนเองได้ แม้เวลาเดียวแล้วนี้จะเป็นเวลาโดยรวมทั้งประเทศ แต่ต้องอย่างส่วนใหญ่อยู่ในเขตชนบทมากกว่าในเขตเทศบาล จึงพอกันมานได้ว่า คนชนบทขาดแคลนสวัสดิการเชิงเศรษฐกิจหรือขาดแคลนช่องทางทำมาหากิน

5. ในด้านบริการสังคม แม้ว่าจะมีโครงการให้การศึกษาพิเศษ แต่ลูกหลานคนจนจำนวนมากหนึ่งก็ยังมีปัญหาในการดำรงชีพ เช่น ค่าอาหาร ค่าเสื้อผ้า และค่าใช้จ่ายส่วนตัว ที่พ่อแม่บางครอบครัวจนมากจนไม่อาจส่งเสียให้ลูกเรียนระดับมัธยมได้ แต่พบว่าร้อยละ 52.3 ของบุตรคนสุดท้องสามารถเรียนจบระดับอุดมศึกษา คำอธิบายก็คือ บุตรคนสุดท้องได้อาชญาสวัสดิการเครือข่ายครอบครัวจากพี่ๆช่วยกันส่งเสียให้เรียนจนจบ และเพราะพี่ๆเลี้ยงตัวเองได้แล้ว ไม่เป็นภาระกับครอบครัวแล้ว พ่อแม่จึงสามารถส่งเสียลูกคนสุดท้องให้เรียนสูงขึ้นได้

ตีความได้ว่า ในครอบครัวชนบทที่มีสมาชิกครอบครัวประมาณ 5 คนนั้น ลูกฯ 3 คน ที่อยู่ในวัยศึกษาพร้อมๆกัน คนที่จะลำบากมากและมีโอกาสได้รับการศึกษาน้อยคือบุตรคนโต (ร้อยละ 51 จบประถมศึกษา) จบประถมแล้วก็มักออกมำทำงาน ทำนา ทำไร่ หรือเข้าโรงงาน 送เงินช่วยเหลือครอบครัว ทำให้น้องคนสุดท้องมีโอกาสดีที่สุดที่จะได้เรียนสูงๆ

แม้ว่าต่อไปนี้ทุกคนสามารถเรียนฟรีได้จนจบมัธยมศึกษาตอนปลาย แต่สำหรับครอบครัวยากจนที่มีบุตรมาก โอกาสที่บุตรคนโตจะได้เรียนสูงยังคงมีน้อย เพราะปัญหาค่าใช้จ่ายในการเรียน ด้านเสื้อผ้า อาหาร และค่าใช้จ่ายส่วนตัวที่พ่อแม่จนฯไม่อาจจับผิดชอบได้ บางโรงเรียนในต่างจังหวัด ส่วนหนึ่งของเด็กจำเป็นต้องได้รับทุนการศึกษา ตัวอย่างกรณีโรงเรียนวัดหนองขี้เย่ ต.ประชาธิปไตย ช不由 4 อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ที่สาธารณะได้รับทราบชีวิตทุกข์ยากของ ด.ญ.เมย์ ที่ต้องสูญเสียแม่ ต้องดูแลน้อง ต้องการเงินทุนเพื่อการศึกษา และครูในโรงเรียนยืนยันว่า เด็กฯในโรงเรียนที่ยากจนกว่า ด.ญ.เมย์ ยังมีอีก และประมาณว่าครึ่งหนึ่งของเด็กนักเรียนต้องการทุนการศึกษา เพราะพ่อแม่ไม่สามารถรับผิดชอบได้พอเพียง (ดู เนชั่นสุดสัปดาห์, 27 ตุลาคม – 3 พฤศจิกายน 2546: 26-28) กรณีเดียวกันนี้เขียนเรึงความขอทุนการศึกษาจากรัฐบาลนับหมื่นรายก็เป็นตัวอย่าง สะท้อนให้เห็นความยากจนของครอบครัวของเด็กได้เป็นอย่างดี

ในด้านสาธารณสุข แม้ว่าจะมีโครงการ 30 ばかりรักษาทุกโรค แต่งานเชิงปริมาณก็ระบุว่า ในภาคชนบทมีประชาชนถึงร้อยละ 38.3 ที่เห็นว่าบริการด้านสาธารณสุขยังไม่เพียงพอ เช่นถึงได้ยาก คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อยู่ในชนบทห่างไกล การคมนาคมไม่สะดวก ปัจจัยพื้นฐานขาดแคลน ระบบติดต่อสื่อสารยังไม่สะดวก ห่างไกลโรงพยายาบาล

6. ในด้านบริการสาธารณสุข พบว่า ประมาณร้อยละ 29.7 ของคนจนในชนบท อยู่กับภาระเดี่ยงต่อการขาดน้ำกินน้ำใช้ เพราท้องอาศัยน้ำจากบ่อที่ไม่ค่อยมีน้ำ

ในด้านไฟฟ้า ประมาณร้อยละ 29.2 ของคนจนบอกว่า ไฟฟ้าไม่พอใช้ แสงสว่างในทางสาธารณะมีน้อย ในประเทศแสงสว่างในทางสาธารณะนี้ ประชากรในต่างจังหวัดถึงร้อยละ 59.3 (ทั้งจนและไม่จน) บอกว่าไม่มีพอ และเป็นที่มาของความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ในด้านข่าวสารข้อมูล คนจนถึงร้อยละ 34 บอกว่าไม่ได้รับเลย แม้แต่ข่าวสารด้านสาธารณสุข คนเจิงถึงร้อยละ 45 บอกว่าได้รับน้อย และร้อยละ 16.5 บอกว่าไม่ได้รับเลย

7. สวัสดิการทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการเข้าถึงธรรมชาติ ใช้ป้า ใช้น้า ใช้หลา ทำมาหากิน ได้นั้น นับตั้งแต่ปะเศษเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม การใช้ทรัพยากรเพื่อการค้ามีเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้มีการเร่งรัดและปรับเปลี่ยนแปลงทรัพยากรเป็นสินค้า โดยไม่ดูแลพัฒนา ไม่อนุรักษ์ให้

ยังยืน จึงมีผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว

ตัวอย่างกรณีป่าไม้ เมื่อปี 2504 เศยเมืองทั้งหมด 171 ล้านไร่ แต่ในปี 2541 ลดลงเหลือเพียง 91.07 ล้านไร่ หดหายไป 89.94 ล้านไร่ (ดูตาราง วิทยากร, 2546: 22)

ป่า คือแหล่งสร้างสวัสดิการเชิงเศรษฐกิจให้แก่คนชนบท เมื่อป่าหายไป จำนวนคนเพิ่มขึ้น สวัสดิการจากธรรมชาติก็ลดลงอย่างรวดเร็ว ชีวิตการดำรงอยู่ของคนชนบทที่จะพึ่งพิงธรรมชาติก็เป็นไปได้น้อยลง

ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติลดลง สวนที่เหลืออยู่ก็มีปัญหาກับชุมชน คือ ชาวบ้านจะถูกตัดขาดจากสุนทรีย์ที่ต้องการด้วยเหตุผลของรัฐว่าด้วยกฎหมาย ว่าด้วยป่าไม้ ว่าด้วยเขตอุทยาน (ดู ประกาศ สุภา และบัญชี, 2546: 88-89)

8. ประชาชนในภาคเกษตร “ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรหรือเกษตรกรรับจำจัง ขาดการประกันสังคม ลูกจ้างภาคเกษตรขาดทั้งการประกันสังคมและการคุ้มครองแรงงาน ลูกจ้างรับเหมาซึ่งในชนบทก็ขาดทั้งการประกันสังคมและการคุ้มครองแรงงาน เรียกว่าเป็นการขาดสิทธิและสวัสดิการสังคมพื้นฐาน

9. คนชนบทขาดการศึกษา ขาดข้อมูลข่าวสาร เมื่อเกิดปัญหาที่เกี่ยวกับ “สิทธิ” และความขัดแย้งเชิงกฎหมาย ก็มักจะตกเป็นฝ่ายเสียเปรี้ยว เพราขาดปัจจัย ขาดบุคลากร ที่จะจัดการปัญหาตามกระบวนการยุติธรรม สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปคือเรื่อง บุกรุกที่ทำกิน บุกรุกป่าสงวน การขัดขืนที่จะย้ายออกจากเขตสร้างเขื่อน หรือกรณีชนกลุ่มน้อยที่ออกนอกเขตควบคุมเพื่อประกอบอาชีพเลี้ยงตน เหล่านี้เป็นต้น

4.5.2 ปัญหาสวัสดิการของกลุ่มผู้ใช้แรงงาน

หากพิจารณาสวัสดิการที่เป็นทางการจะพบว่า กลุ่มผู้ใช้แรงงานที่เป็นลูกจ้างนอกภาคเกษตรจะได้รับสวัสดิการที่เป็นทางการมากกว่าเกษตรกร

พิจารณาจากสวัสดิการสามด้าน คือ บริการสังคม ประกันสังคม และการช่วยเหลือทางสังคม จะพบว่า ในด้านบริการสังคม เรื่องการศึกษา สาธารณสุข งานได้รับจากรัฐเหมือนผู้มีอาชีพอื่นๆ ในด้านที่อยู่อาศัย รัฐมีโครงการบ้านเอื้ออาทรจำนวนน้อย ไม่ทั่วถึง แต่ก็ได้ว่ากับกลุ่มเกษตรกรที่ไม่มีสวัสดิการด้านนี้

ในแง่การประกันสังคม ปัจจุบันนี้ ก่อครอบคลุมไปถึงสถานประกอบการที่มีลูกจ้างคนเดียว แล้ว การประกันสังคมก่อครอบคลุมไปถึงเจ้าด้าน คือ

1. การปะรุงอันตรายและการเจ็บป่วย
2. การทุพพลภาพ
3. การตาย
4. การคลอดบุตร
5. การลงเคราะห์บุตร
6. การว่างงาน
7. การชราภาพ

ในแง่ของ “สิทธิ” ลูกจ้างแรงงานในภาคที่เป็นทางการ (formal sector) ได้รับการคุ้มครอง สิทธิและคุ้มครองสภาพการจ้างงานตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน แต่ปัญหาสวัสดิการแรงงานก็ยังคงมีอยู่ เช่น

1. ลูกจ้างบางประเภท เช่น ลูกจ้างในเรื่องประมงขนาดเล็ก ผู้รับจ้างเหมาช่วง ยังไม่ได้รับการคุ้มครองแรงงาน

2. รัฐบาลไทยยังไม่ให้สัดยาบันอนุสัญญา ILO ที่ 87 ว่าด้วยเสรีภาพในการจัดตั้งสมาคม และเสรีภาพในการปกป้องสิทธิการรวมกลุ่ม อนุสัญญาที่ 98 ว่าด้วยสิทธิของการรวมกลุ่มเพื่อการเจรจาต่อรอง (collective negotiation) อนุสัญญาที่ 111 ว่าด้วยการได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน
3. รัฐบาลและนายจ้างไม่ส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อการเจรจาต่อรองและเพื่อปกป้องสิทธิทำให้จำนวนต่อรองของลูกจ้างอ่อนแอ ไม่สามารถพิทักษ์สิทธิที่ควรมีควรได้ของตนเอง และนำไปสู่ภาระการถูกเอาัดเอาเบี้ยบในทางการจ้าง

4. แม้ว่าจะมีกฎหมายค่าจ้างขั้นต่ำ แต่มีลูกจ้างจำนวนมากที่ไม่ได้รับค่าจ้างขั้นต่ำ เนื่องจากลูกจ้างขาดอำนาจต่อรอง จึงไม่กล้าหางงานสิทธิ บางคนอาจมองว่าแม้จะไม่ได้ค่าจ้างขั้นต่ำแต่รายได้ของลูกจ้างก็ยังสูงกว่าเกษตรกร แต่ถ้าพิจารณาอย่างเชื่อมโยงจะพบว่า ลูกจ้างที่มาจากชนบทมากจะต้องส่งเงินไปให้ครอบครัวในชนบท ดังนั้นรายได้ของลูกจ้างจึงต้องเหลือไปเป็นรายได้ของครัวเรือนในชนบทด้วย

มีตัวเลขน่าสนใจที่เชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างลูกจ้างและครัวเรือนเกษตรกร คือตัวเลขหนึ่งสิบของลูกจ้าง สำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ในปี 2543 ลูกจ้างมีหนี้ต่อครัวเรือน 19,813 บาท ใช้ในครัวเรือนเอง 13,461 บาท และนำไปใช้ทำการเกษตร 5,763 บาท และอีก 589 บาท นี่ก็หมายความว่า ลูกจ้างที่ต้องทำงานวันละ 8-10 ชั่วโมงตลอดปี เพื่อหารรายได้เพื่อรายจ่ายและใช้หนี้ และจะต้องพยายามหาเงินส่งไปยังภาคเกษตรเพื่อทำไว้สำรอง หรือก็คือส่งเงินไปให้พ่อแม่ใน

ชนบทใช้เป็นทุนทำไร่ทำงานนั่นเอง ภาพเช่นนี้จะแจ่มชัดยิ่งในกรณีของหญิงชาวบ้านที่ส่งเงินไปให้ทางบ้านในชนบท หรือแม้แต่ตัวเลขของสำนักงานสถิติเองที่พบว่า พนักงานชายของและคุณงานบริการที่เป็นหนี้ครัวเรือนละ 58,086 บาท หนี้จำนวนนี้ถูกนำไปใช้เพื่อทำการเกษตรถึง 3,213 บาท (ทำอีก 1,664 บาท)

นี่แสดงให้เห็นว่า ลูกจ้างที่มาจากภาคเกษตรยังคงผูกพันอยู่กับภาคเกษตร การมีรายได้สูงขึ้นของลูกจ้างย่อมหมายถึงหลักประกันสวัสดิการครอบครัวเกษตรในชนบทด้วย

5. ลูกจ้างมักจะมีปัญหาในกระบวนการกรวยติดรวม เนื่องจากเมื่อมีกรณีพิพาทถึงศาลแรงงาน นายจ้างมีหน้ายออาชีพมาช่วยร่วมความ ขณะที่ลูกจ้างไม่สามารถจะจ้างหน้ายออาชีพมาช่วยเหลือได้ จึงเกิดความเสียเปรียบได้เปรียบเชิงทักษะและความรู้ทางกฎหมาย

ในระบบผู้พิพากษาศาลสมทบ กฎระเบียบของกระทรวงแรงงานไปกำหนดให้ 1 สาขาวิชา
สิทธิอุอุกเสียงได้ 1 เสียง ใน การเลือกตั้งผู้พิพากษาศาลสมทบ (ของฝ่ายแรงงาน) จะเป็นนี่นำไปสู่
การป้องค์น้ำความเข้มแข็งของสาขาวิชาแรงงาน เพราะจะมีกลุ่มคนงานบางกลุ่มที่อยากรับแต่งตั้ง
ผู้พิพากษาศาลสมทบไปจัดตั้งสาขาวิชาเล็กๆ หรือไปแทรกสาขาวิชาใหญ่ๆ ออกเป็นสาขาวิชาเล็กๆ
หลายสาขาวิชา เพื่อจะได้หัวใจเสียงในการเลือกตั้ง ทำให้มีจำนวนสาขาวิชามากขึ้น แต่ละสาขาวิชาเล็กๆ
ลงและอ่อนแอกลง เป็นเช่นนี้มานาน และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ขบวนการสาขาวิชาแรงงานอ่อนแอกต่อ
เป็นที่พอใจของทางการและของนายจ้าง

6. ในกฎหมายคุ้มครองแรงงานที่ถือว่า เด็กอายุไม่ครบ 15 ปี ถือเป็นผู้อยู่นอกกำลังแรงงาน หรือเป็นแรงงานเด็ก ไม่อนุญาตให้นายจ้างจ้างเด็กวัยนี้เข้าทำงาน ถือว่าเป็นการกำหนดเกณฑ์ตามมาตรฐานสากล แต่มีผลต่อรายได้และสวัสดิการครอบครัวของคนจน เพราะเด็กที่จบ ป.6 ส่วนใหญ่อยู่อายุไม่ถึง 15 ปี ถ้าพ่อแม่ไม่สามารถส่งเด็กให้เรียนต่อ อย่างมีงานทำ ก็ไม่สามารถทำได้ ผู้รับเข้าทำงานจะมีความผิด กดดันให้เด็กที่อยากรажานและพ่อแม่ที่ต้องการให้ลูกทำงานช่วยเหลือครอบครัวเกิดอับจนหนทาง และนำไปสู่อาชีพที่เป็นปัญหาต่อสังคม เช่น การขายยาบ้า การขายตัว เป็นต้น

การทำให้เด็กมีรายได้ที่ขอบรวมถือว่าเป็นการจัดสวัสดิการเชิงเศรษฐกิจที่ควรทำ การอนุญาตให้เด็กวัย 13-15 ปี ทำงานบางชนิดได้ เช่น ขายของ ล้างถ้วยล้างจาน วันละ 4-5 ชั่วโมง น่าจะเป็นทางออกที่ดี ดีกว่าที่จะให้เกิดภาวะกดดันแก่เด็กและครอบครัวคนจน จนนำไปสู่ทางออกที่ไม่พึงประณญา ในเรื่องนี้ OXFAM ซึ่งเป็นหน่วยงาน NGO ระหว่างประเทศ เสนอว่า เพื่อให้เด็กในประเทศไทยด้อยพัฒนาเลี้ยงชีพได้และป้องกันให้ครัวเรือนเด็ก ทางออกจึงน่าจะเป็นว่า

ควรให้เด็กทำงานในจำนวนที่ไม่เกินครึ่งวัน ควรจัดสวัสดิการด้านการศึกษาให้เด็กควบคู่กันไป เพื่อให้เด็กมีโอกาสพัฒนาทั้งด้านทักษะและความรู้ (ดู ณรงค์ บก., 2543: 19)

7. ในกลุ่มกรรมกรก่อสร้างที่เร่ร่อนไปตามโครงการก่อสร้างต่างๆ ทั้งหมดเป็นลูกจ้างรายวัน และส่วนใหญ่ไม่มีระบบประกันสังคม เพราะนายจ้างหรือผู้รับเหมามักจะอ้างว่าเป็นลูกจ้างชั่วคราว ตามระยะเวลาของการก่อสร้าง และที่เป็นปัญหามากคือ การที่ลูกงานคนงานเหล่านี้ต้องอยู่ภายนอกเมือง เร่ร่อนไปกับพ่อแม่ที่เป็นคนงาน จึงไม่สามารถศึกษาเล่าเรียนได้อย่างต่อเนื่อง ต้องออกจากโรงเรียนหนึ่งไปเรียนต่ออีกโรงเรียนหนึ่ง การเรียนจึงมักจะตกหล่นๆ ไม่มีสถาบันและวิธีการที่จะจัดการให้เด็กเหล่านี้เล่าเรียนได้อย่างถาวร มักจะอยู่ภายนอกเมือง เนื่องจากภัยคุกคามทางอาชญากรรม

4.5.3 ปัญหาสวัสดิการของผู้มีอาชีพอิสระรายอยู่

จากการสำรวจเชิงปริมาณของโครงการนี้พบว่า ในกลุ่มตัวอย่างคนจนที่เก็บข้อมูลมาได้นั้น เป็นกลุ่มที่อยู่ในอาชีพอิสระร้อยละ 12.9 เทียบกับร้อยละ 25.4 ในอาชีพเกษตรฯ และร้อยละ 14 ในอาชีพลูกจ้าง นอกจากนั้นอยู่ในกลุ่มอาชีพอื่นๆ และกลุ่มนักกำลังแรงงาน แสดงว่าในกลุ่มคนจนนั้น จำนวนมากที่สุดเป็นกลุ่มเกษตรกร รองลงมาเป็นกลุ่มแรงงาน และตามด้วยอาชีพอิสระประเภทห้าม不禁 แผงลอย ขับรถรับจ้าง รับจ้างทำของ หากินบนกองขยะ ฯลฯ ปัญหาเชิงสวัสดิการของกลุ่มอาชีพอิสระยากจนคือ

1. ขาดความมั่นคงในอาชีพและรายได้ ซึ่งนำไปสู่ความไม่มั่นคงในชีวิต ไม่มีระบบประกันสังคมโดยพยุงชีวิตยามตกต่ำ เมื่อยกกลุ่มลูกจ้าง

2. บริการสังคมด้านการศึกษาแก่บุตรหลาน แม้จะมีสิทธิเรียนฟรี แต่บางครอบครัวยังคงยากจน ไม่สามารถส่งเสียให้ลูกเรียนหนังสือได้จนจบชั้นมัธยม ดังนั้น เมื่อจบประถมก็จะออกมารажมาหากิน ขายพวงมาลัย ขายหนังสือพิมพ์ หรือเก็บขยะขาย บางครอบครัวแตกแยก ลูกๆ ออกจากการอบครัวก้าวไกลเป็นเด็กเร่ร่อน เด็กขอทานในเขตเมือง สภาพเข่นี้ยังคงพบได้ทั่วไปในชุมชน 例外ด ผู้วิจัยลองกับยังช่วยเหลือเด็กที่อยู่ในครอบครัวประเภทนี้ตามโอกาสและกำลังทรัพย์

3. บางคนไม่มีบ้านที่มีเลขที่ อาศัยในที่สาธารณะ จึงไม่มีบัตรประชาชน เข้าไม่ถึงโครงการ 30 บำเพ็ญกุศล บางคนมีบัตรแต่ใช้ภูมิลำเนาต่างอำเภอ ต่างจังหวัด ขณะที่ทำมาหากินอยู่ในเมือง และเข้าไม่ถึงโครงการเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำของโครงการธนาคารประชาชน ดังนั้นถ้ามีโอกาสได้กู้ ก็คือกู้นокระบบดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน

4. ขาดแคลนที่อยู่อาศัย รายได้น้อยเกินไป จึงเข้าไม่ถึงโครงการบ้านเอื้ออาทร เพราะบางคนมีรายได้เพียงเดือนละ 1,000-2,500 บาทเท่านั้น โดยเฉพาะคนเก็บรายได้
5. ไม่มีที่ทำมาหากินอย่างเป็นหลักแหล่งแน่นอน เวลาอื่นไปเรื่อยๆ ส่วนหนึ่ง เพราะถูกใจทางการจำกัดพื้นที่ หรือห่วงห้ามมิให้ทำมาหากินในบางพื้นที่
6. ลูกๆของผู้มีอาชีพอิสระที่ยากจนต้องการทุนการศึกษา เช่นเดียวกับเด็กๆในชนบทที่ขาดแคลน แต่ทุนการศึกษาก็ยังไม่เพียง เด็กจำนวนหนึ่งจึงต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน ภาวะเหล่านี้ยังเกิดขึ้นทั่วไปในชุมชนแออัด โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ๆ เช่น กรุงเทพฯ ขอนแก่น เชียงใหม่ และสงขลา หากไม่มีทุนการศึกษาให้เด็กเหล่านี้ การศึกษาภาคบังคับให้เด็กทุกคนต้องจบมัธยมต้น ก็จะไม่บรรลุเป้าหมาย สวัสดิการด้านทุนการศึกษาดูจะเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับครอบครัวยากจน
7. ผู้มีอาชีพอิสระประเภท หาบเร่ แผงลอย ขับรถรับจ้าง เก็บรายได้อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด บางส่วนยังเข้าไม่ถึงบริการสาธารณสุขที่ดี ประจำ เพราะไม่มีที่เปลี่ยนบ้าน ที่อยู่อาศัยมีลักษณะสร้างขึ้นหยาบๆ ไม่ถาวร (ดู กรชนา สนิทวงศ์, 2545) สภาพแวดล้อมสกปรก มีน้ำท่วมบ้าง ขาดแคลนระบบสุขาภิบาลและสุขลักษณะ
8. มีผู้ประกอบอาชีพอิสระจำนวนหนึ่งที่มีลักษณะเป็นคนเรื่อง ไม่มีแหล่งพักพิงที่แน่นอน อาศัยวัด ริมถนน บ้านร้าง สวนสาธารณะ ใต้สะพาน ในกรณีกรุงเทพฯ สนามหลวง จะเป็นแหล่งหลบบอนที่ใหญ่ที่สุดของคนเรื่อง คนเหล่านี้ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการสังคมต่างๆจากรัฐ ไม่ได้รับบริการสาธารณสุขที่ดีและประจำโดยตรง และมักจะถูกเพ่งเล็ง ภาคล้าง ขับไล่ โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ คนเหล่านี้จึงขาดสวัสดิการทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นสวัสดิการสังคม สวัสดิการเชิงเศรษฐกิจ และสวัสดิการเชิงสิทธิตามกฎหมาย
9. ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่เป็นคนจนในเมือง大城市ต้องลงทุนรับต่อวันและลงแรงวันต่อวัน ต้องทำงานประมาณวันละ 10-12 ชั่วโมง ถ้าเงินใช้ได้ป่วย วงจรชีวิตจะติดขัด ไม่มี “สวัสดิการได้” marrow วันรับ ภาวะเช่นนี้ ยามชราภาพยิ่งมีปัญหามาก เพราะมักจะขาดคนดูแล ไร้อาชีพ ไม่มีรายได้ โดยเฉพาะกลุ่มคนเรื่อง ชีวิตยามชราภาพจะไม่มีหลักประกันใดๆทั้งสิ้น กล่าวโดยทั่วไป จำนวนคนชราในสังคมไทยนับจากนี้ไปจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในทุกอาชีพ หากไม่จัดเตรียมระบบสวัสดิการ (ไม่ว่าโดยรัฐหรือโดยเอกชน) ไว้รองรับ สังคมไทยจะประสบปัญหาระยะหนึ่งในอนาคต
10. กลุ่มคนถือสามล้อที่ชราภาพเป็นกลุ่มน่าสงสาร เพราะต้องใช้แรงกายทำงานหากิน เมื่อย่างเข้าวัยชรา ไม่สามารถจะถือสามล้อได้ กลายเป็นคนไร้อาชีพ ไร้หลักประกัน หรือแม้แต่คนที่ยังมีกำลังวัยชา แต่ถ้าวันใดเจ็บไข้ได้ป่วย ก็จะหมายถึงการไม่มีรายได้และการเป็นหนี้สิน

11. กลุ่มคนขับรถมอเตอร์ไซด์ในขอบเขตทั่วประเทศ มีปัญหาเรื่องค่าเสื่อมคิว ค่าส่วย ยังไม่มีการจัดระบบสวัสดิการเชิงเศรษฐกิจโดยการลดค่าใช้จ่ายเรื่องคิวเรื่องส่วย ขาดการนำรายสิทธิในการทำกินโดยสะดวก ทั้งที่เป็นอาชีพสูริตและอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนผู้อาศัยในชอกในซอยที่ไม่มีรถประจำทาง

12. กลุ่มคนขับรถบรรทุกเข็นเดียวกัน การจัดสวัสดิการเชิงเศรษฐกิจโดยการลดค่าใช้จ่ายเรื่องส่วยเรื่องสิทธิจะทำให้พวกเขาราทำมาหากินที่สูริตโดยสะดวกยิ่งขึ้น

13. ผู้ประกอบอาชีพอิสระ โดยทั่วไปทั้งสามีและภรรยาต้องออกไปปั่นรุนทำงานอยู่นอกบ้านวันละ 10-12 ชั่วโมง จึงเป็นปัญหามากสำหรับครอบครัวที่มีลูกเล็กๆ ก่อนวัยเรียน เพราะขาดคนดูแล สังคมในชนบทอาจจะยังมีพ่อแก่เม่เฒ่าอยู่แล แต่ในสังคมเมือง ครอบครัวมักจะแยกย้ายกันไปเป็นครอบครัวเดี่ยว จึงมีปัญหาเรื่องการดูแลเด็กเล็ก สำหรับลูกจ้าง ยังจะพอมีเงินสงเคราะห์บุตรในโครงการประกันสังคมช่วยเหลือบ้าง แต่ในกรณีของกลุ่มหนาเร่ แผลอย ขับรถรับจ้าง เก็บของเก่า ไม่มีสวัสดิการใดๆ เพื่อลูกๆ ของคนเหล่านี้

กล่าวสรุปโดยรวมสำหรับกลุ่มอาชีพอิสระ “สวัสดิการ” ที่จำเป็นที่สุดคือ “การสร้างโอกาสให้พวกเขามีอาชีพที่มั่นคง มีรายได้ที่แน่นอน” ให้สิทธิและโอกาสในการทำมาหากิน เข้าถึงแหล่งตลาด เข้าถึงทรัพยากร (เช่นกองขยะ) เข้าถึงแหล่งทุนราคากลู สรุปรวมยอดก็คือ พวกเขายังต้องการสวัสดิการด้านเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก ถ้าพวกเขามีสิ่งเหล่านี้ ก็พอจะช่วยตัวเองได้ ส่วนสวัสดิการสังคมเป็นเรื่องรองลงมา เช่น ทุนการศึกษา บัตรสุขภาพ เงินช่วยเหลือคนชรา และการประกันสังคมบางด้าน

4.5.4 ปัญหาสวัสดิการของกลุ่มนอกรากลังแรงงาน

กลุ่มคนนอกรากลังแรงงาน คือ เด็ก คนชรา และคนพิการ ที่จริงยังรวม นักเรียน นักศึกษา สมณะ ด้วย แต่สำหรับนักเรียนนักศึกษานั้น ถือว่าเป็นคนที่จะต้องพึงพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่ยากจน นักเรียนนักศึกษา ก็ต้องจ่าย แต่เป็นปัญหาที่จะต้องมีการจัดสวัสดิการด้านการศึกษาและทุนการศึกษา แก้ไขเรียนนักศึกษาที่ยากจน

แต่สำหรับเด็ก คนชรา และคนพิการ สวัสดิการที่จำเป็นคือ บริการสังคมและสวัสดิการด้านสิทธิ

1. กรณีเด็ก

สวัสดิการเกี่ยวกับเด็ก “ด้านสิทธิ” นับเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะได้มีการกำหนดอนุสัญญาของสหประชาชาติว่าด้วย “สิทธิเด็ก” ถึง 54 ข้อ มีบางข้อที่สังคมควรนำมาพิจารณาทบทวนเพื่อให้มีการปฏิบัติที่เป็นจริง เพื่อสิทธิและสวัสดิการของเด็ก คือ

ข้อ 3 (1) “การกระทำทั้งปวงต่อเด็ก ไม่ว่าจะโดยสถาบันสังคมสงเคราะห์ของรัฐหรือเอกชน ศาล เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายกฎหมาย ผลประโยชน์ของเด็กต้องนำมาพิจารณาเป็นหลักก่อน อื่นใด” แต่ในสังคมไทยหลาย ๆ กรณีกลับยึดตัวบทกฎหมายและความเห็นของผู้มีอำนาจ หรือยึด ประโยชน์ทางการบริหารปักครองมากกว่า ผลประโยชน์ของเด็ก เช่น เด็กชายหญิงมีเพศสัมพันธ์กัน เด็กผู้ชายถูกพ่อของร่วงในฐานะพวากผู้เยาว์ที่เป็นผู้ใหญ่ ทั้งๆที่ทั้งสองกิล่าวเป็นผู้เยาว์

ข้อ 4 (2) “เด็กทุกคนมีสิทธิ์มีแต่กำเนิดที่จะดำรงชีวิตอยู่” แต่ในสังคมไทยยังขาดระบบสวัสดิการดูแลและคุ้มครองเด็กที่มีประสิทธิภาพ จึงเกิดกรณีที่มีผู้นำเด็กไปพิงเหล้าเสียชีวิต หรือทอดทิ้งเส่าวงลายเป็นเด็กเร่ร่อน ขอทาน

ข้อ 18 (2) “ให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสมแก่บุคคลมาตราและผู้ปักครองตามกฎหมาย ใน การปฏิบัติความรับผิดชอบของตนต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็ก และจะประกันให้มีการพัฒนาสถาบัน การอำนวยความสะดวก การบริการต่างๆในกรุงเทพฯ แต่ในสังคมไทยยังขาดแคลนสถาบันและ บริการสังคมสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน (1-3 ขวบ) โดยเฉพาะสิ่งอำนวยความสะดวกและความสะดวกและบริการสังคม สำหรับเด็กยากจน ขาดแคลนมาก ไม่ว่าจะเป็นเงินสงเคราะห์บุตร โภชนาการเด็ก และสถานวับ เลี้ยงเด็ก โดยเฉพาะสถานเลี้ยงดูเด็กก่อนที่เป็นบุตรคนจน

ข้อ 18 (3) “จะดำเนินมาตรการที่เหมาะสมทั้งปวงในการประกันว่า เด็กๆที่พ่อแม่ต้องทำงานต้องได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้อง จากการบริการดูแลเด็ก และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่พวกรเข้าอยู่ในสุนนะที่จะได้รับ” ดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้นว่า สังคมไทยขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการสังคมด้านดูแลเด็กอ่อน พ่อแม่ที่เป็นลูกจ้างโรงงาน พ่อแม่ที่เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระลงแรงงานต่อวัน ไม่มีบริการสังคมที่จะช่วยดูแลบุตรที่เป็นเด็กอ่อนของครอบครัว

ข้อ 19 (1) “ปักป้องคุ้มครองเด็กให้รอดพ้นจากการกระทำความรุนแรง ทั้งร่างกายและจิตใจ ... รวมทั้งการกระทำมิชอบทางเพศ” แต่ในสังคมไทยมีข่าวอยู่บ่อยๆว่า ครูผู้สอนตีเด็กจนแรง พ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงทารุณลูกเลี้ยง และเด็กผู้หญิงถูกคนในครอบครัวทำร้ายทางเพศ แสดงว่าระบบการปักป้องคุ้มครองเด็กในด้านนี้ยังอ่อนแอมาก ในเขตเมืองยังมีการใช้แรงงานเด็กเกินขอบเขต เช่น เด็กอายุ 12-15 ปี ที่เป็นลูกจ้างโรงงานต้องทำงานเกินกว่าวันละ 8 ชั่วโมง ด้วยค่าจ้างต่ำกว่า 100

บทต่อวัน ขาดสวัสดิการ ขาดการคุ้มครองแรงงานที่เป็นจริง บางรายอาจถูกข่มเหงและกักขัง (ดูข้อต่อไปนี้)

ข้อ 24 (2x) “ประกันความช่วยเหลือทางแพทย์ที่จำเป็นและการดูแลสุขภาพเด็กทุกคน โดยเน้นการพัฒนาการดูแลสุขภาพขั้นต้น” แต่ในสังคมไทยนั้นพบว่า เด็กยากจนในชนบท เด็กยากจนในสลัม ยังเป็นเด็กที่ห่างหมอยา เพราะมักจะเข้าไม่ถึงบริการของรัฐ กรณีศึกษาของ พรอนีและธัญญา (2545 ใน ณรงค์ บก.: 163-199) สะท้อนภาพขัดเจนว่า เด็กๆที่ติดเชื้อเอ็อดส์อยู่ในความดูแลของแม่เมื่อไหร่ ดำรงชีวิตตามมิตามเกิด

ข้อ 24 (2g) “ประกันให้มีการดูแลสุขภาพแก่มาตราทั้งก่อนและหลังคลอด” แต่สำหรับสังคมไทย ผู้ที่มีหลักประกันด้านนี้มีแต่ลูกจ้างเอกชน ลูกจ้างรัฐบาล และข้าราชการ เท่านั้น

ข้อ 25 (1) “ยอมรับสิทธิเด็กทุกคนต่อการได้รับประโยชน์จากการประกันสังคมและการประกันภัยทางสังคม” ในสังคมไทย เด็กที่เป็นบุตรหลานเกษตรกรและผู้มีอาชีพอิสระไม่มีสวัสดิการจาก การประกันสังคมและการประกันภัยทางสังคม

ข้อ 28 (1x) “สนับสนุนการศึกษา hely แบบ ... ให้มีเพียงพอ ทั่วถึง และเด็กทุกคน สามารถเข้าเรียนได้ ... ให้มีการศึกษานิดให้เปล่า และเสนอให้ความช่วยเหลือทุนการศึกษาในกรณีที่ขาดแคลน” สำหรับเรื่องนี้ รัฐบาลกำลังมีนโยบายจะจัดระบบการศึกษาให้เปล่าถึงขั้นมีอยู่ปลายแต่ก็ยังขาดแคลนทุนการศึกษาจำนวนมาก

ที่จริงแล้ว เมื่อ 30-31 สิงหาคม 2533 ที่ประชุมสมัชชาแห่งชาติได้ประกาศปฏิญญาเพื่อเด็ก แต่ 13 ปีผ่านไปแล้ว การคุ้มครองสิทธิของเด็ก การจัดสวัสดิการเพื่อเด็กให้เป็นไปตามปฏิญญาโดยเฉพาะด้านสิทธิ ด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา และด้านการพัฒนาจิตใจและร่างกาย ก็ยังมีปัญหาตามที่ได้กล่าวมาแล้ว จริงอยู่ สำหรับเด็กจากกลุ่มคนชนชั้นที่มีเงินทอง มีฐานะ มีตัวตัดสินใจทางสังคม พ่อแม่และครอบครัวสามารถจัดการดูแลให้เป็นไปตามปฏิญญาที่ประกาศไว้ แต่สำหรับเด็กจากครอบครัวยากจน ยังคงเป็นเด็กที่ไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิ ขาดสวัสดิการที่ควรจะมีเพื่อความอยู่รอดและพัฒนาการของชีวิต

2. กรณีคนชรา

กรณีคนชรา ก็มีปฏิญญาผู้สูงอายุไทยที่ได้ประกาศไว้เมื่อปี 2542 ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ 72 พรรษา ปฏิญญานี้ว่าด้วย สวัสดิการและการดูแลคนชรา ซึ่งมีประเด็นที่ควรพิจารณาทบทวนดังนี้

ข้อ (1) ผู้สูงอายุต้องได้รับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรี ได้รับการคุ้มครองให้พ้นจากการถูกทอดทิ้ง เดตังได้แก่ล่วงมาแล้วว่า ร้อยละ 5.5 ของคนชรา ถูกทอดทิ้งให้อายุคนเดียว ร้อยละ 8.4 อยู่กันสองคนกับสามี-ภรรยาไว้ชราทั้งคู่ และพบว่า ร้อยละ 23.3 ของคนชราขาดแคลนอาหารการกิน ร้อยละ 31.6 ขาดแคลนแหล่งทำมาหากิน

ข้อ 3 ผู้สูงอายุควรได้รับโอกาสในการศึกษา เรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง เช่นถึงข้อมูลข่าวสารและบริการสังคมอันเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต ในด้านนี้ ในภาพรวมของคนจนพบว่า ร้อยละ 36.8 ได้รับข่าวสารด้านการทำมาหากินน้อย ร้อยละ 56.5 บอกว่าไม่ทราบทัศน์และไปประชณ์มีเมื่อพอก

ข้อ 4 ผู้สูงอายุควรได้รับการส่งเสริมให้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้สังคม มีโอกาสได้ทำงานที่เหมาะสมกับวัยตามความสมควรใจ โดยได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม ...

ดังกล่าวแล้ว ผู้สูงอายุไทยยังได้รับโอกาสเช่นนี้น้อย ผู้สูงอายุประมาณ 1 ใน 3 ยังขาดแคลนอาชีพ ขาดแคลนแหล่งทำมาหากิน

ข้อ 5 ผู้สูงอายุควรได้เรียนรู้ในการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเอง ต้องมีหลักประกันและสามารถเข้าถึงบริการด้านสุขภาพอนามัยอย่างครบวงจรโดยเท่าเทียมกัน รวมทั้งได้รับการดูแลจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตอย่างสงบตามคตินิยม

ข้อเท็จจริงปัจจุบัน คนชราถูกทอดทิ้งมากขึ้น คนชราในบางอาชีพ เช่น ถีบสามล้อ รับจำนำเรื่่อน อาชีพอิสระอื่นๆที่ลงแรงวันต่อวัน ส่วนหนึ่งยังเข้าไม่ถึงบริการสังคมของรัฐ ยามสิ้นลมหายใจจะไม่มีคนดูแล ยังดือญบ้างที่สังคมไทยยังคงมีความเอื้ออาทรต่อ กัน ยังพожะมีชาวบ้านช่วยกันในเรื่องงานศพและงานบุญแบบตามมีตามเกิด

ข้อ 7-9 เป็นปฏิญญาว่าด้วยการร่วมมือระหว่างรัฐและองค์กรภาคเอกชน ซึ่งหมายถึงภาคธุรกิจและภาค NGOs ในการร่วมกันคุ้มครองดูแลเอาใจใส่คนชรา แต่ดูเหมือนว่าปัจจุบันนี้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับ NGOs ไม่ค่อยสู้ดีนัก ความร่วมมือด้านนี้จึงอ่อนแอลง

เพิ่มเติมจากปฏิญญานี้ก็คือ “สวัสดิการสังคม” ที่จำเป็นสำหรับคนชรา คือ “เงินสงเคราะห์” เพื่อเป็นหลักประกันด้านอาหารการกิน ขณะนี้ยังมีน้อยมาก สถานสงเคราะห์คนชรา สำหรับคนชราที่ถูกทอดทิ้ง ขณะนี้ก็ยังมีเมื่อเพียงพอ

3. กรณีคนพิการ

สำหรับคนพิการทางกายภาพ พวกร่างกายซ้ำຍตนเองได้ยากลำบากกว่าคนปกติอยู่แล้ว แต่สำหรับคนพิการไทย ยังเป็นคนด้อยสิทธิ์ด้อยโอกาสทางสังคมอีกด้วย ทั้งๆที่มีปฏิญญาว่าด้วยสิทธิ

ของคนพิการของสหประชาชาติและปฏิญญาฯด้วยสิทธิของคนพิการไทย สิ่งที่ควรพิจารณาเรื่อง สิทธิและสวัสดิการของคนพิการตามปฏิญญาคนพิการไทยคือ

ข้อ 1 “คนพิการมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ มีสิทธิและเสรีภาพแห่งบุคคล ...” แต่จากการทำงานสนา� ประชุมกลุ่มเฉพาะคนพิการ พบร่วมกันว่า คนพิการในสังคมไทย โดยเฉพาะที่พึ่งเห็นในต่างจังหวัด ดูจะอัดคัดศักดิ์ศรีเป็นอย่างยิ่ง การที่ต้องตกเป็นภาระของครอบครัวและครอบครัวยากจน ยิ่งทำให้คนพิการด้อยศักดิ์ศรี ไม่กล้าร่วมสังคมกับคนปกติโดยทั่วไป มีความรู้สึกว่าตนเองมีปมด้อย คนพิการบางประเภท เช่น คนตาบอดที่ยากจน ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ความรู้ไม่มี เพราะจากตัวเลขของสำนักงานสถิติพบว่า ร้อยละ 31.6 ของคนพิการ ไม่มีการศึกษา ร้อยละ 44.6 ไม่จบชั้นประถมศึกษา จำนวนหนึ่งจึงต้องยึดอาชีพขอทาน ซึ่งทำให้ยิ่งด้อยศักดิ์ศรี แม้แต่ลูกๆของพวกรักษาดูแลสังคมเหยียดหยาม (ดู จอมขวัญและจุฑามาศ, 2545)

ข้อ 4 “คนพิการมีสิทธิได้รับการดูแลและพื้นฟูสมรรถภาพและพัฒนาตัวตนแต่แรกเกิดและแรกเริ่มที่พึ่งความพิการ รวมทั้งผู้ป่วยเรื้อรังและครอบครัวคนพิการต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐในทุกด้าน ...” แต่ความเป็นจริงที่นักวิจัยพบเห็นในชนบท ครอบครัวที่ดูแลคนพิการได้รับการช่วยเหลือน้อยมาก คนพิการเองก็เทบจะไม่ได้รับการดูแลจากรัฐ ยิ่งเป็นชนบทห่างไกลยิ่งไม่มีครอบครัว มีแต่ครอบครัวและชุมชนที่ต้องช่วยเหลือกันเอง

ข้อ 6 “คนพิการมีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาอย่างมีคุณภาพในทุกระดับ ...” ก็ดังกล่าวแล้วในข้อ 1 คนพิการร้อยละ 76.2 (31.6+44.6) ไม่จบชั้นประถม แม้จะกำหนดสิทธิให้ แต่โอกาสเข้าถึงการศึกษามีน้อยมาก ตัวอย่างเช่น คนหูหนวกและคนตาบอดที่อยู่ในชนบทห่างไกล แทบจะไม่มีโอกาสในการศึกษาเลย เพราะสถาบันการศึกษาที่บริการคนหูหนวก ตาบอด มีน้อยมาก

ข้อ 7 “คนพิการมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกด้วยความสะดวก บริการ และความช่วยเหลืออื่นๆจากรัฐ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป” ข้อนี้ยังเป็นจริงน้อย เราชอบให้ทั่วไปว่า ในสังคมไทยนั้น ไม่ได้ทำสัญญาณเสียงเพื่อให้คนตาบอดเข้ามานั่น อาคาร ร้านค้า สำนักงาน ไม่ค่อยมีลิฟต์และทางเลื่อนสำหรับคนพิการที่นั่งรถเข็น ในสถาบันการศึกษาใหญ่ๆ เช่นก็ยังไม่ค่อยมี ตัวอย่างเช่น มีผู้พิการใช้รถเข็นลงทางบันได้บ่อยนัก จนนักศึกษาพิการจบข้อเขียนไปแล้ว ไม่ได้มาเรียนตามปกติแล้ว คณะเศรษฐศาสตร์ยังไม่สร้างทางเดื่อนเพื่อให้บริการกับเขา เห็นได้ชัดว่า แม้แต่สถาบันการศึกษาก็ยังไม่ค่อยให้ความสนใจต่อสิทธิและสิ่งอำนวยความสะดวกด้วยความสะดวกของคนพิการ

นอกจากนี้ สำนักงานสถิติแห่งชาติยังรายงานว่า จำนวนคนพิการทั้งหมด 1.1 ล้านคนนั้น ร้อยละ 94.1 ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐ ความช่วยเหลือที่ต้องการนั้น พぶว่า ร้อยละ 40.7 ต้องการความช่วยเหลือด้านการรักษาพยาบาล การผ่าตัด ก咽ภาพบำบัด ร้อยละ 12.7 ต้องการฝึกอาชีพ ร้อยละ 8.5 ต้องการมีงานทำทันที (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2544: 32)

แต่ถ้าพิจารณาจากการสำรวจลุ่มนคนพิการที่มาจากครอบครัวจากของโครงการวิจัยนี้ พぶว่า ร้อยละ 25.5 ของคนพิการกลุ่มนี้ต้องการแหล่งทำมาหากิน คนพิการกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อยู่ในชนบท หรือถ้าจะพิจารณาจากตัวเลขของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ว่า ร้อยละ 12.7 ต้องการฝึกอาชีพ ร้อยละ 8.5 ต้องการมีงานทำทันที รวมแล้วเป็นร้อยละ 21.2 เป็นกลุ่มที่ต้องการแหล่งทำมาหากิน ตัวเลขก็ไม่ต่างกันนัก

4. กรณีสมณะ

โดยทั่วไปในสังคมไทย “สมณะ” คือผู้ที่เป็นนักบุญ เป็นผู้จัดหาและจัดการ “สวัสดิการ” ให้แก่คนยากจน กฎบุตรขององค์นากยานได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ได้มีที่พักพิง และมีอาหาร ก็ เพราะได้เป็นสมณะ “วัด” ในสังคมไทย นอกจากจะเป็นสถาบันทางศาสนาแล้ว ยังเป็นสถาบันจัดสร้างสวัสดิการให้แก่ชุมชนด้วย แต่ปัจจัยแห่งสวัสดิการที่วัดและสมณะได้มาันนกได้มาจากชุมชน ซึ่งในปัจจุบันวัดหลายแห่งก็ประสบปัญหาขาดแคลนและยากจนเช่นเดียวกัน เพราะถ้าชุมชนยากจน วัดก็จะผลอยยากจนไปด้วย

ดังนั้น ถ้ารัฐบาลมองเห็นความสำคัญของ “วัด” ในฐานะเป็นสถาบัน “ที่จะช่วยจัดสวัสดิการ” ให้แก่ชุมชน รัฐบาลก็ควรมีปัจจัย ทั้งเชิงรูปธรรมและนามธรรม สนับสนุนวัด เช่น ให้วัดถูกปัจจัย แก่วัด จัดฝึกอบรมให้สมณะรู้ธรรม ปฏิบัติธรรม และขับเคลื่อนอย่างจริงจังให้พระมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม พัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาจริยธรรม ปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตของอุบาสกอุบาสิกาให้อยู่ในแนวทางมหัมภิมาปฏิปทา คือ ให้รู้ธรรม แต่อยู่กับโลก เท่าทันโลก ในเม้น “วัดและสมณะ” ก็ต้องการความช่วยเหลือทั้งจากรัฐและจากชุมชน

4.5.5 ปัญหาสวัสดิการของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสียงทางสังคม

กลุ่มนี้มีความชับช้อนของปัญหา เพราะบางกลุ่มไม่อาจจัดว่าเป็นกลุ่มคนยากจนในมิติทางเศรษฐกิจ แต่เสียงที่จะเกิดปัญหาต่อตนเองและสังคม เช่น กลุ่มชายบริการทางเพศ กลุ่มติดเชื้อเอชไอวี เป็นต้น การพิจารณาปัญหาสวัสดิการของคนกลุ่มนี้จึงมีทั้งสวัสดิการสังคม สวัสดิการเศรษฐกิจ และสวัสดิการเชิงสิทธิและโอกาส

1. กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

สิ่งที่เป็นปัญหามากคือ “สิทธิ” ไม่ว่า “สิทธิ” ที่จะประกอบอาชีพ “สิทธิ” ที่จะอยู่ในแต่ละวัน ไทยอย่างถาวร “สิทธิ” ที่จะได้เป็นพลเมืองไทยตามกฎหมาย “สิทธิ” ที่จะได้รับการปฏิบัติจากสังคมอย่างเสมอภาค “สิทธิ” ที่จะได้รับการคุ้มครองแรงงาน “สิทธิ” ที่จะเข้าถึงที่ทำกินและทรัพยากรธรรมชาติ ถ้าหากเขามี “สิทธิ” เหล่านี้ ความยากจนจะบรรเทาลง

นอกจากนี้ กลุ่มชาติพันธุ์ยังขาดแคลนบริการสังคม เช่น น้ำ ไฟฟ้า โรงพยาบาล และสถาบันการศึกษา

2. กลุ่มผู้ประสบปัญหาในกระบวนการยุติธรรม

สิ่งที่ยังขาดแคลนและต้องปรับปรุงคือ พื้นที่คุ้มขัง สภาพแวดล้อมทางกายภาพภายในที่คุ้มขัง แม่และเด็กที่ต้องขังร่วมกันไม่ได้รับการปฏิบัติเป็นกรณีพิเศษ ทั้งๆที่ควรจะให้สิทธิพิเศษแก่แม่และเด็ก เพราะเด็กต้องพิงแม่ และเด็กเป็นผู้บริสุทธิ์

การกักขังแทนค่าปรับ ควรจะมีการปรับอัตราจากวันละ 70 บาท เป็นอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ เพราะทำให้ผู้ที่ถูกปรับแต่ไม่มีเงินค่าปรับถูกคุ้มขังในเวลาที่น้อยลง

การควบคุมโรคติดต่อในห้องขังยังขาดประสิทธิภาพ การควบคุมโรคและการกำจัดโรคติดต่อในห้องกุมขังถือเป็นเรื่องสวัสดิการเร่งด่วน มีฉนั้น มันจะกลายเป็นการลงโทษชั่วเติม

การฝึกอาชีพให้ผู้ต้องขังทำกันอยู่ทั่วไป แต่การงานให้แก่ผู้พันโทษยังไม่ค่อยได้ทำกัน บริการจัดหางานถือเป็นสวัสดิการที่จำเป็นยิ่งสำหรับผู้ต้องขัง เพราะปรากฏว่า บางครั้งผู้ต้องขังพันโทษออกໄປ ตลาดงานก็มักจะปฏิเสธ เป็นการช้ำเติมและเบียดขับผู้เดยต้องโทษ มีผลให้ผู้พันโทษบางคนต้องทำผิดและกลับเข้าสู่คุกต่อรองอีก

กรณีคนยากจนต้องคดี มีความผิด ไม่มีเงินค่าปรับ ต้องถูกกักขังแทนค่าปรับ ช้ำเติมความยากจนให้แก่ครอบครัว สภาพเช่นนี้ควรจะมีกองทุนให้คนกลุ่มนี้กู้ยืมจ่ายค่าปรับ ดีกว่าที่จะนำมา กักขัง เพราะจะเป็นการช่วยบรรเทาความแออัดของพื้นที่กักขัง และช่วยบรรเทาภาระของครอบครัวยากจน

3. กรณีกลุ่มเสพยาเสพติด

ผู้ติดยาเสพติดมีจำนวนมาก แต่สถานบำบัดรักษาไม่พอ ควรขยายหน่วยงานบำบัดรักษา พื้นที่ ในส่วนภูมิภาคให้ครอบคลุม

สังคมยังขาดแคลนผู้ปฏิบัติงานที่จะทำหน้าที่ป้องกัน รักษา บำบัด และพัฒนา ผู้ติดยา

กลุ่มปฏิบัติงานด้านนี้มี 3 ส่วน คือ รัฐบาล ชุมชน และ NGOs ตัวอย่างจากต่างประเทศ เช่น ในเยอรมนี เนเธอร์แลนด์ สามส่วนนี้ทำงานกันอย่างมีประสิทธิภาพ ประสานงานสอดรับกันดี แต่ในสังคมไทย ดูเหมือนว่าสามส่วนนี้ยังไม่ค่อยเป็นเอกภาพ และบางส่วนยังไม่ประสานสอดรับกัน

4. กลุ่มติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์

“เอดส์” เป็นปัญหาสังคม ผู้รับผิดชอบโดยตรงในการแก้ปัญหาเอดส์คือรัฐ แต่สวัสดิการ จากรัฐด้านยาและด้านรักษาพยาบาลยังมีจำกัด แม้ขณะนี้ได้มีการดำเนินที่จะให้การรักษาโรคเอดส์อยู่ในโครงการ 30 บทรักษาทุกโรค แต่พบว่าผู้ติดเชื้อที่มีสิทธิใช้โครงการนี้ (คือได้ยาฟรี) ต้องเป็นผู้ที่มีอาการ “เข้าขั้นอันตราย” ไม่ใช่ว่าผู้ติดเชื้อทุกคนจะมีสิทธิ

“สวัสดิการชีวิต” ที่คนติดเชื้อขาดแคลนและต้องการคือ การได้อยู่ในสังคมอย่างปกติ มีอาชีพ มีรายได้ ได้รับการรักษาพยาบาลในราคากลาง และได้รับการยอมรับจากชุมชนและสังคม

5. กลุ่มคนทำงานบริการทางเพศ

สิ่งที่คนกลุ่มนี้ต้องการมากที่สุดคือ “สิทธิ” ที่จะได้ทำอาชีพนี้อย่างถูกกฎหมาย แม้จะไม่มีกฎหมายรองรับ เพียงยกเลิกกฎหมายที่จะเอาผิด ก็ถือว่าเป็น “สวัสดิการชีวิต” ที่พอเพียงสำหรับคนกลุ่มนี้แล้ว

คนกลุ่มนี้เมื่อต้องการให้มีกฎหมายบังคับให้พากษาและเอาจดทะเบียน (ดู อภิญญา และ กิตติพัฒน์, 2546: 214) เพราะการจดทะเบียนเป็นการ “ตีตรา” ตลอดไป ขณะที่แท้จริงแล้วส่วนใหญ่ ต้องการทำอาชีพนี้เพียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง เมื่อได้เงินพอยี่ห้อแล้วอายุมากขึ้นก็จะเลิกอาชีพนี้

สิ่งที่พากษาและเรอต้องการอีกประการหนึ่ง ความเป็นอิสระ ไม่ถูกบังคับ ไม่ถูกเอาเปรียบ จากผู้ “กำกับ ควบคุม” ต้องการความเป็นธรรมในส่วนแบ่งหรือค่าตอบแทน

สวัสดิการที่จำเป็นมากสำหรับคนกลุ่มนี้คือ การป้องกันรักษาภาระครุชณิด ที่สำคัญที่สุด คือ การป้องกันและควบคุมเอดส์ ซึ่งถ้าทำให้อาชีพนี้ไม่ผิดกฎหมาย ก็จะง่ายต่อการควบคุมโรคติดต่อมาขึ้น เพราะพากษาและเรอไม่ต้องหลบๆ ปิดบังตัวเอง เพราะกลัวความผิด

4.6 สรุปและสรุปเคราะห์

การวิเคราะห์สาเหตุแห่งความยากจนเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะการเข้าใจเหตุก็ย่อมหาหนทางที่จะดับเหตุ และเมื่อสามารถดับเหตุได้ ผลก็จะไม่เกิด ดังนั้น ความเข้าใจใน “สาเหตุ” ที่ด่างกัน ย่อมนำไปสู่มาตรการแก้ไขหรือดับเหตุที่แตกต่างกัน ผู้ที่เขียนใน “สัทธิเสรีนิยม” เชื่อใน “กลไก

ตลาด” เทื่อในลักษณะปัจเจกบุคคล ก็จะให้ความสำคัญที่สุดกับกลุ่มปัจจัยเรื่อง “ท่าทีต่อชีวิต” คือ สาเหตุมาจากการส่วนบุคคล ส่วนพวกรที่เข้าในระบบโครงสร้างและชนชั้นในสังคม ก็จะให้ความสำคัญ หนักไปทางปัจจัยด้านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง แต่ในงานวิจัยนี้เห็นว่า กลุ่มปัจจัยทั้งสองล้วนมีผลให้เกิดความยากจน

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า กลุ่มปัจจัยด้านปัจจัยการผลิตและด้านสวัสดิการ รัฐบาลทักษิณ ได้พยายามแก้ไขและก้าวหน้าไปหลายขั้น ด้านปัจจัยการผลิตได้แก่ โครงการกองทุนหมุนบ้าน ธนาคารประชาชน และกำลังเริ่มโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ด้านสวัสดิการสังคมก็ได้แก่ การขยายการประกันสังคม โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค และโครงการการศึกษาพรี

แต่ด้านที่ยังขับเคลื่อนได้น้อยมากก็คือ การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในระบบเศรษฐกิจการเมืองและสังคม เพื่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เหล่านี้กระทบกระเทือนต่ออำนาจ และผลประโยชน์ของผู้ที่ได้เปรียบในเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและชนชั้นในสังคม

ในประวัติศาสตร์สังคม การขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในสังคมหนึ่งๆ ไม่เคยเริ่มต้นจากกลุ่มคนที่ได้เปรียบในความสัมพันธ์ แม้มีคนบางคนจากกลุ่มคนที่ได้เปรียบได้หันมาขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลงให้สังคมมีความเสมอภาคมากขึ้น แต่กลุ่มคนส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมขบวนการขับเคลื่อนก็คือกลุ่มคนที่เสียเปรียบนั่นเอง

ดังนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) ที่ต่อสู้ผลักดันให้สังคมเข้าสู่ภาวะดุลยภาพ ไม่ว่าดุลยภาพระหว่างคนจนกับคนรวย ดุลยภาพระหว่างรัฐกับประชาชน ระหว่างรัฐกับรัฐ ระหว่างคนกับธรรมชาติ (หรือคนกับสภาพแวดล้อม) ก็ล้วนแต่เป็นกลุ่มคนที่ส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้มีอำนาจรัฐ

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการเคลื่อนไหวนี้ ผู้มีอำนาจบางส่วนหรือบางยุคบางสมัยอาจจะเป็นตัวแทนของชนชั้นส่วนใหญ่ในสังคมได้ เช่น กรณีในยุคราชวงศ์สุดท้ายที่สอง พระคลีเบอร์และพระโคเชียลเดโมแครตเป็นพระที่มีตัวแทนจากชนชั้นแรงงานและชนชั้นกลางจำนวนมากกว่าตัวแทนจากชนชั้นธุรกิจหรือชนชั้นนายทุน ทำให้มีการปรับเปลี่ยนดุลยภาพในสังคมไปในทิศทางที่มีความเสมอภาคมากขึ้น

แต่ในสังคมไทย ยังไม่เคยปรากฏว่าตัวแทนของชนชั้นแรงงาน ชนชั้นชาวนา ที่รวมกันแล้วเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ มีโอกาสได้ครอบครองอำนาจรัฐ หรือมีสัดส่วนของตัวแทนอย่างมีนัยสำคัญ ในโครงสร้างอำนาจรัฐ ในระยะใกล้จึงยังคงไม่เห็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การจะปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคให้เข้าสู่ดุลยภาพมากขึ้นนั้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทยจะต้องเข้มแข็งกว่านี้ มีเป้าหมายที่ชัดเจนกว่านี้ มีส่วนเข้าไปปรับโครงสร้างอำนาจจารัฐมากกว่านี้

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ประกอบด้วยขบวนการต่างๆ ในสังคมที่หลากหลาย “ไม่ว่าจะเป็นขบวนการชุมชน ขบวนการแรงงาน ขบวนการวิชาชีพ ขบวนการนิสิตนักศึกษา และขบวนการ NGOs ฯลฯ ถ้าขบวนการเหล่านี้มีความเข้มแข็งและขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายที่ชัดเจน (การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ไม่เสมอภาค) อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย การปรับเปลี่ยนคุลุภภาพแห่งความสัมพันธ์จะค่อยๆ เกิดขึ้น นี่คือวิวัฒนาการของสังคมประชาธิปไตยที่มีหัวส่วนสังคมในทุกระดับ

ในด้านท่าทีต่อชีวิต ก็ดูเหมือนยังจับทิศทางไม่ได้ว่า จะทำอย่างไรให้คนมีทักษะที่ถูกต้อง ต่อชีวิตและต่อโลก (คือมีสัมมาสังกับปะและสัมมาทิฐิ) แต่กล่าวเชิงนามธรรม การทำให้คนมีโอกาสในชีวิต และทำให้พอกเขามองเห็นอนาคต มองเห็นโอกาสของตนเอง น่าจะเป็นทางหนึ่งที่จะเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตของคนได้

อย่างไรก็ตาม “กราะแสสังคม” โดยเฉพาะกราะแสสังคมทุนนิยมที่ยั่งยืนให้เกิดการบริโภคอย่างไม่จำกัด ยั่งยืนให้คนละเมิดจริยธรรมและฝืดobaymu เป็นองค์ประกอบสำคัญของท่าทีต่อชีวิตของแต่ละคน หรือกล่าวในเชิงวิชาชีวี ท่าทีต่อชีวิตของคนเป็นผลที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่าง อัตโนมัติ (หรือภาวะจิต) ของมนุษย์ กับภวิสัย หรือกราะแสสังคม คนที่ถูกกราะแสสังคมให้มีกระบวนการเข้าใจแล้วปราศจากการวิเคราะห์ได้ต่อรอง ขาดอัตโนมัติที่จะต้านทาน ก็จะถอยหลังไปตามกราะแสสังคมแต่ถ้ามีอัตโนมัติสูง มีสติได้ต่อรอง มีความมานะพยายามที่จะเอาชนะอุปสรรคและกราะแสสังคม ก็หมายความว่า มีท่าทีต่อชีวิตที่ดี จะบรรเทาปัญหาความทุกข์ยากลงได้บ้าง

กระบวนการสร้างอัตโนมัติที่เข้มแข็ง ต้องอาศัยการหล่อหดломจากครอบครัว ชุมชน สถาบันการศึกษา และสถาบันความเชื่อ อัตโนมัติสูงหรืออัตโนมัติเข้มแข็งของแต่ละคน ถ้าเชื่อมร้อยกันเข้า一起去ก็จะกลายเป็น ทุนทางสังคม ที่จะทำให้สมาชิกของสังคมสามารถพัฒนาความสามารถทุกข์ยากลำบากต่างๆ ไปสู่ดุณายปลายทางได้ อีกนัยหนึ่งคือ สามารถพัฒนาฝ่ายสังคมไทยให้ลดปัญหาความยากจนลงได้อย่างมีนัยสำคัญ

ผู้ที่ปรากฏจะสร้างความเข้มแข็งให้แก่อัตโนมัติสูงของตนเองครุศึกษาพุทธวจนะ ที่ว่า

อัตตาหิ อัตตโน นาโน

โกหินาโน ปโตรสิยา

อัตตาหิ สุทัมแตน

นาถัง ลภติ ทูลลภัง

เราต้องพึงดัวเราเอง คนอื่นไม่ได้จะเป็นที่พึงได้

บุคคลผู้ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึงที่ได้แน่น牙ก (เส้นยิราพงษ์, 2523: 188)

บทที่ 5

การแก้ปัญหาความยากจน และการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส

ในบทนี้จะพยายามเสนอแนะเชิงนโยบายว่า นโยบายในการแก้ปัญหาความยากจนควรจะเป็นอย่างไร “สวัสดิการ” ในฐานะขั้นตอนเบื้องต้นของการแก้ปัญหาความยากจนควรจะพัฒนาไปในทิศทางใดและอย่างไร? และที่สุดนโยบายสังคม (social policy) โดยรวมควรจะมีพื้นฐานความคิด (platform) อย่างไร?

5.1 นโยบายแก้ปัญหาความยากจน: จากอดีตถึงปัจจุบัน

ในความคิดของนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยม การแก้ปัญหาความยากจนผ่านกลไกตลาดก็คือการทำให้เศรษฐกิจเติบโต คือทำให้ GDP เพิ่มเรื่ว และทำให้เกิดการกระจายรายได้ผ่านกลไกตลาด ความยากจนก็จะค่อยๆลดลง กล่าวคือ ถ้าเศรษฐกิจเติบโตสูง หรือ GDP เพิ่มสูง ย่อมหมายความว่า จะมีการลงทุนมาก การลงทุนทำให้เกิดการจ้างงาน ทำให้คนมีงานทำ เมื่อคนมีงานทำคนก็จะมีรายได้ เมื่อมีรายได้เพิ่มขึ้นความยากจนในมิติทางเศรษฐกิจจะลดลง

การลงทุนในที่นี้หมายถึง investment ของภาครัฐกิจ อีกส่วนหนึ่งเป็นการลงทุนของภาคธุรกิจ หรือการใช้จ่ายของรัฐบาล ซึ่งการลงทุนมากย่อมหมายถึงธุรกิจต่างๆขยายตัว การขยายตัวของธุรกิจนำไปสู่การใช้หัตถศิลป์และปัจจัยต่างๆ ทำให้เกิดการลงทุนต่อเนื่อง และเมื่อภาคธุรกิจจ้างคนมากๆ ลูกจ้างต่างๆก็มีความต้องการอาหารจากตลาดมากขึ้น การขยายตัวของตลาดอาหารทำให้สินค้าเกษตรขยายตัวมากขึ้น ดูดีงี้ให้รายได้ภาคเกษตรเพิ่มขึ้นด้วย กระบวนการนี้เรียกว่า trickle down effect หรือการกระจายของรายได้ จากการลงทุนสู่คนงาน สู่เกษตรกรและประชาชนสาขาต่างๆ นี่คือการแก้ปัญหาความยากจนผ่านกลไกตลาดตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

นักเศรษฐศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นข้อมูลเชิงประจักษ์ว่า อัตราความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจไทยนับตั้งแต่ปี 2504-2540 ได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะความเติบโตภาคอุตสาหกรรม ซึ่ง

เป็นภาคที่มีการลงทุนสูง มีความเจริญเติบโตโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 8-10 ต่อปี ได้ลากจูงให้เกิดความเจริญเติบโตร่วม เพราะก่อให้เกิดการจ้างงานนอกภาคเกษตร และมีสินค้าอุตสาหกรรมส่งออกมากมาย จากข้อเท็จจริงดังกล่าว โดยนักเศรษฐศาสตร์ก็สรุปว่าได้ทำให้ความยากจน (สมมูลน์) ในมิติทางเศรษฐกิจลดลงตามลำดับ แล้วแสดงตัวเลขให้เห็นว่า เมื่อปี 2505 มีคนยากจนอยู่ประมาณร้อยละ 57 ของประชากรทั้งหมด จนถึงปี 2539 ก่อนเหตุการณ์วิกฤติทางเศรษฐกิจ จำนวนคนยากจนได้ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 11.4 ของประชากรทั้งหมด แล้วขยับเพิ่มขึ้นอีกเมื่อไทยประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ

ดังนั้น มาตรการแก้ไขความยากจนตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมคือ การปรับโครงสร้างการผลิต เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต พัฒนาเทคโนโลยี เพิ่มศักยภาพการแข่งขันในตลาด ทั้งหมดเพื่อเพิ่ม GDP ของประเทศ เมื่อเพิ่ม GDP ได้แล้ว ก็ควบคุมจำนวนประชากร ทำให้ตัวหารน้อยลง รายได้เฉลี่ยต่อหัวจะได้สูงขึ้น

จากตัวเลขดังกล่าว “คนจน” หมายถึง ผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน ซึ่งในปี 2539 ครึ่งตัวของคนที่มีรายได้ต่ำกว่าเดือนละ 737 บาท ถือว่ายากจน ถ้าสูงกว่านี้ก็ถือว่าไม่จน หากพิจารณาจากเกณฑ์วัดดังกล่าว ก็ต้องยอมรับว่าความยากจนได้ลดลงจริง ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความยากจนสัมบูรณ์ในมิติทางเศรษฐกิจลดลงจริง แต่ถ้าจะถามว่า ความยากจนสัมบูรณ์ลดลงแล้วคุณภาพชีวิตของคนดีขึ้นหรือไม่ คงตอบได้ยาก เพราะคุณภาพชีวิตหมายถึงภาวะความอยู่ดีมีสุข (well being) ทั้งระดับร่างกายและจิตใจ

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยในช่วงที่ผ่านมาได้ให้ความสนใจต่อภาวะอยู่ดีมีสุขของประชาชน แล้วพยายามกำหนดนโยบาย กำหนดตัวชี้วัด ภาวะอยู่ดีมีสุขของประชาชน ซึ่งตัวชี้วัดนี้จะแตกต่างไปจากเส้นวัดความยากจน โดยกระทรวงมหาดไทยได้กำหนดแนวคิดความจำเป็นพื้นฐาน (จปส.) ว่า คนเราจะอยู่ดีมีสุขได้จำเป็นต้องได้ต้องมีสิ่งใดบ้าง แล้วก็สร้างตัวชี้วัดหรือสร้างเกณฑ์ (criteria) ขึ้นมากำหนด

ในช่วงปี 2525 ซึ่งเป็นช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 ตามแผนนี้ได้วางเป้าหมายไว้ที่การแก้ปัญหาความยากจนในพื้นที่ยากจน และได้พิจารณาภาวะความอยู่ดีมีสุขของคนในพื้นที่ยากจนด้วย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ร่วมกับกรมการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย จึงได้สร้างเกณฑ์วัดความอยู่ดีมีสุขขึ้นมา เรียกตัวชี้วัดนี้ว่า กชช2ค จนถึงปี 2539 ตัวชี้วัดนี้ได้พัฒนามาเป็น 6 กลุ่ม 37 ตัว ชี้วัดโดย 6 กลุ่มที่ว่านี้ประกอบด้วย (ดูรายว่าใน ณรงค์ บก., 2541: 122-123)

1. สภาพพื้นฐาน เช่น เอกสารสิทธิ์ ไฟฟ้า ค่าน้ำค่า ไม่ใช้สอย ฯลฯ
2. ผลผลิต รายได้ การมีงานทำ ค่าจ้าง ผลผลิตจากไร่
3. สาธารณสุขและอนามัย เช่น บริการสาธารณสุข สาธารณูปโภคและเครื่องดื่ม
4. แหล่งน้ำ เช่น น้ำดื่ม น้ำใช้ น้ำเพื่อการเกษตร ฯลฯ
5. ความรู้ การศึกษา วัฒนธรรม ระดับการศึกษา อัตราการเรียนต่อ
6. ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ป่า

ใน 6 กลุ่มนี้ ถ้าพื้นที่ใดมีสิ่งเหล่านี้พอเพียงก็ถือว่าเข้าเกณฑ์อยู่ดีมีสุข ถ้าไม่พอเพียงก็ถือว่าขาดแคลน ยากจน จะต้องแก้ไขพัฒนา

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมก็ได้พุดถึงภาวะอยู่ดีมีสุขด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เห็นว่าถ้าจะแก้ไขความยากจนที่มองข้ามพื้นความยากจนก็ควรพิจารณาภาวะอยู่ดีมีสุขของประชาชน โดยพิจารณาจาก 7 ด้าน คือ สุขภาพอนามัย ความรู้ ชีวิตการทำงาน รายได้และการกระจายรายได้ ชีวิตครอบครัว สภาพแวดล้อม และการบริหารจัดการที่ดี (วารสารเศรษฐกิจสังคม, ม.ค.-ก.พ. 2545: 12)

เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2546 รัฐบาลก็ได้ประกาศการแก้ปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการ พึงดูเหมือนจะครอบคลุมปัญหาคนจนทุกประเภท แต่เมื่อพิจารณาโครงการแล้ว ได้จำกัดขอบเขตไว้ที่การจัดสรรงวดที่ดินให้เกษตรกร แก้ปัญหาคนเร่ร่อน แก้ปัญหาผู้ประกอบอาชีพผิดกฎหมาย เช่น การละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา แรงงานเดือน สินค้านำเข้า ซึ่งเรื่องเหล่านี้เป็นปัญหาสังคม แต่ไม่เกี่ยวกับปัญหาคนจนโดยตรงทุกกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีอีกสองประเด็นในโครงการคือ หมายได้ดินและการทำให้นักเรียนมีรายได้จากการอาชีพที่เหมาะสม

สรุปว่า การแก้ปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการที่ประกาศเมื่อ 1 ตุลาคม 2546 เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนจนบางกลุ่ม และแก้ปัญหานิ่งด้าน บางสาเหตุ ไม่ครอบคลุมทุกมิติ ของความจน ไม่ครอบคลุมทุกกลุ่มปัจจัยของสาเหตุ แต่ก็นับว่าเป็นอีกหนึ่งข้อความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนของรัฐบาลนี้

การประกาศให้ “ผู้ที่ประสบปัญหาความยากจน” ขึ้นทะเบียนร้องเรียนเพื่อให้รัฐบาลรับทราบปัญหาต่างๆ และจะได้นำมาแก้ไข แต่ก็มีข้อจำกัดอยู่บ้าง คือ ต้องมีเอกสารที่ระบุตัวตน นับเป็นสิ่งที่ดีและน่าจะทำให้ได้รับทราบ มิติต่างๆ ของความยากจนในสังคมไทย แม่ข่ายกับที่โครงการวิจัยนี้ได้พบเห็นมาในลักษณะต่างๆ กัน การรับรู้จากการร้องเรียนอาจมีประเด็นหลากหลายกว่า อย่างไรก็ตาม แม้การเห็นด้วยตาและการส่วนบุคคลคุยก็อาจได้ประเด็นน้อยกว่า แต่ก็ลุ่มลึกและซับซ้อนในประเด็นที่ได้สัมผัสมากกว่า

ข้อมูลสนับสนุนจากการวิจัยนี้ทำให้เกิดความคิดว่า การพิจารณาความทุกข์ยากของคนจนนั้น มีอาจพิจารณาเฉพาะคนจนทรัพย์สินหรือคนจนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนเท่านั้น หากแต่ คนจนคนด้อยโอกาสบางกลุ่มได้รับความทุกข์ยากที่เกิดจากภาวะด้อยสิทธิ ด้อยโอกาส ภาระถูกเหยียดหยาม และภาวะการถูกแบ่งแยกแตกต่าง (discrimination) อีกด้วย

รูปธรรมของความยากจนเชิงเบรียบเทียบคือ ความแตกต่างทางรายได้ที่กลุ่มคนรวยสุด (20% แรกของประเทศ) มีรายได้เป็นประมาณ 12 เท่าของกลุ่มคนจนสุด (20% สุดท้ายของกลุ่มประชากร) ถ้าพิจารณาในเบื้องตัวเลขดังกล่าว กลุ่มคนจนสุด (20% สุดท้ายของประเทศ) ก็มีจำนวนประมาณ 12 ล้านคน เทียบกับจำนวนคนจนสามัญหรือคนจนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนจำนวน 8.2 ล้านคน (เมื่อปี 2544)

ในสังคมปัจจุบันซึ่งตอกย้ำภัยใต้กระแอลากิวัตน์ ข้อมูลชี้ว่าสารผ่านวิทยุ โทรทัศน์ เท็นได้ ง่ายและเห็นได้ชัด การคมนาคมที่สะดวก รวดเร็ว ติดต่อถึงกันได้ในทุกพื้นที่ แต่ละคนสามารถเห็นได้ว่า ใคร “มี” หรือ ใคร “ไม่มี” มา กันอยอย่างไร วิถีการดำรงชีวิตของคน裕คุณนิยมผิดแยกแตกต่างไปจาก裕คุณมาก บางสิ่งที่สมัยก่อนเคยคิดว่าเป็นของฟุ่มเฟือย แต่สมัยนี้ถ้าหากใครไม่มีก็จะกลายเป็นคนขาดแคลนที่ต้องดิ้นรนหามาให้ได้ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม หม้อหุงข้าวไฟฟ้า มอเตอร์ไซด์ และสุดท้ายที่กำลังกลายเป็นสิ่งที่ทุกคนอยากรู้มีคือ โทรศัพท์มือถือ

เมื่อสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนไปเช่นนี้ นิยามคำว่าคนจนที่หมายถึง “บุคคลผู้มีความเสี่ยงต่อการมีภาวะทุกโภชนาการ เนื่องจากคนยากจนมีรายได้ไม่พอเพียงที่จะ บริโภคให้ได้มาตรฐานภาวะโภชนาการ..." (สศช, 2541: 16) นั้น คงจะไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ ของทุนนิยม เพราตามนิยามนี้ หมายถึงผู้มีรายได้ไม่พอเพียงที่จะบริโภคให้ได้มาตรฐานภาวะโภชนาการ แต่ถ้าพิจารณาถึงความเป็นจริงของชีวิต裕คุณนิยม ยุคที่ทุกอย่างเป็นสินค้า ยุคที่ชีวิตต้องดิ้นรนและหาให้มี “ภาวะ” คล้ายคลึงผู้อื่น กลุ่มคนต่างๆ จึงจำเป็นต้องมีรายได้ที่ครอบคลุมค่า ตู้เย็น ค่าโทรศัพท์ ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำดื่มน้ำใช้ ค่าผงซักฟอก ค่ายาสีฟัน ค่าพักผ่อนหย่อนใจ ฯลฯ และ อื่นๆ จิปาถะที่ในสังคมนี้กำลังยอมรับกันว่ามันจำเป็น เช่น มอเตอร์ไซด์และโทรศัพท์มือถือ

ประเด็นนี้ที่ควรนำมาพิจารณาเชิงทฤษฎีคือ ค่าใช้จ่ายเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ยิ่ง สังคมพัฒนาไปสู่ทุนนิยมเข้มข้นขึ้น จำนวนคนที่เป็นลูกจ้างก็ยิ่งมากขึ้น ในสังคมไทยก็มีถึง 12 ล้าน คน (ไม่รวมสมาชิกครอบครัวที่อยู่นอกกำลังแรงงาน) คนที่เป็นลูกจ้าง โดยเฉพาะลูกจ้างเอกชน จะถูกกำหนดภาระการทำงานโดย “กฎเกณฑ์ของสถานประกอบการ” ไม่อาจทำงานตามใจชอบ หรืออนุญาตตรวจและผู้ประกอบอาชีพอิสระอื่นๆ ภายใต้ภาระการแข่งขันและการเงินรั้งเพิ่มผลิตภาพ

(productivity) จะกดดันให้ทุกคนทำงานอย่างเต็มที่ การทำงานอย่างเต็มที่เพื่อความอยู่รอดและความเติบโตของผู้ประกอบการยุคทุนนิยมแข่งขันจะเพิ่มความเครียดให้แก่ผู้ทำงานทุกรอบดับความเครียดของสังคมการผลิตและสังคมการค้าจะต้องถูกชดเชยด้วย “การพักผ่อนหย่อนใจ” เพื่อความบันเทิงสนุกสนานผ่อนคลาย เพื่อฟื้นฟูพลังงานให้สามารถทำงานใหม่ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพอีกครั้ง เรายังคงกระบวนการนี้ว่า “พักผ่อนและเพิ่มพูนใหม่” (rest and recreation)

ในสังคมอุดสาหกรรมจึงเกิดอุดสาหกรรมบันเทิงขนาดใหญ่ขึ้นมารองรับ กระบวนการพักผ่อนและเพิ่มพูนใหม่ ในรูปแบบของภาพยนตร์ ละคร เพลง คอนเสิร์ต สถานท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ พากบาร์ คาราโอเกะ เหล่านี้เป็นต้น และได้รับการยอมรับกันไปแล้วว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นของสังคมอุดสาหกรรม กระบวนการ “พักผ่อนเมื่อตอนทำงาน” ตามแบบของสังคมเกษตรกรรมยุคก่อนได้หนทางไปหมดแล้ว

ประเพณีเกษตรกรรมบุคคลก่อน ระบบการลงแขก ยังเป็นสิ่งจูงใจให้คนทำงานวัยหนุ่มสาวมาทำงานร่วมกัน เกี้ยวพาราสิกัน หยอกล้อกันไป ทำงานกันไป เล่าเรื่องสนทนากันไป เป็นการผ่อนคลายความเครียดความเหนื่อยไปในตัว แต่ในสังคมโรงงาน กระบวนการเช่นนี้เกิดขึ้นไม่ได้ 8 ชั่วโมง 10 ชั่วโมง ต้องทำงานเต็มที่ แม้การพูดคุยกันก็จะถูกห้าม โดยเฉพาะการทำงานระบบสายพานต่อเนื่อง ที่ขั้นตอนที่สองต้องอาศัยงานจากคนทำงานในขั้นตอนที่หนึ่ง และขั้นตอนที่สามต้องอาศัยงานจากขั้นตอนที่สอง แล้วก็เป็นอย่างนี้ต่อๆ กันไป แต่ละคนจะถูกเร่งงานและเพิ่มความเครียดตามการให้ผลของงาน ถ้านายจ้างต้องการเร่งงานเพื่อเพิ่มผลผลิต งานแต่ละขั้นตอนก็จะต้องเร็ว แม่นยำ รอช้าไม่ได้ ความเครียดก็ยิ่งมากขึ้น

การพักผ่อนหย่อนใจเพื่อบรรเทาความเครียดจึงมีความจำเป็นต่อคนเหล่านี้ และนี่คือที่มาของกระบวนการที่เรียกว่า เสริฐงานต้อง “หาโอกาสเข้า หาเหล้าต้ม” หรือดูหนัง ดูละคร แล้วนอนหลับ ตัดโอกาสของการศึกษาหากความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง

ค่าใช้จ่ายเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในสังคมปัจจุบันจึงค่อนข้างสูง นี่ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้รายได้ไม่เพียงพอ และยังทำให้เกิดภาวะ “ความขาดแคลน” เปรียบเทียบกับรุนแรง

ดังนั้น ภายใต้ระบบทุนนิยมอุดสาหกรรมที่กำลังพัฒนาไป ได้สร้างผลที่ตามนahnality ประการ ดังที่กล่าวมานั้น อุดสาหกรรมบันเทิงและการพักผ่อนหย่อนใจกลายเป็นสิ่งจำเป็นของระบบอุดสาหกรรม ค่าใช้จ่ายส่วนนี้จึงไม่ใช้ค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยอีกต่อไป ความบันเทิงและการพักผ่อนหย่อนใจนี้แหลกที่ยากจะมีเส้นแบ่งว่า ระดับใดฟุ่มเฟือยหรือไม่ฟุ่มเฟือย ต่อนี้ไป นิยามความจนจะไปจำกัดอยู่เพียงว่า “เป็นภาวะเสี่ยงต่อการมีภาวะทุนไนซ์การ”

ถ้ายังจะถือเกณฑ์ตัวเลข ถือเกณฑ์รายได้ กันอยู่ต่อไป ก็คงต้องพิจารณาของหมายความวัดกันใหม่ เช่น คงต้องอิง “รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากร” ถ้าครึ่งตามที่มีรายได้ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยเท่านั้นเท่านี้เปอร์เซ็นต์ถือว่าเป็นรายได้ระดับยากจน เป็นต้น เพราะรายได้เฉลี่ยเป็นการนำเอารายได้ของคนทั้งประเทศ (GDP) หารด้วยจำนวนประชากร เป็นค่าเฉลี่ยต่อหัว ถ้าเศรษฐกิจของสังคมนั้นเดบติดค่าเฉลี่ยก็จะสูง ทุกคนก็ควรจะได้รับส่วนแบ่งกันไปให้ใกล้เคียงค่าเฉลี่ยให้มากที่สุด ดังนั้นครึ่งตามที่มีรายได้ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยมากาก็ถือวายากจน

ความเห็นส่วนตัวของผู้วิจัยเห็นว่า ปัจจุบันนี้สังคมไทยมีเศรษฐกิจรายติดอันดับโลกไปแล้ว จะมาคิดเส้นความยากจนอยู่เพียงวันละ 1 ดอลลาร์ หรือต่ำกว่า 1 ดอลลาร์ เมื่อมองประเทศไทยก็จะพบอาหริากาจึงไม่น่าจะถูกต้อง เพราะเป็นการยอมรับให้มีภาวะความแตกต่างทางรายได้มากเกินไป ต้องไม่ลืมว่า คนกลุ่มนี้ในสังคมร้ายขึ้นมาได้ก็ด้วยการอาชญาคนส่วนใหญ่ในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นจึงควรจะทำให้คนส่วนใหญ่ได้ส่วนแบ่งที่เป็นธรรมมากกว่านี้

แม้ว่าเส้นความยากจนจะสะท้อนให้เห็นภาวะขาดแคลนเชิงวัตถุ และความขาดแคลนทางอาหารและวัตถุนำไปสู่ปัญหาการดำรงชีพของคนจน แต่มิได้หมายความว่าผู้ที่มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจนทุกคนจะมีสภาพการดำรงชีวิตที่ดีกว่าหรือสบายกว่าผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนเสมอไป เพราะสภาพทุกข์ยากของชีวิตมันไม่ได้มาจากการด้านรายได้แต่เพียงด้านเดียว ความขาดแคลนในด้านสิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรี (ของความเป็นมนุษย์) ก็เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ยากได้เช่นเดียวกัน มิติแห่งความจน 4 มิติ ทรัพย์สิน (รายได้) สิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรี เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน คนยากจนทรัพย์สินถ้าไม่ Jen สิทธิและโอกาส เขาอาจจะฟื้นตัวได้ หรือถ้ามีอำนาจต่อรองสูงขึ้นเขา ก็จะดีขึ้น ตัวอย่างรูปธรรมคือ บรรดาคนงานที่เคยได้รับค่าจ้างต่ำมากไม่พอ กิน ต่อมามีการรวมตัวเป็นสหภาพแรงงาน ต่อรองให้นายจ้างปรับค่าจ้างให้สูงขึ้น รายได้ของพวกราคา/เรอก็สูงขึ้นทันที

ถูกคนจนคนสุดท้องเติบโตขึ้นมาจากการความยากจนของครอบครัว แต่โชคดี เมื่อย่างเข้าสู่วัยศึกษาเล่าเรียน พี่อาบเงื่อยต่างน้ำซวยพ่อแม่ ช่วยครอบครัว ทำให้น้องคนสุดท้องได้เรียนสูงๆ มีความรู้ มีงานทำที่ดีขึ้น พัฒนาการความยากจนได้ เหล่านี้เป็นต้น

คนเคยติดคุก คนเป็นเอกสาร คนขายบริการทางเพศ (โดยเฉพาะวัยสูงอายุ) เป็นคนที่สังคมติตรา “ขาดศักดิ์ศรีของความเป็นคน” ไม่ค่อยได้รับการต้อนรับจากสังคม ทำให้พากขา/娥ไม่ค่อยมีโอกาสในการร่วมสังคม หางานทำยาก เลี้ยงตัวเองลำบาก แล้วก็กล้ายเป็นคนยกจนในที่สุด

5.2 การแก้ปัญหาคนจนบนฐานของสาเหตุ

ดังกล่าวแล้วว่า โครงการนี้สรุปว่า เหตุแห่งความยากจนมาจากการล้มปัจจัย 4 กลุ่ม คือ ท่าที่ต่อชีวิต ปัจจัยการผลิต ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคม และระบบสวัสดิการ

5.2.1 การแก้ปัญหาท่าที่ต่อชีวิต

ท่าที่ต่อชีวิต คือ การมองตนเองของโลก ว่า รู้จักตน รู้จักโลก ด้านหนึ่งรู้จักปรับตัวตนให้เข้ากับโลก อีกด้านหนึ่งรู้จักฝึกตนให้เข้าชนะปัญหาที่เกิดขึ้น หรือว่าจะปล่อยตัวปล่อยใจยอมแพ้ กับสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่พยายามแก้ไขเปลี่ยนแปลง

หลักการฝึกตน นอกจาความพยายามที่จะฝึกใจตนเอง ใช้ศักยภาพของตนเองตามหลักศาสตร์รวมแล้ว สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการฝึกตนก็นับเป็นเงื่อนไขสำคัญในการปรับเปลี่ยนท่าที่ต่อชีวิตของคน จากงานของโครงการวิจันนีพบว่า กลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครัวเรือนชีวิตที่ต่ำบลน្ឌา ภายใต้การนำของ ครูชบ ยอดแก้ว และกลุ่มสัจจะสมสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครัวเรือนชีวิต ภายใต้การนำของ พระสุบิน ปณีโต และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์อีกหลายแห่ง เป็นแบบอย่างที่ดีของการสร้างเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมให้คนปรับเปลี่ยนท่าที่ต่อชีวิต เช่น จากการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่รู้จักเก็บออม กับเปลี่ยนมารู้จักเก็บออม เมื่อเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์กูฎี กระบวนการแทรกแซงทางสังคมจากสมาชิก (social sanction) ให้ลดละอบายมุลงบ้าง เพราะถ้าหลงใหลอบายมุ เหล่า ภารพัน ก็จะทำให้ไม่มีเงินออม หรือถูกเงินจากกลุ่มไปแล้วก็ไม่มีปัญญาใช้คืน จะพยายามทำให้กลุ่มเมื่อปัญหาและสมาชิกคนอื่นๆพยายามเดือนร้อนไปด้วย

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่ประสบความสำเร็จไม่เพียงแต่จะช่วยปรับเปลี่ยนท่าที่ต่อชีวิตของสมาชิกเท่านั้น แต่ยังเป็นองค์กรที่ช่วยพัฒนาคนของทุน พัฒนาอาชีพ และพัฒนาสวัสดิการให้แก่สมาชิกด้วย (ดู ณรงค์ บก., 2544; อัมพร, 2546)

ดังนั้น ในการแก้ปัญหาท่าที่ต่อชีวิตจึงควรดำเนินการดังนี้

1. ให้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ให้ทั่วทุกหมู่บ้านหรือชุมชน
2. ให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มออมทรัพย์ที่ก้าวหน้า ประสบความสำเร็จ กับกลุ่มที่ยังอ่อนแอ
3. ใช้หลักสัจจะและคุณธรรมตามแนวของครูชบ ยอดแก้ว และพระสุบิน ปณีโต เป็นหลักกล่อมเกลาท่าที่ต่อชีวิตของสมาชิก

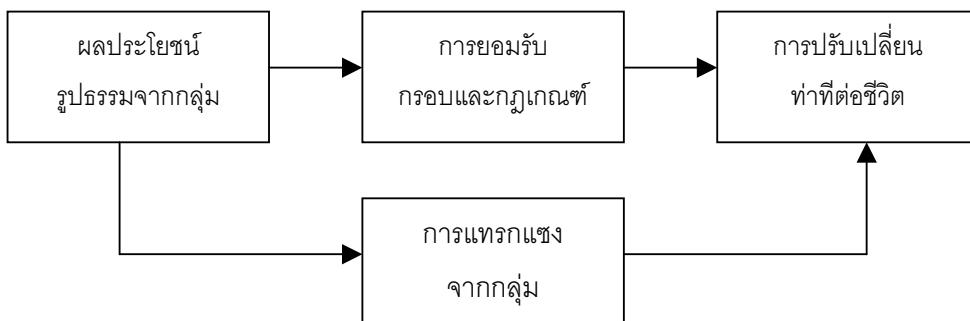
4. สร้างเสริมและพัฒนากลุ่มที่ “การแทรกแซงโดยกลุ่ม” เพื่อสร้างเงื่อนไขให้สมาชิกปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตไปสู่แนวทางที่ถูกต้อง เช่น ในชุมชนมุสลิมบางแห่งถ้าใครเสพยาเสพติด ผู้นำทางศาสนาจะไม่ไปทำพิธีการทางศาสนาให้

5. ให้กลุ่มออมทรัพย์มีกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาทุนทางสังคม หรือพัฒนา “เครื่องร้อยรัด” ทางสังคม เพื่อให้เกิดความเห็นยอดนิยมและเกิดพลังร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆของสมาชิก

6. การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านควรจะประสานสอดคล้องและส่งเสริมระบบสังคมและออมทรัพย์ เช่น ถ้าหมู่บ้านใดมีกองทุนสักจะอยู่แล้ว กองทุนหมู่บ้านก็ควรทำงานผ่านกลุ่มสักจะออมทรัพย์ ถ้ายังไม่มีก็ต้องกำหนดเป็นเงื่อนไขขึ้นมา ต้องให้มีกลุ่มสักจะเดียวกับกองทุนจึงจะเข้าไป เพราะกลุ่มสักจะมีหลักการให้มีวินัยการออม และการจะใช้ประโยชน์จากการออมจะต้องมีวินัยในการดำเนินชีพ ซึ่งจะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตได้ ไม่มากก็น้อย ขณะที่กองทุนหมู่บ้านไม่ได้เน้นการแก้ปัญหาท่าทีต่อชีวิตของผู้ถูกเอนจากกองทุนไปใช้และไม่ได้เน้นให้เกิดวินัยการออม

หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบในการส่งเสริมกลุ่มสักจะออมทรัพย์โดยตรงคือ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งได้กำหนดที่นี่มายาวนานและต่อเนื่อง ส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องคือ ชุมชน วัด โรงเรียน NGOs เป็นที่น่าสังเกตว่า การเติบโตของกลุ่มออมทรัพย์นั้นมักจะอาศัยผู้นำโดยธรรมชาติของชุมชน ในเมืองนี้ ครูและพระ จะมีบทบาทสำคัญพอๆ กับกำนันและผู้ใหญ่บ้าน (ที่สนใจงานพัฒนาชุมชน)

รูปแบบการจัดกลุ่มและพัฒนากลุ่มของกลุ่มสักจะออมทรัพย์อาจนำไปประยุกต์ใช้กับกลุ่มอื่นๆที่ใช้สิ่งจูงใจทางวัฒนคุณค่ากับการพัฒนาคุณธรรม เช่น กลุ่มการผลิต กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ที่ใช้กรอบว่า โครงการตามที่จะเป็นสมาชิกและได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากกลุ่ม จะต้องยอมรับกฎหมายที่วินัย และคุณธรรม ของกลุ่ม เมื่ອនกรอบกฎหมายของกลุ่มสักจะออมทรัพย์ เพราะการอุปแบบกฎหมายที่เหล่านี้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิต

อย่างไรก็ตาม พบร่วมกัน ที่ต่อชีวิตโดยใช้กลไกของกลุ่มสังคมและทรัพย์และการแทรกแซงทางสังคม (social sanction) จะใช้ได้ผลดีกับชุมชนเกษตรกรรมที่มีการตั้งถิ่นฐานแน่นอน มั่นคง ยาวนาน ทำให้สมาชิกรู้จักความเป็นมาและนิสัยใจคอของกันและกันดี และมีเงื่อนไขที่ต้องติดต่อเพื่อพากษายกันตามธรรมชาติ เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ เป็นต้น การถูกแทรกแซงจากกลุ่มเจ้มีผลขัดเจน ถ้าคนใดคนหนึ่งถูกชุมชนลงโทษหรือเบียดขับออกไปก็จะสร้างผลสะเทือนได้ทันที

ดังนี้จึงมีความวิตกกันว่า การเกิดกองทุนหมู่บ้านที่ให้เงินกู้โดยไม่เน้นวินัยการออม ไม่ง่น
คุณธรรมในการดำรงชีพ จะไปป่วนเข้าความเข้มแข็งของกลุ่มสักจะออมทรัพย์ เพราะกองทุน
หมู่บ้านกู้ง่าย ดอกเบี้ยต่ำ และไม่ดูแลพฤติกรรมการใช้จ่ายของสมาชิก ไม่ต้องกลัวภาวะหนี้สูญ ซึ่ง
ต่างจากกลุ่มออมทรัพย์ การเกิดภาวะหนี้สูญหมายถึงการทำให้เงินออมของสมาชิกทุกคนเสียหาย
ไป สมาชิกทุกคนจึงต้องคงอยู่บ้าน คงอยู่แทรกแซงดูแลมิให้เกิดภาวะหนี้สูญ ผู้จัดจึงได้เสนอว่า
กองทุนหมู่บ้านควรดำเนินงานอย่างประสานสอดคล้องและร่วมมือกับกลุ่มสักจะออมทรัพย์ โดยมี
เป้าหมายทั้งการพัฒนา ทันทุนเรียน และ การปรับเปลี่ยนทำให้ต่อสืบต

ปัญหาสำคัญของการใช้กลไกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ก็คือ ในกลุ่มผู้ใช้แรงงานไม่มีแรงจูงใจให้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เนื่องจากมีกลไกอื่นรองรับอยู่แล้ว ได้แก่ สวัสดิการของสถานประกอบการ โครงการประกันสังคม ซึ่งคุณงานต้องจ่ายเงินสมทบเข้าโครงการ มีลักษณะบังคับให้ออม (forced saving) อยู่แล้ว และผลประโยชน์เหล่านี้มีระดับที่สูงกว่าผลประโยชน์สวัสดิการที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จะจัดให้ได้

การปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตของผู้ใช้แรงงานจึงควรเน้นไปที่ ทำให้ผู้ใช้แรงงานสนใจที่จะพัฒนาความรู้ พัฒนาทักษะตัวเอง เพื่อสร้างโอกาสให้เกิดน่องมากขึ้น ซึ่งซ่องทางนี้หน่วยงานรัฐ เช่น ธนาคารออมสิน ธนาคารกรุงไทย น่าจะพิจารณาให้เงินกู้เพื่อการพัฒนาความรู้และทักษะแก่ คนงาน เช่น การศึกษาต่อหรือการหาความรู้เฉพาะด้าน อาทิ ด้านภาษา คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

ในลักษณะนี้ คุณงานบางกลุ่มอาจจะจัดตั้งกลุ่มคอมทรัพย์เพื่อการศึกษาและพัฒนาทักษะขึ้นมาได้ เช่นกัน โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ ออมเงิน และให้กู้เงินเพื่อการพัฒนาความรู้ ก็เป็นช่องทางหนึ่งที่จะกระตุ้นให้ผู้ใช้แรงงานภาคอุตสาหกรรมปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิตของตนเองได้บ้างโดยผ่านกลไกและกฎเกณฑ์ของกลุ่มสังคมของคอมทรัพย์

5.2.2 การแก้ปัญหาปัจจัยการผลิต

1. ที่ดิน

ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตทั้งภาคเกษตรและนอกรากภาคเกษตร ในประเทศไทยภาคเกษตร ทุกคนเข้าใจได้ว่าที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ แต่นอกภาคเกษตรที่ดินก็เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญมากพอๆ กัน เพราะที่ดินเป็นที่ตั้งของสถานประกอบการ แม้แต่ห้ามแปร แผงลอย ก็ต้องการที่ดินหรือพื้นที่เพื่อการทำนาหากินของตน คนขับรถรับจ้าง คนถีบสามล้อ ก็ยังต้องการพื้นที่หรือที่ดินสำหรับจอดรถ และสุดท้ายทุกคนต้องการที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย เป็นปัจจัยดำรงชีวิต ดังนั้น การพิจารณาปัจจัยที่ดินในฐานะปัจจัยการผลิตจะพิจารณาเฉพาะด้านเกษตรกรรมคงไม่ครอบคลุม

ก. ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

ในด้านที่ดินเพื่อการเกษตร ข้อมูลของกรมการพัฒนาชุมชน ปี 2546 พบว่า มีครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง 432,054 ครัวเรือน และมีครัวเรือนที่มีที่ดินของตนเองแต่ต้องเช่าเพิ่มเติมอีก 888,707 ครัวเรือน

มีข้อন่าสังเกตว่า เมื่อปี 2542 ตัวเลขจากสำนักงบประมาณระบุว่า เกษตรกรที่เช่าที่ดินทำกินมีทั้งหมด 546,942 ครัวเรือน มีที่ดินเองบางส่วนเช่าเพิ่มบางส่วน 969,355 ครัวเรือน และเมื่อปี 2544/45 ตัวเลขของสำนักงานปฏิรูปที่ดินระบุว่า เกษตรกรที่ไร้ที่ทำกินมีทั้งหมด 811,871 ครัวเรือน (ดู ประภาส สุภา และบัญชา, 2546: 21)

สรุปแล้วก็ไม่อาจสรุปให้แน่ชัดได้ว่า เกษตรกรไร้ที่ทำกินมีอยู่กี่ครัวเรือน นี่ก็เป็นปัญหาที่นำไปของตัวเลขสถิติในสังคมไทย ที่ต่างหน่วยงานก็ต่างตัวเลข อย่างไรก็ตาม สรุปได้แน่ชัดว่า เกษตรกรไร้ที่ทำกินมีอยู่จริงในทุกภาคของประเทศไทย

แนวทางแก้ปัญหาเริ่มต้นคือ การแต่งตั้งคณะกรรมการกำกับนโยบายการบริหารจัดการเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐเพื่อประชาชน โดยมีรองนายกรัฐมนตรี พลเอกชวัลิต ยงใจฤทธ เป็นประธาน และปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นกรรมการและเลขานุการ จากนั้นจะมีการกำหนดหลักเกณฑ์คุณสมบัติผู้มีสิทธิ์ดูแลที่ดินเพื่อป้องกันการครอบครองโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย แล้วก็มีมาตรการห้ามนำที่ดินที่ได้มาจากการซื้อขายไปต่อขาย แต่ยังไม่ชัดเจนว่าจะทำอย่างไร

ในทศนะของผู้วิจัย ขอเสนอความคิดในการแก้ปัญหาการรวมสิทธิ์ที่ดินเพื่อการเกษตรดังนี้

(1) สนับสนุนโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรต่อไป เพื่อแบ่งปันให้เกษตรกรไร้ที่ทำกินได้มีที่ทำกินของตัวเอง

(2) มีที่ดินจำนวนมากถึงร้อยละ 70 ของประเทศ ที่ใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ หรือใช้ประโยชน์

เพียงประมาณไม่ถึงครึ่งหนึ่งของที่ควรจะใช้ (มูลนิธิสถาบันทีดิน, 2545: 20) จึงควรให้มีกฎหมายกำหนดว่า ที่ดินแปลงใดที่ไว้ให้รกร้างกว่าเปล่า รัฐบาลสามารถบังคับให้เจ้าของที่ดินแปลงนั้นต้องยินยอมให้เกษตรกรไว้ที่ทำการเข้าทำกินในที่ดินแปลงนั้นโดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า 5 ปีติดตอกัน

(3) กำหนดให้มีระบบกรรมสิทธิ์ชุมชน คือ ให้ชุมชนเป็นผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ร่วมกัน หรือมีสิทธิ์ทำการร่วมกัน เพื่อให้มีการแบ่งปันโอกาสในการทำการ

(4) ใช้ระบบภาษีก้าวหน้าสำหรับผู้ถือครองที่ดินจำนวนมากและสำหรับที่ดินราคาแพง กล่าวคือ ถ้าถือครองที่ดินเกินจำนวนที่กำหนด อัตราภาษีจะยิ่งสูงขึ้น และที่ดินที่ยิ่งมีราคาแพงอัตราภาษีก็ยิ่งสูง ทั้งนี้เพื่อกดดันให้มีการโอนและกระจายกรรมสิทธิ์ไปยังผู้อื่น

(5) เปิดโอกาสให้เกษตรกรเข้าถึงฐานทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ป่า ทะเล ในลักษณะใช้ประโยชน์ร่วมๆ การอนุรักษ์ เป็นลักษณะป่าชุมชนหรือชายฝั่งชุมชน

(6) ผู้วิจัยเห็นว่าข้อเสนอแนะของมูลนิธิสถาบันทีดินที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง การถือครอง และใช้ประโยชน์ที่ดิน เป็นข้อค้นพบและข้อเสนอแนะที่รัฐควรนำไปใช้เป็นนโยบาย โดยเฉพาะเรื่อง ภาษีก้าวหน้า เรื่องกรรมสิทธิ์ชุมชน และการจัดการที่ดิน (ดู มูลนิธิสถาบันทีดิน, 2545: 24-36)

ช. ที่ดินเพื่อคนจนในเขตเมือง

ในด้านที่ดินนอกจากเกษตรที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจนคือ ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย และที่ดินเพื่อการประกอบอาชีพของคนจนเมือง

เรื่องที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย รัฐบาล โดยการเคหะแห่งชาติ ได้จัดทำโครงการบ้านเอื้ออาทร เพื่อให้ผู้มีรายได้น้อยได้อยู่อาศัย แต่เมื่อโครงการเริ่มขึ้นก็พบว่า ประการแรก คนยากจนจริงๆ ที่มีรายได้เดือนละ 2,000-3,000 บาท ก็ไม่สามารถจะไปผ่อนได้ ประการต่อมา ทำเลที่ตั้งห่างไกลจากโอกาสในการทำมาหากิน

โดยปกติผู้ที่มีปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยก็คือ คนจนเมือง ที่ต้องอาศัยความเป็น “เมือง” ทำมาหากิน เช่น ขายของ รับจ้าง เป็นต้น การที่ต้องอาศัยในทำเลที่มีความเป็นเมืองน้อย ย่อมหมายถึงโอกาสในการทำมาหากินที่น้อยลงไปด้วย

ดังนั้น สำหรับคนจนเมืองที่มีรายได้น้อยจริงๆ ความจำเป็นอาจไม่ใช่การได้เป็นเจ้าของ แต่เป็นเรื่องของการได้มีอยู่อาศัยที่แน่นอน ไม่ต้องร่อนเร่ บ้านเข้าห้องพักราคาถูกประมาณเดือนละ 500-1,000 บาท คือสิ่งที่เหมาะสม จากที่ผู้วิจัยได้สำรวจที่อยู่อาศัยของพนักงานทำความสะอาด ที่มีรายได้ประมาณเดือนละ 4,000-5,000 บาท พบร่วมๆ พากราคาไม่เกิน 1,000 บาท ต่อเดือน เป็นที่อาศัย ขนาดพื้นที่โดยทั่วไปประมาณ 10-12 ตารางเมตรเท่านั้น

ลำดับต่อมาสำหรับคนจนเมืองคือ พื้นที่สำหรับประกอบอาชีพ เช่น การได้เข้าถึงกองขยะ การได้มีพื้นที่สำหรับขายของเด็กน้อยๆ ที่กรุงเทพฯหรือเทศบาลเมืองใหญ่จึงควรจัดระบบเอื้ออาทรเพื่อการยังชีพแก่คนจนเมืองเหล่านี้

การดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหานี้ให้สอดคล้องกับขั้นตอนตามที่รัฐบาลนี้กำลังทำอยู่แล้ว คือ

(1) ขั้นทะเบียนคนจนเมืองที่ต้องการที่อยู่อาศัยและพื้นที่ประกอบอาชีพ

(2) จัดลำดับโครงการบ้านเอื้ออาทรเป็นสองลักษณะคือ ประเภทให้เช่าซื้อสำหรับคนจนที่พอกจะมีกำลังซื้อ และประเภทให้เช่าไม่เกินเดือนละ 1,000 บาท สำหรับคนจนอีกกลุ่มหนึ่ง

(3) แหล่งที่อาศัยของคนจนไม่ควรห่างไกลจากเมืองมากนัก เพราะคนจนเมืองต้องอาศัย “เมือง” เพื่อดำรงชีพ

(4) รัฐบาลต้องเลือกนโยบายที่ชัดเจนระหว่าง การแก้ปัญหาความยากจน กับ ปัญหาความสะอาดเรียบร้อยของเมือง เพราะการแก้ปัญหาความยากจนโดยให้คนจนพยายามพึ่งตนเองมากที่สุดนั้น วิธีหนึ่งก็คือการให้พากเขามีโอกาสประกอบอาชีพอิสระประเภทขาย หนังสือพิมพ์ ขายพวงมาลัย เก็บของเก่าขาย รับจ้างเร่ร่อน ซึ่งมักจะต้องอาศัย “พื้นที่สาธารณะ” ในการทำมาหากิน

2. เงินทุน

นับได้ว่า รัฐบาลนี้มีความพยายามที่จะทำให้คนจนเข้าถึงแหล่งเงินทุน โดยทำไปแล้วหลายโครงการ ทั้งโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ โครงการกองทุนหมุนบ้าน โครงการธนาคารประชาชน และโครงการสินเชื่อของ ธกส.

ดังนั้น ในความเห็นของผู้วิจัย เห็นว่า รัฐบาลทักษิณได้ทำให้คนจนได้มีโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุนมากกว่ายุคก่อนๆ แต่สิ่งที่ควรทำเป็นการต่อยอดการเข้าถึงแหล่งเงินทุนก็คือ ยุทธศาสตร์การทำให้ประชาชนสามารถใช้เงินทุนนี้ไปพัฒนาการผลิต พัฒนาอาชีพ เป็นเงินลงทุนเพื่อเพิ่มรายได้

แม้ว่าโครงการนี้จะมีได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องกองทุนหมุนบ้าน แต่การเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ที่พادพิงไปถึงกองทุนหมุนบ้าน และผู้ที่กู้เงินจากกองทุนหมุนบ้านก็พบ จะตั้งข้อสังเกตได้ว่า มีประชาชนจำนวนหนึ่งที่กู้เงินกองทุนไปแล้วมิได้นำเงินไปใช้ให้เกิดดอกเบี้ย ผลตอบแทนต่ำ ประสบความเสี่ยงสูง ขณะเดียวกันก็มีประชาชนอีกจำนวนหนึ่งที่สามารถนำเงินไปใช้ให้เกิดดอกเบี้ย แต่เนื่องจากโครงการนี้ไม่ได้มีการสำรวจเชิงปริมาณในด้านนี้ จึงไม่อาจแยกสัดส่วนที่แน่นอนได้ แต่ในปัจจุบันมีตัวเลขที่แนบชัดว่าครัวเรือนเกษตรกรรมมีหนี้สินท่วมรายได้ทั้งสิ้น (ดูหัวข้อ 3.2.1)

อย่างไรก็ตาม มีการสำรวจของสำนักงานสถิติเมื่อวันที่ 18-30 มิถุนายน 2546 สรุปว่า ร้อยละ 63.1 ของผู้ถูกนำเงินไปลงทุนในอาชีพเดิม ขณะที่ร้อยละ 18.8 นำไปลงทุนในอาชีพเสริม ที่เหลือนำไปลงทุนในอาชีพใหม่ร้อยละ 6.1 ใช้หนี้แหล่งเงินกู้อื่นร้อยละ 5.7 บรรเทาเหตุฉุกเฉินในครอบครัวร้อยละ 4.8 และลงทุนร่วมกับผู้อื่นและใช้เรื่องอื่นๆ รวมกันร้อยละ 1.5

แต่สถิตินี้คำนวณจากตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเพียง 5,900 คนเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่กล่าวว่าลงทุนในอาชีพเดิมก็ไม่ได้บอกว่าทำให้ผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้นหรือไม่ และที่น่าสังเกตคือ ไม่มีรายการการใช้จ่ายทั่วไปในครัวเรือน เช่นซื้อปัจจัยยังชีพและเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ อาจเป็นได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลตอบรวมมากันไปว่า ลงทุนในอาชีพเดิม ซึ่งหมายถึง กิน ใช้ และทำการผลิต ในประเด็นนี้เองที่ผู้วิจัยเห็นว่าจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ต่อยอดกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้อ 1 ของกองทุนหมู่บ้านที่ว่า

“เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง สำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ การลดรายจ่าย การบรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วน และสำหรับการนำไปสร้างกองทุนสวัสดิการที่ได้แก่ ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชน”

ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะประธานกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิด้านเศรษฐกิจชุมชน ภายใต้กำกับของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พร้อมด้วยกรรมการทุกท่าน จึงได้เสนอให้กระทรวงมหาดไทยจัดทำยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน เพื่อต่อยอดกองทุนหมู่บ้านและสร้างความยั่งยืนของเศรษฐกิจฐานราก

ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ย่อย 5 ยุทธศาสตร์คือ ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์การประสานความคิด ข้อมูล และแผนงาน เพื่อดำเนินการสร้างความเข้าใจร่วมกันในระบบเศรษฐกิจชุมชน และสร้างความร่วมมือในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน วัตถุประสงค์หลักของยุทธศาสตร์นี้คือ “การหลอมความคิด” เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ของชุมชน ดำเนินการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการสำรวจวิจัยข้อมูลชุมชน การวางแผน และการจัดระบบเศรษฐกิจชุมชนและตนเอง วัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์นี้คือ การกระตุ้นให้ครัวเรือนและชุมชนรู้จักบันทึก สำรวจ กิจกรรมการผลิต การบริโภค รายได้ รายจ่าย ของตนเองและครอบครัว เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน ในอันที่จะหาซื้อthingลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน ดำเนินการส่งเสริมให้เกิดความเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชนกับการจัดการการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนในตลาด ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

วัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์นี้คือ การให้ชุมชนเข้าใจในการจัดระบบเศรษฐกิจของชุมชน ที่เริ่มจากการจัดการ จัดสรร แบ่งปัน ทรัพยากรและปัจจัยการผลิต เพื่อใช้ในการผลิต ทั้งผลิตเพื่อกินเพื่อใช้และเพื่อขายในตลาด ลดรายจ่ายโดยการผลิตเอง บริโภคเอง และเพิ่มรายได้โดยการขาย หรือแลกเปลี่ยน ให้พัฒนาระบบ “สอดสานต่อเนื่อง” การผลิต การแลกเปลี่ยน โดยการเชื่อมโยงต่อเนื่องของกิจกรรมตามความต้องการและความจำเป็น เช่น 佳กนาข้าวสูโรงสี จากโรงสีเข้าปลายข้าว รำข้าว ไปสู่การผลิตอาหารสัตว์ ไปสู่การเลี้ยงหมู แปรรูปเนื้อหมู ต่อเนื่องกันไปเป็นระบบสอดสานต่อเนื่อง (supporting and linkages) หรือที่ทางการธุรกิจเรียกว่า cluster การจัดระบบเศรษฐกิจชุมชนครัววงจรเช่นนี้จะทำให้มีโอกาสลดรายจ่ายเพิ่มรายได้และเพิ่งตนเองได้ของชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนานโยบายและการกระจายความรู้สู่สังคม ดำเนินการปรับระเบียบกฎหมายให้สอดคล้องต่อการดำเนินงาน และรณรงค์ประชาสัมพันธ์สนับสนุนให้มีการจัดทำแผนแม่บทชุมชน แผนเศรษฐกิจชุมชน และแผนวิสาหกิจชุมชน (หรือองค์กรเศรษฐกิจของชุมชน)

วัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์นี้คือ ต้องการให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นนโยบายของรัฐ เคียงคู่ขานรับนโยบายเศรษฐกิจธุรกิจ โดยเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจฐานราก เศรษฐกิจธุรกิจ เป็นโครงสร้างเศรษฐกิจส่วนบุบ โดยเศรษฐกิจส่วนบุบเป็นเศรษฐกิจทุนนิยมเต็มตัวที่เน้นกำไรเป็นด้านหลัก ส่วนเศรษฐกิจชุมชนมีด้านหลักเป็นเศรษฐกิจพอเพียง เน้นให้เพียงตนเองได้ในระดับครัวเรือนและชุมชน หรือเป็นเศรษฐกิจที่เน้น “การประยุต์รายจ่ายของชุมชน” แต่ในระดับที่ก้าวหน้าขึ้น สามารถที่จะเพิ่มรายได้และขยายโอกาสเข้าสู่ตลาดแลกเปลี่ยนตามจังหวะที่ก้าวของการพัฒนาและศักยภาพของชุมชน

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจชุมชนไม่ใช่เศรษฐกิจที่เน้นกำไร แต่เป็นเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการเพิ่งตนเอง โดยพยายามผลิตเองใช้เองให้มากที่สุด แต่เมื่อมีโอกาสแสวงหากำไรก็จะพัฒนาเข้าสู่ตลาด เชิงธุรกิจ เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นหลักประกันที่จะไม่ทำให้ครัวเรือนมีภาวะ “รายจ่ายเกินตัว” ป้องกันภาวะหนี้สินล้นพันตัว และเพิ่มโอกาสในอนาคตที่จะมีรายได้เพิ่ม มีศักยภาพในการนำหนี้ได้ขึ้น

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ยุทธศาสตร์สร้างเศรษฐกิจชุมชนตัวอย่าง (model) ดำเนินการสร้างเศรษฐกิจชุมชนตัวอย่างระดับตำบล ระหว่างตำบลกับจังหวัด ในจังหวัดนำร่อง

วัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์นี้คือ การสร้างโครงการตัวอย่าง โดยการคิดค้นพัฒนาของ

ชุมชน ภายใต้การกระตุ้นและสังเกตการณ์เพื่อเก็บข้อมูลของคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ จากนั้นนำข้อมูลนั้นมาศึกษาเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนา โดยการนำไปจัดทำเรทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน เมื่อได้โครงการหรือรูปแบบที่เหมาะสมก็จะนำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ เพื่อให้ชุมชนอื่นๆสามารถศึกษาและปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละชุมชน

โครงการนี้ร่วม 8 จังหวัดแรก คือ ตราด ชัยนาท ลำปาง น่าน ศกลนคร ยะลา นครศรีธรรมราช และยะลา ซึ่งผู้ว่า CEO ของทั้งแปดจังหวัดได้รับนโยบายไปดำเนินงานร่วมกับกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว

อย่างไรก็ตาม โครงการนี้ยังคงเป็นระดับโครงการทดลองของกระทรวงมหาดไทย ที่มีส่วนราชการหลักคือ ผู้ว่าราชการจังหวัด กรมการพัฒนาชุมชน และกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ร่วมกันรับผิดชอบ ตามข้อเสนอของคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิด้านเศรษฐกิจชุมชน

นอกจากเงินจากกองทุนหมู่บ้าน จาก รภส. และโครงการธนาคารประชาชนแล้ว โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน โดยการใช้ที่ดิน สปก. 4-01 เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้จากธนาคารของรัฐ ก็เป็นอีกโครงการหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรยากจนเข้าถึงแหล่งเงินทุนมากขึ้น เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2546 โครงการนี้ได้มีการดำเนินงานแล้ว โดยมีเจ้าของที่ดิน สปก. 4-01 นำเอกสารที่ดินไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ รภส. จำนวน 240 ราย ในวงเงินกู้ตั้งแต่ 50,000-100,000 บาท (มติชน, 5 พฤษภาคม 2546: 12)

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตด้านเงินทุน ในรัฐบาลนี้ได้พยายามจัดสรร แบ่งปันไปให้คนจนมากกว่าคน富有 แต่เพื่อให้มีหลักประกันว่า “เงินทุน” นี้ถูกนำไปลงทุนทางเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดผลออก夷จึงควรต่อยอดด้วยโครงการเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่างๆ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดภาวะหนี้สินพื้นดินและเพิ่มศักยภาพในการหารายได้ ลดรายจ่าย ของประชาชนผู้ยากจน

เศรษฐกิจชุมชนที่สามารถพัฒนาสู่ระดับการจัดองค์กรรวมกลุ่มประกอบการเป็นวิสาหกิจชุมชนก็สามารถเกิดขึ้นได้ในชุมชนเมือง เช่น กลุ่มรับเหมาช่วงการผลิต ส่วนในรายบุคคลที่ใช้บริการโครงการธนาคารประชาชนโดยทั่วไปก็มักเป็นผู้ค้าขายเล็กๆน้อยๆที่มีโอกาสได้กู้เงินดอกเบี้ยถูก ทำให้มีโอกาสลดรายจ่ายได้มาก

3. เทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา

ในภาคเกษตร ผู้วิจัยเสนอให้ใช้เทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา ที่มีผลต่อการลดต้นทุนโดยตรง เช่น การใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตเอง การใช้วัสดุไนโตรเจนในที่ดินแปลงเล็ก (ประมาณ 5 ไร่) การใช้แรงงานเข้มข้นในไร่นา โดยการดูแลไร่นาทุกวัน ทำลายวัชพืชด้วยแรงคน ขัดศตูพีชด้วย

แรงงาน ซึ่งพบว่าไร่นาที่ให้แรงงาน แม้จะซ้ำกัน ผลผลิตอาจจะต่ำกว่า แต่ต้นทุนต่ำกว่ากันมาก ผลได้สูงที่สุดลับดีกว่า แต่การจะทำเช่นนี้ได้ก็ต้องมีเงินทุนที่ต้องปรับเปลี่ยนทัศนะในการผลิตและการใช้แรงงาน คือไม่ปล่อยให้แรงงานว่าง เพราะในการทำไร่นาตามฤดูกาล ในเวลา 365 วัน ก็ต้องใช้เวลาทำงานในไร่นาจริงๆไม่ถึง 1 ใน 3 นองนั้นก็เป็นช่วงของกว่างงานตามฤดูกาล

เพื่อที่ทำให้มีการพัฒนาเทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา นำไปสู่การเพิ่งตนเองได้ทางด้านนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

(1) การจัดให้มีศูนย์ข้อมูลความรู้และภูมิปัญญาฯระดับจังหวัด โดยให้ศูนย์ฯรวมความรู้และภูมิปัญญาทั้งถิ่น จากประสบการณ์ จากการบอกเล่า จากวิถีชีวิตที่ทำอยู่และเกิดขึ้นจริง จัดเป็นหมวดหมู่เพื่อสะดวกในการค้นคว้าและนำไปใช้ เจ้าภาพเรื่องนี้ควรเป็นกระทรวงมหาดไทยโดยผู้ว่า CEO

(2) จัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดเทคนิคและภูมิปัญญาฯระหว่างชุมชน เพราะเทคนิคและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเทคนิคและภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดได้ง่าย กระจายได้ง่าย ราคาถูก ต่างกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ราคาแพง และเทคโนโลยีบางอย่างที่ทางราชการนำเสนอก็ปฏิบัติยาก กระจายยาก แต่ก็มีความพยายามจะทำ เพราะมีแรงจูงใจในเชิงธุรกิจให้ทำ งานด้านนี้ควรมีความร่วมมือกันระหว่างราชการ นักวิชาการ NGOs และชุมชน

(3) จัดให้มีการวิจัยและพัฒนาต่อยอดความรู้และภูมิปัญญาเดิม เพื่อนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพของเทคโนโลยีที่ได้จากภูมิปัญญาเดิมของชาวบ้าน เรื่องนี้ผู้รับผิดชอบก็ควรเป็นสถาบันวิจัยต่างๆที่มีอยู่หลายสถาบันในปัจจุบัน

(4) เทคโนโลยีใหม่ๆจากต่างประเทศควรฝ่าหน้าการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และประยุกต์ ให้เป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสม ใช้ง่าย กระจายง่าย และราคาถูก

ที่กล่าวมานี้เป็นข้อเสนอแนะที่เหมาะสมกับการพัฒนาเทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา ในสังคมชนบท แต่สำหรับสังคมเมือง มีปัญหาเฉพาะลงไปว่า คนส่วนใหญ่มีฐานะเป็นลูกจ้าง ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน เทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา จะต้องเป็นไปในทิศทางที่เป็นที่ต้องการของตลาด หรือที่แท้ก็คือความต้องการของนายจ้าง ดังนั้น ประเด็นหลักจึงเป็นเรื่องมาตรฐานการศึกษา ระดับการศึกษา และทักษะเฉพาะอาชีพ ในเรื่องนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

(1) การจัดตั้งกองทุนเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะแรงงาน โดยให้แรงงานสามารถนำไปใช้ศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนทักษะเฉพาะด้านของตนเอง เป็นเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำระดับเดียวกับกองทุนหมู่บ้าน เงินกองทุนเริ่มต้นอาจจะมาจากรัฐบาลหรือมาจากการธนาคารประชาชนของรัฐ

(2) จงใจให้ธุรกิจบริษัทเงินเข้ากองทุนด้วยมาตรการทางภาษี คือ เงินที่บริษัทเข้ากองทุนเป็นจำนวนเงินที่สามารถนำไปหักออกจากเงินได้เพิ่งประเมินภาษี

(3) ให้นายจ้างส่งเสริมการพัฒนาฝีมือและการพัฒนาความรู้ของแรงงาน โดยอนุญาตให้ลูกจ้างลงงานเพื่อการศึกษาและพัฒนาได้ไม่ต่ำกว่าสัปดาห์ละ 5 ชั่วโมง แต่ไม่เกินกว่าวันละ 1 ชั่วโมง และให้นายจ้างคำนวนค่าเสียโอกาสทางการผลิตอันเกิดจากการลาของลูกจ้างนั้น โดยคำนวนเป็นตัวเงิน เพื่อนำไปหักออกจากรายได้เพิ่งประเมินภาษี

สมมติว่าการดังกล่าวจะกระตุ้นให้มีการพัฒนาทักษะและความรู้ของผู้ใช้แรงงานให้สูงขึ้น ทั้งนี้หน่วยงานของรัฐที่ทำงานด้านพัฒนาฝีมือแรงงานก็จะต้องเพิ่มบทบาทและเพิ่มประสิทธิภาพในด้านนี้ให้มากขึ้น

5.2.3 การแก้ปัญหาความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคอันเกิดจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคทำให้เกิดการได้เปรียบเสียเปรียบในสังคม มีผลให้ผู้เสียเปรียบขาดสิทธิ ขาดโอกาส ขาดอำนาจต่อรอง และผู้เสียเปรียบบางกลุ่มถูกเบี่ยดขับจนกลายเป็นผู้ด้อยศักดิ์ครึ่ง

1. การลดช่องว่างด้วยสิทธิทางสังคม

ช่องว่างของความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคหล่ายาส่วนอาจลดลงได้ด้วยการมี กฎหมายสังคม (social law) ที่เข้มแข็ง ในประเทศที่ต้องการลดช่องว่างของความสัมพันธ์ไม่เสมอภาค โดยเฉพาะในช่วงที่พรครแรงงาน พรครสังคมประชาธิปไตย (มีฐานจากคนชั้นกลางและคนชั้นล่าง) ปกครองประเทศ กฎหมายสังคมจะถูกนำมาใช้เพื่อปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ให้คนชั้นล่างมีฐานะและศักดิ์ศรีทางสังคมสูงขึ้น ลดความเสียเปรียบทางเศรษฐกิจและการเมืองลง คนชั้นล่างมีส่วนร่วมในกระบวนการ治理กับอำนาจทางการเมืองและการปกครองมากขึ้น

สมัยที่พรครสังคมประชาธิปไตย (Social Democrat) ของเยอรมนีมีอำนาจเด็ดขาดในสภามีปี ค.ศ.1975 พรคนี้ได้ออกกฎหมายสังคม ซึ่งมีหลักการว่า ให้สังคมตระหนักรถึง ความยุติธรรมทางสังคม (social justice) ความมั่นคงทางสังคม (social security) และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ในสังคม (social dignity) และการที่จะทำให้สังคมบรรลุถึง 3 ด้านนี้ได้ ทุกคนในสังคมจะต้องมีสิทธิพื้นฐานทางสังคม (social basic right) หมายถึง สิทธิที่ทุกคนในสังคมจะต้องมีและเข้าถึงได้ (ดู Neuhaus, 1979: 13-14)

เหตุที่กล่าวว่า การมีสิทธิพื้นฐานทางสังคมจะทำให้ทุกคนได้รับความยุติธรรมในสังคม มีความมั่นคงทางสังคม และมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ก็ เพราะว่า สิทธิพื้นฐานทางสังคมเหล่านี้มีด้วยกันถึง 15 ประการ คือ

- สิทธิที่จะได้รับการส่งเสริมการศึกษา
- สิทธิที่จะได้รับการแนะนำในอันที่จะเลือกรากศึกษาและอาชีพ
- สิทธิที่จะได้รับการส่งเสริมและพัฒนาทักษะด้านอาชีพให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น
- สิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือให้มีงานทำและอยู่ในตำแหน่งงานนั้นได้
- สิทธิที่จะได้รับความมั่นคงทางเศรษฐกิจในกรณีที่ต้องตกงานและถูกปลดออกจากงาน
- สิทธิที่จะได้เข้าถึงโครงการประกันสังคม
- สิทธิที่จะได้รับการประกันสุขภาพ ป้องกัน รักษา ดูแล และฟื้นฟู สุขภาพและสมรรถภาพของ

การทำงาน

- สิทธิที่จะได้รับการประกันสังคม เพื่อประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ประกันการเจ็บป่วย คลอดบุตร ทุพพลภาพ และชราภาพ

- สิทธิของบุตรและภรรยาที่จะได้รับการประกันสังคมเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
- สิทธิที่จะได้รับการชดเชยในกรณีที่หน่วยงานของรัฐได้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อร่างกาย

จิตใจ และทรัพย์สิน

- สิทธิที่จะได้รับที่อยู่อาศัยอย่างพอเพียงในราคากลาง หรือได้รับการช่วยเหลือด้านที่อยู่อาศัย

- สิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตร
- สิทธิที่จะได้รับการสนับสนุนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชน

- สิทธิที่จะได้รับการสนับสนุนหรือได้รับการช่วยเหลือด้านปัจจัยชีพ ในกรณีที่ต้องประสบภาวะวิกฤติต่างๆ

- สิทธิของคนพิการที่จะต้องได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือให้พากເຂາສາມາດดำรงชีพอยู่ได้ ทำงานได้ และร่วมสังคมกับผู้อื่นฯได้ เยี่ยงคนทั่วไป

สิทธิพื้นฐาน 15 ประการนี้ ย่อมทำให้แต่ละคนมีสุนทรียะทางเศรษฐกิจ สังคม และความมีศักดิ์ศรี ไม่ต่างกันมากนัก หรือกล่าวโดยรวม สิทธิ 15 ประการ สามารถลดซึ่งความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคอันเกิดจากโครงสร้างของระบบฐานนิยมลงได้หลายส่วน

แต่ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แนวคิด การกำหนด สิทธิพื้นฐานทางสังคมไว้ใน “กฎหมายสังคม” เกิดขึ้นได้ในยุคสมัยที่พิริคการเมืองแనวมลชนที่มีคนชั้นล่างและคนชั้นกลางร่วมกันกุมอำนาจ

หรืออย่างน้อยคนกลุ่มนี้สามารถที่จะสร้างผลสัมฤทธิ์ของทางเศรษฐกิจการเมืองได้มาก ทั้งโดยผ่านกลไกการเมือง การปกครอง และผ่านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

แต่ในสังคมที่คนชั้นบนกุมอำนาจจัดตั้งและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอ่อนแอ ก็ยังไม่เคยปรากฏว่าสังคมใดที่สามารถออกกฎหมายสังคมให้มีสิทธิทางสังคมได้ครอบคลุมกว้างขวางเช่นนี้

ดังนั้น ข้อเสนอเบื้องต้นของผู้วิจัยในเรื่องนี้ก็คือ ถ้าผู้มีอำนาจจัดตั้งต้องการลดช่องว่างของความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในสังคมไทย ก็ควรต้องมีกฎหมายสังคมที่กำหนดสิทธิพื้นฐานทางสังคมให้ใกล้เคียงสิทธิ 15 ประการ ดังกล่าวแล้ว

นอกจากการกำหนดสิทธิพื้นฐานแล้ว การปรับความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคจะต้องปรับเปลี่ยนกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม เพื่อเปิดโอกาสให้คนจนมีสิทธิและโอกาสตามกฎหมายและสามารถใช้กระบวนการยุติธรรมเพื่อปกป้องสิทธิของตนเองได้มากขึ้น

ดังนั้น การปรับรั้อกฎหมาย แก้ไขกฎหมาย ปรับรั้อกระบวนการยุติธรรม แก้ไขกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้คนจนได้รับความยุติธรรมในสังคม ก็เป็นปัญหาเร่งด่วน ในบางประเทศที่ผู้ปฏิบัติงานในกระบวนการ “ถือหลักกฎหมายต้องเป็นกฎหมาย” ในปัญหาเฉพาะกรณี ก็ถือเป็นเรื่องที่ดี แต่เมื่อคิดในเชิงบูรณาการ บางเรื่องการคิดเห็นนั้นอาจส่งผลกระทบไปยังสังคมส่วนรวมในเชิงสร้างปัญหาใหม่มีน้ำหนัก และผู้รับภาระปัญหานี้คือคนยากจน เนื่อง กรณีการสร้างเขื่อน การประปาเขตอุทยานการทำผิดกฎหมายไม่รุนแรงของคนจน การที่กระบวนการยุติธรรมบางส่วนสร้างภาระให้แก่คนจน และถือโอกาสใช้ความไม่รู้ของคนจนหาประโยชน์และทำให้คนจนเสียเปรียบในการต่อสู้เพื่อความยุติธรรม ก็ดังที่แพทย์หญิง คุณหญิง พรพิพย์ โรมนสุนันท์ กล่าวไว้ว่า “... ทุกวันนี้คนที่ยากไร้และไม่รู้เข้าถึงความยุติธรรมได้ยากเดิมที่...” (พรพิพย์, เมชันสุดสัปดาห์, 10-16 พ.ย. 2546: 13)

เหล่านี้มีตัวอย่างที่เกิดขึ้นมาบานาน ทั้งที่เป็นข่าวและไม่เป็นข่าว ดังนั้น การที่รัฐบาลนี้ได้ลงมือศึกษาเพื่อรื้อปรับกระบวนการยุติธรรมและแก้ไขกฎหมายต่างๆเพื่อให้คนจนได้รับความยุติธรรมมากขึ้น นับว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้องอย่างยิ่ง

กล่าวโดยสรุป การให้มีสิทธิพื้นฐานทางสังคม และการปรับรั้อกระบวนการยุติธรรมเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่คนจนมากขึ้น จะสามารถลดช่องว่างของความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในสังคมได้มาก ขณะเดียวกัน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมก็จะต้องขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สิทธิพื้นฐานนี้เกิดขึ้นและปฏิบัติให้เป็นจริงในสังคมไทย

2. การลดความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคระหว่างประเทศ

ด้านหลักของความไม่เสมอภาคเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและ

ประเทศที่กำลังพัฒนา กล่าวให้เห็นอย่างคือ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมหาอำนาจกับประเทศอื่นๆ

ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคด้านเศรษฐกิจและการค้าที่ทำให้ประเทศต้องพัฒนาเสียเปรียบ มีผลไปถึงภาวะความยากจนด้านเศรษฐกิจของประชาชนตามกลไกของตลาด เพราะถ้าสินค้าที่ส่งออกราคาต่ำหรือส่งออกได้ยากขึ้น ภาระต่างๆจะถูกผลักไปยังเกษตรกรผู้ยากจน ถูกผลักไปยังผู้ใช้แรงงานด้วยการลดค่าแรงหรือปลดคนงานออก ดังนั้นข้อเสนอของผู้วิจัยที่เกี่ยวกับด้านนี้คือ

(1) ประเทศไทย รัฐบาลไทย และผู้ส่งออกไทย ต้องพยายามลดการพึ่งพาตลาดโลก หนึ่งมากเกินไป อาทิกรณีกุ้งกุลาดำ ที่ส่วนใหญ่ต้องพึ่งตลาดสหราชอาณาจักร ก็ควรหันไปขยายตลาดอื่นๆ เช่น ตลาดในอาฟริกา เพิ่มขึ้น ซึ่งทราบว่าขณะนี้ก็ได้มีความพยายามทำเช่นนี้แล้ว

(2) การรวมกลุ่มของประเทศต้องพัฒนาเพื่อสร้างพลังเจรจาต่อรองกับประเทศมหาอำนาจ การเกิดกลุ่มส่งออกสินค้าเกษตรเพื่อเจรจาต่อรองให้ประเทศอุดหนุนรวมเปิดตลาดสินค้าเกษตรไว เป็นทิศทางที่ถูกต้องแล้ว

(3) การเจรจาทวิภาคีและการค้าต่างตอบแทน การเจรจาทวิภาคีเป็นการเจรจาแลกเปลี่ยนประโยชน์ของสองฝ่ายที่สามารถทำให้เกิดการสมประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายได้ง่าย ทำให้โอกาสการขยายการค้ากับประเทศคู่เจรจาเป็นไปได้ ขณะเดียวกัน สำหรับประเทศต้องพัฒนาด้วยกันที่อาจจะขาดแคลนเงินตราต่างประเทศในการซื้อขายก็สามารถที่จะใช้วิธีการค้าต่างตอบแทนหรือแลกสินค้ากัน โดยที่แต่ละฝ่ายไม่ต้องใช้เงินมากนัก เพราะสามารถชำระค่าสินค้าให้แก่กันได้ด้วยสินค้าของอีกฝ่ายหนึ่ง การค้าเช่นนี้จะทำให้แต่ละฝ่ายไม่ได้เปรียบเสียเปรียบกัน หรือถ้าจะมีก็เป็นระดับต่ำ ซึ่งขณะนี้ก็เห็นว่ารัฐบาลนี้ได้พยายามทำอยู่

(4) การใช้ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจแบบ 2 ขา ให้ขานนี้ “หยดยืน” อยู่ในตลาดภายใน และอีกขานี้ “เหยียบย่าง” ไปสู่ตลาดต่างประเทศ ทำให้ทั้งสองส่วนเกื้อกูลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ถ้าเกิดความประปวนในตลาดโลกก็ยังพอมีตลาดภายในค่อยช่วยพยุง เป็น safety net ตัวตลาดโลกตีก็ใช้ตลาดโลกแสดงหารายได้ แต่ที่ผ่านมาเศรษฐกิจไทยพึ่งตลาดต่างประเทศหรือพึ่งภาคระหว่างประเทศมากเกินไป จนละเลยการทำให้ตลาดภายในประเทศเข้มแข็ง

(5) การทำให้ตลาดภายในเข้มแข็ง โดยการทำให้เศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็ง มีรายได้ มีกำลังซื้อ ดังนั้น โครงการกองทุนหมุนบ้าน โครงการธนาคารประชาชน โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ดูเหมือนจะเป็นโครงการที่เกิดขึ้นเพื่อกระตุ้นรายได้และกำลังซื้อของตลาดภายใน

(6) การที่จะทำให้เศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็งยั่งยืน จะหยุดอยู่แต่โครงการที่กล่าวมาไม่ได้จะต้องพยายามทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีผลให้เกิดการประยัดและเพิ่มรายได้ของครัว

เรื่องและชุมชน การพึงตัณของได้ในระดับสูงของครัวเรือนและชุมชนจะเป็น safety net ให้เศรษฐกิจของชาติในยามที่จะต้องประสบภาวะวิกฤติ ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นมาแล้ว เมื่อเศรษฐกิจภาคธุรกิจประสบภาวะวิกฤติ เศรษฐกิจชนบทและเศรษฐกิจชุมชนสามารถช่วยลดภาวะวิกฤติลงได้บางส่วน ปัญหาวิกฤติทางสังคมจึงไม่รุนแรง

(7) เศรษฐกิจที่อาศัยตลาดโลกเป็นเศรษฐกิจการแข่งขัน ซึ่งเป็นเรื่องที่รู้บัลและภาคธุรกิจกำลังพัฒนาปรับปรุงศักยภาพของการแข่งขันอย่างเต็มที่อยู่แล้ว ส่วนเศรษฐกิจที่อาศัยตลาดภายในการทำให้ขาดเจนว่ามีสองระดับ คือ ระดับที่ทำให้ครัวเรือนชุมชนสามารถผลิตเอง บริโภคเองได้มากขึ้น ลดรายจ่ายเป็นตัวเงินได้มากขึ้น กับระดับที่ผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนในตลาด กล่าวโดยสรุป วิถีการผลิตของชุมชนเกษตรกรควรเน้น ยุทธศาสตร์หนึ่งครัวเรือนสองวิถีการผลิต คือ ครัวเรือนต้องการกินต้องการใช้สิ่งได้พยาภยามผลิตให้ได้ตามที่ต้องการ ถ้าผลิตได้เกินความต้องการก็นำออกสู่ตลาด ในด้านบริโภค ส่วนที่ผลิตเองไม่ได้จะซื้อมาจากตลาด

การที่ครัวเรือนเกษตรกรลดการพึ่งพาตลาดลงได้บ้าง จะทำให้ศักยภาพการพึงตัณของสูงขึ้น หลักเลี้ยงการเสียเบรียบเชิงโครงสร้างได้มากขึ้น ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมที่จะใช้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคเชิงโครงสร้าง ทั้งระดับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ และความสัมพันธ์ระหว่างภาคธุรกิจกับภาคชุมชนเกษตร

5.2.4 สวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส

ดังกล่าวแล้วว่า ระบบสวัสดิการเป็นระบบที่ช่วยบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าอันเกิดจากความยากจน เป็นเสมือนการห้ามเลือดและให้เลือด เพื่อให้ร่างกายมีพลังชีวิตที่จะต่อสู้ด้วยตนเองและแก้ไขปัญหาต่างๆตามอาการและสาเหตุต่อไป ระบบสวัสดิการสังคมในที่นี้จึงมีความหมายคล้ายคลึงกับสวัสดิการสังคมตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ.2546 ซึ่งในมาตรา 3 ระบุว่า

“สวัสดิการสังคม” หมายความว่า ระบบการจัดบริการสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคง เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและเพียงพอได้อย่างทั่วถึง เหมาะสม เป็นธรรม และให้เป็นไปตามมาตรฐานทั้งทางด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และบริการสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับ และการมีส่วนร่วมในการจัด สวัสดิการสังคมทุกระดับ”

ในงานวิจัยนี้จึงได้แบ่งสวัสดิการสังคมออกเป็น 3 ด้าน คือ

บริการสังคม (social service) ประกอบด้วย การบริการด้านการศึกษา สาธารณสุข ที่อยู่อาศัย บริการด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พื้นฐาน (เช่น ไฟฟ้า ประปา) บริการจัดทำงานทำ และการได้รับความยุติธรรมจากการกระบวนการยุติธรรม

การประกันสังคม (social insurance) ประกอบด้วย การประกันเจ็บป่วยและประสบอันตราย ประกันการทุพพลภาพ การประกันการคลอดบุตร การสงเคราะห์บุตร การประกันชราภาพ การประกันการ暮年ภาพ และประกันการว่างงาน

การสงเคราะห์สังคม หรือการช่วยเหลือทางสังคม (social assistance) ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือแก่คนที่อยู่ในภาวะช่วยเหลือตัวเองไม่ค่อยได้ หรือคนที่ตกอยู่ภายใต้ภาวะวิกฤติต่างๆ เช่น การช่วยเหลือเด็ก คนชรา คนพิการ คนเรื่อร้อน เป็นต้น หรือผู้ที่ตกอยู่ในภาวะวิกฤติ เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม ผู้ลี้ภัยสงคราม เป็นต้น

น่าสังเกตว่า การจัดสวัสดิการสังคมด้านการสงเคราะห์สังคมดูคล้ายคลึงกับผู้รับบริการสวัสดิการสังคม ตาม พ.ร.บ.ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ.2546 มาตรา 3 ที่ว่า

"ผู้รับบริการสวัสดิการสังคม หมายความว่า บุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งอยู่ในภาวะยากลำบาก หรือที่จำต้องได้รับความช่วยเหลือ เช่น เด็ก เยาวชน คนชรา ผู้ยากไร้ พิการหรือทุพพลภาพ ผู้ด้อยโอกาส ผู้ถูกละเมิดทางเพศ หรือกลุ่มบุคคลอื่นตามที่คณะกรรมการกำหนด"

ดังนั้น กลุ่มเป้าหมายของผู้รับบริการสวัสดิการสังคมตามกฎหมายนี้จะครอบคลุมผู้รับบริการสวัสดิการสังคมตามโครงการวิจัยฯ ทั้งนี้เพราะว่า พ.ร.บ.ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมอยู่ภายใต้การดำเนินงานของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ แต่ปัจจุบันสวัสดิการสังคมเชิงบูรณาการครอบคลุมการจัดสวัสดิการสังคมที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของหน่วยงานอื่นๆด้วย เช่น กระทรวงแรงงาน (การประกันสังคม) กระทรวงศึกษาธิการ (การบริการด้านการศึกษา) กระทรวงสาธารณสุข (ด้านสุขภาพอนามัย) กระทรวงยุติธรรมและสำนักงานตำรวจแห่งชาติ (กระทรวงยุติธรรม) รวมไปถึงรัฐวิสาหกิจต่างๆที่บริการสินค้าสาธารณะ ทั้งไฟฟ้า ประปา การสื่อสาร และการคมนาคม

1. สวัสดิการสังคมสำหรับเกษตรกร

จากปัญหาเชิงสวัสดิการในหัวข้อ 4.5.1 สวัสดิการสังคมที่ครอบคลุมเกษตรกรต้องการคือ

(1) ทุนการศึกษาสำหรับบุตรหลาน หน่วยงานรัฐและเอกชน ชุมชน ควรเร่งรัดระดมทุนเพื่อจัดทุนการศึกษาให้พอเพียงแก่เด็กๆ ที่อยู่ในวัยเล่าเรียนและประสบปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการศึกษา จดหมายเด็กยากจน 430,000 คน ที่เขียนจดหมายขอทุนการศึกษาจากวัยรุ่น basal ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่าเด็กยากจน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเกษตรกร ขาดแคลนทุนการศึกษามาก ถ้าไม่ได้รับทุนพ梧เข้า/เรืออาจต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน (ดู มติชนรายวัน, 4 พ.ย. 2546: 1 และ 5)

(2) คนชาวในชนบทเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ขณะที่ลูกวัยแรงงานมักจะแยกย้ายกันไปทำงานในเมือง ตามยุคสมัยของการพัฒนาอุตสาหกรรม และทดสอบที่ภาคเกษตร คนชาวจังหวัดโดยเดียวมากขึ้น สวัสดิการสังคมสำหรับคนชาวในชนบทคือ เงินสงเคราะห์ การช่วยเหลือด้านปัจจัยสี่ และการวิชาพาบาลที่สะดวกรวดเร็ว แต่สิ่งที่คนชาวป่วยนานมากคือ โอกาสที่จะมีอาชีพพอสมควร เพื่อจะได้มีรายได้ของตัวเองพอเลี้ยงชีพ ดังนั้น แม้ว่ากระทรวงพัฒนาสังคมฯ จะมีพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม และคนชาวเป็นกลุ่มคนเป้าหมายที่ควรได้รับบริการสวัสดิการสังคม แต่ก็ต้องประสานกับกระทรวงแรงงานและกระทรวงสาธารณสุขเพื่อช่วยเหลือคนชาวเหล่านี้

(3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับบริการสาธารณสุข โดยเฉพาะไฟฟ้าและประปา จะต้องร่วมมือกับกระทรวงมหาดไทยในอันที่จะทำให้คนชนบทมีไฟฟ้าและประปา โดยเฉพาะเรื่องน้ำ ยังจะต้องเกี่ยวข้องกับกรมชลประทาน กระทรวงเกษตร และกรมทรัพยากรธรรมชาติ กระทรวงพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ที่จะต้องจัดหน้ากินน้ำให้พร้อมระบบกักเก็บน้ำที่เหมาะสม ราคาถูก กระจายทั่วถึง เพื่อทำให้คนชนบทมีน้ำกินน้ำใช้พอเพียง เพราะจากโครงการวิจัยนี้พบว่า คนยากจนถึงร้อยละ 29.7 เสียต่อภาวะการขาดน้ำกินน้ำใช้

(4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสาธารณสุข โดยเฉพาะกระทรวงสุขาภิบาล ควรจะต้องปรับปรุงกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิทธิของคนจนในทรัพยากรธรรมชาติ ด้านดิน ป่า น้ำ และชายฝั่ง เพื่อให้กฎหมายนั้นเอื้ออำนวยต่อสิทธิของคนจนในอันที่จะดีนรนให้มีปัจจัยเลี้ยงชีพได้พอเพียง ไม่ต้องมีกรณีพิพาทกับหน่วยงานของรัฐและกับกลุ่มคนที่มีอำนาจเหนือกว่าและโอกาสได้กว่าในสังคม กระบวนการสาธารณสุขเพื่อแก้ไขปัญหาสิทธิของคนจนนับเป็นเรื่องเร่งด่วนของการพัฒนาระบบบริการสังคมเพื่อความยุติธรรมในสังคม

(5) ควรจะมีการขยายระบบประกันสังคมบางด้านให้ครอบคลุมเกษตรกร เช่น ประกันอุบัติเหตุ ประกันการตาย ประกันทุพพลภาพ และการสงเคราะห์บุตร ซึ่งการประกันเหล่านี้อาจจัดโครงสร้างผ่านกลุ่มสังคมออมทรัพย์ ซึ่งเป็นองค์กรกราวออมของชุมชนอยู่แล้ว และให้กลุ่มออมทรัพย์ทำงานร่วมกับบริษัทประกันชีวิตที่อยู่ในโครงการของรัฐ โดยรัฐอาจจะมีเงินสมทบบางส่วนผ่านกองทุนหมุนบ้าน

โครงการประกันสังคมบางด้านสำหรับเกษตรกรก็จะเกิดขึ้นได้ และควรจะทำให้เกิดขึ้น เพราะชีวิตของคนชนบทขาดความมั่นคงทางสังคมมากขึ้น ในขณะที่ระบบทุนนิยมพัฒนาไปอย่างเร่งรุด

(6) ควรจัดให้มีศูนย์พัฒนาครอบครัวและชุมชนในทุกหมู่บ้าน หรืออย่างน้อยต่ำระดับหนึ่ง ศูนย์ ศูนย์นี้จะทำหน้าที่เชิงบูรณาการในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาครอบครัวและชุมชน ศูนย์จะรับเรื่องราวร้องทุกข์ ให้คำปรึกษาแนะนำ ติดต่อประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะเป็นศูนย์ที่ค่อยๆแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือเด็ก เยาวชน และคนชรา รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาครอบครัว ผู้ทำงานในศูนย์มาจากการอาสาสมัครในชุมชน ผสมผสานความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง และจาก NGOs ศูนย์นี้ควรเป็นองค์กรจัดการโดยชุมชน ที่สามารถติดต่อประสานงานกับทุกฝ่ายได้อย่างคล่องตัวและมีประสิทธิภาพ

ถ้าพิจารณาจากประเด็นสาเหตุความยากจนแพร่หลายของเด็กและเยาวชนที่เขียนด้วย 430,000 ฉบับ มาขอทุนการศึกษาจากนายกรัฐมนตรี ตามที่สูงไป เช่น ราคายี่ห้อผลตอกต้า ภูษานายทุนอาเบรี่บ รายได้ไม่พอเลี้ยงครอบครัว ครอบครัวแตกแยก ลูกทอดทิ้ง ครอบครัวเป็นหนี้สินล้นพื้นตัว สุขภาพของพ่อแม่เมดี ใกล้หมด ใกล้หมด ฯลฯ (ดู มติชนรายวัน, 1 พ.ย. 2546: 15) ปัญหาเหล่านี้ศูนย์พัฒนาครอบครัวและชุมชนจะเป็นสถานที่แรกที่ผู้ประสบปัญหาดังกล่าวควรขอคำปรึกษาแนะนำและหาช่องทางแก้ไขปัญหาต่อไป ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การมีศูนย์นี้จะทำให้คนในชุมชนมีความหวัง มีกำลังใจ และมีทางออกให้แก่ตัวเองมากขึ้น

และถ้าเป็นไปได้ ศูนย์พัฒนาครอบครัวและชุมชนควรมีสถานที่เลี้ยงเด็กอ่อนเพื่อให้เด็กได้รับการพัฒนาชีวิตที่ดี ไม่ควรให้ลูกทอดทิ้ง เติบโตขึ้นมาตามบุญตามกรรม เพื่อจะถูกแยกห่างจากพ่อแม่ที่ต้องไปทำงานถิ่นไกล ขณะที่คุณตาคุณยายก็ไม่มีกำลังจะเลี้ยงดู การมีสถานเลี้ยงเด็กอ่อนผสมผสานกับการให้คุณวัยร้าช่วยเป็นอาสาสมัครดูแลด้วยการให้เบี้ยเลี้ยงบ้าง จะก่อให้เกิดผลดีหลายอย่าง ประการแรก เด็กได้รับการดูแลดีขึ้น แก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น ประการต่อมา คนแก่คุณชราที่พ่อจะมีงานทำ มีรายได้บ้าง ประการสุดท้าย สายใยชุมชนยังคงอยู่ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างวัยไม่ขาดหาย ซึ่งส่วนนี้นับเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในชุมชนของสังคมไทย

2. สวัสดิการสำหรับกลุ่มผู้ใช้แรงงาน

แม้ว่าผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและการค้าได้รับการคุ้มครองแรงงาน ได้รับการประกันสังคม และจำนวนหนึ่งได้รับสวัสดิการจากนายจ้าง แต่ผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและการค้ารวมถึงผู้ใช้แรงงานชาวไร่ภาคเกษตร ยังมีปัญหาสวัสดิการ ดังนั้นจึงควรขยายขอบเขตสวัสดิการแรงงานให้ครอบคลุมดังนี้

- (1) ขยายการคุ้มครองแรงงานให้ครอบคลุมลูกจ้างตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป ครอบคลุมผู้รับจ้างเหมาช่วงการผลิต และครอบคลุมลูกจ้างถาวรในภาคเกษตร (ไม่ใช่ลูกจ้างตามฤดูกาล) เพราะขณะนี้มีธุรกิจการเกษตรที่จ้างลูกจ้างประจำเป็นจำนวนมาก
- (2) ขยายโครงการประกันสังคมให้ครอบคลุมผู้รับจ้างเหมาช่วง ลูกจ้างถาวรในภาคเกษตร
- (3) ให้ลูกจ้างมีสิทธิพื้นฐานตามอนุสัญญา ILO ที่ 87, 98 และ 111 ซึ่งรัฐบาลจะต้องให้สัตยาบันทั้งสามอนุสัญญานี้ (ดูหัวข้อ 4.5.2 ด้วย)
- (4) สงเสริมให้ลูกจ้างมีกลุ่ม มีองค์กร เพื่อการเจรจาต่อรอง รักษาสิทธิและผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของตนเอง
- (5) เปลี่ยนระบบคัดเลือกผู้พิพากษาศาลสมทบ จากเดิมที่กำหนดให้ 1 伸ภาพแรงงาน ออกเสียงได้ 1 เสียง มาเป็นกำหนดให้ค่านงานหรือลูกจ้าง 500 คน มีตัวแทนออกเสียงได้ 1 คน เพราะข้อกำหนดเดิมได้ส่งเสริมให้พวกรอโภแบบแบ่งแรงงานไปจดทะเบียนจัดตั้ง伸ภาพเล็กๆ กระจายตัว ทำให้伸ภาพที่เข้มแข็งเป็นปึกเป็นเสียงแทนค่านงานได้มีโอกาสที่จะมีตัวแทนเป็นผู้พิพากษาศาลสมทบน้อยลง เพราะมี 1 伸ภาพ (ใหญ่) แต่ออกเสียงได้เสียงเดียว ทั้งๆที่เป็นตัวแทนของคนจำนวนมากกว่า การเปลี่ยนระบบและกระบวนการยุติธรรมส่วนนี้จะทำให้ค่านงานได้ตัวแทนที่เป็นปึกเป็นเสียงและให้ความยุติธรรมแก่ค่านงานได้ดีขึ้น การเลือกตั้งตัวแทนค่านงานในระบบไตรภาคีต่างๆควรใช้หลักการเดียวกัน
- (6) กรณีเด็กยากจนที่อายุไม่ครบ 15 ปี อยากร่วมมีรายได้ช่วยตัวเองบ้าง ควรยึดหยุ่นให้ทำงานได้ โดยกำหนดเป็นหลักเกณฑ์ทั่วไปว่า ให้ทำงานที่ไม่หนัก ไม่อันตราย ไม่เสียง วันละประมาณ 5-6 ชั่วโมง โดยคิดค่าจ้างเป็นรายชั่วโมง เพื่อให้เด็กทำงานหรือหยุดงานตามความจำเป็นได้โดยสะดวก
- (7) กรมประชาสงเคราะห์และกระทรวงแรงงานควรจะมีหน่วยงานช่วยเหลือบุตรของคุณงานก่อสร้างให้สามารถเล่าเรียนได้อย่างเป็นหลักแหล่ง ไม่เรื่อง โยกย้ายไปเรื่อยๆ และควรกดขันให้นายจ้างนำคุณงานเข้าโครงการประกันสังคม เพราะคุณงานก่อสร้างมีโอกาสประสบภัยทางด้านการทำงานได้ง่าย
- (8) กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงพัฒนาสังคม และกระทรวงแรงงาน ควรร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงสาธารณสุข ในการที่จะจัดให้มีสถานเลี้ยงเด็กอ่อนบริเวณสถานประกอบการหรือใกล้ๆสถานประกอบการ เพื่อให้พ่อหรือแม่ของเด็กสามารถไปเยี่ยมดูลูกของตน

ได้ทุกวัน โดยตอนเช้านำมาส่งและตอนเย็นนำกลับ ทั้งนี้เพื่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตของเด็กจะได้เข้มแข็ง อบอุ่น และผูกพันสายใยครอบครัวให้แน่นแฟ้น ตามลักษณะที่ดีของสังคมไทยต่อไป

รัฐบาลควรส่งเสริมให้สถานประกอบการร่วมมือจัดการเรื่องนี้ โดยใช้มาตรการทางภาษี ดึงผู้ลงทุนในเรื่องนี้ เงินลงทุนทั้งหมดจะได้รับการยกเว้นภาษีโดยหักออกจากเงินได้เพิ่มประเมิน

(9) จัดตั้งธนาคารคนงาน (Labour Bank) โดยนำเงินจากกองทุนประกันสังคม เงินจากสหกรณ์คอมทรัพย์ของคนงาน และเงินจากกองทุนเงินสำรองเลี้ยงชีพ รวมทั้งกองทุนลูกจ้าง มาฝากไว้ที่นี่ และธนาคารนี้จะปล่อยกู้ดอกเบี้ยต่ำให้แก่ผู้ที่จะไปทำงานต่างประเทศ ผู้ที่ต้องการศึกษาต่อ ผู้ที่ต้องการอบรมฝึกฝนทักษะทางอาชีพ

(10) ควรมีมาตรการจูงใจให้นายจ้างส่งเสริมการศึกษาต่อและการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะของลูกจ้าง โดยให้นายจ้างคำนวนรายได้ที่เสียไปเนื่องจากลูกจ้างหยุดงานไปเรียนหนังสือหรือไปอบรม แล้วคำนวนรายได้ที่เสียไปนั้นไปหักออกจากเงินได้เพิ่มประเมินเพื่อลดหย่อนภาษี เพราะการส่งเสริมเช่นนี้เป็นการ “สร้างทุนทางสังคม” ด้านแรงงาน

(11) บุตรหลานของคนงานจำนวนมากอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการหยุดเรียนกลางคัน ฉะนั้นทางรัฐบาลจึงต้องจัดหาทุนการศึกษาให้แก่เด็กเหล่านี้อย่างพอเพียง

(12) ค่าจ้างของคนงานไทยไม่เพียงต้องน้ำไปเฉื่อยงานแก่บุตรเท่านั้น แต่ยังต้องนำไปเฉื่อยงานให้แก่พ่อแม่ด้วย ดังนั้น ถ้ารัฐบาลต้องการให้ครอบครัวแรงงานพอกจะมีรายได้ดูแลบุตรและครอบครัว อย่างน้อยๆ ก็ควรกำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำโดยคำนึงถึงค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูและการศึกษาของบุตรด้วย

(13) ทุกวันนี้โรคภัยจากการทำงานมีมากขึ้น เช่นฝุ่นฝ้ายและสารพิษที่มีผลทำลายระบบหายใจ รวมทั้งการเสี่ยงอันตรายในภาครีไซเคิลจักร เหรื่องมือ โดยเฉพาะในโรงงานເຟັກໝາງຈະเกิดปัญหาอันตรายบ่อยๆ หรือแม้แต่กิจการใหญ่ๆ ก็มีการระเบิดเกิดเพลิงไหม้ ทำให้คนงานเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ควรมีการจัดตั้งสถาบันคุ้มครองสุขภาพ ความปลอดภัย และสิ่งแวดล้อม ในสถานประกอบการ โดยให้เป็นองค์กรอิสระที่ประกอบด้วย ฝ่ายราชการ ฝ่ายแรงงาน ฝ่ายนายจ้าง และผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้เกิดความมุติธรรมแก่ทุกฝ่าย

(14) กรณีแรงงานไทยที่ไปทำงานต่างประเทศ มักจะถูกหลอกลวง ถูกเก็บค่าหัวแพงเกินครัว สร้างปัญหาและภาระให้แก่แรงงาน เรื่องนี้ควรจัดตั้งองค์กรอิสระที่มี ผู้กำกับนิยามจากราชการ ผู้ส่งแรงงานออก ตัวแทนแรงงาน และผู้เชี่ยวชาญ โดยให้องค์กรนี้บริหารจัดการครอบงำในกราดูแลแรงงานที่ไปทำงานต่างประเทศ ในด้านอุปทาน ให้มีการฝึกอบรมฝึกอบรมให้ตรงกับที่นายจ้างตั้ง

ประเทศต้องการ และสามารถใช้สัญญาจ้างเป็นหลักค้ำประกันเงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทาง โดยเงินกู้ได้จากธนาคารแรงงาน หรือถ้ายังไม่มีธนาคารแรงงานก็เป็นธนาคารที่ร่วมธุรกิจกับองค์กรอิสระแรงงานหรือบริษัทแรงงาน

ในด้านเกี่ยวกับคุปส์ค์ บรรษัทหรือองค์กรอิสระมีหน้าที่ศึกษาข้อมูล ติดต่อตลาดเชิงรุก ระหว่างบริษัทและผู้ต้องการแรงงานโดยตรง โดยไม่ต้องผ่านนายหน้าในต่างประเทศ การทำสัญญา เป็นการทำระหว่างบริษัทกับนายจ้างต่างประเทศ แต่บรรษัทอาจจะตัดตอนหรือ sub-contract ให้กับบริษัทจัดหางานเอกชน ในกรณีจัดหาและฝึกอบรมตามโปรแกรมที่บรรษัทกำหนด คิดค่าบริการตามอัตราที่บรรษัทกำหนด

ด้านสวัสดิการ บรรษัทจะเป็นผู้ดูแลสวัสดิการแรงงานในต่างประเทศให้ได้รับค่าจ้างตามสัญญา ช่วยแก้ปัญหา เจรจา เมื่อเกิดกรณีพิพาทกับนายจ้าง เป็นที่ปรึกษาและให้ความช่วยเหลือ เมื่อคุณงานประสบปัญหาใดๆ ในต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาส่วนตัวหรือปัญหาระหว่างงาน บรรษัท จะช่วยดูแลหรือรับผิดชอบโดยตรงร่วมกับนายจ้างในต่างประเทศในการโอนเงินกลับเพื่อชำระเงินกู้ และส่งเงินให้ครอบครัว รวมทั้งบรรษัทจะช่วยดูแลติดต่อระหว่างครอบครัวและคุณงาน

ทุกวันนี้บริษัทจัดส่งคุณงานไปต่างประเทศไม่เคยช่วยดูแลด้านสวัสดิการแรงงาน ด้านช่วยเหลือและแก้ไขปัญหา และด้านการติดต่อประสานงานระหว่างครอบครัวกับแรงงาน บริษัทจัดหางานได้แต่งงานโดยคิดค่าบริการแพงๆแล้วไม่มีบริการติดตามช่วยเหลือหลังจากนั้น

(15) เมื่อสิ้นสุดสัญญาจ้าง คุณงานที่กลับจากต่างประเทศควรได้รับการบริการจัดหางาน บริการตรวจสุขภาพ เพื่อกลับสู่ตลาดแรงงานภายใต้ ถ้ามีการจัดตั้งบรรษัทกิจ บรรษัทกิจทำหน้าที่นี้ด้วย

(16) กรณีแรงงานต่างด้าว ลูกจ้างแรงงานต่างด้าวควรได้รับสวัสดิการคุ้มครองแรงงานตามมาตรฐานขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศ และตามหลักสิทธิมนุษยชน

(17) ลูกจ้างต่างด้าวควรจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม ไม่แบ่งแยกแตกต่าง (discriminate) เรื่องเชื้อชาติและสัญชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกจ้างต่างด้าวทำงานถูกกฎหมาย ควรที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเปิดเผยเหมือนลูกจ้างคนไทย

(18) หน่วยงานด้านบริการจัดหางาน จะต้องมีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ กว้างขวาง และเข้าถึงกลุ่มแรงงานต่างๆ โดยการกระจายความรับผิดชอบไปยังองค์กรท้องถิ่นและ/หรือ NGOs ภายใต้การสนับสนุนของรัฐ โดยองค์กรเหล่านี้สามารถประสานกับหน่วยงานกลางของรัฐ หน่วยประสานงานธุรกิจของนายจ้าง และเข้าถึงกำลังแรงงานในท้องถิ่นต่างๆ เพื่อให้เกิดภาวะ “คนชนงาน”

(job matching) โดยสะتفاعและทั่วถึง ระบบนี้มีความจำเป็นมากเมื่อมีการประกันการว่างงาน เพราะผู้ที่รับผลประโยชน์จากการประกันจะต้องพร้อมที่จะทำงาน แต่การที่จะรู้ว่างานอยู่ตรงไหน คนไหนเหมาะสมกับอะไร การสร้างระบบ job matching จะต้องมีประสิทธิภาพ และถ้าจะให้ระบบนี้เข้มแข็งครอบคลุม จะจำกัดภายน้ำที่ไว้เป็นหน้าที่ของกรมจัดหางานแต่เพียงฝ่ายเดียวไม่ได้ ในต่างประเทศ รัฐบาลมักจะมุ่งเน้นให้หน่วยงานพัฒนาเอกชนร่วมกับเทศบาลเป็นผู้รับผิดชอบและจัดการโดยรัฐบาลสนับสนุนงบประมาณ (ดูรายละเอียดจาก วรรธิทย์ และนาพร, 2546:บทที่ 6 หัวข้อ 10)

3. สวัสดิการสำหรับผู้ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย (ในเมือง)

พิจารณาจากปัญหาเชิงสวัสดิการตามหัวข้อ 4.5.3 การบรรเทาปัญหาความยากจนของคนกลุ่มนี้คือ

(1) ควรมีโครงการสวัสดิการสังคม การสงเคราะห์บุตร การคลอด การตาย การทุพพลภาพ อุบัติเหตุ และชราภาพ โครงการประกันสังคมอาจเป็นการจัดตามพระราชบัญญัติประกันสังคม หรือจัดใหม่รวมกับบริษัทประกันชีวิตภัยให้กำกับของรัฐบาล ตามโครงการประกันภัยอื้ออาท แต่ขยายขอบเขตให้ครอบคลุมทั้ง 6 ด้าน ดังกล่าวแล้ว

(2) รัฐบาลจำเป็นจัดหาทุนการศึกษาเพื่อบุตรหลานของคนยากจนกลุ่มนี้ด้วย เพราะตามสภาพความเป็นจริง มีเด็กจำนวนหนึ่งต้องออกมารажงานช่วยเหลือครอบครัว เป็นเด็กขายหนังสือ พิมพ์ ขายพวงมาลัย บางคนไปปลดล็อกการขายยาบ้า และบางส่วนก็ต้องหยุดเรียนกลางคัน

(3) การจัดโครงการบ้านอื้ออาทที่รัฐบาล โดยการเคหะ สร้างบ้านให้คนจนผ่อนซื้อหน่วยละ 400,000-600,000 บาทนั้น คนจนจำนวนหนึ่งไม่สามารถผ่อนได้ เพราะค่าผ่อนชำระต่อเดือนอาจต้องใช้เงินเกินกว่าเดือนละ 1,000 บาท แต่คนจนกลุ่มนี้บางคนจ่ายค่าเช่าบ้านเดือนละ 1,000 บาท ก็แทบจะไม่มีให้ เพราะฉะนั้นจึงควรมีโครงการบ้านเช่าซึ่งมีพื้นที่ประมาณหน่วยละ 10-15 ตารางเมตร ให้เช่าในราคาเดือนละ 500-1,000 บาท ก็จะทำให้พวกเขามีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง มีบ้านเลขที่ที่แน่นอน สามารถมีทะเบียนบ้าน มีบัตรสุขภาพ และลูกๆสามารถเรียนหนังสือได้โดยสะดวก และที่สำคัญ พวกราชจะได้เข้าถึงบริการสาธารณูปโภคต่างๆได้ดี

(4) ถ้ารัฐบาลเน้นการแก้ปัญหาคนจนและต้องการให้คนจนช่วยตัวเองด้วย การจัดหาและการจัดระเบียบ “ที่ทำกิน” ให้คนจนประภากับเรื่อง แผงลอย คันเก็บขยะ เข้าถึงแหล่งที่ทำกิน จะช่วยได้มาก ทางการควรควบคุม ดูแล จัดสรร พื้นที่ให้แก่คนทำกินรายย่อย ไม่ปล่อยให้มาเพียบคุณพื้นที่ ยึดพื้นที่ แล้วไปเรียกหัวคิวเพงจากคนจนหาเช้ากินค่ำ ดังที่เกิดขึ้นทั่วไปในทำเลที่haber แผงลอยค้าขายได้คล่อง

(5) ในชุมชนakkอัดในเมืองใหญ่ที่มีคนจนหนาแน่น จำเป็นต้องมีบริการสาธารณูปะประเพณีเพื่อฟื้นฟู ประปา และการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น การกำจัดขยะ น้ำค่า แล้วสิ่งปฏิกูลต่างๆ เพื่อป้องกันโรค ป้องกันอาชญากรรม เป็นสิ่งที่รัฐ เทศบาล จะต้องแก้ไข โดยการร่วมมือกับชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานพัฒนาของเอกชน

(6) กลุ่มคนเรื่อร้อน ควรจะให้มีการขึ้นทะเบียน โดยสร้างสิ่งจุうใจว่า ผู้ขึ้นทะเบียนจะได้รับ การช่วยเหลือด้านการรักษาพยาบาล ด้านการหางานให้ทำ ด้านการจัดหาแหล่งที่อยู่อาศัยให้ตาม ความเหมาะสมและตามสภาพของการทำหากินวันต่อวัน โครงการนี้จะบรรลุผลได้ดีขึ้นถ้าหน่วยงานของรัฐทำงานร่วมกับมูลนิธิการกุศลและองค์กรพัฒนาเอกชน

(7) กระบวนการยุติธรรม โดยสำนักงานตำรวจนครบาล ตรวจสอบและกระทำการยุติธรรม จะต้องควบคุมระบบ การเก็บส่วยจากผู้มีอาชีพสุจริต เช่น คนขับรถบรรทุก คนขับมอเตอร์ไซด์ และขับรถสองแถว อาชีพ พากเข้าข่ายความสะอาดแก่ประชาชน พากเข้าไม่ควรมีต้นทุนที่ไม่จำเป็น

(8) สถานเลี้ยงเด็กอ่อนราคากลูก ภายใต้การสนับสนุนของรัฐ (กรมประชาสงเคราะห์) เป็น สิ่งจำเป็นสำหรับพ่อแม่ที่มีอาชีพอิสระเหล่านี้ เพราะส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานแต่เช้าและกลับค่ำ มีปัญหาการเลี้ยงดูบุตร ลูกอาจมักกูทางเดิน ขาดความอบอุ่น และเติบโตขึ้นมาล้มตาดอนๆ เป็น ทรัพยากรมนุษย์ที่ขาดคุณภาพ สถานเลี้ยงเด็กอ่อนจะช่วยบรรเทาปัญหานี้ได้

(9) นอกจากโครงการธนาคารประจำชุมชน การเปลี่ยนทรัพย์ให้เป็นทุน ที่เอื้ออำนวยให้คน กลุ่มนี้เข้าถึงแหล่งเงินทุนโดยเบี้ยต่ำแล้ว การบริการพัฒนาทักษะและอาชีพก็เป็นสิ่งจำเป็น การให้ ความรู้ด้านการจัดการต้นทุน ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ปรับปรุงเทคนิคการผลิต ปรับปรุงคุณภาพ สินค้า ก็เป็นสิ่งจำเป็น

(10) ความมุ่งมั่นที่รือกของทุนเพื่อช่วยเหลือคนเหล่านี้ ในกรณีถูกตีความหรือมีการนีพิพาท กับฝ่ายอื่นๆ เช่น เจ้าหนี้ที่รัฐ (กรณีจับกุมໄลที่ จับกุมกรณีตั้งสิ่งกีดขวางทางสาธารณะ) หรือกรณีทำ ผิดกฎหมาย (เช่น ครอบครองซึ่ดีเงื่อน ขับรถมอเตอร์ไซด์เรียวกัน) หรืออื่นๆ แล้วต้องถูกคุมขังแทนค่า ปรับ ทำให้หมดโอกาสทำหากิน (วันต่อวัน) ทำให้ครอบครัวเดือดร้อน กรณีเหล่านี้ควรมีมูลนิธิ หรือกองทุนจัดทำหน่วยความไปรษณีย์แก้ดี เป็นการช่วยบรรเทาความเดือดร้อนอันเกิดจากการบวน การยุติธรรม

(11) ในบังคคลาเทศและเนอินเดีย กลุ่มคนผู้ป่วยครอบอาชีพอิสระรายย่อยมีการรวมตัวกัน เป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นแบบอย่างที่น่าศึกษา เช่น กลุ่มศิวะ (SEWA = Self Employed Women's Association) ที่รวมตัวกัน เพื่อช่วยเหลือกันกรณีถูกตัดขาดความเดือดร้อน อันเกิดจากกระบวนการ

ขึ้นมาเพื่อเป็นเงินทุนต่อสู้คดีความ แล้วก็พัฒนามาเป็นกลุ่มช่วยเหลือกันทางธุรกิจ ประเภทก่อสร้าง ห้ามเอ่ แหงโดย มีสมาชิกประมาณ 150,000 คน (ดู ณรงค์, 2542: 45-46) นักงานวงศ์เรืองสิทธิ มูลนิธิการกุศล NGOs หรือแม้แต่หน่วยงานของรัฐ ที่ต้องการให้คนจนพึงตนเองควรส่ง เสิร์ฟให้เกิดองค์กรและเครือข่ายเช่นนี้ เพราะนอกจากจะเป็นองค์กรที่สามารถสร้างสวัสดิการเพื่อ สมาชิกแล้ว ยังเป็นกลไกที่ช่วยลดช่องว่างความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคในสังคมด้วย

4. สวัสดิการสำหรับผู้อยู่นอกกำลังแรงงาน

กลุ่มนอกกำลังแรงงานที่จำเป็นต้องได้รับสวัสดิการสังคมคือ กลุ่มเด็ก คนชรา และคน พิการ เพราะคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ไม่สามารถประกอบอาชีพการทำงานได้เหมือนคนในกำลังแรงงาน ต้องอาศัยพึ่งพาผู้อื่น

ก. กลุ่มเด็กยากจน

(1) การจัดสวัสดิการให้แก่เด็กมีส่วนประกอบสำคัญ 2 ด้าน คือ ด้านสวัสดิการที่เป็น บริการสังคม คือด้านสิทธิ และอีกด้านคือ การสงเคราะห์

เด็กในที่นี้หมายถึง ผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ และยังไม่สมรส

ในด้านการคุ้มครองเด็กและสิทธิเด็กนั้น ขณะนี้ได้มีพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ในหมวด 2 ว่าด้วยการปฏิบัติต่อเด็ก ซึ่งครอบคลุมถึงการคุ้มครองเด็กและสิทธิของเด็กที่ควรได้รับ ส่วนในหมวด 3 ว่าด้วยการสงเคราะห์เด็ก หมวด 4 ว่าด้วยการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก หมวด 6 ว่า ด้วยสถานรับเลี้ยงเด็ก และหมวด 7 ว่าด้วยกองทุนคุ้มครองเด็ก พระราชบัญญัตินี้ประกาศใช้เมื่อวัน ที่ 2 ตุลาคม 2546

ตามพระราชบัญญัตินี้ ก็แนบได้ว่าได้มีมาตรการที่จะคุ้มครองและจัดสวัสดิการให้เด็ก ซึ่ง หวังว่าถ้าได้มีการปฏิบัติตามกฎหมายนี้สวัสดิการของเด็กก็จะดีขึ้น

(2) สวัสดิการสำหรับเด็กยากจน ที่จำเป็นมากขึ้นนี้คือ ทุนการศึกษา ซึ่งรัฐบาลต้องจัด หาให้เพียงพอ

(3) จัดตั้งกองทุนสร้างเด็กอัจฉริยะ ด้วยโครงการหนึ่งหมื่นบาทหนึ่งอัจฉริยะ โดยการให้ชุมชนช่วยกันสนับสนุน มองหา เด็กที่มีความรู้หรือทักษะด้านใดด้านหนึ่ง เป็นเลิศ จะเป็นทักษะตามยุคสมัย เช่น ดนตรี กีฬา การเรียน หรือทักษะท้องถิ่น เช่น การปลูกพืช การจับสัตว์ หรือการรื้อจักหาประโยชน์จากการรวมชาติและอนุรักษ์ธรรมชาติ เด็กเหล่านี้ควรมีทุนให้เรียนพิเศษจบมหาวิทยาลัย ขณะเรียนตั้งแต่ระดับประถม มัธยม มหาวิทยาลัย ก่อสร้างเสริมให้ฝึกฝนความรู้และทักษะนั้นให้ แก่กล้าขึ้นตามลำดับ ซึ่งในที่สุดพากษา/เชือกจะกลายเป็นทุนมนุษย์ที่มีค่าของหมู่บ้าน ของชุมชน

และของประเทศชาติ มีความรู้และทักษะที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่สนับสนานญามาตั้งแต่วัยเยาว์ให้เป็นประโยชน์กับประเทศชาติและแข่งขันกับคนในสังคมอื่นๆได้

การสร้างกองทุนหนึ่งหมู่บ้านหนึ่งอัชชิริยะ ในระยะยาวจะทำให้สังคมไทยไม่ขาดแคลน “คนมีมือ” ด้านต่างๆ ตัวอย่างรูปธรรม โครงการศิลปะพ่างไทร สามารถสร้างคนชนบทให้มีมืออาชีพ ทางด้านศิลปะ และการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมได้อย่างยอดเยี่ยม ดังนั้น ถ้าได้มีการบ่มเพาะ กันมาตั้งแต่วัยเยาว์ก็จะได้อัชชิริยะด้านต่างๆที่มีมืออาชีพ ความคิด และการประดิษฐ์ ที่หลากหลายและ มีคุณภาพ

โครงการนี้จะมีผลให้เด็กยากจนจำนวนหนึ่งมีโอกาสก้าวสู่ความเป็นผู้มีอัชชิริยะของสังคม ได้ และในความเป็นจริง มีเด็กยากจนบางคนในหมู่บ้านในชุมชนมีศักยภาพที่จะพัฒนาไปสู่ความ เป็นอัชชิริยะได้ ถ้าพากเขามีโอกาส มีทุนสนับสนุน ให้พากเข้าได้ศึกษาความรู้พื้นฐานและได้มี โอกาสอบรมฝึกฝนอย่างเป็นระบบ

(4) การจัดหาอาชีพหรือการจัดหางานให้เด็กยากจนทำงานตามความเหมาะสมของวัยและ เวลาที่จะทำงานได้ และควรแก้ไขปรับปรุงกฎหมายแรงงาน เพื่อให้เด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปี ทำงาน เพื่อเพิ่มรายได้ให้ตัวเองและครอบครัวได้บ้าง

(5) สำหรับเด็กที่อายุครบ 15 ปีบริบูรณ์ และจบการศึกษาชั้นมัธยม 3 แล้ว แต่ไม่สามารถ ศึกษาต่อได้ วัสดุการจัดบริการฝึกอาชีพ ฝึกทักษะ ให้ฟรี โดยมีช่วงระยะเวลาฝึกฝนประมาณ 3-6 เดือน เพื่อให้เด็กสามารถที่จะทำงานทำได้ง่ายขึ้น

(6) สถานสงเคราะห์เด็กทุกประเภทจะต้องปรับปรุงการบริหารงาน จากลักษณะควบคุม และจำกัด มาเป็นระบบส่งเสริมและพัฒนา โดยเน้นให้เด็กเติบโตเข้มแข็งพอที่จะดำรงรีโพย่างปกติสุข ในสังคมได้ และสถานสงเคราะห์แต่ละแห่งควรให้ความยืดหยุ่นตามสภาพของเด็กแทนที่จะใช้มาตรา การเดียว กันทั้งหมด

(7) เด็กต่างด้าวและเด็กจากครอบครัวชนกลุ่มน้อยควรได้รับการปฏิบัติเช่นเดียวกับเด็ก ไทย โดยไม่มีการแบ่งแยกแตกต่าง (discrimination)

(8) เร่งรัด จัดตั้ง หรือส่งเสริม ให้มีการจัดตั้งสถานเลี้ยงเด็กอ่อน ทั้งในเมืองและชนบท ให้ พ่อเพียงกับความจำเป็นขณะนี้ ซึ่งพ่อแม่ยากจนทั้งหลายไม่มีเวลาพอดีๆ แต่ถ้าเป็นคนที่พอกจะมีฐานะ ก็ พอกจะมีลูกหลานหรือด้ำงคนมาดูแลได้ แต่ถ้าเป็นคนชราครอบครัวยากจนก็มักจะมีปัญหาทุกข์ยาก

ข. กลุ่มคนชรายากจน

คนชราที่อายุมากๆโดยทั่วไปก็มักจะช่วยเหลือตัวเองไม่ค่อยได้ ถ้าเป็นคนที่พอกจะมีฐานะ ก็ พอกจะมีลูกหลานหรือด้ำงคนมาดูแลได้ แต่ถ้าเป็นคนชราครอบครัวยากจนก็มักจะมีปัญหาทุกข์ยาก

มากขึ้นกว่าเดิมก่อน (วัยหนุ่มสาว) เพราะ ประการแรก ขาดแคลนรายได้ ขาดแคลนอาชีพ และ ประการที่สอง การที่สังคมเติบโตเป็นสังคมอุตสาหกรรม ลูกหลานมักจะแยกย้ายกันไปทำงานที่อื่น ทิ้งให้พ่อแม่เฝ้าแม่เป็นภาระตามมา

ในฐานะที่คุณชราเคยเป็นกำลังผลิตของสังคมมาก่อน รู้สึกและสังคมควรเอื้ออาทรให้คุณชรา มีสวัสดิภาพและสวัสดิการที่ดีขึ้น

ขณะนี้ได้มีการจัดสร้างพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ ผู้วัยเจ็บ Hinewa พ.ร.บ.นี้เมื่อประกาศใช้แล้ว นำไปปฏิบัติให้เป็นจริงก็คงจะช่วยให้สวัสดิภาพและสวัสดิการของผู้สูงอายุดีขึ้น กล่าวคือ

ในมาตรา 11 ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับการคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุนต่างๆ ดังนี้

- การบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่ดี ให้ความสะดวกและรวดเร็วแก่ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ
- การศึกษา การศناسา และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต
- การประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสม
- การพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายหรือชุมชน

- การอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยโดยตรงแก่ผู้สูงอายุในอาคารสถานที่ ยานพาหนะ หรือการบริการสาธารณสุขอื่นๆ

- การช่วยเหลือด้านค่าโดยสารยานพาหนะตามความเหมาะสม
- การยกเว้นค่าเข้าชมสถานที่ของรัฐ
- การช่วยเหลือผู้สูงอายุซึ่งได้รับอันตรายจากการถูกทำรุณหรือถูกแสวงหาประโยชน์ โดยมิชอบด้วยกฎหมายหรือถูกทอดทิ้ง
- การให้คำแนะนำ ปรึกษา ดำเนินการอื่นที่เกี่ยวข้องในทางคดีหรือในทางแก้ไขปัญหาครอบครัว

- การจัดที่พักอาศัย อาหาร และเครื่องนุ่งห่ม ให้ตามความจำเป็นอย่างทั่วถึง
- การลงเคราะห์เบี้ยยังชีพตามความจำเป็นอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม
- การลงเคราะห์ในการจัดการศพตามประเพณี
- การชื่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

ในมาตรา 17 ก็มีมาตราการช่วยเหลือครอบครัวที่ต้องเลี้ยงดูผู้สูงอายุ กล่าวคือ

“ผู้อุปการะเลี้ยงดูบุพการี ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีรายได้ไม่เพียงพอแก่การยังชีพ ผู้นั้นมีสิทธิลดหย่อนภาษี หักน้ำดามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในประมวลรัชฎากร”

และเพื่อให้มาตราการสวัสดิการเป็นจริงตาม พ.ร.บ. นี้ ในมาตรา 13 ให้มีการจัดตั้งกองทุนเรียกว่า “กองทุนผู้สูงอายุ” เพื่อเป็นทุนใช้จ่ายเกี่ยวกับการคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุนผู้สูงอายุ

ค. กลุ่มคนพิการ

แล้วว่าในสังคมไทยมีพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ.2534 และในพระราชบัญญัตินี้กำหนดว่า คนพิการซึ่งได้จดทะเบียนแล้วมีสิทธิได้รับการสงเคราะห์ การพัฒนา และการฟื้นฟูสมรรถภาพ ดังนี้ (ดู กระทรวงพัฒนาสังคมฯ, 2546: 8)

- ด้านการแพทย์ การรักษาพยาบาล การฟื้นฟูทางการแพทย์ประเภทต่างๆ
- ด้านการศึกษาที่เหมาะสม
- ด้านอาชีพและการฝึกอาชีพ
- ด้านการมีส่วนร่วมในสังคม

และมีการจัดตั้งกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ

แต่ในความเป็นจริง สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานและบริการสังคมเพื่อคนพิการยังขาด

แคลนมาก ผู้วัยจังเจ็บเห็นว่า

- จะต้องบังคับ กวดขัน ให้อาหารสาธารณและอาคารที่บริการประชาชนทุกประเภท จะต้องมีลิฟต์และทางล้อเลื่อนสำหรับคนพิการ

- ถนนทุกสาย หรืออย่างน้อยถนนสายหลักทุกสาย จะต้องติดสัญญาณเสียง เพื่อส่งสัญญาณให้คนตาบอดรู้ว่าเมื่อไหร่จะข้ามถนนได้หรือข้ามไม่ได้

- จะต้องมีสถาบันการศึกษาเพื่อบริการคนพิการประเภทสถาบัน หุนวก อย่างเพียงพอ ซึ่งความจริงแล้วสิ่งเหล่านี้ก็มีระบุไว้แล้วใน พ.ร.บ.ที่เกี่ยวข้อง แต่จนถึงบัดนี้ยังปรากฏว่าไม่มีอยู่ได้มีการปฏิบัติให้เป็นจริง

- สำหรับครอบครัวที่ต้องเลี้ยงดูคนพิการและมีรายได้ไม่เพียงพอ เครื่องได้รับการลดหย่อนภาษี

- องค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานช่วยเหลือคนพิการควรได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐบาลบ้าง

- คนพิการจะต้องได้รับสิทธิและการปฏิบัติที่เท่าเทียมกับคนปกติทั่วไป (รายละเอียดอื่นดูข้อต่อไปนี้ 2546: บทที่ 6)

ง. สมณะและวัด

รัฐบาลควรส่งเสริมให้วัดเป็นสถาบันบริการสวัสดิการแก่ชุมชนด้านการศึกษา การปรับเปลี่ยนท่าทีต่อชีวิต เป็นที่ตั้งของศูนย์พัฒนาครอบครัวและชุมชน ดังนั้น รัฐบาลควรจัดสรรงบประมาณช่วยเหลือวัดให้มากขึ้น เพื่อให้วัดและสมณะสามารถปฏิบัติหน้าที่ด้านพัฒนาและด้าน สวัสดิการแก่ชุมชน

5. สวัสดิการสำหรับผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

กลุ่มนี้ประกอบด้วย กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น กลุ่มผู้ประสบปัญหาในกระบวนการยุติธรรม กลุ่มเสพยาเสพติด กลุ่มติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์ กลุ่มคนทำงานบริการทางเพศ และกลุ่มวนิพกและขอทาน

ก. กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

คนกลุ่มนี้ได้แก่ ชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือและผู้อพยพ สิ่งเร่งด่วนที่คนกลุ่มนี้ต้องการคือ การเมือง ได้แก่ สิทธิที่จะได้อยู่ในแผ่นดินไทย สิทธิที่จะได้มีสัญชาติไทย สิทธิที่จะประกอบอาชีพ เช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองแรงงาน และสิทธิที่จะได้รับบริการสังคม ด้าน การศึกษา สาธารณสุข และบริการสาธารณสุขฯ และกลุ่มคนที่ทางการไทยควรพิจารณาให้สิทธิมากที่สุดก็ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดและอาศัยอยู่ในประเทศไทยมานานแล้ว

ข. กลุ่มผู้ประสบปัญหาในกระบวนการยุติธรรม

สวัสดิการที่จำเป็นสำหรับคนกลุ่มนี้คือ

- การจัดการให้ห้องคุมขังไม่แออัด

- จะต้องดูแล สะอาดกัน โรคติดต่อในห้องคุมขังอย่างเข้มงวด เช่น การแยกผู้ป่วยออกจากผู้ต้องขังคนอื่นๆ

- จัดตั้งกองทุนช่วยเหลือผู้ต้องขังยากจนที่ถูกกลงโทษคุณขังแทนค่าปรับ เพื่อให้ผู้ต้องโทษ (ลงโทษ) ยากจนสามารถกลับไปจ่ายค่าปรับได้ หรือถ้าไปใช้ในคดีความได้

- จัดฟื้นฟิศเชษให้แก่ผู้ต้องขังสตรีที่มีครรภ์หรือสตรีที่มีลูกต้องติดตามมาอยู่กับแม่ในห้องคุมขัง

- ในกรณีของสถานพินิจเด็กและเยาวชน ควรเปลี่ยนนโยบาย ทัศนะ และท่าที ต่อเด็กและเยาวชนในสถานพินิจ จากจำกัดและควบคุม มาเป็นฟื้นฟู ส่งเสริม และพัฒนา เพื่อให้เด็กออกไปใช้ชีวิตภายนอกอย่างเต็มที่ และมีความมั่นใจในการดำรงชีพ

- ฝึกอบรม พัฒนา ทักษะ และอาชีพ และที่สำคัญ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงแรงงาน และกระทรวงพัฒนาสังคมฯ จะต้องร่วมมือกันจัดางงานให้ผู้พ้นโทษ และต้องตามดูแลให้ผู้พ้นโทษสามารถดำรงชีพได้อย่างปกติ (รายละเอียดอื่นๆ ดู อภิญญา และกิติพัฒน์, 2546: บทที่ 6)

ค. กลุ่มสภาพยาเสพติด

สวัสดิการที่จำเป็นคือ

- จะต้องมีการจัดตั้งและขยายสถานบำบัดรักษา ฟื้นฟู ให้เพียงพอ

- เพิ่มผู้ปฏิบัติงานที่จะทำหน้าที่ป้องกัน รักษา บำบัด และพัฒนา

- ควรมีการประสานร่วมมือกันระหว่าง รัฐบาล ชุมชน และ NGOs ตัวอย่างในต่างประเทศ เช่น เยอรมนีและเนเธอร์แลนด์ ทั้งสามส่วนนี้ร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งในการทำงานช่วยเหลือผู้ติดยา โดยเฉพาะผู้ติดยาที่เป็นคนยากจน อาสาสมัคร-ผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมโครงการส่วนมากจะเข้าร่วมทำงานในฐานะ NGOs โดยการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐ ในสังคมไทย หน่วยงาน NGOs ที่ทำงานด้านนี้ที่เป็นองค์กร สมาคม มูลนิธิ และกลุ่ม ก็ถือว่าทำงานได้เข้มแข็ง วัดบางแห่งก็ทำงานได้มาก

ง. กลุ่มติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์

สวัสดิการที่จำเป็นสำหรับคนกลุ่มนี้คือ

- สถานที่บำบัดรักษาที่เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “สถานปลายทาง” ที่จะเป็นที่ “ทอดร่าง” ในการลุดท้ายของผู้ป่วย

- การจัดให้คนกลุ่มนี้มีพื้นที่ในสังคม ในอันที่จะดำรงชีวิตอย่างปกติร่วมกับคนทั่วไป ในขณะที่อาการของโรคบ้างไม่เข้าขั้นรุนแรง

- ค่าดูแลสุขภาพ ค่ารักษาพยาบาล ค่ายา ราคาถูก เพราะคนกลุ่มนี้จำนวนมากเป็นคนจน ที่มีรายได้ไม่พอเพียงกับค่ายาและค่ารักษาพยาบาล

- การช่วยเหลือให้คนกลุ่มนี้มีกลุ่ม มีเครือข่าย เพื่อจะได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตให้ปกติที่สุดในสังคม หรืออย่างน้อยทำให้เกิดสังคมย่อยที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองได้ (รายละเอียดอื่นๆ ดู อภิญญา และกิติพัฒน์, 2546: บทที่ 6)

จ. กลุ่มคนทำงานบริการทางเพศ

จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พูดคุยกับคนทำงานบริการทางเพศ พบร่วม ลิงที่พูดเข้าอย่างจะให้เป็นและอยู่ในวิสัยที่ผู้เกี่ยวข้องน่าจะจัดการให้ได้คือ

- ให้ยกเลิกการเอาผิดและลงโทษผู้ค้าประเวณี โดยไม่ต้องมีการขึ้นทะเบียน หมายความว่า กวழหายยกเลิกเอาผิดผู้ค้าประเวณี แต่ให้อาดิคันที่หลอกลวง กักขัง บังคับ ผู้ที่ให้ค้าประเวณี

- ในกรณีที่ผู้ชายบริการทำางานในสถานบริการที่ถูกกฎหมาย เช่น สถานอาบอบนวด บาร์ โอลิโก้ ฯลฯ ก็ให้อญญาติได้กฎหมายคุ้มครองแรงงาน กวழหายประกันสังคม และกฎหมายแรงงาน สัมพันธ์ (สามารถเจรจาเรียกร้องต่อรองกับนายจ้างได้)

- ผู้ชายบริการทางเพศต้องการผู้ที่เข้าใจ ผู้ที่ร่วมมือช่วยเหลือ และพบว่า พวกรถอ/เข้า ต้องการทำงานร่วมกับ NGOs ให้ช่วยเหลือ เป็นปากเป็นเสียงแทน เพราพวกรถอ/เข้ายังไม่กล้า หาญพอที่จะแสดงตัวต่อสาธารณะ

สามประการนี้คือ สิทธิและสวัสดิการที่ผู้ชายบริการทางเพศต้องการมากที่สุด ส่วนการแก้ไขและป้องกันเพื่อให้ลดจำนวนผู้ชายบริการทางเพศประเภทต่างๆให้ดูรายละเอียดจาก อภินิษฐา และกิตติพัฒน์, 2546: บทที่ 6)

ฉ. กลุ่มนวนิพกและขอทาน

ถ้ารัฐไม่ต้องการให้มีขอทานก็ควรดำเนินงานเชิงสวัสดิการดังนี้

- ให้ขอทานขึ้นทะเบียน โดยมีแรงจูงใจว่า การขึ้นทะเบียนจะมีการจัดงานให้ทำ มีการฝึกฝนอบรมด้านทักษะฝีมือ แต่ไม่ใช่ขึ้นทะเบียนแล้วคาดเดือนไปเก็บไว้ในสถานสงเคราะห์

- ควรมีการจัดตั้งโรงงานเพื่อเป็นแหล่งรับปริจាកอาหาร เสื้อผ้า และแจกจ่ายอาหารและเสื้อผ้าน้ำหนักให้แก่ขอทาน

- ขอทานที่มีลักษณะเป็นวนิพก ซึ่งสามารถให้บางสิ่งบางอย่างเพื่อแลกเศษเงิน รวมประชาสงเคราะห์และมูลนิธิการกุศลควรพัฒนาทักษะให้พวกรถอได้ใช้ทักษะแลกเงิน เช่น การแสดงการเล่นดนตรี เป็นต้น

- กรณีของวนิพก ควรเปิดโอกาสให้พวกรถอได้ทำงานแลกเศษเงินในที่ๆเหมาะสม ต่อหน้าสาธารณะ

- กระทรวงพัฒนาสังคมฯ จะต้องแก้ไขกฎ ระเบียบต่างๆ เพื่อให้คนกลุ่มนี้เข้าถึงระบบสวัสดิการสังคมได้สะดวก โดยไม่ต้องอยู่หลักฐานมาตรฐาน (เช่น ทะเบียนบ้าน บัตรประชาชน) แต่ครรภ์ตามที่ต้องการรับสวัสดิการก็ต้องขึ้นทะเบียนไว้ แล้วใช้เป็นหลักฐานในการรับสวัสดิการได้เลย

เพราระยามเจ็บป่วยได้ป่วย พูดเข้าก็ต้องการหมอ พยาบาล เหมือนคนทัวไป

5.3 นโยบายสังคมกับการแก้ปัญหาความยากจนและการพัฒนาระบบสวัสดิการ

ในทศวรรษของผู้วิจัย จากรากฐานวิจัยทั้งหมดแล้วจากการได้ศึกษานโยบายสังคมของประเทศไทยที่ได้วางระบบสวัสดิการสังคมไว้อย่างรอบด้าน (เช่น เยอรมนี และเนเธอร์แลนด์) สามารถสรุปสังเคราะห์ได้ดังนี้

1. ก่อนที่จะกำหนดนโยบายสังคม จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับขอบเขตและปริมาณทัลของปัญหาสังคมที่จะต้องแก้ไข พัฒนา เป็นการวางแผนพื้นฐานความคิด (platform) เกี่ยวกับปัญหาสังคม ต่างๆ

2. หยิบยกเอาประเด็นทางสังคมในปริมาณทัลนั้นมากำหนดเป็นนโยบายหรือแนวทางในการแก้ปัญหา (policy)

3. เพื่อทำให้นโยบายนั้นเป็นจริง จึงต้องกำหนดแผนงานต่างๆภายใต้นโยบายนั้น (planning)

4. ภายใต้แผนงานหนึ่งๆ เมื่อนำไปปฏิบัติจะมีการกำหนดเป็นโครงการต่างๆ เช่น แผนงานเรื่องสวัสดิการเด็กยากจน อาจจะมีโครงการสถานรับเลี้ยงเด็กอ่อน โครงการอาหารกลางวันเด็กในโรงเรียน เป็นต้น (project)

5. ภายใต้โครงการต่างๆจะต้องมี “รายการ” ที่กำหนดไว้ว่า จะทำอะไร อย่างไร เมื่อไร ให้ใครทำ ที่ไหน ใช้งบประมาณเท่าไร เป็นต้น (program)

สรุปแล้ว จากความคิดสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมปลีกย่อย จำเป็นต้องมี 5 ขั้นตอน คือ (5P) platform policy planning project และ program

ในข้อเสนอต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะเสนอระดับ platform และ project หรือขอบเขตและปริมาณทัลของปัญหาสังคมและนโยบายที่จะแก้ไขพัฒนาประเด็นเหล่านี้

5.3.1 ขอบเขตและปริมาณทัลของปัญหาสังคม (platform)

ปัญหาของสังคมที่เกิดขึ้นในทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมยากดีมีจนทั่วโลก ก็มีประเด็นปัญหาซ้ำซ้อนกัน ต่างกันแต่ว่าระดับความรุนแรงและที่มาของสาเหตุ กล่าวคือ

1. ปัญหาด้านความยุติธรรมในสังคม (social justice) ซึ่งกินขอบเขตทั้งด้านความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ ความยุติธรรมด้านการเมือง (มีสิทธิ ไม่มีสิทธิ) ความยุติธรรมในกระบวนการยุติธรรม

ความยุติธรรมทางการเมือง (มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม) ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม

2. ปัญหาของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในสังคม (social dignity) เช่น การแบ่งแยกแตกต่าง (discrimination) ระหว่างเพศ ระหว่างเชื้อชาติ ระหว่างศาสนา ระหว่างอาชีพ ระหว่างชนชั้น ทำให้คนบางกลุ่มถูกเบียดขับจากสังคม (social exclusion) ถูกรังเกียจเหยียดหยาม ถูกกดขี่ข่มเหง ได้รับการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียม

3. ปัญหาด้านความมั่นคงทางสังคม หรือปัญหาความมั่นคงในชีวิต ในการดำรงชีพ (social security) ซึ่งเรื่องนี้ก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อย เกี่ยวกับ สวัสดิการสังคม (social welfare) โดยตรง เพราะสวัสดิการสังคมเป็นหลักประกันที่สำคัญยิ่งของความมั่นคงในชีวิต

4. ปัญหาด้านสิทธิพื้นฐานทางสังคม (social basic right) ในประเทศที่ระบบเศรษฐกิจ และการเมืองกำหนดมั่นคง สิทธิเสรีภาพและระบบประชาธิปไตยเข้มแข็ง เกิดขึ้นมา แต่สิทธิพื้นฐานทางสังคมเป็นสิ่งที่ประชาชนทุกคนจะต้องมี ไม่จำแนกกลุ่มคนและชนชั้น และสิทธิพื้นฐานนี้จะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้ทุกคนบรรลุความยุติธรรมในสังคม บรรลุความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ และบรรลุถึงสวัสดิการที่ต้องการ ได้

สิทธิพื้นฐานทางสังคมในประเทศไทยล่ามีปริมาณลดลง ครอบคลุมกว้างขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และในแต่ละด้านก็มีขอบเขตจำกัด เช่น สิทธิในการได้รับการประกันสังคม ก็มีขอบเขตถึง 7-8 ประการ เป็นต้น (ดูหัวข้อ 5.2.3 (1) ประกันด้วย)

5. ปัญหาด้านการสร้างสรรค์ทุนทางสังคม (social capital building) ทุนทางสังคมคือ สิ่งร้อยรัดสังคมให้ยึดโยงและมีพลังในตัวเอง ซึ่งประกอบด้วย ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เครือข่าย และความไว้วางใจต่อกัน ถ้าสังคมหรือชุมชนมีสิ่งเหล่านี้ก็จะมีพลังและความเข้มแข็งที่จะนำไปใช้แก้ปัญหาตามข้อ 1-4 ได้ดีขึ้น

ทุนทางสังคมจะเข้มแข็งก็ต่อเมื่อทุนมนุษย์มีความเข้มแข็งด้วย ทุนมนุษย์ (human capital) หมายถึง ความรู้ ภูมิปัญญา และทักษะ ของแต่ละคน ที่สามารถนำมาแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมและชุมชน

6. ปัญหาของการมีส่วนร่วมจากคนในสังคม หรือการเป็นหุ้นส่วนทางสังคม (social partners) การทำให้ทุกคนเป็นหุ้นส่วนทางสังคมก็เพื่อทำให้ทุกคนรับผิดชอบร่วมกัน มองเห็นส่วนได้ส่วนเสียที่เกิดขึ้นในชุมชนและสังคม จะได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาให้ดีขึ้น ในประเทศเยอรมนี เนเธอร์แลนด์ และฝรั่งเศส โครงการรุ่ปธรรมต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาสังคมนั้นจะเป็น

การร่วมมือร่วมใจกันระหว่างรัฐบาล ชุมชน หน่วยงานพัฒนาเอกชน (NGOs) หรือมูลนิธิการกุศล ต่างๆ ผู้ปฏิบัติงานจะเป็นคนในชุมชนและ NGOs สามารถสนับสนุนโดยรัฐและการบริจาคจากชุมชนและธุรกิจ

5.3.2 การกำหนดนโยบายสังคมเพื่อแก้ปัญหาความยากจนให้เข้าถึงกลุ่ม เป้าหมาย

บททดลองเสนอี้จะกำหนดกลุ่มเป้าหมายตามกลุ่มที่โครงการวิจัยนี้จำแนก คือ กลุ่มคนยากจนในภาคอุตสาหกรรม กลุ่มคนยากจนที่เป็นเกษตรกร กลุ่มคนยากจนที่ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย กลุ่มคนยากจนที่อยู่นอกกำลังแรงงาน และกลุ่มคนยากจนที่เป็นผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงทางสังคม

ในการกำหนดนโยบายต้องพิจารณาว่า ในแต่ละกลุ่มนี้มีปัญหา 6 ด้าน อย่างไรบ้าง กลุ่มใดมีปัญหาใดหนัก ปัญหาใดเบา เพื่อจะได้นำมาจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและนำไปสู่การกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหา เช่น กลุ่มเกษตรกรยากจน มีปัญหาด้านสิทธิพื้นฐานทางสังคม ความยุติธรรมในสังคมเกี่ยวนี้องกับเรื่องสิทธิทำกิน เรื่องรายได้ เรื่องราคา และมีปัญหาด้านความมั่นคงทางสังคม เพราะไม่ค่อยมีระบบสวัสดิการรองรับ เป็นต้น

กลุ่มชาติพันธุ์และคนพึ่งถิ่นมีปัญหาระหว่างความยุติธรรมในสังคมและสิทธิพื้นฐานทางสังคม เพราะเป็นกลุ่มคนด้อยสิทธิและมีปัญหาด้านศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพราะมีการแบ่งแยกแตกต่างมีปัญหาด้านหุ้นส่วนทางสังคม เพราะไม่ค่อยมีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมกับสังคมโดยรวม เป็นต้น

กลุ่มคนยากจนที่ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย มีปัญหาหลักเรื่องความมั่นคงในการดำรงชีพและสิทธิพื้นฐานทางสังคม

กลุ่มคนนอกกำลังแรงงาน เป็นกลุ่มคนที่ขาดความมั่นคงทางสังคม คนพิการขาดทั้งความมั่นคงทางสังคมและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และขาดสิทธิพื้นฐานทางสังคมเป็นอย่างยิ่ง

กลุ่มผู้ด้อยโอกาสและประสบภาวะเสี่ยงทางสังคม ขาดความมั่นคงทางสังคม สิทธิพื้นฐานทางสังคม และขาดความมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เช่น คนขายบริการทางเพศ คนติดยา และคนเป็นเอดส์ เป็นต้น

ถ้าจะสรุปรวมยอดจากการวิจัย สิ่งที่ทุกกลุ่มขาดแคลนและต้องการแก้ไขพัฒนาคือ ด้านสิทธิพื้นฐานทางสังคม ซึ่งสิทธิทางสังคมหลายประการนั้น คนส่วนใหญ่ไม่ได้รับ เช่น สิทธิในการประกันสังคม สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองในการทำงาน สิทธิที่จะมีที่อยู่อาศัยอย่างพอเพียง สิทธิ

ของเด็กและเยาวชนที่จะได้รับการช่วยเหลือในการดำเนินชีวิต ฯลฯ

ลำดับต่อมาคือ ความมั่นคงทางสังคม หรือระบบสวัสดิการต่างๆที่พึงมี เช่น สวัสดิการแรงงาน สวัสดิการคนชรา สวัสดิการสำหรับเด็กและเยาวชน สวัสดิการคนพิการ และระบบสวัสดิการต่างๆของชุมชนเกษตร (จะโดยรัฐหรือโดยชุมชน ก็ยังขาดแคลน ไม่ทั่วถึง)

ตัวมาคือเรื่อง ความยุติธรรมในสังคมด้านต่างๆ กล่าวเฉพาะเจาะจงก็คือ ความยุติธรรมในกระบวนการเพื่อความยุติธรรมโดยตรง ซึ่งในกระบวนการนี้มักจะเกิดปัญหา ทำให้คนจนไม่ได้รับความยุติธรรม

ลำดับสุดท้าย น่าจะเป็นเรื่องศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เพราะจากการศึกษาและสังเกตการณ์ของงานวิจัยนี้ พบร่วมๆ คนหลายกลุ่มถูกแบ่งแยกแตกต่าง ถูกกีดกัน ถูกดูถูกเหยียดหยาม เช่น คนขายบริการทางเพศ กลุ่มชาติพันธุ์ คนอพยพ คนเรื่่อน ขอทาน คนเก็บขยะ คนเป็นเอดส์ คนติดยา คนเหล่านี้ถูกมองในภาวะถูกสังคมเบียดขับ

เพราะฉะนั้นนโยบายสังคมเพื่อแก้ปัญหาความยากจนของรัฐจึงควรมีกรอบนโยบายดังนี้

1. ควรเน้นให้ทุกคนมีสิทธิพื้นฐานทางสังคม (ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้)
2. เน้นการพัฒนาสร้างสรรค์ความมั่นคงทางสังคม อันได้แก่ การสร้างสวัสดิการสังคมทั้งสามด้าน (บริการสังคม ประกันสังคม และการสงเคราะห์สังคม)

3. ปรับปรุงกระบวนการยุติธรรมและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมเพื่อคนจน

4. เน้นการขับเคลื่อนสังคมให้ลดการแบ่งแยกแตกต่าง ให้คำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของทุกคนที่อยู่ร่วมสังคมนี้

5. พัฒนาทุนทางสังคมให้เข้มแข็ง เพื่อให้สังคมและชุมชนร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมด้วยระบบเกื้อกูลกัน

6. ทำให้ทุกคนเป็นหัวส่วนทางสังคม โดยการเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วม มีส่วนได้ส่วนเสีย และร่วมกันรับผิดชอบ ซึ่งการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการนี้จำเป็นต้องใช้นักปฏิบัติการทางสังคมจำนวนมากเข้าร่วมทำงาน

การสร้างนักปฏิบัติการทางสังคมหรืออาสาสมัครเพื่อสังคมอาจทำได้โดยการสนับสนุนจากรัฐบาล เช่น ตัวอย่างจากฝรั่งเศส ขยายหน่วยที่จะรับใช้ชาติมีสองทางเลือก ถ้าไม่อยากเป็นทหารก็เป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม ทำงานบริการสังคมด้านต่างๆโดยมีเงินช่วยเหลือจากรัฐ ในสังคมไทยอาจมีสามทางเลือก คือ เป็นทหาร หรือเลือกทำงานเป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม หรือเลือกที่จะจ่ายเงินเข้ากองทุนอาสาสมัครเพื่อสังคม อย่างนี้เป็นต้น

5.3.3 ปัจจัยมบท

ที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้ดูเหมือนว่า การจัดสวัสดิการต่างๆเป็นภาระของรัฐบาลทั้งหมด ต้องใช้บประมาณจำนวนมาก บางครองจะต้องคำนึงอยู่ในใจว่า แล้วจะเอางบประมาณมาจากไหน และถ้าศึกษาบทเรียนจากประเทศที่มีลักษณะเป็น รัฐสวัสดิการ (Welfare States) ก็จะพบว่า ส่วนใหญ่บประมาณเพื่อสวัสดิการก็ได้มาจากการเก็บภาษีนี้ โดยเฉพาะอัตราภาษีก้าวหน้า ที่เก็บจากบุคคลธรรมดากลางและนิติบุคคล รวมไปถึงภาษีมรดกและภาษีที่ดินอัตรา ก้าวหน้า ในบริบทดังกล่าว คนร่ำรวยและนักธุรกิจก็มีแนวโน้มที่จะตัดค้าน ซึ่งการตัดค้านก็มีเหตุผลจากความเชื่อ “ในระบบทุนนิยมเสรี” ว่า การทำเช่นนั้นไปขัดขวางแรงงานในการประกอบการ บั้นทอนแรงงานใจใน การสะสมทุน บิดเบือนกลไกตลาดเสรี รัฐไม่ควรแทรกแซงกลไกตลาด เป็นต้น

แต่แท้จริงแล้ว การสร้างสรรค์สวัสดิการมิได้หมายความว่า จะต้องพึ่งบประมาณจากรัฐแต่ เพียงด้านเดียวเท่านั้น การจัดสวัสดิการโดยชุมชน โดยครอบครัว โดยภาคเอกชน ก็มีอยู่ทั่วไป และ มีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาให้เข้มแข็งขึ้น แม้ในรัฐสวัสดิการในยุโรปก็พบว่า นโยบายประกันสังคม ที่สร้างระบบความมั่นคงในชีวิตให้แก่ผู้ยังชีพด้วย “ค่าจ้าง เงินเดือน” ก็ปรากฏว่า “รัฐมิได้จ่ายเงิน สมทบแต่อย่างใด” แต่เป็นว่า ระบบนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากการ “อำนาจรัฐ” ที่เกิดจากตัวแทนคนชั้นล่าง และคนชั้นกลาง เป็นอำนาจจากรัฐที่มาจากการแปรรูปแรงงาน (Labour Party) พรรคสังคมประชาธิปไตย (Social Democrats Party) และพรรครัฐนิยม อำนาจจากรัฐจากพรรคราษฎร์ ได้สร้างพันธุสังคม หรือสัญญาประชาคม ที่ทำให้ “ทุน” และ “แรงงาน” จะต้องร่วมกันรับผิดชอบ ในการสร้างสรรค์ ระบบสวัสดิการหรือระบบความมั่นคงทางสังคม (social security) เหตุผลก็คือ ในระบบทุนนิยม “ทุน” ต้องอาศัย “แรงงาน” และ “แรงงาน” ก็ต้องอาศัย “ทุน” การสะสมทุน (capital accumulation) ต้องอาศัยผลิตภาพแรงงาน (labour productivity) หรือในภาษา Marxist เรียกว่าต้องอาศัย มูลค่า ส่วนเกินของแรงงาน (labour surplus)

ในสังคมอุตสาหกรรม รายได้ของแรงงานหรือรายได้ของผู้มีค่าจ้างเงินเดือนคือกำลังซื้อหลัก ของสังคม ดังนั้นจึงต้องทำให้ “อำนาจชี้ชี้” เติบโต เข้มแข็ง อยู่ตลอดเวลา สังคมทุนนิยมจึงจะพัฒนา ต่อไปได้ การรักษาอำนาจชี้ชี้ของระบบเศรษฐกิจโดยผ่านโครงการประกันสังคมและระบบสวัสดิการ ต่างๆจึงเป็นสิ่งจำเป็น ระดับการสะสมทุนและระดับอำนาจชี้ชี้จึงต้องมีดุลยภาพ จะคิดแต่ด้านเงินรัด สะสมทุนโดยไม่คิดถึงการรักษาและดับอำนาจชี้ชี้ไม่ได้ ขณะเดียวกัน จะคิดแต่ยกระดับค่าจ้างและ สวัสดิการเพื่อยกระดับอำนาจชี้ชี้โดยไม่คำนึงถึงระดับการสะสมทุนก็ไม่ได้ เช่นเดียวกัน

ดังนี้จึงพบว่า เมืองสหราชอาณาจักร มี “ลักษณะนิยมเสรี” อย่างเต็มที่ ก็ยังต้องมีระบบความมั่นคงทางสังคมที่เข้มแข็ง แม้จะพยายามลดระดับลงมา ตามนโยบายของพวกรีพับลิกัน (Republican) แต่สังคมอเมริกันก็ยังคงมีระบบ social safety net ที่เข้มแข็ง โดยมีทั้งระบบที่จัดโดยรัฐและโดยภาคเอกชนและชุมชน โดยเฉพาะโครงการประกันสังคมในสหราชอาณาจักรที่เข้มแข็ง เพราะนี่คือความจำเป็นของระบบทุนนิยม การรักษาระดับอำนาจซึ่งอยู่ในสังคมมิให้ตกต่ำเกินไปเป็นการสร้าง safety net ให้แก่ระบบเศรษฐกิจตลาด

จากการศึกษาของโครงการวิจัยนี้ พบร่วมกับการที่จะพัฒนาระบบสวัสดิการโดยภาคชุมชนนั้น มีความเป็นไปได้ เพราะระบบสวัสดิการโดยชุมชนเกิดขึ้นบนรากฐานของความเชื่ออย่างแรงกล้าและความร่วมมือในชุมชน ที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีต และยังคงอยู่ถึงปัจจุบัน แม้ว่าระบบทุนนิยมจะแฝงขยายเข้าสู่ชุมชน ก่อให้เกิดวิถีปฏิgonนิยม และการแยกตัวของคนในชุมชนเข้าสู่สังคมโรงงาน ทำให้ความเป็นชุมชน “หลุดหลวง” และอ่อนแอกว่าอดีต แต่การพัฒนาด้วยภูมิปัญญาและความคิดใหม่ๆ ก็ทำให้ “ความเป็นชุมชน” กลับคืนมาได้ แม้จะไม่เท่าในอดีต แต่ก็พอที่จะทำให้เกิดเงื่อนไขในการแสวงหาความร่วมแรงร่วมใจสร้างสรรค์ “วิถีการดำเนินชีพ” ในรูปแบบต่างๆ ภายใต้ระบบทุนนิยม ทั้งในด้านที่จะเอาระบบที่มาจากชุมชน แล้วด้านที่จะหลีกเลี่ยงระบบไม่ให้เกิดดันและถูกดึงไปสู่ความเป็นทาสของระบบมากเกินไป รูปธรรมของสวัสดิการโดยชุมชน ในรูปแบบของกลุ่มคอมทรัพย์และกลุ่มผู้ติดภัยที่ทำงานวิจัยนี้ได้ศึกษาและเผยแพร่ไว้แล้ว คือตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ที่ควรพัฒนาเดียงคุ้นไปกับระบบสวัสดิการที่จัดโดยรัฐ (ดู ณรงค์ บก., 2544: กลุ่มคอมทรัพย์, กลุ่มผู้ติดภัยที่)

ความรับผิดชอบร่วมกันระหว่าง “ทุน” และ “แรงงาน” โดยมีรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายให้เกิดขึ้นนั้น จะเกิดขึ้นได้หรือไม่ในสังคมไทย? ถ้าดูจากปัจจุบันก็ต้องยอมรับว่า เป็นจริงแล้ว เพราะระบบประกันสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบัน ก็เป็นระบบที่ต้องอาศัยความร่วมมือจาก “ทุน” และ “แรงงาน” แต่มีรัฐบาลเข้าร่วมเป็นภาคีที่สาม ภาระจะทำให้ ส่องภาคร คือ ทุนและแรงงาน รับผิดชอบทั้งหมดจะเป็นไปได้หรือไม่ ต้องพิจารณา กันต่อไป เพราะตัวอย่างจากยุโรป ถ้ามีเพียงสองภาคี ฝ่ายทุนจะต้องรับผิดชอบมากกว่า (กรณีเนเธอร์แลนด์และฝรั่งเศส) หรือเท่ากัน (กรณีเยอรมัน) แน่นอนว่า ในทศวรรษของฝ่ายแรงงานก็คงหวังให้ “ฝ่ายทุน” รับผิดชอบมากกว่า ส่วนฝ่ายทุนก็คงต้องการให้รับผิดชอบเท่ากัน แต่ในกรณีนี้ การที่ฝ่ายแรงงานมีรายได้ต่ำเกินไป จะรับผิดชอบไม่ได้ ดังนั้น ในประเทศที่อำนาจรัฐมาจากพวกราชแรงงานและพรคลังสังคมประชาธิปไตย รัฐจึงมีนโยบายให้ “ผู้มีกำลังมากกว่า” รับผิดชอบมากกว่า หรือถ้ารับผิดชอบเท่ากัน ก็มีนโยบายยกระดับรายได้ของลูกจ้าง

อย่างไรก็ตาม การที่จะตอกย้ำสร้างสรรค์ระบบความมั่นคงทางสังคม ภายใต้ความร่วมมือของ ทุนและแรงงาน จะสำเร็จมากน้อยเพียงใด ด้านหลักคือ การทำความตกลงระหว่าง ทุนและแรงงาน นั่นหมายความว่า ทั้งทุนและแรงงาน มีสถาบัน ขบวนการ และตัวแทน ของแต่ละฝ่ายเข้มแข็ง พอที่จะเจรจาต่อรอง ทำความตกลงร่วมกันได้อย่างเสมอภาค ในบริบทเช่นนี้ ในสังคมไทยยังไม่ถึง เพื่อจะสถาบัน ขบวนการ และตัวแทนฝ่ายแรงงาน ยังอ่อนแอก ซึ่งมักจะหวังเพื่โนบายของรัฐ เป็นสำคัญ ปัญหาว่า “รัฐไทยยุคนี้” จะก้าวไปในทิศทางที่จะกำหนดให้ฝ่ายทุนรับผิดชอบมากกว่า หรือ รับผิดชอบเท่ากันแต่มีนโยบายเพิ่มค่าจ้าง ได้หรือไม่? เป็นเรื่องที่ไม่มีใครคาดได้ แต่ถ้าเป็นได้ ก็ต้องถือว่า เป็นการผลักประวัติศาสตร์ “ที่รัฐบาลจากกลุ่มทุนไทย” สามารถทำให้ กลุ่มทุนไทย รับผิดชอบระบบความมั่นคงทางสังคมมากกว่ารัฐและมากกว่าแรงงาน

โครงการสวัสดิการโดยรัฐ รัฐบาลนี้ก็ได้พยายามจัดทำหลายโครงการ ทั้งการศึกษาพร้อมโครงการ 30 บทรักษากลุ่มทุน โครงการกองทุนหมู่บ้าน และโครงการธนาคารประชาชน ทั้งนี้ก็เพื่อ ต้องการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ให้ประชาชน และให้คนจนมีโอกาสทางรายได้มากขึ้น

ความพยายามที่จะเข้าถึงปัญหาของคนจน โดยการประกาศให้คนจนมาเข้าทะเบียน แจ้ง ข้อมูลปัญหาและสภาพชีพ นับว่าเป็นก้าวย่างที่ถูกทาง อย่างไรก็ตาม ในทัศนะส่วนตัวของผู้วิจัย เห็นว่า การกำหนดให้คน 7 ประเภท คือ เกษตรกร ไร่ที่ทำกิน คนเรื่่อน ผู้ลี้ภัยเมืองลี้ทิ�ทางปัญญา แรงงานเดือน ผู้ค้าสินค้าหนีภาษี ผู้ขายหวยใต้ดิน และนักเรียนนักศึกษาที่มีรายได้จากอาชีพที่ไม่เหมาะสม คงจะไม่เพียงพอและไม่ครอบคลุม เพราะจากการวิจัยนี้พบว่า ยังมีคนจนกลุ่มต่างๆ ที่ กำลังอยู่ในภาวะวิกฤติ เช่น คนชราที่ถูกทอดทิ้ง หญิงหม้ายที่ต้องเลี้ยงดูบุตรหลายคน เด็กๆ จนบที่ขาดผู้อุปการะ คนลงแรงงานต่อวันที่ไม่มีหลักประกันในชีวิต (เช่น คนถีบสามล้อ) คนติดเชื้อเอชไอวี และคนติดงาน ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การจดทะเบียนคนจนเพื่อเข้าถึงข้อมูล ควรจดทะเบียนทุกประเภท และค่อยจำแนกหมวดหมู่ และค่อยศึกษาดูความเป็นจริง และจากการวิจัยนี้ พบว่า แท้จริงแล้ว คนจนนั้นมีได้รับ งบมีของเหล้า หวังจะรับความช่วยเหลือจากรัฐ แต่ส่วนใหญ่พากษาต้องการมีอาชีพ มีรายได้ เลี้ยงตนเอง และต้องการให้บุตรหลานมีโอกาสศึกษาเล่าเรียน

จากการที่มีงานวิจัยได้ไปสำรวจกับวิศวิตคนจนหลากหลายรูปแบบ ทำให้เขื่อว่า ถ้ารัฐบาล เปิดโอกาสให้คนจนทุกประเภทมาจดทะเบียน แจ้งอาการความจนของตนเอง จะทำให้รัฐบาลเข้าใจ ความยากจนในมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ที่ก่อให้เกิดคนจนหลากหลายประเภท และ จะได้ข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดนโยบายเชิงบูรณาการในการแก้ปัญหาความยากจน เพื่อการ บูรณาการจะต้องจัดการพร้อมๆ กันในหลายมิติ ด้วยมาตรการหลายมาตรการ ตามความเหมาะสม

และไม่ต้องกลัวว่า จะมีคนจน จะมาอ้างความยากจนเกินเหตุ เพราะจากการวิจัยนี้ก็พบว่า กลุ่มคนที่นักวิจัยเห็นว่ายากจน (ตามเกณฑ์ชี้วัด) ส่วนใหญ่กลับมองว่า ตัวเขามิ่งคน พอกำหนดว่า ดังนั้น ทัศนะที่ว่า คนจนชอบอ้างความยากจนของตัวเองเพื่อขอความช่วยเหลือ จึงเป็นทัศนะที่ไม่น่าจะถูกต้อง เป็นทัศนะที่คุณ “ศักดิ์ศรี” คนจนเกินไป

ที่กล่าวว่า ต้องจัดการพร้อมๆกันในหลายมิติ ด้วยมาตรการหลากหลายมาตรการ ก็ด้วยเห็นว่า โดยทั่วไปแนวทางแก้ปัญหาตามความเชื่อของพวกรุ่นใหม่ “ทุนนิยมเสรี” นั้น จะเน้นไปที่การสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (เพิ่ม GDP) แล้วความเติบโตนั้น จะหยุดกระจาย (trickle down) ไปสู่คนจน ทำให้คนจนมีรายได้เพิ่มขึ้น และเสนอให้มีการพัฒนาทุนมนุษย์ เพิ่มทักษะ เพิ่มศักยภาพ เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต แต่จะไม่แตะต้องปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น การอาบเรียบกันระหว่างกลุ่มคน ระหว่างอาชีพ และระหว่างประเทศ ด้านการค้า การลงทุน และการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมซึ่งกันและกัน ที่มีผลให้เกิดความทุกข์ต่อคนจน

ขณะที่แนวทางของ UNDP (ที่มีส่วนປະກອບของประเทศไทยกำลังพัฒนามากกว่า) เห็นว่า ความจนมีหลายมิติ ความยากจนมีสาเหตุทั้งจากด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการแก้ไขจึงต้องมีหลายด้าน ความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมก็เป็นประเด็นปัญหาหลักที่ต้องแก้ไข

กล่าวโดยสรุป การแก้ไขปัญหาความยากจนนั้น ใช้ระบบสวัสดิการเป็นเครื่องมือบรรเทาปัญหาในขั้นต้น เช่น มี safety net หรือโครงข่ายความปลอดภัย มิให้คนจนทุกช่วงอายุดึงคนจนเกินแก้ จากนั้นต้องนำมาตรการอื่นมาแก้ไข คือ การแก้ไขด้านปัจจัยการผลิต ด้านสิทธิและโอกาส และด้านความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคอันเกิดจากโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ที่ไม่แฟร์ เชิงบูรณาการพร้อมๆกัน ก็จะทำให้คนจนตกอยู่ในวังวนของความจน วนเวียน วนผล คือ การขาดโอกาส ขาดปัจจัยการผลิต เสียเบรียบในความสัมพันธ์ สามประการนี้ นำไปสู่ความจน แล้วความจน ก็จะนำไปสู่ปัญหาสามประการนี้ แล้วสามประการนี้ก็ทำให้เกิดความจนซ้ำซากต่อไป

บรรณาธิการ

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2541). "‘คนจน’ ในประเทศไทย: ทศวรรษ 2530" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 7 คนจนไทยในภาวะวิกฤติ ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กรรมการจัดทำงาน, กระทรวงแรงงาน. เอกสาร กกจ 34/2546.

กรมควบคุมมลพิษ (2544). สถานการณ์ด้านมลพิษในประเทศไทย 2542.

กรมจัดทำงาน กระทรวงแรงงาน (2546). ข่าวสารตลาดแรงงาน: รายงานสถานการณ์แนวโน้มเศรษฐกิจและตลาดแรงงาน ปี 2546 ระดับประเทศไทย (กกจ 34/2546) กกจ 5.

กรมประชาสงเคราะห์. (2538). “รายงานผลการสำรวจข้อมูลโครงการส่งเสริมสวัสดิการสังคมระดับครัวเรือนทั่วประเทศ: ครอบครัวผ้าสูก 2538” เอกสารวิชาการลำดับที่ 385 เล่มที่ 26/2539 กรมประชาสงเคราะห์.

_____ . (2530). แผนประชาสงเคราะห์แม่บท (2529-2534) โ-longพิมพ์คุณภาพงานประชาสงเคราะห์และฝึกอาชีพภาคกลาง.

กรมสวัสดิการคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงาน (2543). สถิติแรงงาน 2542, กสร. 7/2543 ก.ค. 2543.

กรุงเทพธุรกิจ 25 กันยายน 2546 และ 2 ตุลาคม 2546

กฤษฎา บุญชัย (2541). “ความยากจนในชนบท” ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 7 คนจนไทยในภาวะวิกฤติ.

กลุ่มศาสนาเพื่อสังคม (2522). รำลึกถึง จำรัส ม่วงยาม กรุงเทพฯ: สารศึกษาการพิมพ์.

กัณณิกา อังศุนสมบัติ (2546). ชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของแรงงานไทยหลังกลับจากการทำงานต่างประเทศ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

กิจสูเตต ไกรוואส และ นันทนna สัตตติวุฒิ. คุณภาพชีวิตของผู้ประกอบอาชีพเก็บขยะในจังหวัดชลบุรี (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

กิตติพัฒน์ นนทป์มະดุลย์ (2545). แนวโน้มและทิศทางการจัดสวัสดิการสังคมในกระแสโลกานุวัตร เอกสารคำสอน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิชานโยบายและการวางแผนสังคม ภาค 1/2545.

ขัตติยา กรรณสูตร (2544). “กลุ่มสัจจะสมทรพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครรภ์ของชีวิต พระอาจารย์ สุбин ปันโนโต จังหวัดตราด” ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บ.ก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 18 สวัสดิการโดยภาคชุมชน (1): กลุ่มออมทรัพย์ ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ขัตติยา กรรณสูตร และ จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (2546). การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มนักกำลังแรงงาน โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ (2534). “แผนพัฒนาสวัสดิการสังคมและสังคมสัมภาระแห่งชาติ” เอกสารทางวิชาการ ลำดับที่ 257 เล่มที่ 18/2534.

จรัสศรี จันทร์อ้าย (2545). เกษตรกรรับจ้างบ้านหัวยพาตีน จังหวัดเชียงใหม่ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

จอมขวัญ ขวัญยืน และ จุฑามาส ชาญเจริญลาก (2545). ความล้ำบากในโลกลมีด: กรณีศึกษา วิถีชีวิตของผู้พิการทางสายตาที่ประกอบอาชีพวนิพากและขอทาน (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

จิตรา ภูมิศักดิ์ (2522). โฉมหน้าศักดินาไทย กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองคิลป.

จิระวัฒน์ ญาณิสกุล และ นภาพร ทิมอรุณ. คนเก็บขยะในชุมชนเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

จุฑามาส ไชยรุ่ง (2545). วิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มคนหาบเร่ขายตามหาดบางแสน (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

ชลดา แสงมณี (2545). “คนหลีบ” คนเก็บขยะยังชีพในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.
ชำนาญ นันทะชัย และ เอกสิทธิ์ แก้วคำ (2545). หาบเร่ แผลอย ในเทศบาลตำบลแม่สาย จังหวัดเชียงราย (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

ญาด้า ประภาพันธ์ (2524). ระบบเจ้าภาษีนัยอักษรสมัยกรุงเทพฯยุคต้น กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2518). กลุ่มทุนผู้ชายในประเทศไทย สำนักพิมพ์ปุตุชน.

_____ (2538). "ทรัพยากรมนุษย์กับสวัสดิการ" ใน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย ตอนที่ 6 คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____ . (2542). ธุรกิจชุมชน: เส้นทางที่เป็นไปได้ สงว.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บก. (2544). เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 18 สวัสดิการโดยภาคชุมชน (2) กลุ่มผลิตภัณฑ์ ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____ . (2544). เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับ สวัสดิการโดยภาคชุมชน (1) กลุ่มออมทรัพย์ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____ . (2543). เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับพิเศษ ธุรกิจกับสิทธิมนุษยชน ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____ . (2542). เศรษฐศาสตร์การเมือง (ฉบับชุมชน) ฉบับที่ 10 ปรีดี พนมยงค์ ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ (2541). "คนจนท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจว่ำسمัย" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) "คนจนไทยในภาวะวิกฤติ" เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน). คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____ . (2542). การสำรวจความรู้เชิงแนวคิด ทฤษฎี บทบาทและความสำคัญต่อสังคม ของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net) สงว.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2541). "สถานภาพของคนจนในภาวะวิกฤติ เศรษฐกิจ" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 7 คนจนไทยในภาวะวิกฤติ.

ธนาคารแห่งประเทศไทย (2546). สอดแทรกและประเมินไตรมาส 1 ปี 2546.

ธีรวัต ลครแก้ว (2545). คุณภาพชีวิตของผู้ประกอบอาชีพสามล้อถือในเขตเทศบาลตำบลแม่สาย จังหวัดเชียงราย (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สงว.

ธีระพงษ์ ภูริปานิช (2545). แรงงานต่างด้าวประมงทะเล อ. สัตหีบ จ. ชลบุรี (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สง.

นวลดา อาภาคพงกุล (2545). ทุกข์กรณีของเด็กในสถานพินิจคุ้มครองเด็กและเยาวชนภาคใต้ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สง.

นวลดา อาภาคพงกุล (2545). กระบวนการเข้าสู่การเป็นอาชญากรในภาคใต้ตอนล่าง: เสียงที่ลอดจากห้องขัง (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สง.

นพธี จิตสว่าง. “สิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังกำลังถูกละเมิด” สารสารชาทันท์ ฉบับที่ 1/2541.

นิคม จันทร์วิฐุ (2535). “การสร้างความมั่นคงทางสังคม: แนวคิดและข้อพิจารณา” เอกสารคำบรรยายคณานิตศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (1/2535).

บุญเพิ่ม ฤทธิกริม (2545). “การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวปาเกะกะอยู่ที่เข้ามาทำงานในตัวเมืองเชียงใหม่” ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับ คนจนไทยในมิติทางสังคม (2).

ประภัส พีน陀บแต่ง, สภา ไยเมือง และ บัญชา แก้วสอง (2546). การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มเกษตรกร รายงานวิจัยโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สง.

ปราณี ชิตวัฒนา (2521). ความเคลื่อนไหวทางสังคมของพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย อ้างใน ขัตติยา วรรณสูต และจตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร (2546).

ปานพิพย์ พอที (2545). “หญิงชายบริการ: ชีวิตผู้หญิงสองภาค” ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับ คนจนไทยในมิติทางสังคม (2).

พจนาน พพรัตน์ (2545). การจัดสวัสดิการสำหรับผู้ติดเชื้อเออดส์และผู้ป่วยโรคเอดส์ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สง.

พระราชบัญญัติ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2545). “ผู้สูงอายุในครอบครัวที่มีสมาชิกป่วยและเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ สภาพชีวิตและสวัสดิการที่ต้องการ ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับ คนจนไทยในมิติทางสังคม.

พักรวีไล สนุ่น (2545). "คุณตากันที่อาศัยอยู่ในชนบท จังหวัดสุรินทร์ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย" สกอ.

พันธ วรรณบวบบูรณ์ (2545). การเข้าถึงสวัสดิการและบริการของรัฐของกลุ่มผู้หญิงเย็บส่วนประกอบรองเท้าอยู่กับบ้าน ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บ.ก.) เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับ คนจนไทยในมิติทางสังคม (2).

พิทยา วงศ์กุล (2545). "หลักคิดและการพัฒนาธุรกิจชุมชน-วิสาหกิจชุมชนแบบองค์รวมที่ยั่งยืน" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พิทยา วงศ์กุล (บ.ก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 20 วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไฟระ ศุจินพรหม (2545). การจัดการที่ดินโดยชุมชน : ทางเลือกในการจัดสรรและควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเป็นธรรม (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

ภูศักดิ์ ธรรมศาลา และ ปรีดา กุณามา (2541). "สภาพการประกอบอาชีพของชาวเช้าในประเทศไทย" ขึ้นใน อภิญญา เวชยชัย และกิตติพัฒน์ นันทปัตม์ดุลย์ (2546).

มูลนิธิสถาบันที่ดิน (2545). การถือครองและการใช้ประโยชน์จากที่ดิน สกอ.

เมธี ครองแก้ว (2518). "การกำหนดระดับความยากจนในประเทศไทย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 5 มิถุนายน-กันยายน 2518: 46-68.

ยุพ แฉคณะ (2541). การสำรวจความต้องการการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบแรงงานและสวัสดิการสังคมในอนาคต สกอ.

วรวิทย์ เจริญเดช และ นาพาพร อติวนิชยพงศ์. การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

วิทยากร เชียงกุล และคณะ (2546). การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.

วิทยากร เชียงกุล และคณะ (2545). "การพัฒนาตัวแบบการชี้วัดความยากจนเชิงโครงสร้าง" สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ศศิธร ไชยประสิทธิ์ (2545). “ขอทานข้าว: รัฐมนตรีรวมการลงเดคราชีว์แก่คนยากไร้ในชนบทภาคเหนือ” ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 21 คนจนไทยในมิติทางสังคม.

ศักดิ์ศรี บริบาลบรรพตเขตต์ (2535). ระบบความมั่นคงทางสังคม กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิริพร ยอดกมลศาสดร์ (2540). “ทางเลือกนโยบายการนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย: การศึกษาข้อเท็จจริงจากกลุ่มผลประโยชน์ ข้อสำรวจทางกฎหมาย และการวิเคราะห์ระบบการจัดการของรัฐ” ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บ.ก.) สารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ฉบับที่ 2/2540.

เศรษฐีสยาม (2529). หมายเหตุจากโน้นม่วง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์スマแพนน์.

สงวนใจ สีทะกลัง (2545). ความทุกข์อันเกิดจากการถูกดำเนินคดีทางอาญา (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

สถาบันบังษิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2543). "Social Safety Net" กระทรวงการคลัง.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2538). การประมาณการจำนวนผู้ติดยาเสพติดในประเทศไทย กรุงเทพ, สำนักงานปปส.

สมชัย จิตสุข (2544). "ความยากจนคืออะไร วัดได้อย่างไร" รายงานประกอบการสัมมนา ยุทธศาสตร์การขัดปัญหาความยากจน 24-25 พ.ย. 2544, สถาบันพัฒนาประเทศไทย.

สมไทย วงศิริ (2544). การคัดแยกขยะเพื่อรีไซเคิลเชิงธุรกิจ โรงงานคัดแยกขยะเพื่อรีไซเคิล, วงศ์พานิชย์ พิชณุโลก.

สมเนก พั่งนคร (2545). ความยากจนของกลุ่ม mafia และลักษณะของ mafia (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

สนพนธ์เกษตรกรภาคเหนือ (2544). เสียงเกษตรกรปลดพันธนาการเกษตรรายอยู่ กรุงเทพฯ: บี.เอส.การพิมพ์.

สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545). สารสารเศรษฐกิจและสังคม ม.ค.- ก.พ. 2545.

_____. (2541). “เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย” จุลสาร ปีที่ 2 เล่มที่ 3 พค. 2541.

_____. 2541(ก). “เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย” จุลสารปีที่ 2 เล่มที่ 3.

สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2541(ข). "การแก้ปัญหาความยากจนแนวใหม่เน้นการมีส่วนร่วมและบูรณาการ" วารสารเศรษฐกิจและสังคม ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 (พ.ศ.-ส.ค. 2541).

- _____ . (2540). "ความเปลี่ยนแปลงในสภาวะความยากจนและการกระจายได้ในประเทศไทย ปี 2505/06 ถึงปี 2535" ใน คุณหญิง ดร.สุชาวดลย์ เสด็จวิไล (บก.) บทความเคลื่อนไหวเชิงปรัชญาที่ประเทศไทย 50 ปี: ว่าด้วยเศรษฐกิจไทย สศช.
- _____ . (2536). 'เส้นความยากจนเส้นใหม่สำหรับประเทศไทย' ใน ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์ (บก.) ความรู้นักเศรษฐศาสตร์ไทย ปี 2535 กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- _____ . (2528). สภาพความยากจนและการกระจายได้ในประเทศไทย 2518/19 และ 2524 กรุงเทพฯ: เศรษฐศาสตร์ มหा�วิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2544). รายงานการสำรวจคนพิการ พ.ศ.2544.

สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงาน (2546). สภาพการจ้างงานภาคเกษตร (กรณีแรงงานประมงทะเล). ก.พ. 2546.

สุคนธ์ แยกประยูร (2545). แรงงานหญิงชาวพม่าที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมห้องเย็น จังหวัดสมุทรสาคร (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

สุนทรภู่ จันทภานิช (2545). เยาวชนกับความล้มละลายของสถาบันครอบครัว : กรณีเด็กเชื้อกระจาดและชายพวงมาลัยในเทศบาลนครศรีธรรมราช (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

สุภาพร ทองสุข (2545). สภาพชีวิตลูกจ้างรับเหมาช่วงในชนบท : ศึกษารณีกลุ่มผู้ผลิตรองเท้าบ้านหนองตาด จังหวัดสุรินทร์ (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

สุภาวดี บุญเจือ (2545). "คนจน omnaji จนโอกาส บ้านบางชุม ผลกระทบโครงการพัฒนาของรัฐ กรณีเขื่อนสิรินธร" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 21 คนจนไทยในมิติทางสังคม.

สุวสม กฤชณะจุฑะ (2545). สิทธิของผู้ผลัดถิ่น : กรณีศึกษาชาวไทยใหญ่จากประเทศไทยพม่า (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

เสรีญพงษ์วรรณปก-แปล (2523). พุทธศาสนาในธรรมบท กรุงเทพฯ: มูลนิธิเสรีญรากศศิ นาคบ
ประทีป.

ไสภา อ่อนโอกาส และ อภิชาติ ศิริโราจัน (2545). “แม่ชี: วิถีผู้หญิงใต้ร่มเงาของพุทธศาสนา” ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 22 คนจนไทยในมิติทางสังคม (2).

ลักษณ จิระเกียรติกุล และ พาลินทุ วุฒิชาติวนิช (2545). “ชีวิตอิสรภาพนอกระบอบเชื้อเชื้อ” ของคน
จนในชุมชนบ่อนวัวเก่า เทศบาลนครสงขลา” ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) เศรษฐ
ศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 21 คนจนไทยในมิติทางสังคม.

อดิศร วิศาล (2545). สภาพชีวิตหลังผ่านการบำบัดของเยาวชนผู้ติดยาเสพติดจากศูนย์บำบัด
บำบัดหนองปากโลง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม (กรณีศึกษา/วิทยานิพนธ์) โครง
การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกว.

อดิสร เกิดมงคล (2546). “การคุ้มครองสิทธิแรงงานต่างด้าว: แนวคิด นโยบาย และอคติแห่งรัฐ”
เอกสารประกอบการนำเสนอ เรื่อง นโยบายแรงงานข้ามถิ่นและกลไกคุ้มครองสิทธิแรงงาน
ข้ามชาติ ข้างโดย วรรธน์ เจริญเลิศ และนาพร อติวนิชยพงษ์ (2546).

อภิญญา เวชยชัย และ กิตติพัฒน์ นนทะปัทมะดุลย์ (2546). การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับ
คนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสียงที่ประสบปัญหา
ทางสังคม โครงสร้างการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย,
สกว.

อัมพร ด้วงปาน (2546). จากกลุ่มออมทรัพย์คลองเปียะ สู่สถาบันถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย
สงขลา. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.

อัมมาร สยามวาลา (2534). บทอภิปรายเรื่อง ทิศทางการปฏิรูปนโยบายเศรษฐกิจไทยในศตวรรษ
1990 ข้างโดย กานศักดิ์ แก้วเทพ (2541) “คนจน” ในประเทศไทย ทศวรรษ 2530 (ข้างแล้ว).

แอนดรู เทอร์ตัน (2522). “สถานการณ์ปัจจุบันในชนบทไทย” ใน คณะกรรมการเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย เศรษฐกิจไทย: โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลง รวมบทวิเคราะห์เศรษฐ
ศาสตร์การเมือง.

เนชั่นสุดสัปดาห์ 6-12 ตุลาคม 2546 และ 10-16 พฤศจิกายน 2546.

ผู้จัดการรายวัน 1 พ.ย. 2546.

มติชนรายวัน 1 พ.ย. 2546, 4 พ.ย. 2546, 5 พ.ย. 2546, 3 ธ.ค. 2546

- AIC (1981) "The Swedish Labour Movement" Stockhome, Torlindmark.
- Alcock, P. (1997). "Understanding Poverty", 2nd edn, London, Macmillan.
- Alcock, Cliff, Payne, Sarah, Sullivan, Michael (2000). "Introducing Social Policy" London: Prentice Hall.
- Ashton, P. (1984). "Poverty and Its Beholders" New Society 18 October, 95-8.
- Arrow, K. (1963). "The Welfare Economics of Medical Care", American Economic Review, 53: 941-973.
- Atkinson, T. 1992. Toward a European Social Safety Net?. Fiscal Studies, Vol.13 No.2. Aug: 41-53.
- Ban, N. (1990). "Economic Theory and the Welfare State: a Survey and Reinterpretation". Discussion paper, London, London School of Economics.
- Banman, Z. (1992). "Internation of Postmodernity". London Routledge.
- Banman, Z. (1993). "Postmodern Ethics" Oxford, Blackwell.
- Baratz, M.S. and Grigsby, W.G. (1971). "Thought on Poverty and Its Elimination", Journal of Social Poverty 1,2, 119-34.
- Booth, C. (1902). "Life and Labour of the People in London". Cited by David Gorden and Paul Spicker (1999). "International Glossary on Poverty" London: Zed Book.
- Boston, L. (1993). "Reshaping Social Policy in New Zealand" Fiscal, Policies, Vol.14 No.3 Aug.64-85.
- Canaan, R. (1999). Our Hidden Safety Net. Brookings Review, Vol.17 No.2.: 50-53.
- Carlson, J. (2000). "Theoretical principles and Concepts" in Alcock, Cliff "Introducing Social Policy", Essex, England, Prentice Hall.
- Carter, John (1998). "Preludes, Introductions and Meaning" in John Carter, ed. "Post Modernity and The Fragmentation of Welfare. Routledge, London and New York.
- Commission Social Justice (1994). "The Justice Gap London: Vintage/Random House". Cited by Robert E Goodin, et. al. "The Real Worlds of Welfare Capitalism."
- Doyle, K. 1998. Micro finance in the Wake of Conflict: Challenges and Opportunities. Maryland: USAID.

- Duffy, K. (1995). "Social Exclusion and Human Dignity in Europe", Council of Europe CDPS (95), 1 Rev.
- Etzioni, A. 1996. Post-Election Safety Nets. Challenge, Vol.39 No.6: 4-7.
- Far Eastern Economic Review. October 8, 1998.
- Ferreira, F., Prennushi, G. and Ravallion, M. 1999. Protecting the Poor from Macroeconomic Shock: an Agenda for Action in a Crisis and Beyond. Washington DC: World Bank.
- Forder, A., Caslin, T., Ponton, G. and Walklate, S. (1984). "Theories of Welfare" London, Routledge & Kegan Paul.
- Gehort, Bent (2545). "Balancing on the Margins: Workers Economic Decisions at the Northern Region Industrial Estate, Lamphun" (กรณีศึกษา) โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สกอ.
- George, V. (1988). "Wealth, Poverty and Starvation" Wheatsheaf Hamel Hempstead.
- Gidden, A. (1994). "Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics" Cambridge, Polity Press.
- Girling J. (1980). "American and the Third World", London, Routledge & Kegan Paul.
- Glannerster, Howard (1997). "Paying For Welfare" 3rd edn London: Prentice Hall.
- Gordon, D.f. Spicker, P. (1999). "The International Glossary on Poverty", London, Zed Book.
- Goodin, Robert E. et al. 1999. "The Real World of Weofare Capitalism". Cambridge: Cambridge University Press.
- Gordon, David. & Spucker, Paul, ed. (1999). "The International Glossary on Poverty". London: Zed Book.
- George, V. (1988). "Wealth Poverty and Starvation" Wheatsheaf, Hemel Hempstead.
- Hubber, Bob (2000). "Economic Policy and Poverty Reduction: A High Level Policy Dialogue in Preparation of the United Nations General Assembly Special Session (June 2000). Deutsche Stiftung fur Internationale Entwicklung.
- Hobsbawm, E. J and Rude, G. (1969). "Captain Swing". London: Lawrence & Wishart.

- ICFTU-APRO 2542. ការគូមគរងទេសចរណ៍នៃការអភិវឌ្ឍន៍ដើម្បីរួមចិត្តរៀងរាល់: ផលិតករណី
និងការរៀបចំសង្គម នៅក្នុងក្រុងព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា និងប្រជាពលរដ្ឋកម្ពុជា.
- ILO. 1998. *The Social Impact of the Asian Financial Crisis*. Technical Report for Discussion at the High-Level Tripartite Meeting on Social Responses to the Financial Crisis in East and South-East Asian Countries. Bangkok. 22-24 April 1998.
- ILO (1995). "The Framework of ILO Action Against Poverty", in G. Rodgers (ed), The Poverty Agenda and the ILO, International Institute for Labour Studies, Geneva.
- Jimenez, Emmanuel. 1999. *Issues in Modernizing Social Safety Nets*. Presented to Manila Social Forum, The New Social Agenda for Central, East & Southeast Asia. Organized by World Bank. 9-12 November 1999.
- John Marei (2002). "Social Protection in Southeast and East Asia: Towards a Comparative Picture" in Erfred Adam et al (ed), Social Protection in South Eastern East Asia. Singapore, FES.
- Khandker, S.R. 1998. Fighting Poverty with Microcredit: Experience in Bangladesh. Washington DC: World Bank.
- King, D.S. (1987), "The New Right: Politic, Markets and Citizenship", Hongkong, MacMillan.
- Kossaifi, G. (2000). "Toward Comparative Determinants of Poverty: The Case of Arab World: gkossaifi@escwa.org.lb. ESCWA UN Secretariat.
- Lenin, V.I. (1977). "The State and Revolution" Moscow, Progress Publishers.
- Lequesne, Caroline (1995). "Reforming World Trade: The Social and Environmental Priorities". Oxford: Oxford Publication.
- Marei John (2002). "Social Protection in Southeast and East Asia: Toward a Comprehensive Picture" in Erfred Adam, Michael Von Hauff, Marei John (ed.) "Social Protection in Southeast and East Asia. Singapore, Friedrich Ebert Stiftung.
- Marx, K. (Ben Fawkes translate, 1977). "Capital, Vol.1" New York, Vintage Books.

- McBeth, M. (2000). "Traditional Theories of Welfare" in Alcock, Cliff. op.cit.
- Mishara, R. (1985). "Marx and Welfare", Sociological Review, 23 (2), 287-313.
- Neuhans, R. (1979). "Social Security" Brunswick Germany FES.
- NESDB 1999. A Newsletter, Vol. No.1 (Jan. 1999).
- Paitoonpong, Sarawooth (2000). "Consultation with the Poor, National Synthesis Report: Thailand TDRI.
- Royal Swedish Academic of Sciences (1998). "Press Release the Bank of Swedish Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 1998". Retrieved September 20 1999.
- Royal Commission on Social Security 1972. "Report on Social Security in New Zealand". Wellington Government Report.
- Rowntree, B.S. (1901). "Poverty : A Study of Two Life" London, Macmillan.
- Sayegh, Youssef. (1992). "Harsh Development: From Dependency to Self Determination in the Arab Nation. Beirut, Markaz Dirasat al Winda al-Arabia.
- Scruton, Roger (1982). "A Dictionary of Political Thought" London, The Macmillan Press.
- Smith, Adam. (1997). "The Wealth of Nations" Books I-III, London, Penguin Books.
- Sojo, A. (2001). "Moving Social Protection Beyond a Safety Net Approach in Latin America and the Caribbean" Issue Note DSE (Foundation-Germany).
- Stiglitz, J.L. 1998. "Toward a New Paradigm for Development: Strategies, Policies and Process" Oct. 19 Geneva.
- UNDP (1992). "Human Development Report 1992" New York UNDP.
- _____. (2000). "Human right and Human Development: Human Development Report 2000". New York, UNDP.
- _____. (1998). "Poverty Report 1998" New York, UNDP.
- United Nation (1995). The Copenhagen Declaration and Programme of Action: World Summit for Social Development 6-12 March 1995, UN Department of Publication, New York.

- Watkin, Kevin (1998). "Economic Growth with Equality: Lesson From East Asia". Oxford: Oxford Publication.
- Viitanen, Anita Kelles 1999. "Social Inclusion of Vulnerable Groups". A Background Paper for the ADB/World Bank Social Forum 9-12 November 1999. Manila.
- Web, S. & Web, B. (1920). Constitution fot the Socialist Commonwealth of Great Britain, London, Longman Green; Cited by McBeth, M. op.cit.
- Wolfe, Betram J. (1967). "Marxism: One Hundered Years in the Life of a Doctrine" London, Chapman & Hill.
- Wresinski, Joseph. *Cronic Poverty and Lack of Basic Security*" The Wresinski Report of the Economic Social Council of France.
- World Bank, 2001. "World Development Report 2000/2001: Attacking poverty" Bangkok, Oxford University Press.
- World Bank 1990. "World Development Report 1990". New York, Oxford University Press.
- World Bank (1997). *World Development Report*. New York, Oxford University Press.
- Yunus, Muhammad 1998. "Banker to the Poor" London, Aurum Press.